

Tar Károly

Szerelmes földrajz

**A fedőlapot *Pusztai Péter* fotójának
felhasználásával *Feleki Károly* készítette.**

*Tizennyolc éves korában elhunyt
fiam barátainak és korosztályának*

TARTALOM

HATVANNÉGY KILOMÉTER ÚJ DUNA

1. MIRŐL ÁLMODIK AZ ÉPÍTŐTELEPI MELÓS?
2. BARAKKBAN SZÜLETETT MÉRNÖKÖK
3. *NEM* ÚR AZ ÜVEG ALATT
4. ARANY DOBRUDZSA
5. TÍZ KILOMÉTER MAGASISKOLA
8. BRIGÁDOSOK MINDENÜTT
7. BENDEL JÓZSEF NAPLÓJÁBÓL
8. A TENGER ÚJ KAPUJÁBAN

KESKENYVÁGÁNYON

1. ÖREG VASÚT - NEM VÉN VASÚT
2. ERDŐALJI KEVERT
3. MOST MIÉRT A MEZŐSÉGET?
4. SOROS TÜNDÉREK
5. TEKE ÉS KÖRNYÉKE
6. NYÁRÁDMENTI EXPRESSZ
7. SZOBROT ÁLLÍTÓ
8. A NYÁRÁDMENTI „EXPRESSZ” UTASAI
9. A ZÖLD VILLAMOS
10. MÓCVIDÉK KINCSEI
11. LEHET-E PATINÁS A JÖVŐ?
12. AZ ORSZÁG KÖZEPÉN
13. UTAK ÉS BOROK
19. SZELÍD KOCSMA
15. VISSZAÁLLÍTÁS ELŐTT

REGÉNYEK SZÍNHELYÉN

1. *TEBEA* FÖLÖTT
2. VÍZ ÉS VAS VÁROSA
3. „AZ EMBER CSAKUGYAN LEHETNE A FÖLD VIRÁGA”
4. MERRE VAN A SÁNTA ANGYALOK UTCÁJA?
5. MI AZ, HOGY: ENYED?
6. LÉLEKHALÁL ELLEN
7. A SZOLGÁLAT DICSÉRETE
8. FÖLÖTTÜNK A JÖVŐ

HATVANNÉGY KILOMÉTER ÚJ DUNA

1. MIRŐL ÁLMODIK AZ ÉPÍTŐTELEPI MELÓS?

A Duna Európa térképén óriási, sokágú fához hasonlít, amely három erős gyökérrel kötődik a tengerhez. Negyedik gyökerét művi beavatkozással most ereszti...

A Duna eddig háromlábú suszterszéken ült, és békésen virágzott: hordta hátán a különböző országok hajóit és uszályait. Most négylábú asztallá képezi magát mindenre képes szakemberek segítségével. A mesebeli „terülj asztalkám” lehetséges változata készül, amely nem varázsszóra, hanem varázstettekre működik. A Duna látott már ilyet. Orsova alatt. Amikor Turnu-Severintől fel Belgrádig „érszükületéből” végleg kigyógyították.

Nem titok, a Duna jókora fejőstehén. S mert nemcsak tőgyénél cibálja az ember, hogy egyensúlyát megtartsa, régóta kívánczik négy lábra állni. Ügyes szivattyúk és emeltyűk működtetik majd ezt a vadonatúj „lábat”. És az erre járó tengerjárók békés hajókürt-böögést teregetnek az átrendezett dombok a termővé alakított földek fölé.

A Duna-Fekete-tenger csatornáról beszélve az első választ sürgető kérdés az, hogy meghosszabbítja vagy megrövidíti-e a folyót. A Duna hossza 2860 kilométer. A Chilia-ág 116, a Szentgyörgy-ág 126, a Sulina-ág 76 kilométer. A Cernavodától induló, most készülő csatorna 64 kilométer hosszú lesz. Tehát ennyivel hosszabban folyik majd partok között a Duna. De a hajósok másként számolnak. Ők Cernavodánál jobbra fordítják a kormányt, és 236 kilométerrel rövidítik útjukat a tengerig.

A hajósok a tengertől számítják a kilométereket vagy a mérföldeket. Cernavodánál a 300-as szám azt jelenti, hogy a teherszállító hajók előtt még jó kétnapnyi út van a tengerig. A csatornaépítők - gondolom, készakarva - nem a tengertől, hanem a Dunától számítják a kilométereket. Cernavodánál indul új útra a folyó vize. Itt a 0 kilométer.

Hogy mi van itt, azt csak helikopterről lehetne áttekinteni, és elektronikus számítógéppel számba venni. Két hétig jártam a Duna-Fekete-tenger csatorna munkatelepeit, és közben mindegyre az járt a fejemben, hogy miként tudnak itt eligazodni az emberek. Mindenütt gépek, gépkocsik, földhányások, árkok, csatornarészletek, dombhelyek és új dombok, feltöltött völgyek, fémszerkezetek és földraktárak, utak és ideiglenesen útnak kinevezett pályák, felvonulási területek, műhelyek, barakkalakások és barakkirodák. Első pillantásra szertelenül, összevissza. Ki tud közöttük eligazodni? Nagyvárosi kavarodásban érez ilyet az ember. Pontosabban az idegen. A helyi, az tudja, mi miért van, ismeri az épületek rendeltetését, utcák és házak nevét. Jártam már néhány építőtelepen. Megfordultam több tíz kilométeres munkatelepeken, dolgoztam - a Dunától a tengerig - a régi csatornánál, és jártam ezt a vidéket sok más alkalommal is. Ez a mostani munkálat mégis meglep óriási méreteivel, intenzitásával.

Kiindulópontnak jó lesz az öreg Duna-híd, Anghel Saligny közel négy kilométeres acélcsipkehídja. Öt évig építették, és tizenvalahány év múlva lesz kereken százéves. A maga idejében Európa legnagyobb hídja volt. De híre újra növekedőben van, mert épül már korszerű kiegészítője, a vasúti és gépjármű-közlekedésre egyaránt alkalmas új híd.

Hajóraj nyüzsgött itt a Dunán, a víz alatti mélyből kinövő oszlopokkal barátkozik a folyó. A cernavodai oldalon már jól kivehetően látszik az új hídfő számára kialakított hely. Ide kanyarodik az a hatalmas viadukt, amely a csatorna zsilipgátja előtt a vízi út fölé emeli a vasutat. Előtte és mögötte kikötőhely épül. Az óceánjárókat is a csatorna hét és fél méteres

mélysége fölé emelkedő betonfalhoz kötik a várakozás idejére, hogy az időnként megnyíló zsilipek mögül lezúduló ár el ne sodorja őket.

A Duna-parton irdatlan nagy kavicsosztályozó tucatnyi szállítószalag-karja körül gépkocsik hada nyüzsög. A folyón, a parthoz közel és benn a közepén is homokkal rakott uszályok sorakoznak. A betonöntés itt mindennapi feladat.

Odébb a régi csatornába ömlik a Duna vize, ami egyben a Carasu-völgyén végighúzódnó öntözési csatorna része. A zsilip kikötőhelye előtt balra kitér a város felé, megkerüli azt a majdnem ötven méter magas dombot, amelybe a zsilipet ásták, majd visszatér a vasútvonalon túlra, hogy továbbfolytassa most már hajózhatóvá szélesített és főleg mélyített útját.

Épül Cernavoda is. Az utóbbi három évtized alatt sok építőt és nagy változásokat látott ez a kisváros. És mellette, a kiszélesített kőbánya napfénytől sárgán tüzelő lapályán folynak a munkálatok: az ország első villamos áramot termelő atomerőművének építése gyakorlatilag már elkezdődött.

Mint mindenütt, ahol a nagy tettek születnek, itt is egyszerre bonyolult és egyszerű minden. Az óriási méretek ellenére értéke van az apró munkának, a helytállásnak, a kitartó jobbra törekvésnek. Mindenütt találkozunk olyan emberekkel, akik értik ezt, és tudják, hogy miért érdemes végezniük a sohasem könnyű építőtelevi munkát.

- Az éjjel beleharaptunk egy villamosvezetékbe - mutat Mocanu Dumitru csoportfőnök a behemót kavicsosztályozóra. Közben akár egy jó képességű közlekedési rendőr, a sietségben összetorlódott tehergépkocsikat irányítja. - Volt is melegünk! - folytatja, miután elül körülötte a kerekek „zenéje” a fortyogó sárban. Ebből arra következtethetünk, hogy a nappali kánikulánál is nagyobb hősséggel jár a munkában való fennakadás.

Különben Mocanu mester nemrég került ide a csatorna túlsó végéről, Agigeáról, ahol a betongyárat - mint büszkén meséli - „simán” irányította.

- Itt is rendjén mennek majd a dolgok. Tudja, hogy van: „Korábban kell felkelni”, és akkor egyenesbe jövünk. Kolozsavárról jött gépkocsivezetőkkel dolgozom, de vannak itt olyanok, akik ismernek, dolgoztak már a kezem alatt...

Az egyik „jó fiú” Cruț Dumitru, földgyalus. Bukovinából jött épp három évvel ezelőtt. Nem egyedül, két barátjával együtt. Gondolták, megpróbálják, milyen itt az élet. Mesterséget tanultak, maradtak, és folytatják a próbát.

- Mit álmódott az éjjel?

Az apró termetű fiú nem érti a kérdést. Talán azt várta, hogy megkérdem, hány százalékkal teljesítette a tervét.

- Semmit - válaszolja kisvártatva. - Aludtam, mint a bunda...

A beszélgetést sajnos nem folytathattuk. A betongyárnak kellett az osztályozott kavics, amit az örökösen száguldó gépkocsiknak kell szállítaniuk. A gépkocsiknak a gyors forduláshoz tiszta rakodótérre volt szükségük, és ő éppen ezen dolgozott buldózerével.

Tényleg, miről álmodhat az építőtelepen dolgozó fiatal? A kérdés egyáltalán nem komolytalan. Az ötletet az egyik esti tévéműsorban szereplő ifjúsági riport adta. Valamelyik öntöző rendszer építésénél dolgozó fiatalokról a riportert azt állította, hogy a jól végzett munka után aranyló kalászkokkal álmodik. A riportból kitűnt, hogy a brigádosok valóban kitétek magukért. Éppen ezért nem érdemelték meg, ahogy bonyolult küzdelmekkel tele életüket ilyen leegyszerűsített keretbe szorítsák. Az öntöző rendszernél dolgozók kalászról, az olvasztárok acélról, a

halászok halról álmodnak? Ez még akkor sem annyira biztos, ha tudjuk, hogy az öreg halász - a legyőzhetetlen és igaz ember - oroszlánkölykökkel álmodott...

Két tiszta, kékruhás fiatalember ül a jövődéli csatorna vasbetonfalán, és hegeszt. Poteaca Mihai és Tite Constantin, a fővárosi műegyetem építészeti fakultásának diákjai, három hónapja brigádos minőségben szakmunkát végeznek. Kollégájuk, Petre Vasile, hatéves szakmunkás gyakorlattal jutott be az egyetemre, és most a gyakorlatban jártasabbak jogán ő a brigádvezetőjük.

- Velünk az a helyzet, hogy versenyben vagyunk az ugyancsak fővárosi licistákkal. És sajnós, ők vezetnek. Mert jól fizetett munkához jutottak a zsilipnél... De azért mi is kihozzuk emberenként a napi ötvenhét lejt.

- Erről álmodott az éjjel?

- Őszintén megmondom, én olyan fáradt voltam, hogy semmit sem álmodtam. De hogy nagyot és egészségeset aludtam, az biztos!

Szabad idejükben egy jókora exkavátornyomból - mindenki meglepetésére - eredménnyel halásztak. És gyorsvonattal utaznak a tengerpartra, ahol „sörökkel”, lányok mosolyával és csak a fiatalok által értékelt tréfákkal törlik le magukról a különben élvezetesnek mondott munka fáradtságát.

2. BARAKKBAN SZÜLETETT MÉRNÖKÖK

Az 5. kilométernél agyagos, márgás talajon állunk. Kétoldalt, a csatorna menedékes partján belül, betonlábakon erős fal. Olyannak készül, hogy kibírja a víz kétoldali támadásait és a hozzákötözött hajókat. Ilyen kikötőhely az itteni cernavodain kívül völgymenet a 27. és a 28 kilométernél, valamint Agigeánál készül.

A cernavodai munkálatokat fiatal mérnök vezeti, Alionte Ioan a neve. Azt hiszem, ő a legfiatalabb építésvezető a csatornánál. Az 5-ös kilométer környékén híre van erélyességének. Többnyire fiatalokkal dolgozik, és ráadásul ő a KISZ-titkáruk. Öt éve került ki az egyetemről, és máris kétszázötven ember munkájáért felel. Ez a munka pedig amilyen szép, olyan kényes és fontos. De itt bíznak a fiatalokban. Az építőtelepek egyik mindenkori előnye, hogy a fiatalok megmutathatják, mire képesek. Különbösen is ez a munka olyan, hogy a kényelmesebbek, a finnyáskodók, a lendület nélküliek, a piszmogók, a félénkek csak rövid ideig maradnak meg itt.

Kik azok, akik megállják helyüket porban, sárban, dögmegben, fagyos szelek idején? Kik azok, akik itt hosszabb ideig maradnak, és irigylésre méltó lelkesedéssel végzik munkájukat? Ne ítéljünk elhamarkodottan! Az építőtelepeken nemcsak azok jelentkeznek munkára, akik máshonnan kikoptak, akik „rossz fát tettek a tűzre”. Nemcsak a kalandvágyók jelentkeznek az ilyen helyeken, nemcsak a pénzsóvárok, a jól fizetett mesterségek után vágyók.

Nagyon sok fiatal azért jön ide és marad itt, mert tudatosan vállalja az otthoni langyos életvitelből való kitörés kockázatát, mert önállóságra vágyik, erőpróbára, saját értékének felmérésére, érvényesülésre. Talán divatjamúlt az építőtelepi életvitel kapcsán romantikáról beszélni. Különbösen is megfoghatatlan, hogy mi tartja itt az embereket, és tanítja helytállásra a sokak számára elképzelhetetlenül mostoha körülmények között.

Elfogadható magyarázatot erre a munka és a munkás céljának azonossága és nagyszerűsége adhat. Itt valami olyan dolog épül, amihez foghatót nem találunk az országban. És azok, akik itt ezt az egyedülállóan nagyszerű dolgot megvalósítják, sokféle egyéni céljaikon túl nem felejtik ki számításukból munkájuk értelmét sem.

A fenti általánosítás hamarjában három fiatal mérnök példájával is bizonyítható.

Az egyik Alionte Ioan. Barakkirodájának szélesre tárt ajtajából belátni az 5-ös kilométer környékét. A munka neheze itt a befejezéshez közeledik. Jól kivehető innen a csatorna mindkét partja. A két part közötti földet nagyteljesítményű exkavátorokkal néhány hét alatt ki lehet termelni. A falon grafikonok mutatják, hogy milyen ütemben tervszerűsítették a munkálatokat. Alionte Ioan természetesen nincs az irodában. Nem ide-oda rohangál a munkahelyek között, hanem a kialakult módon sorra járja őket.

Elébe megyünk a csatorna közepére, ahol egyelőre nem a Duna vize, hanem az agyagos, márgás talaj hullámszik.

Kicsi, mégis valahogyan darabos, talán erős keze miatt egyszerű lakatos kinézésű fiatalember a mérnök. Nem szokásom anyjáról, apjáról, szülőhelyéről kérdezni riportalanyaimat. Különösen azóta nem, amióta legutóbbi ifjúsági fórumunkon az egyik bátor felszólaló szóvá tette, hogy ők semmiféleképpen sem lehetnek felelősek a szülők dolgaiért. De már régóta vallom, hogy a káderezés ideje lejárt, a fiataloknak sem előnye, sem hátránya nem származik abból, hogy kik a szüleik, hol dolgoznak, mit akarnak...

Alionte Ioant mégis születési helyéről és szüleiről kérdeztem. Az arcára volt írva a nem mindennapi válasz:

- Apám a fővárosból jött, még a régi csatorna munkálatainak beindulása idején. Egyszerű topográfusként dolgozott, közben tanult, megszerezte a mérnöki diplomát. Anyám Teleorman vidéki. Nővéreként kapott itt munkát. Én Medgidián születtem, egy barakkban. Az egyetemem Bukarestben végeztem, és természetesen ide, tehát haza kértem a kihelyezésemet. Konstancán lakunk, de engem ideköt a munkám. Szobám van egy barakkban...

Olcsó dolog volna párhuzamot vonni apa és fia között, és ennek okán a fejlődést dicsérni. Ebben a néhány soros életrajzban benne van minden, ami utóbbi három évtizedünkre jellemző. És ami csak azért nem szenzáció, mert általános. A dolog nehezebbik fele, szerintem, az az erkölcsi tartás, amelyet Alionte Ioan örökölt vagy kialakított magában a munkával és szülőföldjével kapcsolatosan. Ellenkező előjelű példák láttán az embernek kedve kerekedik felsóhajtani: „Bár születnél volna barakkban, fiam!”

- Miről álmódott az éjjel? - kérdezem csak úgy mellékesen a mérnököt. Komolyan válaszol:

- Bizony, álmodhattam volna szebbet is... De bevallom, betonöntésről álmodtam. Ez az, ami mostanában nyugtalanít...

Aztán azzal nyugtat, hogy csaknem két esztendőn átöntik még a betont a zsilipgát kialakítására. Lesz ideje megszokni... Mármint a rendkívüli felelősséget, ami ezzel jár. A gát egyik oldalán tizennyolc és fél méteres is lehet a vízszint, a túlsó oldalán pedig hét és fél. Száz évre visszamenőleg kiszámították, hogy a Duna átlagos vízállása szerint ennél alacsonyabba nem apadhat a csatorna vize. A zsilipek üzemeltetésével és a csatornameder pontos kialakításával biztosítják, hogy a Duna vize a tengerbe folyik majd, és nem a tenger vize a folyóba. Mindez az Alionte Ioan munkáján is múlik. Rendkívül jó érzés lehet ennek a tudatában élni. Még akkor is, ha éjjel betonöntésről kénytelen álmodni egy huszonvalahány éves fiatalember.

- Mekkora vízmennyiséget kell felgyűjteni időnként a zsilipkamrába?

A mérnök nem finnyáskodik, nem szabadkozik, hogy logarlécét a barakkirodában hagyta. Leguggol, számokat ír a porba.

- Háromszázezer köbméternyit - válaszolja készségesen. És valószínűleg nem esik nehezeére, hogy minden hozzá intézett kérdésre és kérésre hasonló egyszerűséggel, komolyan válaszoljon.

Ki gondolná, hogy időnként ez a fiatal mérnök munka után - amit itt általában a délután hat-hét órát jelenti - teniszeznek?! Többek között Vigh Jánossal, a gépkocsipark mérnök vezetőjével, aki aznap éjjel sok mindent összevissza álmodott, hiszen a felesége nem volt otthon: szülés utáni szabadságát tölti brassói szüleinél.

A fiatal mérnök különben nemcsak azért vidám ember - mint neve is mutatja -, mert újdonsült apa. Munkatársai mondják, hogy körülötte sportos lendület van, és ez elűzi a munkával járó komorságot.

- Néha kisimítjuk homlokunkról a ráncokat...

Ezért építettek mindenféle sportpályát, és használják is. Körbefényképeztem a vidéket, hogy bizonyítsam, itt tíz kilométeres körzetben kő kövön nem maradt. Egyszerűen megfoghatatlan számomra, miként lehet ilyen környezetben valamiféle ideiglenes sportpályáról álmodni. De nekifogtak, és megcsinálták... Ja! Nem felejtettem el, csak a hiábavaló ismétléstől akartam megkímélni az olvasót, de a dolgok jobb megértése végett jó, ha megtudja, hogy Vigh János is KISZ-titkár. Szervezete a jobbak közül való. A gyűléseket megtartották, az előírtnál több ócskavasat gyűjtöttek, sportolnak, kirándulnak a tengerpartra. Egy csoport fiatal Csehszlová-

kiába készül. Tehetik, a tervteljesítéssel jól állnak, sőt élenjárók a csatorna hasonló munkát végző telepei között. Pedig nemrég átszervezték a gépkocsiparkot, és Víghéknak csaknem előlről kellett kezdeni munkamódszereik kidolgozását. A gépkocsikat itt sokkal sűrűbben kell javítani, mint máshol. Ez embereken és alkatrészeken múlik.

- Azért most csak jobb, mint négy évvel ezelőtt...

- Nyilván, hiszen említette, hogy akkor került ide az egyetemről.

- Kértem, hogy ide jöhessenek. Nem tudtam, hogy barakkjaink sincsenek. Most vannak. Ezért könnyebb. És természetesen a tapasztaltak miatt is. Éppen ezért akartam én idekerülni. Engem a sport arra tanított, hogy fokozottabb iramban éljek. A felfejlődési lehetőség itt sokkal nagyobb, mint bármelyik gyárban. Én ezt idejében átláttam. Már amikor elkerültem otthonról.

- Hová való?

- Dicsőszentmártoni.

- Ismeri Bölönit? Úgy tudom, ő is odavaló.

- Az ifjúsági csapatban együtt rúgtuk a bőrt. De elváltak útjaink, mert neki fogtam kosarazni. Különben Vígh is tőlünk került el. Rokonom.

- Vígh vagy Vigu?

- Az apám még egyszerűen írta... Én is úgy írom.

- Ami a továbbfejlődést illeti, nem mond ellent sajátmagának? Hiszen mire hazakerül, inkább egy pohár szomjat oltó sört venne a kezébe, mint műszaki könyvet!

- Mire mi a városba kerülünk, rendszerint elfogy a sör. A könyvhöz pedig, mi tagadás, a fáradság nem enged közelebb. De nekem, aki gépkocsi-karbantartásra szakosodtam, nagy előny, hogy a legújabb típusú gépeket és felszereléseket itt hamarabb megismerhetem, mint bárhol az országban. Hiszen kötelességem tanulmányozni őket. Például a Roman típusúakat, a billenőkocsikat. És még egy előny - ami különben hátrányos helyzetünkéből adódik: kevés az ember. Mármint a szakember. Tehát mindenféle munkát magunknak kell elvégeznünk. És jól mondják az öregek: a szükség sok mindenre megtanít! Például sok mindenről álmodtam én az éjjel, de arra egy pillanatig sem gondoltam, hogy ma ebédidőben egy miniszterrel vitázom...

Ezt olyan elégtétellel újságolja, mint a sportolók a ritka elismerést, hogy lám, bekerült a válogatottba.

A barakkirodában, ahol feltételezésem szerint ezek a fiatal emberek mérnökként megszülettek és felcseperedtek, bemutatottak egy fiatalasszonyt; ugyancsak mérnök, és a gépkocsik karbantartásának szigorú őre. Műszaki rajzolóként és tisztviselőként is működik, valamint tekintettel a kevés számú nőre, időnként kávéfőző. Férjével együtt jött a telepre. Nem akartak Giurgiuban letelepedni, ahonnan férje származik.

- Az a helyzet - mondja Anca mérnöknő -, hogy Giurgiu nekünk már kicsi város. Hát eljöttünk ide...

- És itt mi az, amiért különösen nehéz az élet? - Pillanatnyi gondolkodás után tömören válaszol:

- A por, a meleg és a legyek.

Ez a mérnöknő, aki Giurgiu helyett Cernavodát részesíti előnyben, teljesen normális, meggondolt ember. Tudja, hogy a por, a meleg és a legyek egyszer eltűnnek majd. A feltárt tájat és a megbolygatott várost pedig majd kedvére elrendezik az építők. Ezen dolgozik maga is.

3. NEM ÚR AZ ÜVEG ALATT

Várom kellett Comănici Radura a Duna-Fekete-tenger csatorna medgidiai központjában, ahol a megbeszélést tartott a vezetőkkel. A gyűlés előtt alkalmam volt végigböngészni a csatornáról készült térképet, és azt a havonként megjelenő lapot, amit a csatornánál dolgozók számára nyomtatnak.

A sokféle adat, amelyet feljegyeztem, bizonyítja, hogy amikor ezt a mesterséges, vízi utat átadják rendeltetésének, teljesen átalakul Dobrudzsa csatornakörnyéki része.

Kezdem újból a cernavodai zsilipgáttal. Íme néhány jellemző adata: hatmillió köbméter földet és sziklát termeltek ki, hogy helyét kialakítsák. Hetvenezer köbméter betont, tizenhat és fél kilométer hegesztést, háromezer tonna vasat fektetnek a gátba és a négyszáz méter hosszú, száz méter széles zsilipkamrába.

A csatorna első kilométerének partján 1200 lakás épül és 950 férőhelyes munkásotthon. A kavicsosztályozó állandósul; évente csaknem egymillió köbméter lesz a teljesítménye. A vonaton és gépkocsin utazók viadukt-rendszerről pillantják meg a gyarapodó Cernavodát, az atomerőművel hajtott villamos erőművet. Ugyancsak ebben a zónában nő a hasznosítható terület, amit feltöltésekkel, a csatornából kitermelt föld „elraktározásával” nyertek.

Nagyot változik a csatorna menti falvak élete. A korszerűsítés őket is érinti. Ștefan cel Mare, Saligny és Făclia közelében új település létesült. Többnyire családos emberek, a csatorna alkalmazottainak háromezres létszámú csoportja talált otthonra a „Könyök”-nek elnevezett részen. Három kilométerrel fennebb kőlerakat alakult. Itt rakják le a vagonokról a nyerskövet. Óriási mennyiségű nyerskő szükséges a több kilométer hosszú menedékes csatornaoldal burkolatához. Satu Nou közelében öt kilométer hosszú és három kilométer szélességű, eddig használhatatlan völgyet alakítottak lapálya. Medgidia közelében, a 23-as kilométernél is épül 1200 lakás. Különben Medgidia a csatorna hosszának éppen a közepén terül el. Csupán a személyhajók kikötője 300 méter lesz. A vasútvonal itt újból átszeli a csatornát. Az itt épülő híd a város egyik látványosságának készül.

Nézelődöm az irodában. Ki tanácsért jön, mert szakmai kérdések érdeklik, ki áthelyezését fontolgatja. Másokat a titkár hív, vegyék már át az új sportfelszereléseket.

A gyűlés előtt néhány perccel felfedeztem Nem urat. Igen-igen megörvendtem neki. Talán azért, mert nem életnagyságban, hanem rajz alakjában találkoztam vele. A hosszú tanácskozó asztal üveglapja alatt kuksolt. Ismertetőjeleit pontokba szedett, sokszorosított szöveg magyarázza. Ezek szerint a tibeti szörnynek lehet a párja, bár rengeteg mindenben nem is hasonlítanak. Az akadályozásban kitűnő, örökösen tagadó ember minden szinten megtalálható, nemcsak a magas hegyekben. Leginkább a tanácskozásokon mutatja meg igazi énjét, ám legtöbbször kisiklik kezünkől. Csak összetartó, fegyelmezett közösségek képesek megállítani. Olykor hihetetlen pusztítást végez maga körül. De azért kitartó munkával szelídíthető.

Összeírták, hogy papagáj módjára a következőket szokta rikácsolni:

Máskor is megpróbáltuk már ezt a megoldást! Sokba kerül majd a felszerelés! Ebben a kérdésben nem vagyok kompetens! Erre nincs elég időnk! Most mással kell foglalkoznunk! Ilyet eddig sehol nem csináltak! Nekünk megvannak a magunk sajátos ügyeit. Ne szóljanak bele a mi mesterségünkbe, mi vagyunk a szakemberek! A gondolat jó, de nem a gyakorlat szempontjából! Gondolkozzunk még rajta! Megint ezzel hozakodsz elő! Ez minden, amit a

személyzettől elvárhatunk! Egyelőre hagyjuk még érne! Biztos, hogy nem fogadja el a megrendelő! Nálunk ez nem járna eredménnyel! Még egyszer ellenőrizzük majd! A mi vállalatunknál ez egészen másként van! Ezt képtelenek vagyunk ellenőrizni! Ez igen gyökeres változtatásokhoz vezetne! Inkább végezzünk újból piackutatást! Ezt még az amerikaiak sem csinálják! Ehhez nincs elég tekintélyünk! A felsőbb vezetés ebbe nem fog belemenni! Nekem nem tetszik ez az ötlet! Amióta világ a világ, mi így csináljuk, csakhogy másként neveztük el! Ezen mi már túljutottunk! Hagyjuk, ahogy van, összegabalyodva! Készítsünk egy jelentést! Megy az e nélkül is! Alakítsunk egy bizottságot! Megint túlságosan sietünk, az ilyen elképzelésekhez még föl kell nőnünk!

És így tovább.

Nyilván nem másoltam le mindent. De a felsoroltakból kitetszik az az alapos megfigyelés, amelynek alapján NEM úr ismertetőjeleit és kedvenc kifejezéseit sikerült feljegyezni. A műszaki-adminisztratív beosztásban dolgozók ifjúsági szervezetének titkára, aki hivatalból kezeli a sokszorosítógépet, gondoskodott arról, hogy NEM úrról mindenhová eljusson egy-egy ilyen részletes leírás. Alkalmam volt rá, hogy hatásáról és az újat támogató politikai munka eredményességéről meggyőződjem.

Miközben NEM úrral foglalkoztam, a titkárok megbeszélése minden körülményeskedés nélkül elkezdődött. Megtudtam, hogy két és fél ezer KISZ-tag harminckilenc szervezetben próbál eleget tenni vállalt kötelességének. Annak ellenére, hogy a fiatalok munkahelyeit több kilométeres távolság választja el egymástól, igyekeznek együtt gondolkodni, sportolni és szórakozni. Persze vannak még hiányosságok.

Comănici határozottan vezette a gyűlést. A gyűlések általában nem szívrepesve várt események egyetlen szervezetben sem. De olyan formában, ahogy jelenlétemben lezajlott, rendkívül tanulságos együttlételet jelentett. Kiderült például, hogy vannak olyan, akik nem szívesen fizetnek tagsági díjat. Akadnak olyanok, akik a legjobb akarattal sem sorolhatók az aktív tagok sorába. Az egyik fiatalember elmondta, hogy sorra vette a szervezetébe tartozó fiúkat, és mint az iskolában a tanító néni, lelátogatta őket.

- Gyűlésre jársz-e? - kérdezte az egyiket.

- Szoktam... - bizonygatta kevés meggyőző erővel.

- A titkárt ismered-e?

- Nem ismerem.

- És engem?

- Nem nagyon...

Ebből aztán a titkár már éppen eleget tudott ahhoz, hogy a szervezet és a fiatalember kapcsolatát valamiképpen megerősítse.

A szervezetekbe eljutott az a modell, amelynek alapján nem szósszal teleírt, hanem tömondatokban rögzített, valós feladatokból álló munkatervet követeltek. Így: két fiatal felvesszünk a szervezetbe. Ennyi és ennyi ócskavasat gyűjtünk stb.

Az ócskavas azért került újra meg újra szóba, mert a csatornánál dolgozó fiatalok vállalták, hogy augusztusig teljesítik egész évre felajánlott hazafias munkatervüket. Nem a gyűjtéssel volt baj, van a csatornánál elég ócskavas, hanem a szállítással. De ezt itt egy életrevaló ifjúsági vezető könnyen elintézheti. Érdekes, hogy a gyűlésen nem a hétszázötven taglétszámú szervezet titkára panaszkodott, hanem egy másik, akinek mindössze egy iskolai osztály-

létszámú tagságot kell irányítania. Ráadásul NEM úr e távoli rokona egy gépkocsivezetőkből álló munkacsoport mérnöke. Egyszerűen kikacagták. Azt is a fejére olvasták, hogy hónapok óta nem képes beszélni a szervezetébe tartozó orvosgyógyászati asszisztentstől a tagsági díjat. Aztán többen is felszólították, hogy legyen szíves és komolyodjék meg.

Comănici Radu nemrég még országos élvonalbeli súlyemelő volt. Azt hiszem, főleg innen határozott összpontosítása. A gyűlés után a kocsiban azt is elmondta, hogy a kikacagott titkár a jópofáskodással és tréfálkozással munkát helyettesítő típusú fiatalok közé tartozik. Csakhogy még a nehezen és ritkán összehozott találkozásokon, hamar kiismerik az ilyeneket. Itt hozzá kell szokni a nyíltsághoz, a kevés szóhoz, a szókimondáshoz és mindenekelőtt a keménynél és keményebb munkához.

4. ARANY DOBRUDZSA

Medgidián túl kétfelé ágazik az az öntözőcsatorna, amely a harmincnégy kilométerre húzódó Dunából az Oltnak és a Zsilnek megfelelő mennyiségű vizet továbbít Dobrudzsa azelőtt terméketlen földjére. Még emlékszem az ősszel is szikkadt, csapadék után áhítózó itteni talajra. Medgidián, amelyet évtizedekkel ezelőtt csak egy nagyon elhanyagolt faluhoz tudtunk hasonlítani, egy kisebb szél is akkora porfelhőt kavart, hogy szemet törölni, köpködni és káromkodni kellett a nyomában. Akinek nincsenek ilyen emlékei, hogy összehasonlíthassa a jelent a múlttal, jól teszi, ha fellapozza például Zaharia Stancu *Pădurea nebună* című művét... Nyár közepén, amikor messziről jött, hatalmas szárnyú szelek a végtelent beborító érett árpát, rozstot, búzát, később pedig a kukoricát és napraforgót billegették, akkor egész Dobrudzsa aranyból volt. Télen, amikor a kicsi török és tatár házakból kínlódva kanyargott a füst a szomorú ég felé, és falkákban jártak az éhes farkasok, hamis ezüst volt ez a vidék. Még a nyers zölddel beköszöntő tavasz sem hozott általános változást, sziklás hegyei, kikopott dombjai megmaradtak krétafehérnek, szakadékos völgyei a kezdet kezdetén lassú tűzön égetett agyag vörösének színéhez hasonlítottak...

Három évtizeddel ezelőtt az idegen nehezen hitte volna el, hogy emberek laknak ezen a tájon. Filmekből ismert hegyvidéki görög tájhoz hasonlított ez a vidék. Most mindenfelé bőven termő, öntözéses földek és gyümölcsösök sorakoznak.

Eddig Dobrudzsa a világ legöregebb hegyeiről volt híres. Most kontinensünk talán legkorszerűbb öntözési rendszeréről. Összesen 184 000 hektárt öntözünk a Dunából. Nyolcvanhét szivattyúállomás munkája nyomán kétezer kilométernél is hosszabb vezetéken jut el az életet adó víz a földekre. Másfélmilliárd lejbe került ez a beruházás, de kiszámíthatatlanul többet ér. Nemcsak lehetővé tette, hogy minden szempontból virágzóvá váljék a román tengerpart, hanem visszaadta a földet, megváltoztatta egész Dobrudzsát, minden itteni falu életét. A kilátástalanság helyébe tervezhető jövőt adott a változás.

Sadoveanu ködökön túli országnak, Geo Bogza tűzországnak, mások a szelek birodalmának és viharfészeknek nevezték. E táj, szülötte, Tarian Cosovei, Dobrudzsáról szóló riportkönyvében arany csillogásúnak mondja. Szerinte nem a Duna folyik az öntözőcsatornában, hanem az Olt. Ha arra gondolunk, hogy megvalósításában az egész ország közreműködött, és hogy az Olt amúgy is szimbólummá növekedett, országrészeket összekötő kapocsá, székelyek és oltyánok sorsát egyaránt meghatározóvá, sokszor megénekelte jelképpé - akkor el is kell fogadnunk ezt a hasonlatot.

Benn Dobrudzsa közepén, virágokkal díszített, tiszta faluban esténként a messzehangzó csöndben vízcsobogás hallatszik.

- A Duna... Igen, itt folyik felénk, nem messze...

És mutatják a betonlábakon álló, hosszú teknőhöz hasonló medrét. A folyó vize ide nyolcvanméternyiit kapaszkodott szivattyúk segítségével.

*„Dobrudzsa, szegény ország,
Nő a kő, és a szél vág.”*

Sok mindent meg kellett változtatni ezen a vidéken, a dal szövegét is.

A Duna-Fekete-tenger csatorna a meglévő öntözési rendszer kibővítése. Megnyitásával még több víz juthat a földekre. Az öntözőrendszer a 34-es kilométernél kétfelé ágazik. Az egyik továbbhalad a Carasu völgyén, a másik Poarta Albától a bolgár határ mellett lévő Negru Vodă irányába tart. Csatornák, csőrendszerek határozzák meg a kialakult és alakuló gazdaságok helyét. Hogy mit jelent egy-egy ilyen egység, azt próbáljuk az észak-medgidiai rendszer adataiból kikövetkeztetni. Huszonnégyezer hektár gyümölcsösről és gabonaföldről van szó, amelyben nyolcvanöt kilométeres földárok, nyolcvannyolc kilométer betonlábakon álló csatorna, hatszázharminc kilométer föld alá fektetett csőrendszer van.

„Az ember, mint a fűszál és a harmat...” A kijelentésben bujkáló népi bölcsességhez most hozzátehetjük, hogy ahol azelőtt fű sem nőtt, most ligetek vannak és emberhez méltó környezet.

A 12-es számú medgidiai gyümölcsstermesztő farmot fiatal mérnök vezeti.

- Ma ötszázan szedik a barackot - mondja Manolache Constantin. - Állami gazdaságunk július végén és augusztus elején naponta kétszáz tonna különféle barackot szállít bel- és külföldi megrendelőinek. A válogatók, a csomagolók váltásban, éjjel-nappal dolgoznak...

A Duna vizével együtt Dobrudzsa dombjain megjelentek a teraszok. Húsz éve megindultak a földgyaluk, a termelőségvetkezeti brigádok csákánnyal, lapáttal felszerelve a mérnöki rajzoknak megfelelően megkezdték átalakítani e vidék felszínét. Tíz-húsz hektárral Somova, harminccal Bestepe ötpúpú hegyvidékén, száz hektáron Niculițelen, innen mostanában jóféle könnyű vörösbort kapunk. De kiigazították a földgyűrődéseket Hârșova, Adamclisi, Medgidia és a borairól híres Murfatlar környékén is. Egy kimutatásból tudom, hogy csupán Tulcea megyében 4500 hektár szőlőt, 1500 hektár gyümölcsöst létesítettek teraszosított területeken.

Öregek mesélik - gyermekkorukban nagyszüleiktől hallották -, hogy Dobrudzsa dombjait valamikor erdők borították, de a kapzsi gazdák esztelenül irtották, vágták, amíg nyoma sem maradt. Nehéz elhinni, hogy olyan messzire a múltba láthat az emlékezet. Azok az erdők inkább csak az itt lakók vágyaiban léteztek. Dobrudzsa dombjait most cseresznye-, barack-, alma- és diófaerdők borítják. Termésük a korszerűsödő mezőgazdaságot dicséri. A közelmúlt történelme megváltoztatta a táj földrajzát is.

Milyen e táj embere? Kik e gazdag föld lakosai? Évtizedekkel ezelőtt elég volt Konstanca tíz perc alatt bejárható központjában megfordulni, feltűnt, hogy sokféle nemzetiségű a lakosság. Macedónok kínálták a kagylós törésű, juhtejből készített joghurtot, törökök a selymes, utánozhatatlanul finom fagylaltokat és a lisztből erjesztett húsítót, a brágát. A lipovánokat napszitta arcukról, bodor szakállukról messziről felismertük. Tatárok nemcsak Mangálián és Medgidian, hanem sokfelé, kicsi falvakban éltek. Ma is vannak vagy harmincezen. Ferde vágású szem, csillogó fekete haj, a nők bokáig érő selyembugyogója volt a jellemzőjük. A korszerűsödés, az iparosodás és a városiasodás persze összemosta a ruházatban, viselkedésben megnyilvánuló különbségeket a nemzetiségek között is. Csupán az elmúlt évben húsz ipari létesítménnyel gyarapodott Konstanța megye. Hajót, kőolajtermékeket, gyapjúterméket, étolajat, sört, pepsit, cementet, textilneműt, élelmiszert készítenek itt többek között. A főváros után Konstanța megye fejlődése a leglátványosabb. Ha ideszámítjuk a tengerpart mentén hatvan kilométernél is hosszabb szállodasort és napozó, meg pihenőhelyeket, Dobrudzsa aranykorát említeni nem a hasonlat kedvéért, hanem a valóság megnevezéseként jogos és érthető.

Az ország minden részéből találunk itt megtelepedett embereket. Konstanca hatalmas fejlődése értük és mindennapi munkájuk nyomán valósult meg.

Harminc évvel ezelőtt sok székely fiú szolgált a tengerészeknél, de a civilek között is megszólaltak egy-egy magyarul mondott csúnya szóért. Kevesen tudják, hogy még csángókból is van néhány kis falura való a Konstancáról Tulcea felé vivő országút mentén.

Az út fölött betonteknőben folyik a Duna vize. Mögötte tábla: 2 kilométeres út visz be Ojtuzra. Az elnevezésnek persze semmi köze a hasonló nevű Kárpát-szoroshoz. De annál több a csángókhöz.

- Mi Bákó mellől jöttünk ide, Lujzikalugorból - feleli kérdésünkre Kuna Mihály az egyik kicsi ház nyári konyhája körüli reggeli gyülekezetből. Luizi-Calugăra ma is létező Bakó megyei helység. Fél évszázaddal ezelőtt Domokos Pál Péter *Barát népének* fordította a falu nevét. Nyolcszáz csángó-magyar családot talált ott. „Bogdánfalvától délre, a Szeret jobb partján fekvő falvakat megismerve, utamat az attól északra fekvő Luizi-Calugara felé irányítottam. Luizi hallomásom szerint lengyel szó, és népet jelent. Meggondolva, hogy a lengyel papok gyakoriak ezen a területen, különösen a régebbi időben, elhihető, hogy lengyel szerzetes nevezhette így el... Benéztem a kalugari temetőbe is, ahol rengeteg fakeresztben szebbnél szebb ... neveket olvashattam. Itt említem meg, hogy a kalugari csángók a csíksomlyói pünkösdi búcsúra - régebben - igen nagy számban jöttek. A csíkiak nagy kalapú csángóknak hívták őket...”

- Az történt, hogy jó néhány háborúban megfordult ember nálunk már nem jutott földhöz. Összeszövetkeztek, csináltak egy kérvényt, hogy a Bărăganon juttassák őket földhöz. Sokat jártak a fővárosba a kérés miatt. Végül tévedésből vagy hogyan, ezt a területet jelölték ki nekik. Százhatvan család költözött ide, köztük az én szüleim is. Apró gyerek voltam. Emlékszem, négy évig kínlódtunk. A kukoricacső csak akkorára nőtt, mint a tyúk nyaka. Szikes, semmi föld volt itt, hiába dolgoztunk, nem adott termést. Rendre visszamentek innen az emberek. Palkó József, Pál Anton és még néhányan maradnak itt rajtunk kívül. Aztán a harmincas években újra visszajöttek többen is. Most van itt vagy százhusz csángó család.

Kuna Mihály kék szemű, hetvenhez közeledő, sokat látott ember. Gyerekkorában kételemit ha járt. A faluban nem volt iskola. Ügyes, munkás ember lévén, sokféle dolgozott. Leginkább a kőműves mesterséget szerette. Házát is maga építette. Nyolc gyerek apja. A nagyobbik fia kőműves. János, aki segít testvérei felsorolásában, a közeli kőbányában gépkocsivezető.

- Anna férjhez ment. Bălcescuban lakik. Házuk van. Dumitru ugyancsak sofőr. A legtöbbre a később világrajöttek viszik. Az egyik lánytestvérem másodéves az egyetemen. Hidrotechnikát tanul. A legkisebb a cernavodai mezőgazdasági líceumban tanul.

Reggel van. Állunk a kerítésnél, és minden mozdulatunkra legyek fekete serege mozdul.

- Történhetett valami az irtószerrel, hogy az idén nem fogott a legyeken - mondja az öreg Kuna. - Különbözik itthon sem rossz a fiataloknak. Híres juhtenyészetünk van. Többször voltunk országos elsők már. Ügyes, szorgalmas emberek dolgoznak itt, élenjárók vagyunk. Utat is építenek, annyira elismernek...

Kérésemre magyarra fordítják a szót. János mondja, hogy a szülei egymás között mindig anyanyelvükön beszélnek.

- No, apám, szóljunk, beszéljünk valamit, hogy kifejezzük magunkot... - biztatja János az apját. Aztán lassan, mint a csermely, megered magyar nyelven a beszélgetés. Nagyon székeletes hangszíval, de számomra megdöbbenően érthetően beszél az öreg Kuna. Szabadkozik, hogy már sokat felejtett, pedig Erdélyben is megfordult, és volt alkalma az ottaniakhoz igazítania anyanyelvének szavait. A fia is azt állítja, hogy katonáskodás idején a székely

fiúkkal igen jól megértette magát. Írni, olvasni magyarul egyikük sem tud. Magyar nyelvű könyv soha nem járt még a kezükben.

- Biza, mi akkor a nyelvünket adtuk a megélhetésért - gondolkodik el az öreg, és nem tudom, miért, többször is kérdi az „oficér” magyar megfelelőjét.

- Tiszt - mondom mindannyiszor. Mondja utánam. Ízlelgeti a szót. Vajon mire gondolt?

János bemutatja feleségét. Călărași-ból való a fiatalasszony. A csatornánál kapott munkát. Călărași-on épül a fémipar újabb fellegvára, kapcsolatát a külvilággal a csatornán közlekedő hajók biztosítják.

- Most jó nekünk. Kocsit küldenek értünk. Percnyi pontossággal érkezik, „la scară”. Hogy milyen hatással van a csatorna építése a mi életünkre? Munkát ad. Ez nagyon, nagyon... fontos. És közelebb hozza hozzánk a világot!

Úgy tűnik, Kunáékat végleg befogadta ez a vidék. És a gyors gyarapodásban, az emberibbé alakuló körülmények között otthon érzik magukat.

5. TÍZ KILOMÉTER MAGASISKOLA

A 34-es kilométer után az épülő csatorna már nem követi az itt kétfelé ágazó öntözőcsatornák közül egyiket sem, hanem a kettő között délnek tart, Poarta Albă és Murfatlar, vagyis Basarabi mellett, Straja előtt elhaladva negyvenöt fokos kanyarral Compănát a bal, Agigeát a jobb partján hagyva ér a tengerbe. Régi tervek szerint a Duna-Fekete-tenger csatorna Poarta Albától Nazarcea-Ovidiu irányban a Carasu völgyét követve, valahol Mamaia fölött, a Midia-foknál ömlött volna a tengerbe. Midián azóta kőolajfinomító épült, és a mellette lévő Năvodari vegyipari létesítményeiről híres. A csatornán dolgozók tudni vélik, hogy a távlati tervekben szerepel: a Carasu völgyében is hajózhatóvá teszik az eddig öntözésre használt csatornát. Uszályok szállítják majd ezen is, és pedig olcsón, a vegyipari termékeket. Aki járt a hajózásra és öntözésre egyaránt alkalmas csatorna Straja falu melletti szakaszán, az meggyőződhetett arról, hogy semmi sem lehetetlen.

Ezen a részen hetven méter magas krétahegy állt az építők útjába. A csatornának ezen a tíz kilométeres szakaszán az Országos Ifjúsági Építőtelep működik. Központja a strajai építőtelep. Néha itt található a, Ivanov Nicolae. Ezt a brăilai fiút a csatorna egész hosszában ismerik. Egyike azoknak a nyüzsgő embereknek, akik mindenhol ott vannak. Huzamosabb ideig szóba állni vele lehetetlen. Amikor végre egyszer irodájában találtam, tíz perc múlva meghibásodott exkavátor ügyében rohannia kellett Medgidiára. Az irodában egy rózsaszín szemüveges lány maradt, hogy a percenként csörgő telefont felvegye, jelentést gépeljen, és grafikonokat rajzoljon. Azt ajánlotta, érzem be a helyettes parancsnokkal. Így hát Andrei Constantinnal tettünk egy sietős, alig húsz kilométeres sétát az építőtelepen.

Elindulásakor szerencsénk volt. Sintea Vasile mérnök egy csoport frissen vizsgázott exkavátorost „dobott be a termelésbe”. Legújabbán a csatornánál mesterséget tanulók nem a Poarta Alba-i szakiskolában, hanem a munkahelyen sajátíthatják el a tudnivalókat. Neagu Dumitru, Baciú Gheorghe, Cioban Constantin, Marica Macedon például márciusban jöttek a csatornához. Buzău, Constanța, Arad, Botoșani és Beszterce-Naszód megyéből valók. A gyakorlati időszak után két hónapi elméleti kiképzésben részesültek. Most a vizsga után segéd-exkavátorosok. Szép mesterség, kemény munka, szép pénz, érdekes munkahely. Nem bánták meg, örülnek, hogy ide utaztak. Ezzel szemben a dömperektől és a traktoroktól húzódoznak a fiatalok. Nehezen bírják a gépek az itteni munkaterepet. Sok a leállás, a kényszerű javítási idő. S ha nem megy a munka, a javadalmazás sem az, amire vártak. Pedig munkájukra nagy szükség van. A csatornából kitermelt föld felső rétegét, a termőréteget külön szállítják és raktározzák. Aztán a mélyről kitermelt rétegekből feltöltik a környező kiszemelt völgyben a suvadásos részt, és a tetején elterítik a termőföldet. Ehhez a munkához kell a dömpér és a traktor.

Az ifjúsági építőtelep szakaszán, ahol kitűnő kréta kőzet kellett vágni a csatorna medrét, húsz-harminc évre elegendő ipari felhasználásra alkalmas krétaanyagot termeltek ki, és „raktároztak el” egy még most is gyarapodó mődombon. A munkálatokat Bekhirbej Gajdar csoportvezető mérnök irányítja rádiótelefonon.

- A nehezen túl vagyunk - mondja a Tulcea környékéről idekerült mérnök, miközben az alattunk ötven méteres mélységben cammogó gyufaskatulya nagyságú billenőkocsikat noszogatja.

- A negyvenöt és negyvennyolc és fél kilométeres szakaszon nemsokára befejezzük a munkát. Elértük a csatorna alját, amely fél méterrel lesz a tenger szintje fölött. Év végéig megöntünk a csatorna betonoldalából egy kilométernyit.

Két óra múlva, amikor a túlsó partról szemlélem a munkatelepet, a szemkápráztató fehérségben úgy tűnik, izzásig felhevültek a falak. A csúszószsalu mellett, a toronydaru forgásához igazodva hangyákhoz hasonlítanak az emberek. A kétméteres, különlegesen erős alapra tíz méter magas, másfél méter széles betonfalat öntenek. Ha a másik part mentén is elkészül a betonfal, középről a tenger felé enyhén-lejtősen „kigyalulják” majd a krétát. Ezen a szakaszon eddig már kb. hatmillió köbmétert kikanalztak az exkavátorok.

- Nem akarunk mi mindenáron hősök lenni! - mondja a mérnök. - De munka az van itt elég, és határidőre végeznünk kell vele.

Bekhirbej mérnök nemrégén végezte az egyetemet, de tapasztalt ember, mert Tulceán az öntözőcsatornánál „a mélyvízbe dobták”. Felelős vezetőállást kapott, gyakornoki ideje után pedig a Duna-Fekete-tenger csatorna legnehezebb posztjára állították. A csatorna a 36-os kilométertől az 59. kilométerig krétában halad előre. Ez a kréta nem olyan, mint amellyel a táblára írunk, és főleg nem olyan törekeny. Mondja a mérnök, hogy néhol sziklakeménységű, nehezen harapnak belőle az exkavátorok.

No, de mikor volt könnyű a brigádosoknak?

Nagy földgyalu húz el mellettünk. Kabinjából Ciutacu Ștefan mosolyog ránk. Számolom, hogy aznap ő a hányadik bräilai fiú, akivel ismerkedem. Nagy huszonegyes számot visel a gépe, ő meg sötétbarnára sült, cserzett bőrt.

- A legjobbak közül való... - magyarázza a porfelhőt kavaró gépkocsik elöl menekültünkben Andrei Constantin. - A sofőrökre például könnyen rámondják, hogy „trehányak”, „szivacsok”, amikor pénzt kapnak, csak baj van velük! Nem minden ok nélkül húzzák rájuk a vizes lepedőt. De én tudom, hogy ezek a legények nyáron sütőkemencéhez hasonló gépkocsikabinokban, télen ropogó fagyban, nagyon nehéz terepen kitartóan és igyekezettel dolgoznak.

Öntözőkocsi halad a következő gépkocsi előtt. Nem poroz. A csatorna és a lerakódó hely között aszfaltsimaságú az út. Amikor a következő napokban rámerészkedtem Trabantommal, többen csóválták a fejüket. Több helyen láttam kiírva, hogy a megengedett sebesség az óránkénti húsz kilométer. Ezt bizony egyetlen valamire való gépkocsivezető sem tartja be. Egyrészt, mert a jó úton nagyobb sebességgel lehet hajtani, másrészt, mert sürget a munka. Van, aki rendszeresen másfél normát teljesít. Petre Marianról van szó, aki egy hatalmas exkavátoron dolgozik, aztán Bărbulescu Mirceáról, akit szó nélkül követnek munkatárai a legnehezebb munkahelyre is. Roșca Sterianról, aki Belaz-kocsiját úgy kezeli, hogy kiérdemelte az „építőtelep embere” elnevezést. S még hányan vannak olyanok, akikről feljegyezték, hogy „egész télen jártak”, ami azt jelenti, hogy nem „szétverni” jöttek ide a kocsikat, hanem megbecsülni, vigyázni ezekre a milliós értékű gépekre.

Sokféle ember közös, összehangolt munkája nyomán készül a csatorna. Van, aki az ország különböző építőtelepeit megjárta már, Békás és Argeș vagy a dunai vízi erőmű építése után jött ide, és kapott munkát itt. Ezek az idősebb és tapasztaltabb emberek. Ők a „jó az öreg a háznál” alapon tisztelt munkatársak. Ám a fiatalok vagy azért jönnek ide, hogy szakmát tanuljanak, vagy mert három-hat-kilenc hónapra ideküldte őket a vállalatuk. A sofőrök nagy része megyéjét jelző nagy betűkkel díszített tehergépkocsikkal jött. A hat hónapnál rövidebb időre érkezők amolyan átmeneti rossznak fogták fel a kiküldetést, számolták a napokat, és nyugdíjasok módjára szöszmötöltek. Aztán általánossá vált az éves kiküldetés, és azóta

jobban megy a munka. Voltak, akik kiküldetésük lejártakor végleges itt maradásukat kérték. Katonák és kék munkaruhás brigádosok segítik még a csatornaépítést.

Brigádosokkal mindenütt találkozunk. Licisták és főiskolások három hónapos nyári gyakorlatukat végzik. Szakmunkát is bíznak reájuk, gépek, motorok javítását kapják feladatul, de ha szükség van rá, a csákányt és a lapátot is kézbe veszik. Segítenek a csatorna oldalán a teraszok kialakításában, besegítenek a konyhán. Sokfelé maguk építették és szépítették emeletes barakkjaikat. Az országos Ifjúsági Építőtelep mentén egyszer még a kukoricát is megkapálták. Másnap kijött a termelészövetkezet mérnöke, és az igényes gazda hangján rászólt a fiúkra:

- A tábla belső felén két sor kapálatlan maradt. Többet ez elő ne forduljon! - Aztán a mérnök és a brigádosok jót nevettek az ügyön. A kukorica pedig nőtt, növekedett, mintha húzták volna...

Szemet nyugtató zöldje üdítő az itteni egyhangú krétafehérségben.

8. BRIGÁDOSOK MINDENÜTT

A Duna-Fekete-tenger csatorna mellett mindenütt találkozunk brigádosokkal, Cernavodán éppen úgy, mint Medgidián, Straján és Agigeán. Két nagy táboruk Basarabi és Cumpăna mellett épült egyes kis barakkvárossá. Naponta innen indulnak dolgozni a fiatalok.

Hogy mi mindent építettek már a hazafias munkabrigádok, arról másfélszáz oldalas kis könyv jelent meg a Politikai Könyvkiadónál. C. Galin-Corini, Gh. Fecioru, Ion Tomescu: *Tânăra generație prezență activă pe șantierele construcției socialiste* című könyve tulajdonképpen befejezetlen felsorolása mindazoknak az építőtelepi munkáknak, amelyekből a felszabadulástól eltelt harminchat év alatt a fiatalok odaadó, lelkes munkával kivették részüket. Az Ágota-Botorka között húzódó gázvezetékekkel kezdődött a tömeges önkéntes részvétel a KISZ szervezésében. Nagycsány és Kolozsvár között 384 milliót ért a brigádosok munkája. És következett Bumbesti-Livezeni! Harmincegy kilométer szikla és a Zsil fölé viaduktokra épített vasút. Itt már csaknem harmincezer fiatal dolgozott. Még ugyanabban az évben kezdődött a Salva-Visói munkatelepen az építés. A cél hatvanhárom kilométer vasútvonallal Máramaros vidékét bekapcsolni az ország vérkeringésébe. Itt épült akkor hazánk hosszúságra második alagútja. Hossza 2400 méter.

A Prut szabályozásával és sok más „apró” munkával folytatódott...

Dobrudsza átalakításánál is jelen voltak a fiatalok már a kezdet kezdetén. A krónikás feljegyezte például, hogy Constanța közelében Ovidiu II. névvel jelölt hőerőmű épült 1952-ben. Fegyelmettségéről, új módszerek bevezetéséről, az újtó mozgalom kezdeteiről szól a korabeli beszámoló. A teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az ott dolgozó négyszáz brigádos a legkeményebb fagyban is megfogta a csákány nyelét, normáját minden brigád túlteljesítette.

Dolgoztam Ovidiu II-n. Emlékszem azokra a nem tudom miért sárga sziklákra. Zord volt a táj, és különlegesen kemény a tél.

„Nincs fa, se lomb,
a szem itt a mezíten tájra esik csak,
férfi, ki boldog vagy, jaj, sose jöjj el ide!”

Tudom, a fiúk nem ismerték a költő sóhajait. Ők a tengerparti kisváros főterén álló szomorú képű szobrot is csak futólag ismerték, amikor a tengerparti korzó sörözője felé menet sietve rápillantottak, vagy a vendégségbe érkező haditengerészek fűvószenekarának hangjaira vidáman körbetáncolták.

Ők egyet tudtak: korszakalkotóan fontos munkát végeznek. Az ország minden tájáról jöttek. Tanulni akartak, és pénzt keresni, hogy férfisorba léphessenek. 1952 augusztusában beindult az első áramfejlesztő. Novemberben rám bízta, hogy figyeljem a villamos erőmű központjában a műszerek mutatóit, és időnként bejegyezzem a nyilvántartó könyvbe, merre kalandoznak ezek a mutatók. Egy napig ültem a tiszta csendben. Másnap visszakérezkedtem az építőtelepre, ahol izgalmas dolgok történtek. Kiderült, hogy valakik már feltalálták a villamos exkavátort. Egy mérnök megígérte, hogy megtanít a vezetésére. De ott volt már a kikötőben az úszódaru. Tolmács segítségével kellett vele megismerkednünk.

Szóval a mostani időkhöz mérten is izgalmas idők jártak akkor. A lelkesedésnek meggyőződés-alapja volt. Ezt a hagyományt, ezt a hangulatot vitték tovább és adták át egymásnak a fiatalok, akik itt vagy a soron következő építőtelepeken edződtek. Hogy csupán a dob-
rudzsaiakat említsem, nádkitermelés, útépités, városszépítés volt a munkájuk. Közben sokan elsajátítottak valamilyen fontos mesterséget, vagy a régi helyett újat tanulnak. Emlékszem egy tizennégy éves fiúra, aki traktort vezetett..., egy fényképészre, aki exkavátorosként utazott vissza Szatmárra. Egy fővárosi fiú, miután egész nyáron nádat vágott, mert szükség volt rá, kitanulta a műszaki rajzot. Egy faluról hozzánk került fiú, aki az ökölvíváson kívül máshoz nem értett - akkoriban tartományi bajnok volt -, gépkocsivezető lett. Egy - valamiért kifulladt - országos úszóbajnok nálunk kezdett új életet.

Az évek teltek, az ifjúsági építőtelepek jó iskolának bizonyultak. A hatvanas évek végén megnyíltak a nagy öntözési rendszerek építőtelepei. Calafat-Băilești, Gălătui-Călărași. Az utóbbi 83 000 hektár öntözéses területet jelöl. Itt ezernél több brigádos dolgozott. Hasonlóan jelentős a Carasu-völgyi öntözéses rendszer kiépítése. Csakhogy itt 184 000 hektárról volt szó. Hat évig dolgoztak érte a brigádosok.

Az első szerény lépések után - egy falu közelében elkerített terület bejárata fölé írták: Országos Ifjúsági Építőtelep. A sebtében felállított rúdra zászlót vontak - rendre kialakult a tábor képe. Az elsőként érkezettek összeszerelték a barakkokat. Mások berendezték, kantint, klubot, sportpályákat építettek, rádió- és televízióantennákat szereltek. Mint például Medgidia közelében Castelun, ahonnan 25 000 hektárnyi, a mezőgazdaság számára addig keveset jelentő terület öntözőrendszerének megvalósítására indultak a kékruhás brigádosok. Nemcsak azok, akik ritkán töltötték nyári vakációjukat a tengerparton, hanem azok is, akik évről évre átutaztak ezen a vidéken, csodálkozva tapasztalták a gyors változást.

Dobrudsza kopár földjén ma gyümölcsösök, zöldeges területek és bőven termő szőlősök sorakoznak. A Carasu völgye mentén megváltozott a táj. Szépülnek a falvak. Nagyot változott maga Medgidia is. Régi neve Cara-Su volt. Évszázaddal ezelőtt négy év leforgása alatt húszezerről hétezerre csökkent lakossága. A századfordulón mindössze háromezer ember él itt, porban, sárházakban, ínségben, maláriával és pestissel küzdve. Még három évtizeddel ezelőtt is Medgidia falu. Központjában éjjel-nappal a rádiósítás-központ hangszórója szól, esőben és télen a sár, a latyak, nyáron, a fullasztó por hazája. Ma korszerű városközponttal rendelkező helység. Fémipari üzeme, cementgyára, egyre több tömbháza van. Nyáron képzőművészek jönnek a medgidiai alkotótáborba. Műveiket hátrahagyják a város terein, utcáin, parkjában, a kiállító helyiségekben. Ha eddig főleg a Duna-Fekete-tenger csatorna hasznáról szóltam, a medgidiai és a Carasu-völgybeli táj szépségét is dicsérnem kell. A domboldalra kapaszkodó apró tatár házak lakói álmukban sem gondolták, hogy Medgidia kikötőjében tengeri hajók vetnek horgonyt, és az őszi szél nem szürke port, hanem Duna-illatot permetez feléjük. A holnapi valóság, az emberibbé változó táj a brigádosok munkáján is múlt és múlik. Ezt kimondatlanul is tudja, érzi itt minden ember, aki egy-egy forró nyár idejére magára ölti a brigádosok kék egyenruháját.

Ugyanúgy, ahogyan a mangáliai üdülőtelepek, a năvodari és midiai ipari létesítmények építésekor a fiatalok jelenléte milliót érő munkában mutatkozott, a Duna-Fekete-tenger csatorna megvalósításának küzdelmes hétköznapijain is kincseket érő.

Az említett, brigádosokról szóló könyvből tudom, hogy egyik évben, augusztus kilencedikén hatalmas felhőszakadás zúdult egy táborra. A méteresnél magasabb víz behatolt a sátorokba, barakkokba, elöntötte az élelmiszerraktárt, a pincét. Két nap, két éjjel tartott a víz kiszivattyúzása meg a takarítás. A tábor lakói helyettes parancsnokkal, Stan Nicolaéval az élen, pihenés nélkül dolgoztak. Senki sem kényszerítette őket, csupán kötelességtudatuk. Stan

Nicolae most a cernavodai tábor helyettes parancsnoka. Barna képű, gyors beszédű fiatal-ember.

- Nem volt könnyű... És érdekes, hogy azok, akikkel akkor együtt dolgoztam, jelenleg is a csatorna állandó alkalmazottai. Például a Fehér megyeiek közül legalább tíz fiút ismerek, akik, miután elvégezték a líceumot, ide érkeztek a csatornához. Aki akar, itt valóban megtanulhat dolgozni!

Bár nincs brigádnapló, az emlékezetes tettek és történetek fennmaradnak a köztudatban. Mint például annak a néhány temesvári diáknak a helytállása, akikről Cumpănán hallottam. (Különb en ez a legmutatósb barakkváros a csatorna partján épültek közül. Látszik, hogy a főiskolai hallgatók tudják, mi a design, néhány ecsettel és ízlésesen megválasztott rajzzal-színnel vidámmá, fiatalossá varázsták a különben egyhangú környezetet. Itt senki sem tiltotta őket, nem intette le a köznapi „jó ízlés” nevében, szabadon megvalósíthatták összhátásában nagyszerű díszítő elképzeléseiket.) Az egyik óriási stilizált virággal díszített barakk előtt arról kérdeztem néhány brigádost, hogy ismerik-e azokat a társakat, akik segítettek a nyolc köbméteres exkavátor kimentésében.

- Az történt - mesélte az egyik fiú -, hogy az első váltás végén megrekedt az exkavátor a leomló föld miatt. Nekifogtunk, és kiástuk. Lapáttal, persze. Nem néztük, hogy letelt már a munkaidőnk. Az volt a lényeges, hogy a második váltásban se álljon a gép.

- Kik voltak? Hányan voltak?

- Voltunk néhányan: Kirchenmayer Egon, Roșca Stelian, Pap Octavian, Kvaszta Zoltán, Gazdag Géza, Lebedi Ștefan...

A névsor még akkor sem lett teljes, amikor az emeleti ablakból ki-kinézőktől kértünk segítséget.

- Nem azért tettük... - mondta valaki szerényen.

- A jutalmat magunk szabtuk meg - jelentette ki a társa: - Miután újra szabaddá tettük az exkavátort, felkapaszkodtam rá, és alaposan átvizsgáltam a villamos felszerelését. Ugyanis az elektrotechnikai fakultáson tanulunk...

Ötszáz tanuló, nyolcszáz főiskolás, ezerhétszáz gépkocsivezető lakja többek között a tábort. A csoportonként alakult kantinebizottság elérte azt, amit otthon a szülők konyháján sem lehet mindig megvalósítani: nem azt főznek, amit kapnak, hanem azt vásárolnak, ami a kidolgozott menühöz szükséges. Megkértem Mihai Ion táborparancsnokot, mondjon erre példát. Elővette a frissen készített menüt, és diktálta: Paradicsomleves, kolozsvári rakott káposzta, barack.

Olteanu Tudortól, a kantinefelelőstől megkérdeztem:

- Fogpiszkálójuk van-e?

- Jó kérdés - válaszolta áruurakodás közben. - Büszke vagyok rá, hogy nálunk a fogpiszkáló sem hiányzik.

A tábori élet krónikájához tartozik az a majdnem általánosítható megállapítás, mely szerint baj van az orvosok gyerekeivel. A basarabi-i táborban Iovănescu Ionel helyettes parancsnoktól tudom, hogy két orvosfival is meggyűlt már a bajuk. Mert nem volt kedvük a munkához. Az egyik a környezet hatására megváltozott, és megfogta a lapát nyelét. A másik, mondvacsinált betegségére hivatkozva, könnyebb munkát kért. Beosztották a kantineba. Felháborodva kijelentette: nincs hozzászokva mások kiszolgálásához. - Ez nem akadály, megszokja az ember - biztatták kollégái. Az elkényelmesedett fiú nem volt hajlandó semmiféle munkát megszokni.

A vége az lett, hogy hazaküldték. Valószínűleg az egyetem is megpróbálkozik a nevelésével. Bizonyára célravezetőbb eszközökkel.

Cumpănán volt egy csodabogár: saját gépkocsijával jött, és a városban bérelt lakást. Munkájában nem volt köszönet. A tábor vezetősége levélben értesítette erről az illetékeseket. Az elismerés természetesen teljességgel hiányzott a levélből...

Cumpănán Neamț, Hargita és Tulcea megyei brigádosok is laktak. A hargitaiakról sok dicséretet hallottam. Mondják róluk, hogy szívvel-lélekkel dolgoznak. Ahogyan illik, s ahogyan az ilyen országos fontosságú munkahelyen dolgozni érdemes...

BENDEL JÓZSEF NAPLÓJÁBÓL

Az a helyzet, hogy Bendel Jóska a barátom. Igaz, nekem nem nehéz barátokat szerezni, hiszen csak elmegyek egy gyárba, egy iskolába, benézek az egyetemre, és megkérdezem az első fiút vagy lányt, hogy mi a helyzet. Előbb gyanakodva néz, de miután arról a lapról beszélek, amit olvas, vagy olvasnia kellene, látom, eltűnik az idegenkedése. Ha sikerül megkedveltetnem vele magamat, akkor máris barátom. Ha nem, akkor is az, mert tartásos ember: aki bírál, újságot olvas, véleménye van. Az ilyenek kijár a tisztelet.

Jóskát én nemcsak ezért tiszteltem. Hanem azért is, mert biztos vagyok benne, hogy az egyetem elvégzése után majd kiváló építkezési berendezéseket tervez, gyárt, üzemeltet vagy karbantart. Ugyanis a Jóska leglényegesebb tulajdonsága, hogy szereti a munkát. Gólyaként egész tanév alatt dolgozott; hetenként egyszer matematikát tanított, pedig az első év nem könnyű az egyetemen.

Tudtam, hogy nyarát a Duna-Fekete-tenger csatorna valamelyik építőtelepén tölti. Neki az a pénz is számít, amit három hónapra ott adnak. A szervezők dicséretére válik, hogy idejében szóltak a fiúknak, lelkiileg is felkészülhettek.

Jóska tasnádi gyerek, nagy készülődésre nem volt szüksége. Gyanítom, hogy otthon ragadt rá a hasznos cselekvés utáni örökös vágy. Ráragadt, vagy a szükség ráragasztotta? Nem mindegy? Hiszem, hogy nincsenek sorsfordító véletlenek. Aki beleszületett a gondba, maga is világosan gondolkodó lesz. Akinek dolgoznia kell, az előbb-utóbb megszereti a munkát. A munkában van valami, amiből kezdőbességet, lendületét nyeri a tudatosodás felé sóvárgó élet. Az ember alkotásra született, és ebben a folyamatban önmagát is ki kell alakítania, formálnia kell tulajdon lelkületét. Az alkotás a munka felső foka lehet. Aki szeret dolgozni, az képes újat is adni.

Mivel így állnak a dolgok, s ebben Jóskával, úgy érzem, egyetértünk, utazása előtt megkértem, „dobjon még rá egy lapáttal”, vesse papírra, ami az építőtelepen vele és társaival történik, és azt, ami éppen eszébe jut. Figyelmeztetett, hogy nem kenyerre az írás; ennek én külön örültem, mert akinek nem kenyerre az írás, az nem jegyez le fölösleges dolgokat, nem gyűjt szóvirágokat, hanem messziről „gyönyörködik” bennük - ha az ideje éppen megengedi. Csupán a formát illetően tévovázott Jóska barátom. Naplót vezetett, s néha megtoldotta egy-egy levéllel. Nekem címezte persze, de én már megírásuk előtt nyilvánosság elé szántam mindent. Mert más az, ha az ember „Kedves Néném”-nek szánja, vagy pedig újságba írja beszámolóit. Persze az lenne igazán jó, ha minden olvasónak „kedves nénye” lenne az újságíró, és a levélírók között hemzsegnének a Mikes Kelemenek...

„Elég sok időbe telne, amíg értelmes megszólítást találnék, így ez elmarad, más témáról viszont bővebben írok. (Nyilván, a címadás nem könnyű dolog.)

Június 1. Indulás félórás késéssel, nagy jókedv, egy kis alkohol segítségével. Bukarest: beszállás a vonatablakon. Már akinek sikerül. Konstanca: ún. autóbuszokkal várnak. Úgy esett, hogy mi - vagyis a Napoca X ifjúsági brigád - a Konstancától 17 kilométernyire fekvő Basarabon kaptunk helyet. Ez egy különálló tábor. Négyezer-ötös szobákban lakunk. A berendezés hat ágy, öt szekrény, négy szék és egy asztal. A lakáskörülmények tehát elég jók, az illemhely kissé elavult műszaki megoldásokkal működik, de a fürdőben a csapok naponta adnak meleg vizet.

Június 2. Reggel hétkor fektünk. Valaki a helyi vezetőségből úgy döntött, hogy 10 órakor megnyitót tart. Mi az ágy mellett szavaztunk. Később kiosztották a munkaruhákat, illetőleg szétesztottuk magunk között. Bemondások: „Elődeink valószínűleg törpék lehettek.” „A nadrágok éppen jók halászatyának...”

Még utazásunk előtt érdeklődtünk azoktól a kollégáktól, akik már jártak itt, hogy milyen időre számítsunk. Válaszából megtudtuk, hogy itt egy nyári szezonban háromszor esik az eső. Az első már túl lennénk, mert ma már esett vagy kétszer. Megvolt az első találkozásunk az itteni kajával. Erdélyi gyomornak kissé savanyú csorbát kaptunk, másodiknak darált hússal töltött krumplit, paradicsomsalátával. Az utóbbi Erdélyben még újdonságnak számít.

Június 3. Munkába álltunk, először a munkavédelmi szabályokat kellett megismernünk, aztán a beruházást, amely valóban fantasztikus. Mondhatom, hogy életemben még nem láttam ilyen nagy „árkot”. Itt kell nekünk valami teraszokat kialakítani. A mészkővel elég nehéz bánni. Egyelőre a rengeteg poron kívül mással nincs baj. Szerencsére az eső besegít. A kaja jó. Kedvenc italunk a borszéki víz. Délután a tábornak szanatórium-jellege van: ki alszik, ki levelet ír. Aztán autogramgyűjtés kezdődik; vagy tíz helyen papírokat kell aláíratnunk. Este szaladgáltunk egy kicsit. Kell az a kis mozgás...

Június 4. Hatkor költenek. Fél hétkor fel is kelünk. Napi tervünk hatvan lej értékű munka. Lapátolás, csákányolás, földmozgatás. Jól megy fél tizenkettőig. Akkor felüti fejét a kegyetlen éhség. Az étrendben megjelenik a puliszka zöldhagymával. Nem nagyon passzol, de lemegy. Délután munka öt óráig. Mészkővel bajlódunk és a szomjúsággal. A jóslat bevált: „Ezen a helyen legjobb bort inni.” (Később tapasztaltuk, hogy mennyire igaz!) Megkaptuk az első dicséretet. Reméljük, nem ez az utolsó. A meleg víz is jólesett a fürdőben. Atestünk egy orvosi ellenőrzésen: „Viszket-e valahol?” Egyesek köhögtek.

Június 5. Esik az eső. Nem megyünk melózni. Délután csoportos kimenő. Ez jó, mert úgy tűnt, hogy az új vezetőség játszani akar az idegeinkkel: a tábor területét csak kimenővel szabad elhagyni. Sétáltunk Konstancán, gombás pizzát ettünk, sörrrel öblítettük. Voltunk a Casino környékén, a kikötő mellett. Következő utunkon megnézzük az Akváriumot is. Este visszatéréskor lerobbant az autóbuszunk. Három kilométernyit gyalogoltunk. De ez éppen kapóra jött, mert programunkba minden este öt-hat kilométer futást terveztünk.

Június 6. A munka reggel hétkor kezdődik. Busszal visznek ki a munkahelyünkre. Szép, napos az idő. Végre komoly meló: mészkövet csákányoltunk ezen az igaziból nyári napon. Délre kissé lerongyolódott a társaság. A kajából a rizs nem csúszott savanyúság nélkül. Ez meg is látszik délutáni teljesítményünkön. Többen inkább csak szobráskodnak a puha mészkőből. Aztán befut a szolgálatos eső. A tengerparton nyaralókat sajnáljuk, hiszen még nem volt egy nyugodt napjuk, amióta itt vagyunk. Határozat születik: este, ha megáll az eső, szaladunk, ha nem: alszunk. Mégpedig 10 órától, villanyoltástól.

Június 7. Felügyelő vagyok, nem megyek melózni. Nyugodt a délelőtt. Az új vezetőség kemény rendszabályok pontos betartását követeli, de van remény arra, hogy megpuhul. Holnapra (vasárnap) mindenki kimenőt kap. Ha szép idő lesz, egész nap a tengerparton leszünk. Délután beüt egy felhőszakadás. Semmi remény a jó fürdőző időre.

Június 8. Kimenőt kaptunk, de csak délután hatig. Irány a tengerpart. Jupiteren kötünk ki. Hozzákezdünk a napfürdőzéshez! Látványosság: csajok, csajok és csajok! Tapasztaljuk, hogy jó az ellátás. Sört iszunk. Konstancán ráakadtunk egy jó törökkávézó helyre, ahol jó zenét is hallgathat az ember. Mindenki pontosan érkezik a kimenőről. A nagyfőnök elégedett. Megígéri, hogy ezután is lesz kimenő, mégpedig este kilencig vagy tízig.

Június 9. Új hét indul, új munkahellyel. Betonozókhoz kerülünk. Mi választjuk, mert innen mindenki húzódozik. A munka nehéz, de szabad levegőn vagyunk, és napozhatunk. Gazdagabbak leszünk néhány vízhólyaggal. Tenyerünkön is hordjuk, és akármilyen ügyetlenek vagyunk, nem ejtjük le. Sajog a hátunk is, de senki sem panaszkodik, mert kell a napsütés az első hűvös hét után... Esti menü: puliszka, túróval és tejföllel. És tejeskávé. Prima! Ma nyitott a tábori bár. Kissé magasak az árak, de azért jó, hogy kapunk kávé meg hűsítőt.

Az első levélből:

„Munkánk nem igényel képesítést. Abból áll, hogy megforgatunk néhány köbméter betont és földet. Mások az előre gyártott elemek készítéséhez kerültek. Rajtunk kívül Prahova megyei licisták, Ilfov és Vâlcea megyeiek dolgoznak itt. Izmaink szépen fejlődnek a lapátolástól. Reméljük, hogy hasznosítani tudjuk majd a tengerben való úszásnál. Azért a munka eléggé fárasztó. Mikorra hazaér az ember, egyórai olvasás, levélírás után nagy kedve kerekedik az alváásra.

Egy hete kezdődött az igazi nyár, ritkán jár egy kis szellő. Bőrünk sötétbarna, munkánkhoz nem kell semmiféle munkavédelmi ruha, egész nap fürdőnadrágban járunk. Munkánk kéri a több kaját, most már hozzányúlunk az otthonról hozott zsírhoz és a füstölt szalonnához. De kapható a táborban mindenféle élelmiszer, például tej is. Konstancáról minden negyedórán jön a busz.”

Második levél:

„Vártam, hogy gyűljenek az események. Újságíró szempontból rossz hír: nem a csatornán, hanem egy legénylakáson dolgozunk. Az „árkot” tisztos távolból látjuk. Mit írhatnék egy-egy napunkról? Elfogyasztjuk napi három-négy liter vizünket, közben forgatjuk a lapátot. Dolgozunk, művelődünk, itt majd mindenki olvas. Sajnos, magyar nyelvű újságokhoz elég nehéz hozzájutni. Az ország minden tájáról jött kollégákkal beszélgetünk, és a helyiekkel is, panaszkodnak, hogy a sok túrástól-fúrástól poros a falujuk. Ez persze átmeneti állapot. A munkánkkal általában elégedettek, a munkásokkal igen jó a viszonyunk.”

Jóska följegyzéseihez nincs hozzátennivalóm. Az a fénykép, amit a tábor udvarán készítettem róla, bizonyítja majd, fogy a sok meló és nem mindig telitalálat kaja ellenére meghízott. És ami lényeges: töretlen jókedve nemhogy fogyott volna, hanem határozottan állítom, gyarapodott. A három hónapos brigádmunka vége felé az idej nyár hasznáról faggattam. Egyszerűen fogalmazott, nem lelkendezett:

- Az idej nyáron a következő évre számított gyakorlati időt is ledolgoztuk. Jövő nyarunk tehát teljesen szabad.

- És mondd, mit csinálsz majd a jövő nyáron?

- Még nem tudom pontosan. De annyit mondhatok, hogy valami jó munka után nézek...

Hallottam én hasonló kérdésre unalomtól szenvelgő feleletet is.

- Nem tudom... Ha a szüleim nem sajnálják azt a pár ezer lejt, talán lemegyek a tengerpartra...

Ezt a választ például Jóskával egykorú fiúból préseltem ki. Rögtön feltettem magamban a mindkettőjük titkát illető kérdést: Hol tanulták? Erre pedig a válasz nem lehet más, mint az, hogy itt, közöttünk, a szemünk előtt! Éppen ezért érzem sürgősen fontosnak a Jóskához hasonlók gyakorlatát közhírré tenni, hogy jó szokásaik - akár a bogáncs, vagy inkább mint a mosoly? - mindenkire átragadjanak, hogy egészséges munkaszeretetük, másokat áthatva, bennük is tovább erősödjenek.

8. A TENGER ÚJ KAPUJÁBAN

A tengerhez közeledve e csatorna két partján több olyan utat találunk, melyeket az építők térképein is csak szaggatott vonallal jelöltek meg. Ezek szerint Strajáról Cumpănára, Cumpănáról Valu lui Traianra új, egyelőre amolyan építőtelepi út vezet. A csatorna 54-es kilométerénél közúti átjárót terveztek és építenek. Négy és fél kilométerrel lefelé (a csatorna medrének alja itt tengerszint fölött mindössze fél méter, de ez elegendő ahhoz, hogy vize belefolyjék a tengerbe), a nemzetközi út keresztezi a csatornát. A meglévő híd, amelyet az agigeai tó miatt építettek, kicserélésre vár. A csatorna itt egy régen kiszáradt folyó medrét követi, átvágja a már említett tavat (amelyet mindössze néhány cérnavékony forrás táplál, csapadékhiányos években az is megtörténik, hogy kiszárad), aztán találkozik a tengerrel, mégpedig annak kikötőben csendesített vizével, ugyanis az évek óta bővülő konstancai kikötő idáig nyújtózik majd. Nemcsak a parton, hanem a mólókkal, kikötőfalakkal beépített parti tengerrészben terjeszkedik. Régi útikönyvekben az áll, hogy Agigea tíz kilométerre van Konstancától. Ma már ez a távolság a tengerparti új városnegyed, a kikötő és a kitűnő többsávos út építésénél lényegesen csökkent, de még így is mutatja az elkövetkező változások óriási méreteit.

Aki járt a tengerparton, és Agigea közelében jobbra vagy balra kipillantott a kocsik ablakán, láthatta, hogy sürgölődnek-forgolódnak a behemót nagy kocsik a csatorna medrében, hogy csak úgy porzik nyomukban az út. Az exkavátorok agyagot és szürke márgát harapnak, készítik a zsilipgát helyét. A zsilipgátat nem kell részletesen leírnom, pontos mása a cernavodainak. A csatornát ezen a szakaszon is 20-60 méter mélyen kell beásni a talajba. Az 52-es és a 62-es kilométerek között egyetlen jókora domb van, amit hiába szeretnénk a zsebünkben négy sarkában elhordani, ide gépek és évekig tartó munka kell. A munka gépesítését szemléltetve kevés lenne felsorolni az exkavátorok és az önürítő gépkocsik számát. Az sem elég, ha megemlítjük: a munkálatok gépesítési foka kilencven százalék körüli. Mivel és hogyan lehet elszállítani az innen kitermelt sokmillió köbméter földet? Szerencsére az építők még idejében gondolkodtak ezen. És találtak egy kitűnő megoldást. Tizenhárom és fél kilométeres futószalagot építettek, amely képes fáradhatatlanul odébb költöztetni akár egy hegyet is.

De nemcsak a dombok költöztetésével jár a csatorna építése, hanem például Agigea lakóinak költöztetésével is. Nem azért, mert házuk útban van, hanem csakis azért, mert a csatorna építésével nagyot változik Agigea sorsa. A Duna-Fekete-tenger csatornánál dolgozók számára Konstancán kétezer lakás épül, valószínűleg ott laknak majd a kész vízi út karbantartásával, kiszolgálásával foglalkozó különböző mesterségbeliek. Ám a csatornának a tenger felőli végpontján és Konstancia nagy forgalmú kikötőjében ennél sokkal többen dolgoznak majd. Következésképpen: Agigea öt éven belül város lesz.

A techirghiolai néptanács fiatal elnöknője előtt, Prucichi Gheorghe technikus szájából hallom a hírt, és látom is rajta, hogy ez nemcsak örömet, hanem éppen elég gondot jelent. Ugyanis Agigea jelenleg csupán falu. Egyetlen híressége a tengerkutató állomás volt. Ez is elköltözik. Kell a hely a kikötőnek, amelynek zaja amúgy is zavarná a kutatómunka kötelező csendjét.

Agigeán ebben az ötéves tervben nagyméretű lakásépítkezés folyik, több ezer ember letelepítését tervezik. Az új központ kialakításakor lebontásra kerül hetvenegy, többnyire a század elején épült családi ház, de újabbak is. Mint például Edip Nuri kilenc éve épített háza, amelyben fodrászat működik. A régi házak helyébe lakóháztömbök, étterem, művelődési ház, nyári színház, néptanácsi székház és vendéglő kerül.

- Agigeán háromezer férőhelyes, emeletes barakkokból álló tábor-épült a csatorna dolgozói számára - mondja Rădulescu Elena elnök. - Az állampolgárok, mivel ismerik a távlati fejlesztési terveket, szóvá tették, hogy a barakkok helyett tömbházakat kellene építeni a városrendészeti terveknek megfelelően. Nemrég választottak a néptanács élére, de eddig is volt alkalmam tapasztalni, hogy számos közérdekű ügyben a lakosság együtt gondolkodik velünk. Az említett javaslatot továbbvittük, és elértük, hogy nem építenek több barakkot.

Az elnöknő buzăui születésű, de sokáig Brassóban élt, szereti a hegyeket, de a rendet, a tisztaságot is. Mivel Techirghiolnak nincs ipara, a lakosság nagy része bejár Konstancára, mások a közellátásban, a helyi termelészövetkezetben dolgoznak. Amíg Agigeának az épülő csatorna, később a nagy forgalmú kikötő ad munkát, Techirghiol elsősorban fürdőtelep. A „Csíkos tó” gyógyászatilag igen értékes vizének és iszapjának további jó kihasználhatósága érdekében nyolcvanmilliósi beruházással fúrásokat és talajmunkát terveznek. Közben nő a szállodák befogadóképessége, helyi erőből javul az ellátás. Ilyen szempontból is kitűnő dolog, hogy a néptanács élén egy házias fiatalasszony áll.

- Utat javítottunk, járdát építettünk, szódavíz-töltő állomást létesítettünk, felújítottunk néhány régi épületet. Az egyikben kapott helyet a juhtejből készült joghurtos műhely. Az állami gazdaság házi kenyeret süt, felvágottféléket gyárt, tejtermékeket és édességet forgalmaz. Kisipari termelészövetkezetünk helyi érdekességként gipsz- és kerámiaszobrokat készít a tengerparton kiásott régi római szobrocskák mintájára...

Elmentem a joghurtoshoz; fiatal macedón fiú. Ez a mesterség apáról fiúra száll, ha a soron következő generáció nem restelli kitanulni. Tache Gheorghe komolyan vette ezt a mesterséget: miután érettségizett, bárfiúként dolgozott Mamaián, majd szülei tanácsára, akik a helyi cukrászdában dolgoznak, átjött joghurtos főnöknek Techirghiolra. Különben Tache Gheorghe jogásznak készül. Nem lehetetlen, hogy mire szülőfaluját várossá nyilvánítják, a vendéglátóipari szakértő fiatalembert végzett ügyvédként köszönhetjük.

Agigeától másfél kilométerre a tenger még nem sejtette, hogy kis idő múlva itt összeölelkezik a Dunával. De már sejteni lehetett valamit a gépek zúgásából, a felszálló porból, az emelkedő falak láttán. Néhány tömbház is épült arrafelé, munkáslakások, később a kikötőhöz tartozó épületek.

Visszapillantva a csatorna mentén, és vissza az időben is, innen két, hatvan kilométeres építőtelepről számolhat be a riporter. A tengerpart mentén - ahol nyaranként milliók pihennek -, egykor éppúgy fel volt túrva a föld, mint most a csatorna mentén. Konstanca környéke évtizedek óta erős ütemű építés színhelye. S ahogyan a tengerpartot magunknak építettük és gazdagítjuk ma is, ugyanúgy nekünk készül a Duna új, mesterséges ága - ha úgy tetszik, az Olt meg a Zsil meghosszabbított medre. Különben a Zsil alig valamivel hosszabb, mint a készülő csatorna.

Húszezernél többen dolgoznak a csatornánál. Eddig ötezer ember tanult itt szakmát, különféle mesterséget, hogy szakmunkával segítse az egyetlen számadatba sűrített feladat teljesítését: háromszáz millió köbméter földet kellett megmozgatniuk, hogy a Duna útja szabad legyen a tengerig.

A csatorna emberek és gépek próbája. A világ legmodernebb földgépei mellett dolgoztak itt Brăilában, Mârşán, Bukarestben, Târgovişten, Craiovában és Temesváron készült gépek és felszerelések. Közülük nem egy a legelső példányok közül való, amelyet itt próbálnak ki. Nyolc köbméteres exkavátor, 360 lóerős traktor, ötven és száz tonnás billenő tehergépkocsik. A legújabbal Basarabi mellett találkoztam: az új román 120 tonnás, 1200 lóerős villamos önürítő gépkocsi emeletmagas differenciálműveiben villamos motorok működnek. Olyan

szivattyúcsodák is működnek itt, amelyek másodpercenként százhusz köbméter vizet képesek továbbítani. És ahogy az ország minden részéből dolgoznak itt emberek, ugyanúgy csaknem az ország minden részéből érkeznek ide gépek, felszerelések.

Gépek felvonulása, emberek helytállása hatvannégy kilométeren. Ez a Duna-Fekete-tenger csatorna. Hatalmas erőfeszítés, amelyben az egész ország részt vett, s amely küzdelmeivel, győzelmeivel lehetőségeinket, sikereinket tükrözi.

*

Látom magunkat, amint évek múlva Ovidius konstancai szobrának pózában, tenyérre támasztott állal állunk a csatorna partján, és századokon átsiető emlékezéssel belebámulunk a Duna vizébe, és távolról jött hajók árnyékának játékában gyönyörködünk. És ellentmondunk a hattyútoll-fehér halántékú költőnek. Már most zárójelbe kívánczik a tagadószó következő soraiban: „Itt a kacsos szőlő buja fürtje (se) búvik az árnyban, / és (nem is) erjed a must nagyhasú kádak öln. / S (nem) terem erre gyümölcs: (nem) lenne Acontius almát / melyre szerelmének írna ravasz szavakat.”

Most még a tűző napfényben vakító tükör a csatorna kréta-medre. Száz tonnával dübörgő, ház nagyságú gépkocsik poroznak sietősen, villamos exkavátorok forognak, jóízűeket harapva az olykor fordított vajas kenyérhez hasonló talajból: a szürke, márgás föld alatt kréta húzódik. Odébb tíz méter magas betonfalak, gátak, zsilipek, kikötő. Mindkét parton fél méter széles teraszokat készítettek a nyáron a diákok. A megnyitón, amikor üdvözléssel vonulnak erre a különféle hajók, zöld gyeppel nyugtatja itt a szemet. Akárcsak a csatorna két partján sorjázó öntözött földek: életet hoznak az évszázadok óta kopár tájra. És gyümölcsöt.

Ovidius pózában, alapos belegondolással, már most számolni kerekedik kedve az embernek, hogy a Duna-Fekete-tenger csatornán kívül azokat a csatornákat is felsorolja, amelyek a tagadósavak zárójelbe tételére készítenek.

Öntözőautó nyomán elül a csatornából fölszálló por, jobban kivehetően láthatóvá lesz a környék. Európa legnagyobb öntözési területének közepén állunk. Térképek segítenek az eligazodásban: barackligetek, óriási szőlősök, öntözési gabonaföldek sorakoznak egymás mellett a Dunától a tengerig csaknem kétszáz ezer hektáron. Emeljük fel képzeletbeli tekintetünket: a tengerparton a pihenés csatornája húzódik, öklömnyi barackok vagonkételekben folynak, Murfatlarról, Ostrovról, Niculitelről édes borokkal teli csatornák vezetnek külföldre is; láthatatlan utakon hajók úsznak, jönnek szakadatlan sorban kikötőink felé. Folyik, sorakozik megtervezett csatornájában a munka, a tett, a vágy, a tegnapi kijavító szándék, az elfogadhatóbb élet igénye.

Mindenféle csatornák épülnek embertől emberig; gondolataink, örömünk, bajaink, vágyaink közlése céljából. És végeredményben jó az, ha olykor porzik a föld, csikorog az exkavátor, robognak a behemót gépkocsik, dübörög a föld terheinket szállító akaratunk csatornáit is építő gépeink kerekei alatt.

(1981)

KESKENYVÁGÁNYON

1

ÖREG VASÚT - NEM VÉN VASÚT

Az iroda ajtaja, ablaka a végtelenbe futó sínpárokkaal tele térre nyílik. A fiatalember telefonokkal, hangosbeszélővel és kisebb-nagyobb iktatókönyvekkel megrakott asztal előtt ül. Nincs ideje kinézni az ablakon. Csörög a telefon, a hangosbeszélő mikrofonja bűg az orra előtt. Számokat, számsorokat mond bele sebesen, közben szaporán ír, kimutatást készít, nyugtához hasonló nyomtatványt tölt ki. Amikor felém vág szemével, szólok hozzá, mondom, hogy beszélgetni szeretnék vele. Ellenkezni sincs ideje. Felugrik, egy gépzongorához hasonló valamin karokat mozdít el és állít más helyzetbe, kis kerekeket csavar el. Valami fontosat végzett, bemondja a mikrofonba, és beírja a legnagyobb könyvbe. Állomásneveket hallok és újból számokat, a végén az egészet megismétli, és egy nevet is, ugyanakkor aláírását firkantja a papírra. Nem nehéz kitalálnom: az előttem ülő, író, beszélő, az irányító berendezést kezelő fiatalember forgalmista.

- Később... Talán... - mondja új ismerősöm. Piros tányérsapkája után nyúl, s papírokat lobogtatva kiiramlik az ajtón, a gilvácsi állomás sínpárjainak hosszában, egy tehervonat mozdonya felé.

Reggel van. Júliusi meleg kezdődik. Az állomás épülete előtt tágas a látóhatár. Szatmár és Nagykároly között állok a vasútvonal mellett. Előttem az ecsedi láp kezdődött valamikor, hátam mögött Gilvács falu, kilométerekekről idelátszik templomának tornya. A gilvácsi állomásra nem vezet más, csak vasút. Magam is ösvényen jöttem ide az állomás nevet adó faluból. Az állomás környékén takaros házak. Terjeszkedik a település, lakossága több mint háromszáz fő. Az állomás egyetlen nevezetessége, hogy innen indul Erdődre a keskenyvágányú vasút. A tizenyolc kilométert háromnegyed óra alatt futja be a kisvonal, amely főleg teherszállítást végez, de két apró személyszállító vagonat is kapcsolnak hozzá. Amióta Erdődön át aszfaltút vezet Szatmárra, a lakosság a gyorsabb autóbust választja a döcögő vonat helyett. A rohangáló forgalmistából még kiszedem, hogy három évvel ezelőtt végzett Kolozsváron, ott kapta piros parolijára a két csillagot. Néhány bevásárolni induló asszonnyal együtt jegyet váltunk nála, mert szolgálata tizenkét órájában ő az állomás első embere és mindenese, tehát pénztárosa is.

Marinescu Ioan is piros parolis. Három fehér sávot visel rajta. Vonatvezető. Zöld parolis, nyugdíj előtti ember áll mellette, jelenti: minden rendben. Hosszúnyelű kalapácsáról tudom, ő a kocsivizsgáló.

- Valamikor ezen a keskenyvágányon egészen Nagysomkútig mehetett az ember. Most már a gépkocsizás a jövő, de engem még kiszolgál ez a vonal, jövőre már nyugdíjas leszek.

- Kiszolgál az még engem is - mondja Marinescu Ioan, aki huszonöt éve van a vasútnál. A közeli Kisárkosról nemrég költözött a munkát adó gilvácsi állomásra.

Később, mikor már az első állomást, Terebest is elhagytuk, s a tucatnyi utas jegyét sorra kezelte, leül mellém a fapadra, folytatjuk a beszélgetést.

- A teherszállítást fel Crucişorig vagy akár Erdőszádáig mi könnyebben megoldjuk, mint a gépkocsik. A vonat olcsóbb, több követ, fát, épületanyagot szállíthat...

Kollégája, mintha csak az alkalomra várt volna, átveszi a szót, dühösen érvel:

- Ez a vonal száz kilométeren több tucatnyi hegyi falut lát el mindenféle áruval. Ablakuk ez a világ felé...

Nem vitatkozom, csak jegyzem, amit mond. Emberem, ha egyenruhában lenne, barna parolit hordana. Barna a pályafenntartók színe. Bizakodva újságolja, hogy amint helyreállítják a nagy árvíz óta megrongált hidat Crucişor alatt, újból megindul a forgalom, nő a vasutasok becsülete ezen a tájon is.

Az esdői állomáson múzeumi a csend. Gilvácshoz mérten ez érthető. Itt naponta négyszer halad át a kisvonal, ott éppen tízszer nagyobb a forgalom.

A múzeumi csend persze beleérezés. Erdőd, mint azt két helyi utca neve is mutatja, Petőfi Sándor és Szendrey Júlia szerelemre ébredésének színhelye. De itt született Bakócz Tamás is, akit a Dózsa-féle parasztfelkelés juttathat eszünkbe.

A várkastély, ahol Petőfi Sándor Szendrey Júliával házasságra lépett, romokban dacol az idővel. Mostanában turisztikai nevezetesség elismerésképpen vendéglő-félét kapott az egykori várkastély, jövője is ígéretes; Erdőd város lesz.

Megyünk a több kilométer hosszú helység főutcáján. Kísérőm egy jókedvű fiatal vasutas.

- Megittam néhány pohárával, tehetem: enyém a következő huszonnégy óra. Jó dolgom van, az biztos, szeretnek engem a lányok.

A szatmári kötöttárugyár kihelyezett részlege előtt megyünk el. Nyitva vannak az ablakok. FÜRGE lányokat látunk korszerű termekben. A kanyarban összetört duba vesztegel a sáncban. Emberem jól informált:

- A sofőr is a lányokat nézte, azért csúszott az árokba...

Dél van. Nyári, pissenéstelen nap. A nagyközség határa viszont hangos. Tyukodi, a téesz mérnöke még egyszer átvizsgálja az arató kombájnokat. Pásztor Vilmos, a gépállomás technikus és párttitkára mosolyogva biztatja:

- Nem lesz abban hiba. Két hét alatt végzünk a búzával is, még ha olyan mostoha körülményekre, mint az ideiek, jó ideje nem is emlékszünk. Az agyonázott talaj késleltette munkánkat. Pedig, az elmúlt évhez hasonlóan, jól indult a szervezés. Tavaly még a szomszédos megyéknek is segítettünk. Igyekeztemben az idén sem lesz hiány. Hét helységben háromezer háromszáz hektáron mienk az aratás gondja. De olyan embereink vannak, mint például Casas Gheorghe, a traktorosok szakmai versenyének második megyei helyezettje, és Apati Ion, Avram Costica meg Magyar András. Mind fiatal. Az idén a traktorosok közötti versengés még inkább segít az aratás idejében való befejezésében. Ugyanis a legjobb fiatal traktorost a kolozsvári mesterképző iskolába küldjük. Munkájuk alapján eddig Czégeni Jánosnak, Casas Gheorghénak és Şerban Gavrilnak van esélye erre.

A kora reggeli és a késő esti órákban folyik a tarlóhántás. Esős időben sem várják ölbe tett kézzel a traktorosok az időváltozást, hanem szántanak, készülnek az ősze. De addig lesz még néhány ünnep a környéken. Az a szokás, hogy aratás végeztével malacpecsenyével vendégelik meg a traktorosokat. Erdőd, Lajosmajor, Baba Novac, Vadas, Gyűrűs, Madarász, Piskártos és Terebes versenyeznek, kié legyen az elsőség a pecsenyesütésben. Az idén hat kombájnnal és öt présgéppel több állt munkába, mint tavaly. Győzniük kell a munkát.

Szombat van. Az erdői vasútállomáson a Gilvács felé visszainduló kisvonal egyik kocsiját zenészek foglalják el. Terebesen tánc lesz, Gilvácson lakodalom. Ide vagy oda igyekeznek? A kis vasúti kocsi közepén fával fűthető kályha áll. Izzadnak az emberek. A nyár errefelé mindig forró és vidám.

Szabó Pál, a gilvácsi állomás főnöke is törölgeti a homlokát. Huszonöt évi vasúti szolgálat áll mögötte. 1955-től teljesít szolgálatot Gilvácson. Amikor ide jött, hat ház állott itt, most egy falura való házsor.

- Iskolánk, falatozónk és művelődési otthonunk is lesz. Az egész ország fejlődik, miért maradnánk le éppen mi?! Néptanácsi képviselőként is segítenem kell az előrelépést. Hiszek a kisvasútban is. Több mint száz éve épült, és véleményem szerint érdemes a fejlesztésre. Száz kilométer hosszan benyúlik abba az országrészbe, amit Țara Codrului-nak neveznek errefelé. Évi tizenötezer tonna árut szállítunk. Ha a személyszállításban csökkent is a kisvasút fontossága, teherszállításban nem. Most, a terménybegyűjtés idején, ez könnyen bizonyítható...

Mondom az állomásfőnöknek, kevés fiatallal találkoztam a vasútnál. Számba vesszük az állomást kiszolgáló negyven-ötven embert; kelleetlenül igazat ad.

- Megfordult nálunk néhány tehetséges fiatal. Mert ne higgye, hogy az ilyen félreeső állomás a tehetségek temetője. Manole Liviu például vasúti mérnök lett, egy másik forgalmistánk pedig ellenőr. A vasút kitartást és folyamatos fegyelmet követel. Nálunk ezt lehet tanulni...

Kimegyünk a vasúti sínek mellé. Az állomásfőnök mutatja, hol kezdődött az ecsedi lág. Aztán azt mondja:

- Nálunk az iparosítás, ugyebár, törvény. Ezért úgy gondolom, hogy e keskeny vágányok helyébe a jövőben normál szélességet fektetünk, és mi, vasutasok, ezzel még inkább szolgáljuk majd ennek az országrésznek az érdekeit. Fegyelmet, rendszerességet, biztonságot nyújtunk a sínpár két oldalán sorjázó helységeknek. Egy közmondás mintájára: Öreg vasút, nem vén vasút... Hiszek ebben...

Szabó Pál erdőmérnöknek készült, a katonáskodás elől menekült a vasúthoz még a második világháború előtt. Tudom, hogy az általa is megálmodott ilyen isten háta mögötti keskenyvágányú vonalak korszerűsítése másokra, fiatalabbakra marad. Azokra, akiknek nem kell a vasúthoz „menekülniük”, hanem jószántukból, szakmaszeretetből öltik magukra a piros, zöld vagy barna parolis ruhát.

2. ERDŐALJI KEVERT

Néhány évvel ezelőtt, amikor be akartunk menni Bikszádra, Trabantunk eleje fennakadt a hídnál, a hepehupás úton. Látni akartuk ezt a híres avasi helységet. Akaratoskodásunknak az lett az eredménye, hogy leszakadta kocsunk kipufogódobja. Ma friss aszfaltúton juthatunk el Bikszádra. De ez csupán csak egy a sokféle változás közül, amelyek az országnak ezt a sarkát is átalakították.

Ami eddig Bikszádnak nevet adott, az már nincs, vagy alig van belőle valami. Ami ezután ad majd nevének új tartalmat s jelzőt a környéken lakóknak, az szemmel láthatólag most alakul, nő, gyarapszik. A bikszádi fiatalok életútja, választott pályája mutatja, hogy milyen irányba.

Bikszád nevében hordja régi jellemzőjét: bükk száda, a bükkerdő alját jelentette. Innen az idevalósiak erdőkitermelésben való jártassága. Az avasi ember a nehéz testi munkához szokott. A mezőgazdasági munkában is a nehezét, az aratást vállalta mindenütt, ahol erre szükség volt. Csapatokban most építőtelepeken fordulnak elő. A székiek és a lipovánok után a bikszádiak következnek munkabírásban. Árkot, utat kítűnően és gyorsan ásnak. Verhetetlen kaszásoknak is bizonyultak, egész Erdélyt bebarangolták. A múlt idő itt nem munkabírásukra, munkaszeretetükre értendő, hanem arra, hogy az egykori favágók, a kaszások, a kubikosok ma ipari munkások, s a vándorlás ma már nem jellemző erre a vidékre sem.

Avasvidék központja ma Avasfelsőfalu. Neve is megtévesztő, nem falu ez, hanem város. Bikszád ide mindössze öt kilométer. A helyi faipari vállalatnál kívül ez a város ad munkát a bikszádiaknak is. A len- és kenderfeldolgozó gyár igazgatójától tudom, hogy továbbfejlesztik a gyárat. Alapjait alig egy évtizede rakták le. Újabb háromezer avasi munkás kap majd itt munkát.

- Vége az avasiak vándorlásának, vége a süvegelésnek. Az ipar megváltoztatja az embereket, és változtat a környezeten is. Vigyáznunk kell arra, hogy az avasi emberek kiváló tulajdonságait megőrizzük, s hogy a környék levegőjének, vizének tisztasága a régi maradjon - mondja az igazgató.

De aki erre jár, a saját szemével is láthatja, hogy Avasfelsőfalu központja ma már városi jellegű, új szállodájának fedele az avasi legények fejfedőjét, a cifra szalmakalapot idézi. A helyi szövetkezetben most létesített gépkocsijavító is van. Különböző „gyáraiból” sok árut, főleg a népművészeti hagyományt magukon viselő varrottasokat és az Avasújvárosban készülő kerámiát külföldre is szállítják. Német, cseh, japán, olasz és amerikai felvásárlók dicsérik munkáikat. Az avasiak tehát az iparosodás olyan útját próbálják és sok mindenben már járják is sikerrel, amely egyedülállóan szép népművészetüket is megtartja, tovább gazdagítja. Az avasi városokban és falvakon még divat a népviselet. A lányok szívesen hordják a fodros, rövid szoknyát, amely első pillantásra a székely viseletre hasonlít, a fiúk meg a városi ruhához is viselik a fejdísz, az apró szalmakalapot. Az iparosítás meghozta otthonmaradás új lendületet adott a régi mesterségeknek. Váradi Károly, a szövetkezet alelnöke vasárnaponként, hogy feleségét is kíséretében, az avasújvárosi mintautletben árult. A laboratóriumhoz hasonló fazekasműhely felé mutatva mondja, hogy mostanában a fiatalok is szívesen vállalják ősök mesterségét. Frei Csaba és felesége szüleit követték a fazekasságban; talán a ványoló Halász Pista bácsinak kerül majd utódja; az ő kötélverő szakmája sem megvetendő, hanem sok máshoz hasonlóan a népművészettel határos.

- Szövetkezetünkben jelenleg hétszáz dolgozót tartunk nyilván, és még közel sem merítettük ki mindazokat a lehetőségeket, amelyeknek kihasználásával munkát adhatunk a környéken lakóknak - újságolta Dohi Árpád technikus.

Nemsokára mást kell majd értenünk az Avas-vidéken, mint eddig. Ahogyan némely szavak jelentése is változik, bővül és alakul tartalmuk, úgy változik ez az országrész is, lépést tartva a fejlődéssel. Bizonyos dolgok fontossága nő, másoké csökken, az élet bonyolultságaiból adódóan. A Bikszádhoz tapadt Bikszádfürdő már nem jelent fürdőt, csupán azt a földből feltörő ásványvízforrást jelöli, amely a régi fürdőépületek előtti téren található. Ide, erre a térre „robogott” be egykor a Szatmárról induló kisvasút. Jöttek a légutak és emésztőszervek megbetegedéseit gyógykezelő vendégek, és mentek az erdők aljából ide gyalogoló avasiak munkát keresni, szerencsét próbálni. A vasútvonalat 1905-ben építették. A két végállomáson kívül tíz helységet szolgált ki. Ma már napjában csak egyszer kapcsolnak személyszállító kocsit a tehervagonokhoz. A vonat három óra előtt öt perccel érkezik, és háromnegyed óra múltán indul visszafelé. Utasa alig akad. A bikszádi vizet a felszabadulás előtt még ekhós szekereken vitték szerte az országba az éhenhalástól menekülő fuvarosok. Ma a fürdő helyén tüdőgondozó van.

- Amikor ezelőtt huszonhét évvel Bikszádra jöttem - mondja Bodonea Adrian állomásfőnök -, öt tonnás vagonok voltak. Most tizenöt tonnásokba rakodunk, és konténereket használunk. Több a munkánk, mint a szatmári állomáson dolgozóknak. Csupán a szomszédos faipari vállalat megbízásából havonként több ezer tonna anyagot szállítunk. Messze vidékről hozzák ide a bükkfát. Deszka, parketta, félkész áru készül itt más faipari vállalatok számára. A személyszállításnak befellegzett. Pedig amióta itt dolgozom, csaknem megkétszereződött a lakosok száma. A keskenyvágányú mellett húzódó utakat azonban aszfaltozták, egészen Szatmárig. Óránként indul innen a busz, hamarabb megteszi azt az ötven kilométert. Volt, amikor naponta húszezer lej értékű jegyet adtunk el. Száznál több helységbe utaztak innen. Mostanában napi bevételünk 8-10 lej. Mégis az a véleményem, hogy erre a vonalra szükség van. Hírlik, hogy normál vágányokat fektetünk majd le, de addig is kell ipari célokra a vasút. Azt hiszem, én már csak innen megyek nyugdíjba...

Stan Vasile fiatalember, három éve forgalomirányító Bikszádon.

- Különleges hely ez. Ugyanis nálunk nincs éjszakai szolgálat. Nappal aztán gyúrjuk a munkát... Régen háromszor ennyien voltunk, most mégis győzzük. Igaz, a sok ingázót autóbusz viszi Avasfelsőfaluba, Szatmárra és Nagybányára. Nincs dolgunk velük. Ma, ugye, a gyorsaság a fő. Néha úgy érezzük magunkat, mint a múzeumban...

Hát ez az Avas-vidék. Régi és új keveredése. A régit olykor megcsodálják, az újat megszokták, hiszen beleszülettek. A fiatalok farmert viselnek, de azért a szalmakalapot nem hagyják el...

3. MOST MIÉRT A MEZŐSÉGET?

Azt mondják a kutatók, a Mezőség egyhangú vidék. Itt nincsenek fenyővel díszített sziklák, beláthatatlan erdőrengetegek, széles gabonaföldek, sem nagyobb települések, gyárak, turisztikai érdekességek. Csak többnyire csupasz dombhátak, lapos völgyek, lápok és tavak. Ezek között kanyarog az aszfaltos út, és a táncházakból ismert, fájdalmas sóhajtáshoz hasonló nóta: „Úgy elmennék, ha mehetnék, / Ha szabad madár lehetnék. / Szabad madár nem lehetek, / Rózsám hozzád nem mehetek aj-la-la-la.”

Azt hiszem, szerencsés véletlen, hogy éppen akkor irányul az érdeklődés a táj népművészete felé, amikor a gazdasági fejlődés életet átalakító hatása itt is lépten-nyomon mutatkozik. Különben a Mezőség felfedezése több mint száz éve folyik. Brassai Sámuel pártfogolja, a nemzetközi hírű természettudós - akinek többek között a kolozsvári botanikus kert miatt is hálásak lehetünk - így ír az *Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei* V. kötetének 1. füzetében: „És miért választám éppen a Mezőséget? sokan intézték már e kérdést hozzám. Szemök előtt lebegett a táj egyhangúsága véghetetlen rossz utával, s amely mindent nélkülöz, ami a vendéglőkhöz folyamodó utas legszerényebb igényeit (kényelemre nézve) kielégíthetné. Ez turista nézet, semmi egyéb! és elég baj, hogy az Erdélyt járt számos vizsgáló tudós a Mezőséggel szemben mindég e nézetnek hódolt, s óvatosan kerülte azt a tájat, melynek egyhangúsága csak látszólagos...”

Azóta sokféle módon hallatott magáról ez a vidék is. Jellegzetességének könyvészetét hosszan, oldalakon át lehetne sorolni. Mégis, a Mezőség, és kiváltképpen a középső része, csaknem ismeretlen világ az olvasó előtt. Pedig már tíz éve elkészült az a nyújtózkodó emberalakot formázó, aszfaltos úthálózat, amelynek egyik lába Vásárhelyen, másik Régenben van. Egyik karja Szamosújvárba, a másik Ludasba fogózik, a feje pedig Sütő András szülőfaluja, Pusztakamarás és Kolozsvár felé mutat...

Az itt érzékelhető élet nem kínál turisztikai látványosságokat, de annál inkább gondolatébresztő tapasztalatot. Ülünk fel a marosvásárhelyi állomáson a kisvasútra fél háromkor, és jó három óra múlva megérkezünk a mezőméhesi végállomásra. A Mezőbándig tartó egy óra tizenhét perces úton talán még akad néhány útítársunk - ingázók, piacon megfordulók, iskolások -, de azon túl utast hiába keresünk az időtől megkopott kiskocsikban. Nem is a személyforgalomért - a teherszállítás érdekében dolgozik a kisvasút apró mozdonya a dombok között kanyargó pályán.

- Szováta felől fát, máshonnan építőanyagot, kavicsot szállít a kisvasút. Szezonban főleg cukorrépat a mezőiségi falvakból a cukorgyárba, onnan pedig cefrét az állatoknak. Tavaly is több százezer tonnát szállítottunk - magyarázza a fiatal állomásfőnök, Fisca Emeric. A közeli Mezőzáhon nősült. Apósától tudja, hogy a kisvasút építésével 1912-ben jutottak a tavat átívelő hídig. A következő két évben még folytatták a munkálatokat. A környékeliek úgy tudták, hogy a kisvasút tovább épül, és eljut majd Tordáig. De jött az első világháború...

- Hét éve, amióta itt dolgozom, szinte semmi különös nem történt. Jönnek, mennek a vonatok a Ludas-Sajómagyaros közötti normálvágányon is. A pontosságot is meg lehet szokni. Több kisebb állomásért felelek. Méhesnek két vasútállomása is van: a nagyállomás és a kisvasút végállomása. A kisállomás közelebb esik a faluhoz, de odáig már nem megy fel a kisvasút. Negyven vasutassal dolgozom, harminc éven aluli csak kettő van közöttük, a többi idősebb.

Ki jön ma mára vasúthoz? Pedig akárki könnyen rájön, hogy a vasúti szállításnak jövője van. A kisvasútnak is, mert olcsó rajta a szállítás.

- Aminek jövője van, azt korszerűsítik... - A mezőségi dombok „hullámai” között kijelölt útvonalon biztosan „Hajók” egyenruhás „kapitánya” egy különleges napjának történetével folytatja a megkezdett gondolatot.

- Öt-hat éve történt, hogy fönn, Lekence közelében önműködő vagonkapcsolókat próbált ki a vasút. Az összekapcsolásnál fontos volt, milyen erővel csapódnak egymáshoz a vagonok. Szétkapcsolásukra sem kellett bemászniuk a vasutasoknak a kocsik közé; az oldókat a vagonok oldalára vezették ki. Egyszer csak telefonálnak, hogy kiugrott a vágányról egy kocsi. Hívtam a mentőmozdonyt, és robogtunk a helyszínre. Ez volt az első alkalom, amikor ilyet láttam. Hát csak összeszorult a torkom. Azt hiszem, nincs is olyan vasutas, aki ezt rémület nélkül kibírja. Jobban dermeszt az ilyesmi, mint a huszonöt fokos fagy. Sínekre emeltük a kocsit. Ment minden a maga rendjén...

Ezt az utóbbi mondatot csaknem szóról szóra újból hallom egy, a községi iskola közelében épült, takaros kis házban. Itt lakik az Újlaki-Nagy pedagógus házaspár.

„A mozdony többet tett az emberért, mint minden filozófus, költő és próféta előtte.” Az idézett mondat a mezőségi kisvasút megépítése előtt hat-hét évtizeddel született. Szerzőjével, a nagynevű történésszel többek között azért sem vitakozhatunk, mert nem ismerte a mezőségi falu tanítójának áldozatos életét.

Újlaki-Nagy Sándor húsz évvel ezelőtt az enyedi tanítóképzőbe járt. Udvarhelyen fejezte be vizsgáit. Mezőméhesre került feleségével együtt. Biztatták, hogy maradjon. 1965-ben számtantanári diplomát is szerzett. Teltek az évek. Közben növekedett az iskola, csökkent a magyar tagozatra iratkozók száma. Méhesen ma száz magyar család mindössze harminc gyermeket küld az I-IV.-be. Felesége, Újlaki-Nagy Anna oktatja őket. Bíró László, ugyancsak Enyeden végzett tanító, a román elemiben tanít, kitűnően.

- Mezőköbölkúton születtem - mondja Újlaki-Nagy Sándor, hogy értsem ragaszkodását a Mezőséghez. - Megszerettem itt Méhesen, jó kollégáim vannak, megértjük egymást. A Teleki-könyvtárban utánanéztem a község múltjának. A legrégebbi említés egy Mátyás király ellen lázadó hűbérúrral kapcsolatos. Akkor került a váradi püspökség birtokába ez a zsellérfalu. Záhok és lápok voltak erre annak idején. Vaddisznók és szép ménes. Később Béli gróf birtoka. Kastély negyven holdas parkkal. Kár, hogy elpusztult a háború utáni években. Most erős termelészövetkezetünk van. Stanciu Maria az elnök. A föld jó, az éghajlat kedvező. Hektáronként négyezer kiló búza termett, kukorica is szépen. Cukorrépából vagy négyszáz vagon. Az állami gazdaság fejősteheneket tart...

- És a szellemiek? A dombtetőn, az iskolaépületnél jóval nagyobb, feltűnően szép kultúr-otthonuk van.

- Valóban szép épület. Jó, hogy így sikerült. Néha meglátogat bennünket a tordai vagy a szebeni színház. A lakodalmakat is ott tartjuk. Szellemiekben is nagyot lépett előre Méhes. Négyszáz gyerek jár hozzánk iskolába. Tanítványaim közül vagy tizenöten főiskolát végeztek. Todea Ileana Galacon mérnök, Ciotlouş Cornel a fővárosban. Jucan Gheorghe, Moinea Cornel, Nemes Elemér, Deák Mária... A fiam Kolozsváron az idén végez az informatikai líceumban.

... Mert fiatal itthon nem marad egy sem.

Később, amikor a magunk dolgáról esik szó, a kikerekedő kép már nem olyan rózsás. A tanítónő a jobb támogatást hiányolja, és a mindig népes kocsmát szidja.

- Nem is tudom mikor játszottunk utoljára színdarabot. Két, három éve? Az idősebbek jöttek. De már nem tudom összegyűjteni őket. Elment a kedvük.

A kérdések kérdése az, hogy a városra húzódó fiatalság művelődésével, anyanyelvének pallérozásával ki foglalkozik. És ha ők nem, akkor ki menti át a jövőbe, ki tartja meg hagyományainkat? A tanítónő azért több feladatot is rám bízott: először is gyerekeknek való színdarabot kell kerítenem számára, mert az I-IV-ből úgy szeretné továbbengedni a méhesteket, hogy „mindent tudjanak”, és szépen szerepeljenek a helyi nézőközönség előtt is. Szólnom kell szakavatott folklórosnak, hogy a mezőmehesi Kerekes János, aki a nyolcvanhoz közeledik, nagyon sok régi dalt ismer, és szépen énekel. Leányát, a harminchat éves Erzsébetet is érdemes lesz meghallgatni. Újlaki-Nagy Sándornak is megígértem, hogy amint lehet, megnézem szülőfalujában, Mezőköbölkúton azt a sok közül még most is ép tatárlyukat, amely nem más, mint egy tintásüveg alakú, hengeres, föld alatti üreg. Jó lenne már kideríteni, miért tartja ezekről az üregekről a néphiedelem, hogy a tatárjárás idején keletkeztek.

Végül át kellett mennem Bíró Lászlóékhoz is.

- Nagyapám időnként bicskát vett nekem. Akkor szoktam rá a faragásra. Ostornyelet, játékot készítettem magamnak - kezdi szép, szabatos beszédét a tanító, amikor megkérem, meséljen magáról.

A tíz kilométerre fekvő Sármáson született. Enyeden kísérleti osztályba járt, ami azt jelentette, hogy az utolsó éven már kihelyezték őket. Amikor fogyott a gyerek a községben, Várad mellé irányították, de alapos meggondolás után úgy döntött, marad a szülőföldön. Kétnyelvű, mint általában minden mezőségi ember. Felesége dicsőszentmártoni. Tanítás után házát építi. Hátra vannak még az utolsó simítások. Műhelyt is épített hozzá. A házat akkor tekinti befejezettnek, amikor faragott kaput állít elébe. Eleinte székely kapura gondolt, de mostanában valami helyi jellegűt akar. A mezőségi kaput szeretné megalkotni. És faragni, faragni... Terveit mind fába gondolta, de még nem jött el az ideje a kedvtelésnek... Egy időben Bandi Dezső irányította, Vásárhelyre is meghívta. Faragó-iskolát kezdett a sármási pionírházban, de aztán abbamaradt. Ellenben sikerrel vezeti a helyi hajómodellező kört. Tikos János révén országos második, Zimbreaan Mircea Marius hajójával pedig országos harmadik díjat nyertek. Hajóikat a nagyállomás melletti tavon próbálják ki.

- Nézze csak ezt a székely embert - figyelmeztet Újlaki-Nagy Anna -, ezt a Bíró Laci édesapja faragta. És még mennyi mindent...

- Közös az indulásunk. Nagyapám igen szigorú ember volt. Apámnak folytatnia kellett a hentesmesterséget, amit tőle örökölt. Pedig örökké faragott volna. Miután nyugdíjba ment, és súlyos betegségbe esett, újrakezdte a faragást. Nem mér, nem számol. Ösztönösen dolgozik, tehetsége van hozzá.

Muszáj átugornunk Sármásra.

A faraktárral szemben, kicsi osztrák-sárga házban lakik a nyugdíjas Bíró. A rendezett kertben hóvirág. Teraszosan megmunkált kiskert. Egy oszlopon kőbe faragott lányfej. A szomszédtól megtudjuk, hogy Bíróék moziba mentek a délutáni előadásra.

Egy darabig még nézelődünk.

- A faraktár helyén volt az első fűrótorony - mutat a szülői házzal szembeni oldalra a fiatal Bíró. - Apám mesélte, hogy az ő gyerekkorában salétromot kerestek itt. Aztán feltört a metán...

Furcsa érzés olyan földön járni, amelynek mélyében hatalmas kincs rejtőzik. A nagysármási földgáz kitermelése a felszabadulás után indult be igazán. A Kolozsvárig húzódó vezeték lefektetése a munkabrigádok, a nagy összefogás idejét idézi... A fővárosig eljut az innen induló vezeték. Ha most fedeznék föl ezt a milliárdokat érő föld alatti kincset, valószínűleg másként alakulna a környék és a mezőségi ember sorsa.

Visszafelé az úton a zöldellő dombhátak nyújtanak látnivalót. Mezőzáh határában, a Ludasról erre nyúló Tóháti patak völgyében sorakozó tiszta tavak a jó gazdát dicsérik. Az egyik tóban keskeny, alig kisvasút szélességű földnyelv vezet a szigetig, amelyen hosszú barakk és nyárfák közé rejtett emeletes vendégház áll. Messziről látszik, hogy halásztanya.

- A tavat, akár a földet, művelni kell - mondja a kiskertben foglalatostkodó halász, aki egyben a tanya öre, és átad a farm főnökének.

- Maga a farm vezetője? - A vendégházból kilépő ember először letagadja magát. Aztán a ház mellé húzódik, és rendelkezésemre áll. Mondom, amit a mezőségi tavakról olvastam: „Ezek a tavak régebben igen gazdagok voltak halban, és a halászatot a vész nevű, nádból font kerítés segítségével végezték. A vést úgy állították föl a tóban, hogy két-két szárnya egy szűkületbe, az ún. kasba vezetett. A halászok csónakba ültek, és hosszú rudakkal a kas irányába riogatták a halakat, ahonnan merítőhálóval emelték ki őket.”

- A mai halászatunk nem a hagyományos, hanem a korszerű haltenyésztés követelményeihez igazodik. Tavaszi munkálatainkat elvégeztük... Kiszórtuk a trágyát, a nitrogén- és foszfortartalmú műtrágyát, meszet; előkészítettük a halak természetes táplálékának kialakítását. Harminc emberem van, köztük fiatalok is, akik jól dolgoznak. Írja fel a Bercheșan Ioan, a Zurgălău Ioan és a Taracuș Dumitru nevét. 280 hektárnyi vízfelület a mi gazdaságunk. Tervünk is van: 2050 kiló hektáronként. Ez összesen annyi mint...

Hirtelen felerősödik a víz felől érkező szél. A vendégházból egyenként előjön egy Daciára való ember. Fiatal, ellenőrzésen lévő mérnök lép hozzánk. Bemutatkozik, és óvatosságra inti a farm főnökét. Enyhe borszag telepszik közénk.

- Csak különleges felhatalmazással adhatunk adatokat. Egyes intézkedések és a sajtótörvény értelmében...

Nézem a rendkívül fiatal, szemüveges, prémsapkás mérnököt, és nem értem, miért kell hivataloskodnia itt, ezen a kicsi, mesésen szép szigeten.

- Valóban ismeri a sajtótörvényt?

- Igen!

- Csak azért kérdem, mert abban erről szó sincs...

- Szóval nem jó az ilyen adatokkal könnyedén bánni... - jegyzi meg a mérnök, és eloldalog, miután megnyugtatom, hogy a tó történetéről kérdem majd a főnököt.

- 1962 után alakítottuk ki ezt a mesterséges tórendszert, hogy jóféle pontyot tenyesszünk benne. Gaztalanítottuk a tavakat. Holnap fiasítás céljából halásznak ebben a bal oldali kis tóban, és megkezdjük a kitelepítést.

Az ellenőrzésről nem kérdem a főnököt. Közeledik az este, ilyenkor a házigazdának ki kell tennie magáért.

- Megkínálnám egy kis hallal, de még messze van a halászat ideje - enged föl hirtelen a főnök ijedtsége, amikor látja, hogy nincs szándékomban bemenni a vendégházba.

Búcsúzom, és közben arra gondolok, hogy a furcsa helyzet folytán szegényebb lettem egy pályakezdő fiatal haltenyésztő mérnök tapasztalataival, amiből egyet-mást rám bízhatott volna, ha ellenőrzésüket nem lengi be a borszag és a támadó félelem.

A Mezőségen továbbhaladva úgy éreztem, hogy a számomra ismeretlen vidék felületesen ismert emberei között a lélek, a gondolat, az önmaguk tervezte belső világhoz kellene közelebb férkőznöm. Hogy a táj igazi jövőjéből valamit is megsejthessünk, utat kellene találnunk mindezekhez.

A tavak itt egész felületükkel csillognak, a víz mélyén - úgy tudjuk - némák a halak.

4. SOROS TÜNDÉREK

Még mindig igazat kell adnunk Kővári Lászlónak, aki jó száz évvel ezelőtt máig érvényes és hasznos könyvekben igyekezett felleltározni Erdély kincseit: „Erdély egy gazdag, de ismeretlen múzeum.” Ezzel a mottóval kezdődik az a könyv, amelynek Várromok és várhelyek című fejezetében a következő olvasható Mezőbándról: „Marosvásárhelytől négy óra. Várhelye van, minden nyom nélkül, neve Pogányvár. A nép kincsről álmodozik, s azt hiszi, hogy minden kilenc évben felnyílik ürege, belőle két szép leány jó ki a közel fekvő tóra vízért; az üreg ekkor nyitva marad, s ki elég korán oda ér, megrakodhat kincseiből. De ha sokáig mulat, oda vész. A mai emberek még emlékezni akarnak egy emberre, kinek sarkát az ajtó odacsapta, s bele megsántult.” Az idő sok mindenben módosította emléktáblás történészünk megállapításait. Az első világháború előtt felépült kisvasút egy órányit kurtított a zabbal-szénával működő két vagy négy lóerős kocsik zötykölődésén. Mostanában nyolc autóbusz fordul, személygépkocsinak pedig mindössze húsz perc robogásnyira van a város.

A gyorsuló idő, a földéhség vetett végett az egykori bándi tavaknak: lecsapolták, elhanyagolták őket. A községhez tartozó feketei kenderáztató tavon kívül ma már nincs tó a határban. Pedig „szebb és változatosabb lenne Bánd határa, ha a keskeny csíkban húzódó Komlód patak helyett kilométereket kitevő víztükörben gyönyörködhetnénk, amely ontaná a halat, mint hajdanában, gazdagítaná a madárvilágot, és híressé tenné a termelészövetkezet öntözéses művelését.” Az idézet Márton Dénes helyi biológianár másfél száz oldalas dolgozatából van, amely nemcsak azért kívánczik kiadásra, mert Mezőbánd monográfiájának része, hanem mert egyben módszertani eligazítást is ad a tanulók kutató tevékenységének irányítására vonatkozólag, és példázza, hogy a helyi környezet sokoldalú megismerése nemcsak az oktatás szempontjából lehet hasznos, de hozzájárulás is az időszerű gondok megoldásához a község jövőjét illetően. Egyelőre térjünk vissza a tavakhoz, amelyeket hiába keresnek a kilenc évenként rejtekükből kimerészkedő tündérek. Nincs tó, nincsenek tündérek, de megmaradt a kincsek utáni vágy. Az ésszel és munkával előteremthető kincs is csak úgy kell, ha az az életben oly sokszor és mindig váratlanul csapódó ajtó, amit nevezhetünk melléfogásnak is, lehetőség senkit meg nem nyomorít, le nem ránt a fölfelé igyekvésben. Az „ajtókról” még csak annyit, hogy mindenkinek tudnia kellene, ha sorsnak is nevezi őket, hogy működésüket azzal irányíthatja, ha nemcsak elképzeli a lehető legszélesebbre való kitérésüket, hanem munkálkodik is ezen.

Talán már a fentiekből is kitűnik, hogy a mezőbándiaknak éppen elég közük van községük múltjához.

- Huszonegy lakást építünk, napközi otthont százhusz gyerekeknek. Fejlesztjük a sertéshizlaldát. A nagy beruházást szőlőtermelésünk jelenti. Hétszáz hektárról és hetvennyolc millió lejről van szó. Megváltozik a táj képe, hiszen Bánd, Madaras és Gerebenes domboldalait teleültetjük szőlőtökével - mondja a termelészövetkezet technikus.

- Ettől még nem lesz város Mezőbándból. Pedig a tervek szerint 1985-ben esedékes lesz várossá nyilvánítása. Talán még egy mezőváros kialakulásához is több kellett, mint egy nagy kiterjedésű szőlőgazdaság.

- Igaz, de nem kell elfelejteni, hogy községünk valamikor járási székhely, híres vásárok helye volt. Városiasodásunk nemrég kezdődött..., de megkezdődött, és gyors ütemben halad.

Segít az érvelésben a néptanács fiatal elnöke is:

- Tömbház épül, beteggondozó, hőközpont, vízvezeték, emeletes üzletház, tejhűtő, a sertés-hizlalda mellett szalámigyár, ahol disznóhúsból sokféle félkész ételt is előállítanak. Készül majd egy új adminisztratív épület. Hogy el ne felejtjük: a várossá váláshoz szükségünk volna egy szép és korszerű kultúrházra is...

- Bővül az iskola - folytatja a titkár. - Újra lesz líceum Bándon. Létesítettünk mezőgépeszeti és szőlészeti osztályt. Mire a szőlőtelepítést befejezzük, már száznál több fiatal szakember kerül ki az iskolából; itt helyben munkát kaphatnak. Ma még sokan ingáznak, csaknem minden fiatal Vásárhelyen dolgozik vagy tanul. A városiasodás valószínűleg csökkenteni majd az ingázást. 1985-ben húsz fiatal itt Bándon tanul szakmát. Kőműves, ács és más mester-ségben kapnak majd szakképesítést.

Milyen lesz a következő ötéves terv végére Mezőbánd? A kérdést a bándi iskolások rajzban próbálták megválaszolni. Képzeletük nyomán városi hangulatú tájak alakultak ki. Bizonyára nem volt könnyű feladat. Mezőbánd átalakítása ennél százszor nehezebb. Nemcsak új épületek, gyárak, munkahelyek, kellemes környezet kell hozzá, de műveltségi szint is, igény és lehetőség az önmegvalósításra. Ehhez még tengernyi a teendő, és ennek csupán cseppnyi része, hogy disco van az ifjúsági klubnak nevezett teremben. S hogy ott megfordult már néhány tanár is. Csepp a tengerben az is, hogy az ingázókból álló sikeres focicsapat Mezőbánd színeiben aratja győzelmeit. És az is, hogy a bergenyei Nagy Attila kitűnően megéri magát a madarasi Gicival, az együtt muzsikálás kedvéért legyőznek minden akadályt. Kölcsönösen beszélnek egymás nyelvét, egyiküknek sem kell alárendeltnek éreznie magát.

Mindenkitől, tőlük is függ a község életének megváltoztatása, hogy a városiasodás miként halad tovább, alapos vagy felszínes lesz-e. Mert hajlamosak vagyunk arra, hogy kirakat-módra oldjuk meg az átalakításkor adódó sokféle teendőt. Az sem ritka, amikor a megoldásra váró kérdések fölé kiírjuk, és véglegesnek tüntetjük fel a lehetetlent. Már-már ilyen kérdésnek minősül a kultúra új hajlékának felépítése. Pedig a dolgot az is siettethetné, hogy a községben nincs hol megrendezni egy nagyobb gyűlést. Egyszerűen nincs olyan nagy terem, ahová a helyi érdekeltek mind beférnek. A könyvtár évek óta zárva.

A bándi iskolából kikerült fiatalokról feljegyezték, hogy okosak, megállják a helyüket a továbbtanulásban. Az egyik évben innen többen jutottak be az egyetemre, mint a vásárhelyi Unirea líceumból. Valószínű, hogy az elkövetkezőkben a líceumot itt végző diákok közül sem mindenik marad meg a mezőgépeszet vagy a nagyüzemi szőlőtermelés mellett. Farkas Piroska például - tanárai szerint joggal - a filológiára gondol. Honnan tudhatnánk, hogy nem éppen Farkas Piroska-e a kilenc évenként megjelenő tündérek egyike, aki a mezőségi kincsek rejtekét a szülőföld iránti szeretet mindent valósan megmutató érzésével, tudással, igazság-szeretettel fedi fel az utánunk következők számára?

Bánd várossá alakulásának krónikáját már ma el lehet kezdeni.

Mezőbándon kétfelé ágazik a kisvasút. Rövidebb ága Mezőméhes, a hosszabb Lekence felé veszi útját. Egyszerűen csak keskeny nyomközű vasútnak nevezik, és az 1435 milliméternél kisebb nyomtávú sínpárt értik alatta, pedig ha szemügyre vesszük ezeket a síneket, láthatjuk, hogy maga a sínvas is keskenyebb és alacsonyabb az országszerte használtaknál, éppen ebben rejlik a kisvasút előnye: könnyebben felszerelhető, keskenyebb töltést igényel, merészebb kanyarokkal nyújthat célja felé. Építése sokkal kevesebbe kerül, mint a nagyvasúté, vagy akár az útépités. Különösen hegy- és dombvidékeinken jelent még ma is sokszoros előnyt gazdasági szempontból. Pontos és nagy teherbírású „hajó” a hepehupák között, nehezen megközelíthető, vadregényes tájakon. Ahol hisznek a kisvasútban, ott elnézik hibáit, az

autóbuszjáratokkal szembeni túlhaladottságát, döcögését, lassúságát. Tudják róla, hogy mostani rohanó korunk után következhet olyan időszak, amikor jelenlegi hátrányai előnyökké változnak. Lassúsága miatt kedvelik majd akkor a kirándulók, és azért, mert a környezethez illőbb lesz és olcsóbb, mint más, a természetet jobban szennyező közlekedési eszköz. Bándon már most - vagy még most is - babusgató nosztalgiával szólnak a keskenyvágányúró. Pontosságát dicsérik és azt, hogy bizonyos időre összehozta, gondolatcserére készítette az embereket. Márton Dénesné, a helyi iskola igazgatóhelyettese mondja:

- Diákkoromban, tavasszal, amikor átment a kisvasút az erdőn, ha kedvünk kerekedett, leszálltunk ibolyát szedni. Olyan lassan kapaszkodott fölfelé a hegyen, hogy nem lehetett róla lemaradni...

A bándiak tudni vélik, hogy a következő években a kisvasút igen fontos szerepet vállal a község várossá alakításában. Az új épületekhez szükséges sokféle anyagot például ezen az úton szállítják majd ide. És hogy visszafelé se menjenek üresen a kocsik, szezonban megtöltik a mezőségi föld ajándékaival. Például cukorrépával. A cukorgyár pedig visszaküldi a cefrét, amit megesznek az állatok. A kisvasút tehát nem jár hiába. A lakosok megbecsülik, és szólnak, ha az illetékes megfeledekzik karbantartásáról és továbbfejlesztéséről. Néptanácsi választások idején hangzott el az a kérés, hogy Madarason, ahol kétszáz hektáron termelnek cukorrépát, építsenek rakodót. Kár hét kilométeren tehergépkocsival szállítani a cukorrépát a bándi állomásra, amikor ott helyben is rakodhatnak. A javaslatot a szükséges üzemanyag-takarékosság is indokolja, tudnak róla a megyénél és másutt. Ha elkészül a rakodó, fejlődik a kisvasút.

Az értékek megbecsülését például itt Bándon is ki kellene terjeszteni az élet minden területére. Kezdehetjük akár a történelemmel is. A várossá alakulás sugallja, kötelességünként előírja közös múltunk felkutatását, azokat a kincseket, melyektől tudatunk gazdagodik, és növekedik az összefogáshoz szükséges erőnk.

Ludas felé: Papiu Ilarian nevét viseli a régi Bodon, Lekence felé találjuk Şincai szülőfaluját, a valamikori Sámsondot. Mindkét helység vegyes lakosságú, az iskoláztatásban Bánd segíti őket. Mindez arra figyelmeztet, hogy az egykor csaknem sárba és nincstelenségbe fulladt Mezőség is adott híres embert az országnak. Bándnak is van mivel büszkélkednie. Például Mezőbándi Égerházi Jánossal, Bethlen Gábor udvari mennyezetfestőjével. Címerének leírását Kelemen Lajosnál találjuk: „Vörös pajzs alját háromszögletű szikla foglalja el, melyen fejét balra visszafordító, kiterjesztett szárnyú sas áll. Ezen zöld ruhás, nyestbőrrel prémezett zöld sapkás ember ül, aki jobbában fehér-fekete és vörössel színezett festőtáblát s három ecsetet, baljában pedig meztelen hegyes tört s azon felszúrt ellenséges fejet tart fel, e fölött mondatszalonon a jelmondattal: Quod libet, licet.” (Ami tetszik, szabad.) Munkái közül a fejedelem alvinci és gyulafehérvári palotáinak mennyezetét és a gyalakuti templom páratlan szépségű mennyezetét említik. Ez utóbbi maradt fenn. De olyan korban élt, amikor zavar-talanul dolgozhatott. Kastélyok és udvarházak egész sora készült abban az időben. Bizonyára sok helyen megfordult. Hosszabb ideig Kolozsváron lakott, majd valószínűleg hazaköltözött, hogy elhalt testvérbátyja örökébe lépjen.

Tehát Mezőbánd sem olyan kicsi és jelentéktelen hely, hogy múltjából ne meríthetnénk a jövőben kiteljesítendő élethez emléket, példát, erőt. Kutatni és felfedezni kell. Szükséges ez és érdemes. Különösen a fiatalok érdeke, hiszen ilyen irányú munkájuk közben sajátíthatják el mindazt a tudást, amelyre szükségük lesz az előrelátható és a pontosan még előre nem látható életkörülmények között. Ezt a tanulságot a maga területén így értelmezi Márton Dénes, a bándi iskola biológiai tanára: „Tanári tapasztalatom és az iskolai tevékenység új alapokra való szervezésével kapcsolatos problémák figyelemmel kísérése meggyőztek arról, hogy a

tanulókat eredményesen be lehet vonni olyan kutató tevékenységbe - iskolai, de főleg iskolán kívüli foglalkozások révén -, amely személyiségformáló hatásán kívül tudományos szempontból is figyelemre méltó. A biológia oktatásának korszerűsítése is abba az irányba halad, hogy tankönyvi anyagot sokszor helyi példákkal kell alátámasztani, és bizonyos ökológiai jelenségeket a helyi környezetben kell tanulmányozni. Az ökológia eredményes tanítása pedig el sem képzelhető a helyi környezet sokoldalú ismerete nélkül. Így született meg bennem az az elhatározás, hogy a tanulókkal együtt hosszabb időn keresztül tanulmányozzuk a helyi környezet jellegzetességeit s a nyert adatokat közösen feldolgozva, olyan eredményekre juthatunk, melyek tanulónak, tanárnak egyaránt hasznosak.”

Márton Dénes dolgozatában három év közös munkájának tapasztalatait ismerteti. A VIII-X. osztály tanulói vezetésével tanulmányozták a környék élővilágát, főleg a növényvilágot, a domborzatot, a geológiaszerkezetet, a talajtípusokat, az időjárási és éghajlati jelenségeket, felmérték a vízhálózatot, a földek termőképességét, elkészítették Mezőbánd természeti naptárát, begyűjtöttek és meghatároztak 583 növényfaját.

A tanulók kutatócsoportokat alakítottak, és a tanultak felhasználásával elsajátították az önálló gondolkodás alapjait. Erről szól a dolgozat első fejezete. A továbbiakban a gyakorlati módszert Mezőbánd „felfedezése” adja. Biztos vagyok benne, hogy a geológiai, geomorfológiai, a talajtani, a hidrológiai, a meteorológiai és a botanikai csoportban dolgozó bármelyik tanuló már most úgy szereti szülőhelyét, hogy alaposan ismeri természeti titkait is: Hogy mi minden belefért kutatómunkájukba, arra példa az a sok-sok helynév, amit az ismeretlenségből, a feledés homályából előbányásztak. Ki emlékszik ma már a Sószerék nevű határrészre? Merre van Verpelóc és Cigófája? Száltelek mellett hol volt az a sóskút, amelynek vizében „éppen megfőtt a puliszka”? A mezőbándi iskolások megtanultak ásványokat, kőzeteket meghatározni, dombok hajlásszögét mérni, talajszövetet és a humusz minőségét vizsgálni, vízhozamot mérni, grafikonon ábrázolni, meteorológiai naplót vezetnek, klímadiagrammát rajzolni... Feltérképezték a környéken előforduló gyógynövényeket. Íme, milyen természeti érdekességekkel jön a május Bándon: *Május 11.* Elvirágzott az aranypármén almafa. Az egres ehető. Az eperfa kezdi kihajtani leveleit. Virágzik a torma (75)... *Május 18.* Zivatar, felhőszakadás. Kisebb károk (74). Még virágzik a magyar zergevirág és a rózsaszínű bazsarózsa (75). *Május 25.* Virágzik a burgonya. Nyílik a harangvirág. Az apró rózsaszínű szegfű kivirágzott, de a fehér csokros szegfű csak bimbós (75). Megkezdték a lóhere kaszálását (74).

Idézet a dolgozat befejező részéből: „A helyi környezet sokoldalú megismerésére szervezett kutató tevékenység nemcsak szerény eredményei, hanem a tanulók személyiségének fejlesztése szempontjából is hasznosnak tekinthető. E kutatások legfőbb érdeme, hogy lehetővé tette közvetlen környezetükről sok mindent megtudni. Az eddig összegyűlt adatok alapul szolgálnak ahhoz, hogy a következő nemzedékek még magasabb szinten folytassák a szülőföld megismerésének hasznos munkáját. Biztosíték erre a tapasztalat, amit szereztünk... A szülőföld iránti szeretet kialakításában, szocialista hazánk iránti ragaszkodásunk fejlesztésében is fontos szerepet játszik környezetünk tanulmányozása. Lehetőségük volt a tanulóknak arra, hogy meglássák azokat a hasznos átalakításokat és változtatásokat, amelyek községünk dolgozói munkájának eredményeként jöttek létre. Mindez növeli önbizalmukat, és serkentőleg hat további munkájukban és abban a meggyőződésükben, hogy sokoldalúan fejlett szocialista társadalmunk megvalósításában aktívan kivegyék részüket.”

Egy ízig-vérig nevelő gondolatai ezek. És annál értékesebb gondolatok, mert a gyakorlatból levonható következtetéseken alapulnak.

Márton Dénes dolgozatát forgatva rájön az ember, hogy Bánd várossá építése már sok évvel ezelőtt megkezdődött, és napról napra épül az új nemzedéket jelentő mai iskolásokban. Márton Déneshez hasonló nevelők gyarapítják a korszerűség szintjén a sokféle tárgyi tudást és ugyanannyi munkát, küzdelmet, szülőföld- és hazaszeretetet oltva az okosodni serény bándi iskolásokba.

- Milyen a bándi ember? - kérdeztem a helyi születésű helyettes iskolaigazgatót.

- Szorgalmas. A pénzt, az iskolát, a tanult embert mindenkor megbecsülte. Szívesen adja gyermekeit iskolába, ha lehet, több évig taníttatja. Csak a felszabadulás után jutott mezőbándi fiatal főiskolára. Emlékszem, az első csoportban mindössze négyen voltunk. Most másképp van. A bándi ember gyakorlati gondolkodású, könnyen kiigazodik a dolgokban. Szereti szépnek látni az otthonát, és vendégszerető...

Néhány év múlva, amikor már ihatunk a most és ezután ültetett mezőbándi szőlő levéből, jó lenne számba venni mindezeket a dicséretes tulajdonságokat, és ha nem többet, de kevesebbet semmiképpen sem találni belőlük. Mint mindenütt, itt Bándon is sietős a fejlődés. A bándiak régen is jó „vásárosok” voltak, tudnak számolni. A Márton Déneshez hasonlókkal együtt hiszem, hogy a küszöbön álló átalakításokban igazi magukból semmit nem veszítenek, mindenben gyarapodnak és gazdagodnak.

5. TEKE ÉS KÖRNYÉKE

A Marosvásárhelyről induló Lekencéig húzódó keskenyvágányú vasútvonal közel száz kilométer hosszúságban tizennyolc helységet köt össze. Ezek közül Bánd, Teke és Lekence nagyközség; a közeljövőben mindhárom város lesz.

A menetrendben csupa kis vagy nagy h-val jelölt állomásra bukkanunk ezen a vonalon. Olyanokra, ahol éppen csak megáll a vonat, menetjegyet az egy szál minden vasutas ad. Csomagfelvétel csak a nagy H-val jelölt állomásokon van. Teke ezek közé tartozik.

Théká, Théké, Tekendorf, Gyeka, Teke...

Görögül, németül, latinul: tartót jelent, amiben valamit tartani lehet. Kerekes Mária tanárnő néprajzi dolgozatában olvastam, hogy a *Decke* is állhat a helység megnevezésének alapjául, mert takarót, fedőt, gyékényt jelent, amit ebben a védett fekvésű faluban egykor gyakran használtak házak fedésére, takarók készítésére. Teke körül régen nagy nádas tavak terültek el, az egyiket 1820-ban csapolták le. De később is működtek itt vízimalmok. Ma már nehéz elképzelni, hogy a sekély Teke vize hajtotta őket. Nyolc és fél évszázaddal ezelőtt betelepített szászok alapították-e, vagy már azelőtt is létezett Teke? Ki tudja? Tény, hogy ma vegyes lakosságú. Románok, magyarok és szászok lakják. Ha főutcáján csak egyszer is végigsétál az ember, látnia kell az egykori szász házak sorát, éreznie kell sajátos hangulatukat. Tekendorf 1774-től tíz esztendeig mezőváros, járási székhely. Ma mindössze hetven ember vallja magát szásznak Tekén.

Nem ez az első példa, amelyből tényszerűen kikövetkeztethető: háromnyelvűségünk egyre inkább csak a múltra szorítkozik, kutató történésznek, levéltári embernek elengedhetetlenül szükséges, a mindennapi életben már nem feltétlenül fontos. De valamiképpen már más a helyzet az erkölcs kialakítását segítő szokásokkal. Ezekből jó lenne megtartani a javát, nemcsak a helyet, a fajtát és a nyelvet megőrző céllal, hanem mert szükségünk lesz rájuk a jövőépítésben. Tekéről például köztudomású, hogy földművelésben, állattenyésztésben és kiváltképpen szőlőművelésben jeleskedtek régi lakói. A XVI. században borforgalmazási privilégiuma volt a községnek, vásárok alkalmával a behozott sört elkobozhatták, hogy a helyi bor kimérését senki és semmi ne akadályozza. Kiváltságlevelük arról is szólt, hogy a község határában halastavakat létesítsenek, ha ezzel mások szerzett jogait nem sértik. A nádat, gyékényt feldolgozták. Gyümölcsöt, kölest, hagymát termeltek. Hetivásár, országos kirakó-vásár szoktatta kereskedésre a helyieket, és az egymással való versengés folytán alakult a termékeny, a vásárra hajtott állatok minősége.

Teke csakis úgy lehet újból virágzó várossá, ha régi szokásait megtartja, kivívott hírnevét öregbíti. Még akkor is, ha a városiasodás egészen más igényekkel kopogtat - dőnget is olykor - manapság ennek a nagyközségnek a kapuján.

Bölcs falusi ember figyelmeztetett az igazságra, miszerint egy helység akkor lesz „valamire való”, ha jó útja van. Tekét két, harminc kilométernyi út köti Besztercéhez, a megyeszékhelyhez. Ellenkező irányban ugyanekkora távolságra van Régen. Az autóbusz-forgalom a személyszállítást, a kisvasút főleg a teherszállítást oldja meg csaknem kielégítő módon. Az is nyilvánvaló, hogy Tekét várossá csakis az iparosodás és az ipari szinten művelt mezőgazdaság teheti. Egyelőre inkább az utóbbi. Az iparosodás fél ezer ingázóval van jelen, de tervben szerepel a gyümölcsfeldolgozó és a tejfeldolgozó vállalat. A várossá nyilvánításhoz közelebb álló, de lakosai számát illetően kisebb Lekencét irigykedve figyelik a tekeiek. Nemcsak azért,

mert kis- és nagyvasútjuk is van, hanem mert a nyolcszáz munkahelyes textilüzem várományosai; a fejlődésnek ott kevesebb az akadálya, mint Tekén.

Egyelőre a mezőgazdaság adja Teke mai rangját. És hogy nem akármilyen ez a rang, azt a községben tett egyetlen sétával le lehet mérni.

A régi szász házak mögött emeletes tömbházak húzódnak. Kettőben fiatalok laknak, az állami gazdaság dolgozói. Százhetven férőhelyes a legényszállás; természetesen nem a helybeliek lakják, hanem a máshonnan toborzott munkások. Tekén óriási gyümölcsös van. A jövőben 410 hektárral bővül. Ez korszerű, gépesített termelést jelent, a régi, ún. klasszikus gyümölcsös területe is meghaladja az ezer hektárt. Ha ehhez az állami gazdaság hetvenhektáros szőlőjét és a tervbe vett ötven hektáros halastavat is hozzáadjuk, nem vitás: Teke úgy készül várossá válni, hogy természettől adott gazdaságát korszerűsítve továbbfejleszti. Ezenkívül már most többen is hinni vélik, hogy a kisvasútból nagyvasút lesz: legalább a Lekencéig húzódó húsz kilométeres szakaszt korszerűsítik. Azután következhetne a Bándon át Marosvásárhelyre igyekvő, fűjtató-prüszkölő, törpe gőzmasinák helyébe lépő Dieselek villamos mozdonyokkal való kicserélése. Beszterce-Naszód megye két legnépesebb községe azért küzd, hogy városi rangját visszanyerve továbbfejlődhessen, a maga és az egész Mezőség jövőjét jobban szolgálja.

A térképre pillantva láthatjuk, hogy Bánd, Teke és Lekente a Mezőség szélét jelzik. A Maros, majd a Sajó mentén ennek keleti és északi határát. Az Erdélyi-medencének ezt a tájegységét felfedezték már a geológusok, földrajzkutatók, természetbúvárok, néprajzosok és riporterek. Innen ihletődött a Táncház-mozgalom. Magyar és román fülnek egyformán kedves táncmuzsikájukat határainkon túl is megkedvelték. A Mezőség most gyökeres átalakulását éli. Kelemen Lajos írta róla:

„Orbán Balázs kutatásvágya és kitartása kellene ahhoz, hogy valaki a Mezőséget faluról falura bejárja, s ha akadna, aki erre vállalkoznék, talán egy-két községből csalódva kellene továbbállnia. De azért csak ráfogás az, hogy a Mezőség minden tekintetben kopár és érdektelen. Annyi szent igaz, hogy nincsenek vonzó természeti szépségei. Erdei alig vannak, útjai nem változatosak, falui szegényesek, s lakói az utas iránt néha és néhol bizalmatlanok. Legszebb részei kétségtelenül a szélein vannak. Itt még találunk erdőket, a faluk közt gyümölcsöskertek virulnak. Mégis még a széleket sem ismerjük kellően.”

Most még érvényes, amit Kelemen Lajos írt. Nemhiába kell újra és újra felfedeznünk jeles történetírói és nevelői munkásságát. Újabban a Zsibongó - a kolozsvári rádió ifjúsági adása - Balogh Edgár kalauzolásával indult el Kelemen Lajos nyomában várostörténeti sétákra. És úgy tűnik, Beke György is nyomába szegődött Beszterce megyei barangolásai idején. Kötetbe gyűjtött riportjai egy-egy múltat felelevenítő, de jelent is mutató láttelel, olvasmányos történelemkönyv bőséges helytörténeti adatokkal.

Mi köze az eddig felsoroltaknak a fiatalokhoz? A kérdés néha ingerült hangnemben is elhangzik olyankor, amikor a jelen és a jövő ügyeinek vizsgálatát a múlt felemlítésével kezdjük. Akármilyen ingerült a kérdező, a történelmet - legyen szó csupán egy falu múltjáról - nem hagyhatjuk el. Gyökeres változtatásokról beszélünk, de nem gyökerek nélkül. Tekén például a régi szász házak megkoptak, megrokkantak. A melljük és helyükbe épülő újabbak előbb-utóbb megváltoztatják a községközpont hangulatát. Ha a tekeieket is az épületekhez hasonlíthatnánk, könnyű volna a változtatás. Csakhogy az ember itt is, másutt is az időben egymásra épült tulajdonságokból alakul, és válik a kornak megfelelő gondolkodásúvá. A régi jó tulajdonságok továbbfejlesztése ezért mindegyre múltba nézésre kell hogy kényszerítse még a fiatalokat is.

Ennek intézményesített és látszólagos formáival nincs is baj Tekén. Az iskola Székely Miklós igazgatása alatt teszi, amit tennie kell. Kerekes Mária mellett Szilágyi Sándor történelemtanár foglalkozik a község múltjával. Monográfiájában 1848-tól a jelenig dolgozza fel a községgel kapcsolatos adatokat.

„Thekéről” az első írott említés 1318-ból való, a helyi vártemplom 1330-ban épült. Az egyik régi templom mellett a tatárjárás idejéből való tömegsírt találtak. Számon tartják azt is, hogy 1849 márciusában a községben megpihent a Szebenbe tartó Petőfi. Dávid Gyula és Mikó Imre *Petőfi Erdélyben* című könyvéből tudjuk, hogy a helyi kocsmá belső szobájában pihent és kávé is ivott a költő. A ház még áll, s bár tábla nincs rajta, Kincses János helyi fényképész, miután egy kisebb ládahegyet félrerakatott előle, megörökítette számunkra. A fénykép azért is érdekes, mert nem szerepel a fent említett könyvben. Följegyezte még a történész, hogy 1918. december 1-jén gyűlés volt a községben, és innen is, akárcsak az ország többi részéből, küldöttek indultak Gyulafehérvárra, hogy kimondják Erdély egyesülését Ó-Romániával.

A történelmi tudat kialakításának aprómunkáját is vállalják a tanárok. Ha emléktáblát nem is tudnak elhelyezni az öreg épületen, de összegyűjtik, leírják a régi dalokat és a különböző szokásokat a község körüli falvakból való idős emberekkel, és a líceum gyűjtést vállaló tanulóival.

Tekén mezőgazdasági szaklíceum működik, jövőre végez a második promóció. Tavaly huszonhárman végeztek, kettő kivételével (akik Iași-ban és Temesváron bejutottak az agronómiára) az állami gazdaságban dolgoznak. Az idén a három engedélyezett új líceumi osztály helyett csak egyet sikerült alakítani. A tekei lányok és fiúk nagy része Bethlenbe és Besztercére felvételizett ipari líceumba. Az érettségizett fiatalok nem szeretik, ha általános iskolát végeztek keze alá kerülnek az állami gazdaságban. A gazdaságok sem tülekednek, hogy szerződéses alapon ösztöndíjjal lássák el a mezőgazdasági líceumba jelentkezőket. Így aztán csaknem mindenki az iparra esküszik. Beszterce-Naszód megye látványos iparosodása is erre biztat minden fiatalot. Pedig a hagyomány mást mond. A hagyomány az egyensúly mellett szól. És a mezőgazdaság látványos fejlődése úgyszintén. Miért nem akarnak a tekei fiatalok gyümölcsstermesztők, szőlészek, borászok, konzervgyártók, haltenyésztők lenni? Körbejárva a kérdést, rájövünk, hogy a régi gazdálkodási mód, sok ezzel kapcsolatos szokás és önként vállalt kötelesség - eltűnt. A közös munka még nem alakította ki, vagy nem mindenben elfogadhatóan alakította az új szokásokat. Az érettségizett ember még nem találja helyét a közös vagy állami földeken, hiszen elődeit követve csak a gazdaság irodájáig jut, és üresedő íróasztal híján egykettőre továbbáll, a város felé veszi útját.

Márpedig tervek biztonságával tudhatnák a fiatalok, hogy Tekéből is előbb-utóbb valóban város lesz. Mégsem maradnak. Megváltoztathatják ők a jelenlegi helyzetet? Képesek megmagyarázni elsősorban maguknak, aztán másoknak is, hogy nem kell városra menniük, hanem várossá kell kiépíteniük szülőhelyüket? Azt, hogy városiasodniuk kell minden szempontból maguknak is? Ehhez persze nem elég heti vagy havi munkatervben gondolkodni. Ehhez célirányosság és távlatok kellenek...

A néptanács elnöke mondta, hogy újabb hat kilométernyi utat szabályoznak, javul az összeköttetés a község még egy falujával, aszfaltos utakat építenek. A fiatalok, mint mindenben, ebben is segítenek, és értékben, hazafias munkaórákban számolnak be munkájukról. De önmagukat átalakító munkájukról, a holnap dolgait és igényeit értő ember kialakításáról nem fognak sem kilóiban, sem pénzben eredményeket jelenteni. Olykor meg is feledkeznek erről, hiszen sem jelenteni, sem a munkatervben kipipálni nem kell az ilyesmit. Pedig rendkívül fontos dolgról van szó! Teke - és egyben a maguk - jövőjéről. Ezt a jövőt valahogyan úgy kellene megalkotni, hogy a régi jót, a ma is megfelelő átmentsék, továbbvigyék. Tudjuk, hogy

mennyi mindennel gyarapodik ez a vidék, de azt nem tudjuk, hogy mi vész el lassú apadással, szinte nyomtalanul. Ott van például a szőlő, az egykori híres tekei bor. Volt, nincs. A családokra kipurciózott területen évről évre pusztul. Ma már kóstolót is nehéz kapni a tekei borból, amit nem ezért neveztek „nehéz”-nek, hanem az ereje miatt. Hiányzik a bor erejét adó munka, arra már nincs erő, hogy a szőlőt megmunkálják. Hiányzik a tudás, a gyakorlat a metszéshez, az oltáshoz. Pedig a tekei szőlő nem ódivatú nagykabát, hogy az új divat jöttével szemétkébe dobjuk.

A tekei szőlő most már csakis példának jó. Hozzá hasonlót még sorolhatnánk: a tekeiek munkabírást, bátorságát, pontosságát, tiszteletudását, vidámságát, hazaszeretetét, megfontoltságát például... Mi lesz velük, ha a sorsra, senki számába hagyjuk őket? És a falu józan, erkölcsöt megtartó ereje, amelyet most felfuvalkodott városainkban is szívesen látnánk?

Bizony nem könnyű a tekeiek dolga. Fiataljaik fejével is gondolkozniuk kell ezekről.

A Mezőséget járva, egy köbölkúti származású tanítótól hallottam a tatárlyukakról. Ezek olyan harang vagy korsó alakú földalatti üregek, amelyeket Köbölkúttól északkeletre, a Horposnak nevezett erdőrészen ástak az emberek menedékkül a tatár hordák pusztításai idején. Mezőköbölkút Kolozsvár és Régen között, a Ludas-Beszterce közötti vasút kereszteződésétől északkeletre fekvő, Tekéhez tartozó falu. Zárt világ, tipikus mezőségi világvége. Feltételezik, hogy ez a dombok közé rejtett település megmenekült a tatárok kíméletlen pusztításától, de lakosai, látva a környék felégetését, a közeli erdőben rejtekhelyet készítettek. „Az erdőben huszonnégy üsterszerű bemélyedést nevez a nép tatárlyuknak. 1946-ban, az erdőirtás alkalmával találtak egy épen maradt, be nem omlott lyukat. Sajnos senki sem vigyázott rá, ma már szemétkékel félig tömve ez is a pusztulás útján van.” Az idézetet Kerekes Mária tekei tanárnő irányításával készült, helyi monográfiához gyűjtött feljegyzésekből vettem, amit köbölkúti tanulók készítettek. Kiderül ezekből a feljegyzésekből, hogy hadilábon állnak a helyesírással, de helytörténeti ismeretekből és szorgalomból kitűnőre vizsgáztak. Az általuk összeállított falutörténet, mint palackba zárt üzenet, híradás az utánuk következőknek, biztatás a múlt további kutatására.

Az elmúlt évtizedben egyre több isten háta mögötti helység előtt nyílt meg a világ. Nem mindenhová jutott el az út vagy vasút, de ezekből a zárt falvakból elindult a fiatalság, néhol a középkorúak, a családos emberek is, hogy az iparban keressék meg kenyerüket. Bedeszkázott ablakú házak, elhagyott iskolák és rohamosan gyarapodó városok mutatják ennek a kisebb méretű népvándorlásnak az irányát. Ugyanakkor fokozódó igénnyel fordulnak a városba igyekvők szülőhelyük értékeinek összegyűjtése, megbecsülése felé. Mintha már most készülne a valamikori visszatérésre. Mi egyéb ok miatt készül a sok múltba nyúló emlékezés, dülő-, patak- és faluneveket, szokásokat, érdekességeket előszámláló szellemi leltár?

„Köbölkutat a következő települések határolják: délen Mezőújlak, délnyugaton Viszólya, nyugaton Mezőkecsed, északnyugaton Mezőszentmihálytelke, északon Sajmos, északkeleten Oroszfája, keleten Nagynyulas. A falu alakulásáról pontos adatunk nincsen. Tudjuk, fogy már az 1200-as években népes település, több kapuval szerepel a pápai tized-lajstromokban. Az 1500-as évek végén Bethlen-birtok. Kelemen Lajos közléséből tudjuk, hogy 1607-ben Rákóczi Zsigmond fejedelem Gáspár Boldizsárnak ajándékoz egy köbölkúti kúriát. Valószínű, hogy arról a szép fekvésű helyről van szó, amelyet a nép ma is Udvarkertnek nevez. Nem lehetetlen, hogy a Beszterce környéki, illetve Lekencétől délre eső szász telepítések alkalmával ide is jutott néhány szász család. Valószínű, hogy ezek később a hitvány föld és az utaktól félreeső helyzet miatt önként elvonultak innen. 1681-ből írásos dokumentum van arról, hogy a falu lakossága magyar és román. Viszont nagyon régi nálunk a ‚Hertely’ név, a

dűlőnevek között pedig előfordul a ‚Bongárt’ és a ‚Keregar’. A falu lakói semmilyen jellegzetes népi mesterséget nem művelnek. Szépek a keresztszemes kézimunkák. Népzene-kincse szegényes. A falu mai képe kiöregedő, de azért még eléggé népes települést mutat.”

A népszokások közül érdekesnek tűnik a fogadás, amellyel a legények szórakoztak a karácsonyi ünnepek alatt. „Három nap délelőtt, délután tánc volt. Mentek a legények, és hívták a leányokat a táncba. Este hazakísérték őket. Harmadnap a leányok ajándékot, a legények italt vittek. Este volt a kamarabontás. Vigadoztak későig. Miután hazakísérték a lányokat, a legények visszamentek a táncházba. Mulatozás közben fogadást tettek. A fogadást öt ember alkotta. Egyikük volt a »halál«. Betették egy lepedőbe, és négyen kivitték egy helyre, bedobták a hóba. Aztán visszaszaladtak a táncházba. Akit elkapott a »halál«, egy liter bort kellett fizessen. Ha a »halál« érkezett később, ő fizetett egy-egy liter bort mindenkinek.” Az aratási táncnak és a fonóban való viselkedésnek is megvolt a kialakult formája. Minden szokás a munkát és a jó erkölcsöt szolgálta. Kérdés, hogy mi helyettesíti ezeket a szokásokat a városra került fiatalság körében. Úgy tűnik, hogy egy-egy falu hagyománygazdagsága mellett sivár a város viselkedést javító szándéka és lehetősége a játékos nevelésben. A besztercei KISZ-bizottság munkatervében pedig jobbra csak gyűlések, megbeszélések, szimpóziumok szerepelnek a nevelés rovatban. Az ifjúsági klub a külvárosban, távol a gyáraktól, kihasználatlanul áll. A fiatalok nevelésének gyakorlatilag utolsó, sűrített szakasza az iskola, ahol, ha szerencsénk van, egy-két hivatásának élő tanártól indíttatást kaphatnak az önnevelésre is. Ezért dicséretes a tekei iskola, amely lehetőséget teremt ehhez magas anyanyelvi szinten, az önismereti igény elindításával.

A Kőbölkúthoz hasonló eldugott falvak közös ismertetőjele a gépkocsival járhatatlan út. Olykor néhány kilométer csupán, de mert az ingázást lehetetlenné teszi, fogyasztja-sorvasztja az eldugott falut, hátráltatja mindennemű fejlődésben. Sajnos erre sok példát mondhatunk, s ezen a helyzeten végül is csak a sok-sok kilométer út megépítése változtathatna csupán. De az is megtörténhetik, hogy mire elkészülnének ezek a bekötő utak, a kisebb települések felszívódnak, lakosaikat elnyeli valamelyik közeli város. Mit tegyen ebben az esetben az a fiatal, akinek a sors ilyen távoli települést adott szülőhelyül? A kérdésre nincs válasz. Jövő-tervezésünk még nem annyira konkrét, hogy kiolvashatnánk belőle ezeknek a kicsi falvaknak a sorsát. Annyi azonban biztos, hogy környékükön a termőföldet valakinek művelnie kell, erdőt, gyümölcsöst, állatállományt nemcsak gondozni érdemes, hanem fejleszteni is. Ott, ahol veszélybe kerül a fejlődés, megcsappan a közös gazdaság jövedelme, az országos érdekekkel ellentétes irányba kényszerül a falu: szükség van külső segítségre. Példát erre, nem annyira Teke, mint inkább az Apanagyfalu és Beszterce közelében fekvő Zselyk nyújt. Kőbölkút csak a jövőben lesz város közeli falu, Zselyk már régóta az; sorsa figyelmeztető tanulság.

Zselyk az elmúlt századok során úgy állt a süvítő történelem szélében, hogy a változásokat mindig a maga javára tudta fordítani. Az országban a legelső között alakult itt közös gazdaság, magam is emlékszem, hogy az egykori Kolozs tartományban sokáig az élenjárók között emlegették a zselyki termelőszövetkezetet. Zimán József, az *Igazság* riportere évekig innen merített terjesztésre érdemes, jó példát. Volt a termelőszövetkezetnek egy híres elnöke, aki állítólag nem hogy szorgalmazta volna az útjavítást, de még örült is a járhatatlan útnak, mert, úgymond, otthon tartja az embereket. Mert Zselyken örökké kifogyhatatlanul sok volt a munka. Igaz, látszata is volt: jólét, gazdagság. Írtam egykor híres fűvőszenekearáról, amely tavaly volt kereken százéves, és az akkori nyolcosztályos iskola igazgatójának közművelődést segítő szándékáról. Wass György azóta, huszonöt évi szolgálat után, elkerült Zselykről, nemsokára nyugdíjba megy. Egy vallomásos hangulatú délután jegyeztem föl a falu sorsát elemző visszaemlékezéseit. Zselyken ugyanis most már egyáltalán nincs iskola. Gyerek sincs,

hajdani gazdagság sem. A falu lakossága ma mindössze egyharmada a két évtizeddel ezelőttinek; talán kétszáz idős ember lakik benne.

- Egykori szász település volt Zselyk, de kiirtotta egy tatár betörés. Vének, gyermekek, asszonyok maradtak. Asszonybírót választottak maguknak. Később állítólag a Maros-mentéről telepítettek ide magyarokat. Két nemzetiség, két felekezet... Véres verekedések, beháborúk folytak. Aztán a reformátusok kiköltöztek a Szentiványi-gödörbe, és Kis-Zselyk néven falut alapítottak. A múlt század végén Klein-Zelk, ahogyan ezt egy temesvári nomenklatúrában olvastam, felszívódott, az emberek visszatértek, és iratlan egyezség alapján mind evangélikus vallásúakká és magyar nyelvűekké lettek. Nagy divat volt az egykézés. Az evangélikus papok nagyon pontosan vezették az egyházkönyvet, amely tele van érdekesebbnél érdekesebb feljegyzésekkel... 1949-ben kerültem a faluba. 670 lélekszámú volt akkor. Öt osztályos iskolája volt, ahány gyerek, annyi ösztöndíjas. Bennlakásunk is volt. Tacs, Szentandrás, Bréte hozzánk küldte a gyerekeket. Később volt hetedik osztályunk is. De még mindig kevés volt a gyerek. 1966-ban aztán maradt csupán az alsó tagozat. 1974-ben, amikor eljöttem, összesen 45 gyerek volt. A faluban akkor 380-an laktak.

Cseke Péter *Víznyugattól vízkeletig* című kötetében Zselykről azt írja, hogy a fiatalok száma háromszor kisebb, mint a 35-55 év közöttieké. Beke György egy Besztercére költözött zselyki kislánnyal kiszámíttatja, hogy huszonegy zselyki gyerek jár az Andrei Mureşanu Líceum magyar tagozatára. Riportja 1979-es állapotot tükröz. Bizonyára nemcsak az említettek, hanem mások is, akik innen riportot írtak, figyelmeztetésnek szánták. Zselyk romlását azonban nem tudták megállítani. Mit tehet ilyen esetben a riporter? Életünk iránya ellen, a természetes fejlődés ellentétéként ajánlhatja-e a boldogító hazatérést? Ajánlhatja a világtól való elzárkózást, a zselyki jobb idők kivárását? Az ilyen riportokat el sem olvassák...

- Zselyknek közel ezerhektáros a határa. Akik otthon maradtak, kitűnően megéltek belőle. Évekkel ezelőtt találkoztam egy zselyki emberrel; kérdeztem tőle: Minya, hát maga még mindig otthon marad? Azt felelte erre, hogy aki eljön, az marha. Egy régi hiedelem szerint azért telepedtek az ősök a zselyki katlanba, mert ott törvényen kívül élhettek. Igaz, saját iratlan törvényeiket mindenkoron szigorúan betartották. Például legeltettek, ahol csak akartak. Ha odatévedt egy-egy ellenőr, leitatták. Pálinkát 110 ház közül 94-ben főztek. Fát annyit hoztak az erdőről, amennyit csak akartak. Mindenből pénzt csináltak. Híres cserépgyárunk volt. Onnan vitte egész Mezőség a cserepet. Még a kolozsvári evangélikus templom is zselyki cseréppel van befedve. Műveltségre fogékony nép a zselyki, sokkal műveltebbek voltak, mint sok városkörnyéki falu lakossága. Sokan bejárták a világot, és hazatérve próbálták meghonosítani az új módszereket. Takarékos emberek voltak, szerették a munkát. A háború után mindent újra kellett kezdeniük, a házakból még az ablakkereteket is elvitték. A cserép, a pálinka, a bor - szóval a szakadatlan munka eredményeként helyreállítottak mindent. De most már teljességgel hiányzik a 20 és 38 év közötti ember a faluból. A tavasszal találkoztam Magyarosi Andrással Besztercén. Újságolta, hogy parkettezte a lakását. 73-ban vagy 74-ben építette a házát, ha jól tudom, két vagy három gyereke van, tehát kivételt képez a faluban. Másfél hónap múlva újra találkozom vele, mondja, hogy beköltözött a városba, parkettes házának ajtaját, ablakait bedesztkázta. Gyerekei jövőjének érdekében tette - bizonygatta. Különben ez a szokás. Egy ideig rokonoknál húzzák meg magukat, aztán lakást szereznek, szakmát tanulnak.

Ez a fejlődés útja... Zselyket öt kilométeres járhatatlan út választja el a világtól. A közeli Tacs helyzete annyival jobb, hogy ott a bekötőút legalább nem hegyen, hanem lapályon húzódik. Kőbölkúton azt mondta egyszer a helyi tanító, bármennyit hajlandó fizetni annak, aki a környéken egyetlen kavicsot talál. Elsüllyed ott minden jármű. Különben ugyanez a tanító

annak idején kötelen leereszkedve próbálta kikutatni a tatárlyukak titkát. De félúton elfogyott a bátorsága...

Láttam már elhagyott falu újraéledését. A Szilágynagyfaluhoz tartozó Bürgezden például néhány éve kezdenek hazatérni az emberek. Igaz, nemcsak az iparosítás, hanem az a tény is, hogy valahogyan beimbolyog a faluba a busz, sokat számított elhatározásukban. De ott van ugyancsak Szilágyságban, Szatmár megye határán Szer. Az ingázók évek óta combközépig vizesen érkeznek meg minden szombaton a munkából. Másként nem tudnak átjutni, csak a traktor vontatta utánfutón, amely belemerül a szeszélyes patak vizébe. De nem mentek el végleg, inkább hátukon hordott cementből, helyben is vetett téglából új utcát, falunegyedet építettek az elmúlt évtized alatt.

Hiszem, hogy Zselykre is visszatérnek egyszer a mai fiatalok. Aszfalton félórányi gépkocsi-robogásra lesznek Besztercétől. Hazatérnek, és számon kérik, hogy mit őrzött, mit mentett meg számukra Zselyk a múltból, a tapasztalatokból, mindenféle gazdagságból. Most tanulási lehetőség, ipari munkahely kell nekik, később hagyományra, a valahová tartozás érzésére, a szülőföld szavára lesz égetően szükségük. Erre készül - készüljön még inkább a távoli Kőbölkút mai időkből értő, iparkodó embere is.

Oroszfája Tekéhez tartozó falu. Komlód, Nyulas, Kőbölkút, Sajmos és Erked határolják. Kerekes Mária tekei tanárnő őrzi azt a kétoldalmi kézzel írott szöveget, amelyben kérésére egyik tanulója a következőket írja a falu történetéről. „A mi falunk dombok és hegyek között fekszik. A hegyeket erdők, legelők, szőlősök és gyümölcsösök borítják. 1900-ban Oroszfáján ötven család lakott. Magyarok, románok és zsidók: Katona, Fodor, Makkai, Geréb, Moldovan, Bucur, Pinten, Hajmovics és Rosenfeld. Földműveléssel, állattenyésztéssel és kereskedelemmel foglalkoztak. 1913-ban építették a kisvasutat, amely összeköti a marosvásárhelyi és szász-lekencei vasútvonalakat. Amikor kitört az első világháború, tőlünk is vitték a fiatalabbakat, később az öregebb embereket is. Sokan elesetek akkor a harcmezőkön. Falunk ezután alig gyarapodott. Különböző járványos betegségek is pusztítottak. Amikor valamicskét javult a megmaradtak élete, kitört a második világháború. 1940 után köves utat építettek a falunkig. Lisztet, cukrot, petróleumot keveset kaptunk. 1944 őszén áthaladt nálunk a háború. A férfiakat elvitték. A tizenhét évesektől a hetvenévesekig mindenkit, Hárman maradtak életben. A gyermekek megnöttek, családot alapítottak. És így szaporodott tovább nemzetségünk. Most elégedettek vagyunk sorsunkkal, mert egyenjogúságban, boldogan élhetünk.”

A három életben maradt oroszfáji ember közül ismerek egyet, Gegő Jenőnek hívják. Történész barátom évek óta kutatott utána. A moisei-i és a felsővisói kivégzések dokumentumaiban bukkant a nevére. A megsárgult iratok szerint Gegő Jenő halott. Katonaként kivégezték a háború utolsó napjaiban.

Egy nagybányai Ifjúmunkás matinén dr. Bodea I. Gheorghe történész a moisei-i 1944-es események és a Vida Géza által készített emlékmű kapcsán Erdély népeinek testvériségéről beszélt. Jóval az előadás előtt azt javasolta, hogy hívjuk meg és készítsünk színpadi interjút Gegő Jenővel, aki egyetlen túlélője a háború végi véres visóvölgyi eseményeknek. Ő bizonyíthatja, hogy akkor ott egyformán ellenálltak a fasiszta erőknek románok, magyarok, ukránok. A megtorlók válogatás nélkül csaptak le rájuk. Mi sem könnyebb - gondoltuk, és felhívtuk a Beszterce-Naszód megyei KISZ-t. Bemondtuk, hol dolgozik Gegő Jenő. Nem probléma - mondták... És Gegő Jenő nem érkezett meg a matinéra. Mert csupán a szervezésen múltott, de honnan tudhattuk volna, hogy az említett KISZ-bizottságnak éppen ez a gyengéje?

Legközelebbi besztercei utamon elmentem a kórházba. Érdeklődtem a garázs mesternél. Azt mondta, várjak, emberem nemsokára visszatér, gépkocsinyi szennyes ruhát vitt a mosodába.

- Nem tudom, miért keresi Gegő bácsit, de annyit mondhatok, ritka ember. Keresi-kutatja a munkát, kedvvel dolgozik, és igyekezete másokra is átragad. Szerencsénk van Gegő bácsival... Ma is, alighogy bevégezett egy munkát, jön hozzám, kérdi, mit csináljon. Mondom neki, pihenjen egy kicsit. Ő a legidősebb közülünk. Erre azt feleli, hogy úgy szeret dolgozni, de úgy..., mint élni... Muszáj volt kitalálnom valami neki való munkát.

Várakozás közben riporthősöm felnőtt mesebeli emberem színvonalára, aki mindent olyan kedvvel tesz, hogy még elalvás előtt is markába köp lendületes örömeiben, és kijelenti: Most pedig alszom egy jót!... Aztán megjön Gegő Jenő, középmagas, köpcös, gyűrött arcú, gyors mozgású, értelmesen beszélő, nyílt ember.

Öreg kórházi buszba tessékel. A kimutatások szerint rég ócskavas ez a kocsi, de Gegő bácsi biztost, hogy nincs vele baj, primául működik, szabad perceiben javítgatja, egyszer majd jó lesz, ha minden kötél szakad...

Mielőtt belekezd élete történetébe, megjegyzi:

- A régihez képest most jó világ van. De hogyan lesz még jobb a jövőben, azt nem tudom... Ma láttam egy fiatal fiút, fél veknit dobott a szemébe... Én ezt nem értem! Az ilyen magatartást nem is fogom megbocsátani soha! Mert én másképp nevelkedtem...

- Kicsi, eldugott faluban születtem...

- Igen, Oroszfáján születtem, tizenketten voltunk testvérek. Négy elemi-t végeztem, aztán dolgoztam. Őriztem a juhokat meg a teheneket. Három év múlva átmentem a szomszéd faluba, Komlódra, ahol asztalosinasnak álltam. Két év múlva, egy napon bort vittem a pincéből a béreseknek, mert sajnáltam őket. A méltóságos asszony összegyűjtötte a kastély személyzetét. Meleg nyári napon történt. Derékig le kellett vetköznöm. Tejjel meglocsoltak, hogy a legyek rám telepedjenek és csípjenek. Nem volt szabad védekezni. Amikor megsokalltam a cirkuszt, felugrottam, hazáig meg sem álltam. 1943 októberében elvittek katonának. Tekébe kellett mennem. Ott beosztottak a 22-es határvadászokhoz. 1944 júliusának elején, a pontos dátumra már nem emlékszem, felvittek a Priszlop-tetőre. Aztán vagy tíz napig egyik hegyről a másikra mentünk, Bukovinában Izvoarele Sucevii környékén jártunk, amikor megtámadtak az oroszok. Zászlóaljunk nyolcvan százaléka erdélyi volt, minden támadáskor mi csak vonultunk visszafelé. Augusztus 23-án Cárlibaba vidékén álltunk. Nem akartunk harcolni, vártuk, hogy Horthy kapituláljon, de ez nem történt meg, és az emberek hulltak, sebesültek. A távirász barátom volt, tőle tudtam meg a fegyveres felkelés hírért. Körtefájáról valók voltak a bajtársaim, Debreceni János meg éppen falumbeli. Sugdosódtunk, egyezkedtünk, többször is át akartunk menni a szovjet csapatokhoz, de csak nem került megfelelő alkalom. 1944. szeptember 24-én, úgy dél tájban tizenhét emberből álló rajunkat elküldték, hogy foglaljon el egy tüzelőállást. Vermesan, Régeni, a két Domahidi, Ráduly Feri, Mező Bandi, Gyarmati György, Szabó Feri, Vajda, Szentiványi és a többiek elindultunk. Jól előre mentünk, és vártuk, hogy feltűnjenek az oroszok. Fehér kapcákkal integettünk. Gránátok robbantak körülöttünk, géppisztolysorozatok ropogtak. Szétszaladtunk, szétszóródtunk. Elmaradtam a többiektől. Ott aludtam a bokrokban. Másnap Felsővisó felé igyekeztem. A törzsparancsnokságnál akartam jelentkezni, hogy elkerüljem zászlóaljparancsnokunkat. Ahogy megyek, hát találkozom tizenkét bajtársammal. Hozták őket letartóztatva. Amikor elébukkantak az erdőből, már nem tudtam eltűnni. A tábori csendőrök megállítottak, kérdezték ki vagyok. Mondtam az igazat. Rám parancsoltak, lépjek be a sorba. Felvittek a Priszlop-tető közelébe, bezártak egy bunkerbe. Ott tudtam meg, hogy a két Domahidit nyomban főbe lőtte Szemes Vazul zászlóaljparancsnok, mikor jelentkeztek nála, a többieket Borsabányán tartóztatták le a főparancsnokságon. Huszonhetedikén kinyitották a bunker ajtaját. Úgy történt,

hogy én jöttem ki elsőnek, de aztán gondoltam egyet, magam elé toltam legjobb barátomat. Libasorba állítottak. Két honvéd és egy szakaszvezető lóháton. Így kísérték vagy ötszáz métert, ki egy síkságra, az már beszercei terület volt... A bokrok mögül egy katona biztatott, hogy fussunk el. - Ne mozogjanak! - szólt a parancs. A téren vagy háromezer embert gyűjtöttek össze. Az alezredestől öt méterre megáll a szakaszvezető. Lóhátról kiáltja: Raj, állj! Megálltunk. Vezényelt tovább. Raj, jobbra át! Aztán jelentést tett: Alezredes úrnak alázatosan jelentem, megérkeztem a 13 hazaárulóval! Az alezredes kiáltott: Igenis, átvettem. Aztán: Hadosztály, vigyázz! Jobbra nézz! És akkor felolvasták az ítéletet. A 9. hadtestparancsnokság nevében (mondta, hogy milyen paragrafus alapján) golyó általi halálra ítélték. Monostori Gyula századost bízták meg az ítélet végrehajtásával. Négy tábori csendőrt kapott. Az egyik egy magyarországi, a második Ercsei Sándor Maros megyéből, a harmadik Brassai, Régen mellől, a negyedik Szabó Ferenc Bándról. Újból felhangzottak a vezényszavak: Kivégzőosztág, vigyázz! Szuronyt szegez! Puskát tölts! Mentünk a kivégzőhelyre. Abban bíztam, hogy az erdélyiek meglövik a századost. Nála géppisztoly volt. Szétszaladtunk volna. Két vagy három kilométert mentünk a kivégzőhelyig. Jobbról szakadék, balról erdő. A tisztás közepére irányítottak. Kiáltja a százados: Raj, állj! Balra át! Akkor azt mondta a szakaszvezetőnek: Szaki, számold le! A mi felünkről kezdte a szakaszvezető. Négyig számolt, aztán újra kezdte. Én kettes voltam. A százados parancsolt: Egyesek, öt lépést előre! Elindul a tizenkettedik is, aki négyes volt. No, te húzódjál vissza! - mondta a tizenharmadiknak a százados. Aztán le kellett vetközniük, ingre-gatyára. A tábori csendőrök felsorakoztak mögöttük. A százados felemelte a pisztolyát és a levegőbe lőtt. A négy tábori csendőr egymás után húzta meg a ravaszt. Amikor az utolsó látta, hogy három társunknak vége, talán arra gondolt, hogy ő tévedésből lépett ki, vagy mert azt hitte, akik kilépnek, megszabadulnak -, hátrafordította a fejét. Akkor érte a golyó. Háromat szíven, az utolsót fejbe lőtték. Így halt meg a hídalmási Nyomati György, Szabó Feri Vajdaszentivánról, egy mezősámsodi cigány fiú, és a mezőbándi Ráduly Ferenc. Ő volt a legidősebb közülünk, négy gyereke maradt. Néhány másodperc után kiáltja a százados: Ti semmiházi hazaárulók! Szerencsések vagytok, mert a vezérkari tiszték úgy határoztak, hogy mindnyájatokat halálra ítélnék, de csak négyet végezzenek ki közületek. Büntetésből a 23-as határvadász zászlóaljhoz, a tűzvonalba osztanak, rohamszakaszba. Szökési szándék esetén rögtön föbe lő benneteket a rajparancsnok.

Október harmadikán este tíz órakor két társam elaludt a lövészárokban. Elindultam. Egész éjjel kúsztam. Másnap déltájt a Rotunda völgyébe értem. Látom, hogy két idősebb orosz katona muníciót visz a frontra két szekéren. Utánuk futottam, jelentkeztem. Mondták, menjek velük. De én a frontra nem kíváncsi voltam. Megnyugtattak, csak addig visznek, amíg találunk egy visszafelé tartó kocsit. Így is volt. Egy 28-30 éves tiszt vett föl a kocsijára... Álltunk a patak mellett. Hat gránát volt a zsebemben. Tedd le, mondta nekem. Kérdi, hol a biztosítéka. Mutatom. Bedobtuk mind a hatot a patakba. Feljött egy csomó hal. Vetkezz le, mondta. Levetkeztem, kifogtam a halakat. Lehetett vagy húsz, harminc kiló. Aztán engedte, hogy megszáritkozzam. Rendes ember volt. Amikor beértünk Cârlibabára, azt mondta: Menj, ahová akarsz! Haza akartam menni. De nem láttam egy civilt sem, nem volt honnan civil ruhát kerítenem. Nem játszom az életemmel, gondoltam, jelentkezem a parancsnokságon. Kezdtém kérdezgetni a katonákat, hol a parancsnokság. Két óra múlva találtam egy kapitányt. Az végre intett, hogy menjek vele. Így kerültem fogolytáborba, és onnan Szibériába. Nem írom le, min mentem keresztül. Anyám román, de tudtam valamicskét németül és oroszul is. Tolmácskodtam. Megismertem egy nővért, kaukázusi lány volt. Vigasztaltuk egymást, ők is haton voltak testvérek. Segített rajtam: az elsők között hazajöhöttem. Régeből gyalog mentem hazáig. A kapuban unokatestvéremet és egy barátomat találtam. Nagy meglepetés volt. Halottnak hittek. Elsirattak... Volt nagy öröm. És akkor én elkezdtem az életet...

Gegő Jenő földművesként kezdte. Két lovat vásárolt, fuvarozott, megnősült, sofőriskolába járt, vizsgázott. Harminc éve Besztercén dolgozik. Két fia van, egy katonatiszt, a másik tornatanár.

- Nagyjából ennyi az életem. Gondolom, nincs ellenségem, minden embertársamat barátomnak érzem. De ha valaki mégis gyűlölné engem, annak sem kívánom, hogy azt az élet poharat igya ki, amit én kiittam...

Oroszfáján Gegő Jenő hős, Besztercén egyszerű, becsületes munkásember. Pillanatig sem könnyű, küzdelmes élete ebben a minőségben is példának állítható.

Teke és környéke tele van ilyen sorsot megélt emberekkel. Ez a mezőségi dombok közé zárt, hagyománygazdag, kiérlelt szokásokkal, emberséggyarapító igyekezettel, sírással, gondúzó dalolással, reménnyel alakított világ megérdemli a jobbat. Ki érteti meg a mostani tizenévesekkel, hogy vissza-visszapillantva, hazagondolva, a jövőnek éljenek?

Régen - talán még most is - Oroszfáján fonóba jártak a lányok. A világításhoz szükséges petróleumot rendre vitték. Este kilenc-tíz órától mentek a legények, szórakoztatták az asszonyokat, udvaroltak a lányoknak. „Ez idő alatt más háznál maszkarákat készítettek: pap, orvos, menyasszony, üstjavító cigány mezébe bújtak, arcukat eltakarták. Aztán megkérdezték a fonóház gazdáját, befogadja-e őket. Ha befogadták őket, akkor a fonó közönségét vidámították.”

Alig képzelhető el okosabb megoldás Teke és környéke „felvidámítására”, mint amit a hagyomány diktál: az innen induló fiatalok - nem maszkaként, hanem szakemberként - visszatérnek ide, és megkérdezik a falut, befogadja-e őket. Az élet egyelőre az ellentétes mozgást, a városba áramlást sugallja. De a jövő falvakon - Oroszfáján és az ennél kisebb településeken is - és városon egyaránt elsősorban fejlődést jelent. Amire már most kell, és amire érdemes körültekintően készülni.

6. NYÁRÁDMENTI EXPRESSZ

A marosvásárhelyi állomásról nyugat felé indul a 907-es vonalon a keskenyvágányú vasút, de néhány kilométer után jókorát kanyarodva kelet felé, Szovátára igyekszik a Nyárád mentén. Ebben a kanyarban, az Alsó-Nyárád és a Vécke pataka menti lapályon épült néhány falut neveztek régen „Murokországnak”. A tréfás elnevezés először 1866-ban jelent meg nyomtatott szövegben. A Marosvásárhelyt szerkesztett és kiadott *Székely Néplap* című újságban Gergely Lajos három folytatásban közölt cikkben ismertette szűkebb páttriáját *Murokország* címmel. Szerinte ez az ország „összesen ezer s egynehány lelket számlál: tehát kisebb, mint valaha a legkisebb német hercegség... A levéltári források a XVIII. századtól kezdve más, szomszéd falvak lakóiról is feljegyezték, hogy szívesen természetnek zöldségfélét, s a szemfüles adóösszeírók még az ebből származó jövedelmüket is nyilvántartásba vették.”

Az idézet e táj egyik neves szülötte, Benkő Samu *Murokország* című könyvéből való, amelyet 1972-ben adott ki a Kriterion. Innen tudjuk, hogy a veteményezést három évszázada folytatják ezen a vidéken. A kevés, de a Nyárád gyakori kiöntése következtében puha föld a zöldségtermesztés felé irányította a lakosság figyelmét. Ez a föld kitűnően megtermi a murkot, petrezselymet, zellert, hagymát, retket, salátát, spenótot, burgonyát és a különféle dinnyét. Az évszázadokon át művelt kerti veteményezés pedig szorgalmat termelt. Orbán Balázs is feljegyezte, hogy itt nemcsak a kertekben termelnek zöldséget, hanem „künn a mezőn is, és azt oly szorgalommal és szakértelemmel, hogy ugyanazon földbe egyidejűleg többféle veteményt vetnek: salátát, retket, murkot, zellert egyszerre... termékeiket ökrök által vont ernyős szekerekkel széthordják az országban Besztercéig, sőt egészen Szebenig, hol elárusítva, nem kevés pénzt hoznak haza.”

Murokország központja Lukafalva volt. Ma Dózsa György a község neve. Már nemcsak a szomszédos Lőrincfalva és Ilencfalva tartozik ide, hanem Újfalu és Nagyteremi is. A *Székely Népb*ben megjelent írás óta mintha semmit sem gyarapodott volna Lukafalva és Ilencfalva lakossága. Alig ötvennel haladják meg az ezret. Az összehasonlítás mégsem ad valós képet. Ugyanis az utóbbi évtizedekben, mint a falvokról általában, erről a vidékről is elszállingóztak az emberek. Főleg a fiatalok közül ma sokan élnek városon, dolgoznak gyárban. Ünnepeken, szabadságra látogatnak haza.

A zöldségtermesztés az elmúlt évtizedekben visszaszorult a háztájiba; fáradhatatlan, mindentől pénzt csináló asszonyok foglalkoznak inkább vele, és az idősebbek, hogy a városba szakadt gyermekeiknek legyen mit pakolniuk a Dacia csomagtartójába.

A község lakosainak száma jelenleg 3348 fő. Moldovan Ioan néptanácsi titkár szerint a községet alkotó öt helység közül csak Újfaluban és Nagyteremiben mutat növekvő tendenciát a népesség száma.

Murokországból lassan kifogy az ember.

Akik itt laknak, azok is ingáznak. Naponta négyszázan ülnek vonatra, és mindinkább a sűrűbben közlekedő autóbuszra. Négyszer érkezik személyszállító vonat a keskenyvágányon Vásárhelyről, ugyanannyiszor megy visszafelé. A Nagyteremibe tartó busz nyolcszor fordul.

A szükség alakította ki itt a zöldségtermesztést. Ezt segítette a szeszélyes Nyárád többszöri szabályozása és a század elején épített kisvasút.

A néptanácsi titkár apja, Moldovan Simion kilencvenhárom éves. Még jól emlékszik a kisvasút építésére, maga is dolgozott ott fiatalkorában. A szükség vitte a felszabadulás előtt innen a lányokat és legényeket szolgálni, szakmát tanulni. A szocialista iparosítás elején felgyorsult az elvándorlás, a korszerűbb életforma mágnesként vonzott, jövőt nem a veteményesben való gyomlálás, hanem a szakmák elsajátítása és a továbbtanulás ígért. Ezért kevés a fiatal a Nyárád menti falvakban is.

De nemcsak azért nem lett Murokországból korszerű zöldségtermelő vidék, mert fiait elszólította az iparosítás. Benkő Samu előtt és könyve megjelenése után is akadt vizsgálódó, aki ezt sajnálva a hagyomány elfecsérléséről beszélt, mivel itt valóban mindenkinek a kisujjában volt a veteményezés tudománya, és a korszerű, gépesített mezőgazdaságban is „csodát” művelt volna szakértelmek, évszázadok alatt kialakult szorgalmuk. „Az ötvenes évek agrárpolitikája nem kedvezett a tájjellegű mezőgazdasági kultúráknak. A gabona-, főleg a búzatermelésre összpontosítottak minden erőt.” Így volt. És ez is akkor történt, amikor Lukafalva nevét megváltoztatták (egy elítélt, később rehabilitált politikus neve csengett benne). Lukafalva neve, akárcsak a szomszédos Lőrincfalvái - vagy Ilencfalva neve is -, személynévből származik; Lukács, Lőrinc és Ilend nevekből. S mert a hasonló névadás a XIII. század jellemzője, sejtjük, hogy régi településekről van szó. Sajnos, magának a községnek nincs kimutatható köze Dózsa Györgyhöz. A helyi történelmet ismertető ezt rendszerint egy lakonikus mondattal intézik el: 1952-től új nevet kapott községünk.

A közellátás fokozott javítása aztán napirendre tűzte a zöldségtermesztés-fejlesztési programot. 1976 és 1979 között 71,4 százalékkal nőtt a zöldségtermelés. További feladat: „Mindenik megye saját terméséből fedezi szükségleteit. Növelni kell a zöldségek vetésterületét, a főliaházakat, a palánták számát. Az állami egységek és termelőszövetkezetek kooperálnak az ügy érdekében, és a személyi gazdaságok is érdekeltek lesznek a zöldségfélék mennyiségének és választékának növelésében. Intézkedéseket jelöltek ki a kertészeti munkálatok nagyobb fokú gépesítésére.”

Ez az az út, amelyen haladva Murokország a továbbiakban még előbbre léphet. Mert ugyan bizony hol talál ma már a termelőszövetkezet embert arra, hogy az ágyások fölé görnyedve töltsse a munkanapot? De a fiatal is visszatér szülei mesterségéhez, ha a gépesítés és kemizálás, a korszerű módszerek alkalmazása munkáját az ipari munkás színvonalára emeli. Ezt ígéri következő öt éves tervünk, ezt hozza a jövő.

A zöldségtermelés fellendülésével bizonyára csökken az ingázás, kevesebben utaznak majd a komótosan mozgó Nyárád menti vonaton. De a kisvasútra talán még inkább szükség lesz: a konténerekben elhelyezett zöldség útja bizonyára a környező, egyre terebélyesedő városokba vezet majd. A bikszádi kisvasútról írva említettem, hogy ott már alkalmazzák a konténereket, így a nagyvasútra való átrakodás lényegesen könnyebb. Zöldségre egyre inkább szükség van. Persze nem a hagyományos módon termesztik majd, hanem korszerűen, gépekkel, öntözéssel. Tehát a hagyomány magasabb fokon való folytatásáról van szó. És ebben szót ért egymással az idősebb és fiatalabb nemzedék. Mindez nem pusztán képzelődés, hiszen országos tervről van szó, amelyből mindenki kiolvashatja, előre láthatja a jövőt. A környéket járva, egyszerű emberekkel és vezetőkkel beszélve tapasztaltam a jobb, eredményesebb gazdálkodás igényét. A korszerű zöldségtermelés bevezetése évek, évtizedek munkája, de úgy tűnik, hogy itt az Alsó-Nyárád mentén újra ez lesz a legkifizetődőbb termelési ág. Jól látja ezt a termelőszövetkezet fiatal mérnöke, ezért lelkesedik:

- Akárhogyan is lesz, ennek a vidéknek a neve nem lesz többé Murokország. Még tréfásan sem.

Gyárfás Károly iskolaigazgató a zöldségtermelés visszaállítása mellett valami iparról álmodik.

- Valami ipari objektum kellene ide. Téglagyár vagy kerámiát gyártó vállalat. Szakemberektől tudom, hogy fél országban nincs olyan pala, amiből nálunk ötszáz évre elegendő nyersanyag van.

Iparra készül a jól felszerelt helyi iskola is. Nemrég ötvenezer lej értékű magnós rádiót vásároltak! Mindezt az iskolaműhelyben végzett szorgalmas munkával. Márkos Dénes tanító az apjától ellesett asztalosságra, Barta József és Kakassy András lakatosszakmára oktatják a tanulókat. Készül itt villany-, gáz- és vízvezetékvédő lemez, fűtőtestfelfogó, előszobafogas, képráma, fűszertartó, sakktábla és sok más hasznos tárgy, aminek keletje van. A tanulók többsége szakiskolába készül. Harmincnégy gyerek közül hárman mennek tovább líceumba, a többiek az esztergályos-, lakatos-, villanyszerelő-, cipész-, textilszakmát, gépkocsivezetést tanulnak. A szülők elégedettek az iskolával; gyermekeik valóban elsajátítják ott a munka szeretetét, és ha majd ingáznak is, a községben maradnak.

Aszfaltos az út, hosszabbodnak a járdák. Ilencfalván felújították a kultúrházat. A munkálatokat Gyárfás Károly iskolaigazgató vezette. Rá is ment a nyári szabadsága.

- Ilencfalvi vagyok, a község neveltje. Elég kedvezőtlen művelődési körülményeket örököltünk. Egy szerény családi ház volt a kultúrházunk. Most a község pénzéből adódott néhány ezer lej, építőanyagot vásároltunk. A népgyűlésen Pető Zoltán elnök javaslatára úgy határoztunk, addig dolgozunk, míg befejezzük az átalakítást. Az emberek a négyórás busztól nem haza, hanem a kultúrotthonhoz mentek...

Nagyterem, színpad, öltöző, konyha, pince, fedett lugas és fűthető autóbuszváró épült, ami klub is egyben. Készült még mellékhelyiség, és százméternyi járda az épület körül. A sok szakember és a nőbizottság mozgósította asszonyok a gyakorlatiasság dicséretre méltó szem előtt tartásával terveztek, és alkottak meg egy olyan közhasznú épületet, amelyet unokáik is emlegetni fognak. A nagyterem berendezéséhez nemcsak padokat, hanem asztalokat is készítettek, melyek könnyűszerrel felszerelhetők, és valamennyi ünnep fehér asztal mellett tartható, folytatható. Gondoltak a fiatalokra is. Háromszáz személyes terítéket vásároltak külön megajánlásból. Felszerelték a konyhát, bortartásra előkészítették a pincét. Tekintélyes lakodalom megrendezése ezután már nem gond a faluban. Azt hiszem, ez is alapos ok arra, hogy a fiatalok magukénak érezzék a falu minden gondját és örömét.

7. SZOBROT ÁLLÍTÓ

Nyárádszereda előtt, és után is, - nem messze a menetrendben H-val jelölt, poggyász- és csomagfeladóval rendelkező állomástól - rövid időre megáll a vonat. Mindkét megállótól tízpercnnyire van a város címre pályázó nagyközség, ahova a környékbeli utak vezetnek, s ahová ma már sokan nemcsak bevásárolni, szórakozni, hanem dolgozni is járnak. A Nyárádról elnevezett szövetkezetben több százan kapnak munkát, a fiatalok száma meghaladja a háromszázat. Állami vállalat a faliszt-malom. Tekintélye van az oktatásban és nevelésben magas színvonalra törekvő helyi iskolának. A tudatos városiasodás jeleit a községközpontban tett egyetlen sétával lemérheti bárki. Épül a művelődés új, emeletes hajléka, amit - egy helyi vezető büszke kijelentése szerint - Művelődési Palotának is nevezhetünk.

Közelében áll a korszerű, ízlésesen berendezett vendéglő. Bejáratánál falragasz hirdeti, hogy különleges eseményre, zenés vacsorára hivatalosak a helybeliek. Jártam már Nyárádszeredában, ettem a régi vendéglőben. A kettő összehasonlításakor a régi, füstös falu és a fényes, tiszta város jut eszembe. Az összehasonlítás ma már nem helytálló, mert nálunk a kettő összekeveredik: városon is található füstös, piszkos kocsmá, faluhelyen is felfedezzük a civilizált környezetet, a korszerűt. A nyárádszeredai vendéglő tisztaságán kívül azért hangulatos, mert a székely falfaragások világát varázsolja elénk. A kényelem, a jó konyha és a szakszerű kiszolgálás csupa jóleső ráadás.

Nem tudom, a vendéglőkultúra elsajátítása mennyiben tartozik sürgős közügyeink közé, de mivel kétségtelenül odatartozik: dicsérem a nyárádszeredaiak igyekezetét, hogy zenés vacsorákkal kívánják rászoktatni magukat a korszerű vendéglő megkívánta viselkedésre. Amikor városiasodásról beszélünk, nemcsak a nagyközségek iparosítására, a közellátás javítására, a közszolgáltatások kiterjesztésére, a környezet korszerűsítésére, a fokozottabb művelődési-, és szórakozási lehetőségek kialakítására kell gondolnunk, hanem az emberre is, akinek méltónak kell lennie a megváltoztatott környezethez.

A városiasodás látható jegyei bennünk is épülnek. A nyárádszeredai vendéglő példájánál maradva: itt az a kérdés, hogy meg tudja-e becsülni, képes-e megőrizni a község ezt a középületet, berendezését, hangulatát úgy, amilyen az átadás utáni hetekben volt. Meg tudja-e őrizni a megteremtett városi környezetet, viselkedését hozzá tudja-e igazítani. Azoknak van igazuk, akik azt vallják, ez sem megy magától. Néha nehezebb megtartani, mint megépíteni valamit. Erről váltottunk szót többek között Magyarai Sándorral, a néptanács elnökével; bízik a helyiek községcsépítő igyekezetében, s hogy ezután is támogatják az építésben. S mert itt minden nekik épül, segítenek a megőrzésben is.

Különösen szerencsés körülménynek tudható be, hogy a városiasodó nagyközségben a meglévő szerény kultúrotthon mellett - tízévi törekvés és közpénz-kuporgatás eredményeként - épül az új kultúrház. Nyárádszereda csak úgy lesz város, ha kultúrájában városi szintű lesz lakossága. Ferencz Csaba vezeti ezt a sziszifuszi munkát, ami neki akkor is munka, ha másoknak szórakozás. A kultúrigazgató zenetanár is. Hivatásának érzi, hogy a zenei műveltséget fejlessze. Erre a „mindenes” teremben kerül sor, a kör tagjai rendszeresen megtöltik a különben képkiallítások megrendezésére is használt termet. Furulyás együttesük van. Aki akar, hegedülni vagy zongorázni tanulhat a klubban. A filmbarátok körében vásárhelyi előadók is előfordulnak. A bélyegyűjtést sem tekintik csupán szórakozásnak.

Aki még járt Nyárádszeredában, és most újra ellátogat ebbe a nagyközségbe, jóleső érzéssel nyugtázza, hogy városias külsőt kapott a főtér. Járdák és szépen rendezett park mutatják a helyiek szorgalmát, mert azt is tudni kell, hogy mindezt hazafias munkával és önkéntes anyagi alapokból sikerült kialakítani. A megváltozott környezetben újra napirendre került a község egyetlen szobrának alapköre való visszahelyezése. Nyárádszereda ugyanis Erdély történelmében emlékezetes hely. A főtéren látható szobortalapzaton ez olvasható: *Itt választották Erdély fejedelmévé Bocskai Istvánt. 1605. február 21.* E szobrot emeltette a hálás székely nép a bécsi béke 300. évfordulóján. 1906. június 23.

Arról a Bocskai Istvánról van szó, aki 1557. január 1-én született Kolozsváron. Szülőházának helyét ma is emléktábla jelzi. Uralkodásával Erdély aranykora kezdődik. Hajdúk és jobbágyok segítségével indítja harcát a Habsburgok ellen, biztosítja a székelyek szabadságát. Fejedelmé váló kikiáltása után, a megyesi országgyűlést követően, elsőként a román püspökök üdvözlik, mert alkotmányos jogokat és vallásszabadságot biztosít.

Mellszobrát, amely a Strobl testvérek műtermében készült, a háború idején megrongálta egy eltévedt golyó. Három idős ember menekítette pár lépéssel odébb, a templomajtón belülre.

Most a megszépült környezetben ez a szobor is visszakívánczik talapzatára, hogy hirdesse az erdélyi népek évszázados összetartozását, küzdelmét és történelmének méltóságát.

A városiasodás bonyolult folyamat. Tettekkel, ilyen hazafias érzéseket is tápláló, jó közérzetet sugalló lépésekkel válik kiteljesedő valósággá.

8. A NYÁRÁDMENTI „EXPRESSZ” UTASAI

Marosvásárhelyről délelőtt 10.38-kor, délután meg 18.25-kor érkezik vonat Szovátára. Az utasokat autóbusz viszi tovább a fürdőtelepre.

A délelőtti vonat 15.11-kor indul vissza. A zömök mozdonyvezető komótosan tesz-vesz a gép körül. Kicsi, simléderes bőrsapkája fénylik deresedő fején. A gép, amit fényesre-tisztára töröl, apró Diesel-mozdony, óránként negyven kilométeres sebességre képes. Bölöni Károly huszonhetedik éve van „tengelyen”, ötvennégy éves. Mozdulatai nyugodtak, kimértek. Karbantartó munkája délig tart, ha nincs valami baj. Ha nagyobb hiba akad, akkor tovább szöszmötöl, olykor még a verejték is előnti.

Most semmi baja a gépnek, jobban mondva most sincs semmi hiba benne. Hibás géppel nem indul útnak a jó szakember. Kezet mos. Beszélgethetünk.

- Kell a gépnek a sok „simogatás”?

- Én már úgy szoktam meg. Úgy érzem jól magam, ha végigtapogatom. Azt is mondhatnám, hogy így tanultam, de ez csak féligazság lenne, mert a rendet, a tisztaságot még a szakma tanulása előtt megszoktam. A magamkorúnak ez mára vérében van. Falusi gyermek voltam, eleinte a mezőgazdaságban dolgoztam. Nálunk kinn a határban olyan rend volt, mint a kaszárnyában. Mostanában, ha kinézek a mozdonyablakon, csúnya dolgokat látok; olyanokat, amiért kisuppantották volna az embert a faluból...

A Diesel után öreg „kávédaráló” pöfög gőzt az égre. Oldalán régi tábla: Óránkénti legnagyobb sebessége harminc kilométer - olvasom a hosszú sorszám alatt. A közlekedési múzeum megbecsült látványossága lehetne.

- Miért cipeli magával?

- Télen fűtjük a vagonokat. Működik: gőzt szolgáltat.

Az állomás raktárépülete előtt áll a személykocsikból összeállított vonatszerelvény. A túloldalon néhány pad, egy vízvezeték a jegenyesor alatt. Az egyik padon fiatal fiú, sportújságot olvas. Fűtő, ez az első munkanapja.

A két gép látszólag egymástól függetlenül működik. A két ember is csak látszólag független egymástól. A mozdonyvezetőnek még eszébe jut valami: felkapaszkodik a vaslétrán, és eltűnik a mozdonyfülkében. Amikor előbukkan, újra az olajos törlőrongyot „masszírozza”.

Ezt már a fiú sem tűri tétlenül. Eddig csak oda-odapillantott az újság mögül, feláll, nyújtózik, aztán felugrik az ócska mozdonyra, szemet lapátol, salakot kotor, egy talicskán odébb szállítja. A mozdonyvezető ebédhez készülődve valamit odaszól. Ugrik a legény, a gőzgépen igazít. Köszönétfélét mormol a leszálló öreg után. Aztán még tesz-vesz a gép körül, és egyszerre honnan, honnan nem, kezében a törlőrongy. Látom, inkább kíváncsiságból, mint meggyőződésből végigsimít vele a régi mozdonyon. Aztán nekiáll tisztítani, fényesíteni az egyik, valamikor aransárgán csillogó alkatrészt.

Szovátáról néhány öregasszonnyal indul visszafelé a kisvasút. Egyikük kosárnyi diót, szőlőt vitt a fürdőre. Közel a nyolcvanhoz nyugdíját pótolja a szerény bevétellel. Magával tehetetlen testvérét nincs szíve öregek házába adni.

Vármezőnél a keskeny sínpár elágazik, tizenvalahány kilométernyi erdei vasút csatlakozik itt a fővonalhoz. A nyárádmenti kisvasutat nemcsak a személyszállításért, hanem a teherforgalomért is érdemes fenntartani továbbra is.

- Fürdőszézonban másfélezer jegyet is eladunk havonta - mondja vonatindulás előtt Ambrus Árpád, aki két csillagot hord egyenruhája hajtókáján. - A szovátai állomáson nemcsak Marosvásárhelyig, hanem az ország bármely vasútállomásáig.

Ezt stílszerűen úgy mondják, hogy a kisvasutat bekapcsolták az országos forgalomba.

Köszvényesen túl már csak ketten maradunk a fapados vasúti kocsiban. Dombok között kanyarog a vonat, a hosszú ősz színeiben pompázik a táj.

- Tudja, kérem, nálunk, amikor még gyerek voltam, fenn a hegyen egy régi vár romjaira bukkantak az emberek. Sokan próbáltak ott szerencsét, de a kincseket, melyekről mesék szóltak, nem lelte senki. Egyszer egy különben jóra való ember mindenét eladta, embereket fogadott, és ástak éjjel-nappal a romok között. Rábukkantak egy vasajtóra. De nem tudták kinyitni. Akkor elhívtak egy fehérkőrmű embert, akinek varázsereje volt, átlátott a vasajtón. Kiment a régi várhoz, és azt mondta, nincs semmi a vasajtó mögött. Azóta sem piszkálják ott a romokat.

A mese tanulságát a néni nem tartotta szükségesnek közölni. Népes társaság, ingázók özönlének a vasúti kocsiba.

- Na, megvan! - dobja le magát az ülésre egy pirospozsgás, középkorú ember. Társa vidáman teszi hozzá:

- Itt van a mi műhelyünk!

Ketten rögtön melléjük telepednek, és csapkodják a szurtos kártyát egy kivénhedt, zsíros aktatáska hátán.

Este fél hét után, zsúfolásig telt kocsikkal érkeztünk meg Vásárhelyre.

- Ejsze, ezzel versenyt lehetne futni! - jelenti ki egyik útitársam; az egyik állomásról nehezen kiinduló kisvonatot kívánta jellemezni.

Igaz, versenyt futunk az idővel. Ákosfalváról az autóbusz tizenöt perc alatt beszalad Vásárhelyre. Nyárádszeredától sem jön két óra hosszat, mint a „Nyárádmenti expressz”, de ez a kisvasút ezen a távon több mint húsz helység utasforgalmát szolgálja.

Aki mostanában a Nyárád mentén jár, láthatja, hogy folyik a patak szabályozása, a védőgátak építése. Változik a táj, de szépsége megmarad. Egyszer majd csak a kirándulóké lesz a kisvasút. Szüleinktől, nagyszüleinktől olyan játékként örököljük, amely a derekasan végzett munka szépségére, a meglévők becsülésére talán az utánunk jövőket is megtanítja.

9. A ZÖLD VILLAMOS

A kisvasút álmosító döcögése közben az embernek arra is bőven jut ideje, hogy kezdődő nosztalgiáját kigyógyítsa, és az élet mai valóságai fölött eltöprengjen. Az Aradról induló keskenyvágányú villamosvasút helyzete ezt mindenképpen megérdemli, mert úgy tűnik, hogy itt szégyellik a kisvasutat. Pedig a század elejétől ez a város egyik érdekessége. Innen indul, és Gyoroknál kétfelé ágazik: Radnáig és Pankotáig ér az ország elsőként villamosított vasútvonala. Hossza ötvenöt kilométer, összesen harminc állomása van. A menetrendben 219. a radnai, 220. a pankotai vonal száma. Arra is figyelmeztetik az utast, hogy a vonal nyolc megállójában egy percnél kevesebbet áll a vonat. Az Arad-Podgoria állomást sokáig keresheti az idegen, nehezen találja, Arad harmadik vasútállomása a Dévára vezető főút mellett, kinn a város végén van egy barakképületben. Nevét nem hirdeti felirat, mégis sok száz ember fordul meg itt naponta. Reggel külön buszok szállítják a városba ingázókat.

- 1972-ben én indítottam a városközpontból az utolsó vonatot. A Republicii és a Vörös Hadsereg útja találkozásánál volt a régi állomás, az ottani körpályán fordultunk. Még most is megvannak az oda vezető sínek... - emlékezik Stejan Traian forgalmista.

Damucus Petru vonatvezető két, időtől megviselt fényképet szed elő pénztárcájából.

- Kérem, az Arad-hegyaljai kisvasútra büszkék lehetünk. Nemcsak az országban, de Európában is az első között voltunk. Én még beszéltem olyannal, aki a fával fűtött mozdonyon szolgált. 1912-től, a villamosítás óta, nem sok változott rajta. Amikor kiég egy motor, újratekercesljük. A kocsik rúgóit gyakrabban kell cserélnünk; megeszi őket a sok ringatózás. Szóval, mozgó múzeumnak is beillünk, de hasznot is hajtunk; villanyárammal olcsó a szállítás. Tíz évvel ezelőtt a hegyaljai falvakból a városba fuvaroztuk a zöldséget, a sok gyümölcsöt. Külön csomagtere van minden kocsinak, de már kevésbé használják. Jelenleg a személyszállításon van a hangsúly. Huszonnégy vonatot indítunk és fogadunk naponta: ingázókat, kirándulókat szállítunk. Nézze csak ezeket a felvételeket: akkor készültek, amikor még divat volt a hétvégi kirándulás. A szabad szombatok bevezetésével talán újra szükség lesz ránk. Nincs is annál szebb, egy-két napra kiruccanni a kisvasút melletti csupa-gyümölcsös, csupa-szőlős világba...

Hazabeszélnék a vasutasok. Közben azon mérgelednek, hogy jövőre még kinnebb, a vegyipari kombinát mellé költöztetik a kisvasút aradi állomását. Az is hírlik, hogy a vasút átadja őket a megyének. Aradon, benn a városban szinte hangtalanul siklanak a legújabb, minden tekintetben korszerű villamosok. Vezetőik - többnyire nők - nem részesülnek olyan kiképzésben, mint a vasutasok. A vasútnál kötelező a szigorú, háromévenként ismétlődő tesztvizsgálat. Pedig a sárga villamosok vezetői micsoda forgalomban vezetnek a villamos-kisvasút forgalmához képest. Mégis, a kettő hasonlósága nyilvánvaló. A kisvasút óránkénti sebessége 35-45 kilométer. Forgalmát nem biztosítják sorompók, sínpárai a műút mellett futnak. Kár volt kitiltani a városból a megnyugtatóan zöld színű, legtöbbször három kocsiból álló szerelvényeket. Múzeumi külsejükkel a város idegenforgalmi érdekessége lehetnének.

Képzeljük el azt a kirándulást, amely Aradról indul, század eleji hangulatú, de a mai igényeknek mindenben megfelelő, korszerű kisállomásról. A díszes egyenruhában feszítő kalauz sípjelére indulna a vonat...

A fapados vagonokban - az országot járó vonatokkal ellentétben - dicséretes a tisztaság. „Ne hajoljon ki az ablakon!” - figyelmeztet egy felirat, a mellette feszítő másik elgondolkoztatja és megmosolyogtatja az utast: „Ne köpködjének a vagonban!” A kalauz egyben idegenvezető is: felhívja a figyelmünket a látnivalókra. „Hová, hová? - Meddig tetszenek utazni? A gyoroki menedékházhoz? Opálosra? A ménesi szőlészeti iskolába? Pankotára, az új bútorgyár kiállítására? Rigósfürdőre vagy Lippafüredre?”

Gyorok központjában, kör alakú téren többet áll a vonat. Az állomásfőnök fiatal ember. Esetről esetre döntenie kell, hány kocsit küldjön tovább Pankotára, hányat Radnára. Öt-tíz percig tart az átrendezés, máris jön a főnök a zöld „palacsintasütővel”.

Az egész olyan, mint egy óriási vidámpark.

Pankotára menet szálljunk le Világoson. A helyi állomás főnöke és mindenese Dârlea Gheorghe. Huszonöt éve teljesít itt szolgálatot. A szőlővel befuttatott kétszobás állomásépület verandáján beszélgetünk. Kérdés nélkül útbaigazít:

- A múzeum néhány méternyire, jobbra. A várhoz a közeli utcán kell felmennie. Félórai járás, de megéri, messzire ellátni onnan...

Valóban, onnan fentről minden „világos”. A kisvasút vonaláig gabonaterhétől megszabadított síkság, onnan a déli fekvésű dombok oldalán mindenütt szőlő.

A múzeumba Ion Slavici-ért is érdemes bemenni, aki e helység szülötte. Amikor augusztus 13-án a Bohus Zsigmond kúriájában - ahol most az író emlékmúzeuma van - aláírták a világosi fegyverletételt, Slavici egyéves gyermek. A forradalom tanulságait magába szíva nőtt olyan hazáját szerető íróvá, akinek - a múzeumban is kiemelt feliraton olvasható - sorai ma is megszívlelendők, a testvériséget erősítő népi bölcsesség jegyében íródtak: *„Ha utadban románnal találkozol - köszönj Bună ziuă-val, de a magyart Jó napot-tal köszönts, a németet pedig Guten Taggal, s bízd rájuk, hogy melyik hogy fogadja. Te tedd meg a kötelességed azokkal szemben is, akik nem teszik meg a magukét veled szemben.”*

Térkép mutatja, hogy Slavici mekkora utat járt be hazánkban. Leginkább gyalog. Egy alkalommal Világostól Abrudon át Torda, Kolozsvár, Dés, Nagybánya, Szatmár irányába. Pedig akkor már volt az országban vasút. Fél évszázaddal az író halála után a közös munkában szilárduló barátságról szól a helyi krónika: Petrica Radu kombájnos kitűnő munkája mellett Smidt Ferenc villanyszerelőt dicsérik többek között az idej, még a tavalyinál is jobb búzatermés betakarításában végzett munkájáért. A fiatalok közül pedig a hazafias munkatelepekre távozottakat, Dumbrava Ilie, Vișan Ioan és Jakab György brigádosokat említik, akik Olténiában és a Duna-Fekete-tenger építőtelepen bizonyítják a világosiak munkabírást.

Mire fellépek a Radna felé „robogó” vonat lépcsőjére, késő délután van. Az ablakból látom, hogy kerékpáros fiú követi a vonatot, néha élénkbe is vág a sima aszfalton. De aztán elunja, nem bírja a versengést a keskenyvágányú egyenletes sebességével. Gyorokon kirándulók csapatával, fürdőre igyekvőkkel telik meg a kocsi. Csendes beszélgetésben telik az idő. Senki sem hajol ki az ablakon. A köpködőket sem hiányoljuk... Filip Gheorghe, a vonalon a legfiatalabb mozdonyvezető figyelmesen vezeti a zöld villamost a hosszan elnyúló hegyaljai falvakon át. Radnán fordítja a vonatot, szendvicset vásárol az Állomás téri bodégából, és visszafelé az úton nyitott szemmel arról álmodik, hogy legújabb gyorsjáratú villanymo-zdonyunk vezérlőasztala előtt áll, és a megengedett legnagyobb sebességre kapcsolva vágat szülőföldje gyümölcserdejében.

10. MÓCVIDÉK KINCSEI

I.

A Tordáról induló kisvasút neve „mocănița”. Valószínűleg azokról a kis termetű, zömök, szívós lovakról kaphatta a nevét, amelyeket egykor a móc csebresek használtak. Különbö a *mokány* önérzetes, határozott, de egy kissé nyers modorú embert jelent. A kisvasút mozdonya is ilyen. Közel száz kilométeres, hegyek, sziklák határolta útján, végig az Aranyos mentén, közlekedése biztos és olcsó. A Torda-Topánfalva-Abrudbánya helyi érdekű keskenyvágányú vasútvonalat kezelő névtelen részvénytársaság 1911. március 31-én alakult százévi időtartamra, vagyis 2001-ig. Szén, érc, só, fa, mész szállítására vállalkoztak: kilométerenként száz kilóért nagyban egy fillért, csomagszállításért - ugyancsak száz kilóért - nyolc fillért kértek. Utasok másodosztályon hat, első osztályon tíz fillért fizettek kilométerenként. A század elején ez nem volt nagy pénz, de itt a mócvidéken mindenkor és mindenféle pénznek külön értéke volt. A móc csebréért gabonát kért. Itt évszázadokon át csak az élelemnek volt igazán értéke, és mert nem jutott, szűkölködtek eleget. Gondoljunk csak Geo Bogza egyik riportjának hőisére, aki a hegyen túlról érkezik kötés fájával az abrudbányai piacra, és végül kupica pálinkát kap érte, pedig bizonyára pénzre lett volna szüksége.

Mócvidék az Erdélyi Érchegység szíve. Arany és fa volt a gazdagsága. Aranyáért már a rómaiak előtt ismerték és lakták ezeket a büszke hegyeket. Ma a felsorolást turisztikai és más értékei mellett a történelemmel kell folytatnunk.

Mócvidék a román történelem panteonja.

A kisvasút nem egy, hanem több vagonját meg lehetne tölteni azoknak a könyveknek egy-egy példányával, amelyek ezt bizonyítják. Titokzatos völgyek, megmászni való hegyek, sziklák, tiszta vizű patakok, hívogató fenyvesek, barlangok, havas, levegő... A puha hótakaró fölött a végtelenig terjeszkedő csend. Aki Jókai Mór *Szegény gazdagokjából* vagy akár Xántus professzor országjáró bakancsai nyomán ismerkedett először ezzel a tájjal, a kisvasút csöndes ringatózása közepette rájön, hogy itt a képzelet birodalmában jár, de ugyanakkor a tudományos érdekességek kimeríthetetlen tárházában is. Az Aranyos csillogó vize hordhat még aranyat, a szolcsvai Gránát-patak torkolatánál az olvasó maga is vadászhat gránátkristályokra, s ha nem is lesz belőle olyan rubinpiros nyaklánc, mint amelyet Fridvalszky János tanár úr küldött Mária Teréziának kétszázegynéhány évvel ezelőtt, az igyekezete nyomán támadt tapasztalat értéke éppúgy felbecsülhetetlen, mint a Lucia barlang bögő hangja a Topánfalva melletti Mihăești közelében...

Húszezer négyzetkilométernyi szépséges természet közepébe vág utat magának a kisvasút. Balról a torockói hegyek, előttünk, felfelé az Aranyos mentén a folyó születési helye: a Nagybihar.

Ezek lennének a panteon lenyűgöző külsőségei. Események, nevek végtelen sora hordozza a sok-sok tanulságot és figyelmeztetést, máig megtartott üzenetet, jövőbe mutató példát, amit egyszerűen és hétköznapián a *történelem* kifejezéssel szoktunk illetni.

Az Erdélyi Érchegységben a bányáiparral növekedő fakitermelés és állattenyésztés alakította ki a településeket. Környékükön értéke volt a jó legelőhelynek, erdőirtásnak. Az odaköltözött családban felnőtt fiatalok újabb csalitot néztek ki maguknak a környéken, így alakult ki az

egymáshoz légvonalban közeli hegyoldalakon a házak összevisszasága, ahol könnyebb egymással beszélgetni, mint találkozni. Innen e vidék megszámlálhatatlanul sok faluja. Húszezer négyzetkilométeren háromszáznál több falut tartanak nyilván. Minden tanyát és házat feltüntető térkép talán még nem is készült erről a vidékről.

A néprajzosok nyilvántartják, hogy a Zalatna környékén lakókat *mokányoknak*, az Aranyos völgyieket *mócoknak*, a Găina hegy lábánál élőket *copoknak* hívják. Sajátos életmódjuk kifejlesztette önállóságukat és szabadságszeretetüket. Ezekre a mélyen emberi tulajdonságokra épült föl itt a történelem.

A mócvidéki panteon belsejében, amely megegyezik az emberi emlékezettel, a tisztelet aranyfoglatában olyan nevek sorakoznak, mint a Horia, Cloșca, Crișan, Varga Katalin és Avram Iancu neve.

De vegyük sorjába.

A Tordáról kiinduló kisvasút közelében lévő faluban töltötte gyermekkorát Barițiu, Várfalván egy másik akadémikus, Ioan Micu Moldovan született, aki a balázsfalvi líceum igazgatójaként számos tankönyvet írt, többek között ugyanazon évben Erdély földrajzát és történelmét.

Balra Torockó a tudósok nagy öregjét, Brassai Sámuel t juttatja eszünkbe. Jobbra nyílik a Jára völgye. Még őrzöm az egykor ötvennél több fazekas család egyetlen, mesterséget megtartó utódjának boroskészletét, amit járai földből készített. Most ezt a kitűnő minőségű kaolint a tordai üvegyár hasznosítja. Tovább az Aranyos mentén: Aranyosbánya az ősidőktől fogva aranylelőhely, 1325-ben királyi város, majd szabad városi rangja volt. 1770-ben négy aranyolvasztó kemence épült itt, és ezzel együtt nehezebbé válik a helyi jobbágyok élete. A mai Aranyosbányán a Tömbházak utcája elnevezés is mutatja, hogy az életritmus az ország más vidékeinek életritmusához hasonlatos. Lupșán érdemes megállni a helyi néprajzi múzeumnál. 1937-ben létesítette a helyi tanító. Azóta hatezerre gyarapodott a kiállított tárgyak száma. Căndea kenéz gyűrűje, régi fegyverek, fából készült bocskor, havasi kürtök, varrottasok, szerszámok láthatók itt. Lupșán született Șpan Petru, a filozófia doktora, szebeni professzor, a századforduló elismert pedagógusa. A következő község Bistra, kicsiben a Mócok országa, és talán legnagyobb községe az országnak is. Harmincöt faluja: Aronești, Bălești, Bălești-Cătun, Bânlești, Cheleteni, Ciuldești, Crejești, Dealu Muntelui, Dâmbureni, Durăști, Gănești, Gârde, Hodișești, Hundricești, Gipaia, Lunca Largă, Lunca Merilor, Mihăești, Nămaș, Novacești, Perjești Poiana, Poiu, Rătițiș, Runcuri, Sălăgești, Ștefanca, Tolăcești, Tomnatec, Trișorești, Tărănești, Vârșii-Rontu, Virgil Mari, Vârșii Mici és Bistra. Ez utóbbiból származott Petru Pavel Aron püspök, az első három iskola alapítója Erdélyben. Innen indult az első gyulafehérvári és fogarasi metropolita, Alexandru Sterca Suluțiu életútja. Fodor Vasile szabadságharcos házán felirat hirdeti, hogy Avram Iancu barátja volt. Ganea Nicodim zeneszerző és karmester is Bistrán született, Bukarestben és Budapesten végezte tanulmányait, és főiskolai végzettséggel egy ideig Buciumban tanított. Ő alakította és vitte erdélyi körútra századunk elején a mócokból álló legnagyobb énekkart.

Mócvidék fővárosa, Topánfalva rég kinötte a nevében szereplő *falu* megjelölést. E 16. századi név helyett a mai Câmpeni azért illik hozzá inkább, mert valóban mezőn fekszik. Ahol a hegyek ilyen sűrűk s a völgyek oly szűkek, hogy néhol az út és patak verseng a helyért, a mező ritkaság.

Mócvidék központja 1968-tól város. Az átalakított, korszerűsített főtér és az utóbbi évtizedben felépült tömbházak valóban városi külsőt biztosítottak ennek a mindig fontos helységnek. Szálloda, vendéglők, üzletek és a mindig nyüzsgő piac, ahol mindenféle erdei gyümölcs kapható. Itt minden az új és a régi keveredését mutatja. Mócvidék sokféle faragott

használati tárgyait, amelyeket az idegenek népművészeti alkotásként dísznek vásárolnak, külön üzletben is forgalmazzák. Néhány száz mőc szüleitől örökölt ügyességgel készíti az apró csebreket, tőrő- és sótartókat, díszes kanalakat, hordócskákat. A helyi szövetkezetben dolgozó Mocan Patrahaita Vasile és Petru, Belei-Zăuta Ioan, Avram Dolea Iosif és társai munkája Párizsba, Rómába, New Yorkba is eljut. Fafeldolgozó állami vállalatukban készült stílbútoraik úgyszintén. Néhány évtized alatt a főleg cseberkészítő és furulyafaragó mőcök korszerű faipari munkásokká váltak. Meredek hegyoldalakra épített házaikból leereszkednek, és szétrajzanak az ország minden részébe; kihasználják a tömeges pályaváltás lehetőségét. Ma már nemcsak bányász vagy állattenyésztő lesz a mőc, hanem a közeli iparosodó városokban sokféle mesterséget is tanul. Torda, Enyed, Gyulafehérvár, Brad, Abrud vonzza a fiatalokat. Az aszfaltos utak lehetőséget adnak az ingázásra, a hegyvidék további fejlődése elősegíti a visszatérést, az otthonmaradást is. Bretter György a hatvanas évek elején öt hetet töltött a mőcvidék szívében. Falumunkájának tanulságai között szerepelt az a következtetés is, miszerint otthonukban kellene foglalkoztatni a mőcöket, ipari és szellemi fejlődésükkel együtt fejleszteni a környéket is. Valóban, Mőcvidék a mi Svájcunk lehetne, illetve annál ősbibb, rusztikusabb és korszerűbb. Nem vitás, Bretter György és mások előrelátása nyomán alakulhat itt világviszonylatban is érdekes jövő.

De folytassuk e táj aranyánál is értékesebb történelmi hagyományainak előszámlálását. 1784. november 5-én Horea Câmpeni-be hívja Ponor, Bucium, Lupşa és Albac népét. Az elmenekült Incze Sándor ispán udvarán felkelésre buzdítja a mőcöket. Két héttel később már hatszáz felkelő élén tárgyal a város mezején Schultz osztrák ezredessel. December 11-én Schultz 740 katonával jön, ágyúval löveti a város körüli hegyeket. Éjszaka viszont a felkelők a helyzet urai. December 14-én Horea Cloşcăval együtt Albacon feloszlatja a tábort, és újra Bécsbe készül, hogy a nép előzőleg már elismert követeléseinek érvényt szerezzen. A Drăgoiasa hegybe húzódik, ott fogják el árulói segítségével december 27-én. 1933-ban ide emlékoszlopot állítanak. Horea vagyis Nicolae Vasile, akit - egészséges gyermek lévén már bölcsőjében - Ursunak is hívtak, két és fél évszázaddal ezelőtt született, és kitörölhetetlen nyomot hagyott a román nép történelmében, de Erdély és Európa történelmében is. A monarchia elleni küzdelme minden szabadságharcost lelkesített. Horea nevét messze hangzó szaváról kapta. Amikor ő Gura Roşie környékén kiáltott - mondják a helyiek -, Cărpinişig, Cloşca falujáig is elhallatszott. Századokon át halljuk a hangját. Győzelmünk, a monarchia megdöntése és a köztársaság kikiáltása népének lázadásában gyökerezik.

A behavazott, mesebeli tájban, történelemtiszteletünk megkülönböztetett hangulatában óriásinak látjuk a Horea község közelében húzódó, Fericeznek nevezett hegyet. Ezen a „boldog” vagy „dicső” helyen állt egykor Horea háza. Ma hatalmas fenyő és egyszerű, a mőcök által 1937-ben emelt emlékmű jelzi. A feliratból megtudható Nicolae Vasile Ursu Horia nemzeti hős születési helye, született 1730-ban, elfogták 1784-ben, kerékbe törték... 1785-ben.

Mőcvidéken az emberek egyszerű nevet adnak fiaiknak. Ioan, Gheorghe, Nicolae, Dumitru... Úgy tartják, hogy Horea nevét tiszteletből egyetlen mőc fiú sem örökölte. 1947. december 30-a után azonban többfelé találkozunk ezzel a névvel. Anyakönyvi bejegyzések tanúsítják, hogy - ugyancsak tiszteletből - sokfelé viselik ezt a nevet. Mintha a monarchia megdöntésének tényét ezzel is emlékezetesebbé akarnák tenni a mőcvidéki szülők, Horea, Cloşca és Crişan utódai...

E tájról indult kollégámmal jártam évekkel ezelőtt a hegyi falvakat. A kisvasút fapados utazófülkéjéből néztük, bámultuk az örökzöld hegyeket. Barátom időnként teleszívta magát az ózondús levegővel, és többször elismételte:

- Móc vagyok... Hej, én móc vagyok... Te érted ezt?

Minket halk szavúnak, csendesnek, nem kivagyiskodónak neveltek. Pedig az ilyen történelem nyújtotta jogos büszkeség érzésével teljesebbek, a magunk emberségében többek lehetnénk. Akkor nem egészen értettem barátom nosztalgikus hangulatát. De ennek az országrésznek múltjában keresgélve és jelenét vizsgálva, most már értem. És tisztelem a gyökerekhez való ragaszkodását.

II.

Ma Mócvidéket nemcsak kisvasúton, hanem kitűnő aszfaltúton is meg lehet közelíteni. A DN 74-es út Gyulaféhevárról Abrud érintésével Brádra tart. A Fehér-Körös mentén a Nagyvárad-Déva közötti műútról, dr. Petru Groza várostól Câmpeni-en át Tordáig a DN 75-ös úton vágthatunk át. Természeti szépségekben páratlanul gazdag ez a vidék.

Mielőtt Câmpeni-nél, a két Aranyos találkozására közelében balra térnénk a kisvasúttal, vessünk még egy pillantást a ma már nem lóháton vagy gyalogosan, hanem autóbusszal elérhető történelmi nevezetességű és természeti ritkaságokban bővelkedő helyekre. Például a Găina tető környékére.

Minden év július 20-án tartják itt a găinai leányvásárt. Fenn, ezernégyszáz méteres magasságban, fenyőkkel körülvett tisztáson nem vásárolják a leányokat, inkább egyezséget kötnek, lakodalmat tartanak. Az irdatlan távolságok miatt a fiatalok nemigen találkozhattak régen, ezért alakulhatott ki a szokás, hogy az udvarlást egyetlen napba sűrítették. A vidrai lányok havasi kürtjelére kezdődött a több napos vásár. Az eladó lányok hozománnyal együtt jöttek. Több kilométeres területen folyt a tánc, amelyben egymással versenyezve ismerkedtek lányok és legények. Két-három tánc alatt egymás kérdéseire is válaszoltak. Ha tetszett a lány, a mulatságot családi körben folytatták; házasság után, amelyet a jelen lévő pap előtt kötöttek, indultak is hazafelé.

A mostani leányvásárok inkább hatalmas kulturális találkozók, népviseleti és népművészeti vetélkedők, nagyszabású vásárok. Olyan hagyomány ez, amelyet már Kazinczy Ferenc is említ *Erdélyi leveleiben*. Az Erdélyi Ritkaságok sorozatban, amely Téka sorozatunk öse, Kristóf György előszavában olvashatjuk, hogy Kazinczy „érdeklődéssel és szeretettel figyeli a románságot, nyelvét, táncát, dalait... említi a găinai leányvásár-szokást is.” Erdély 1816-ban szívesen fogadta az író, aki ez országrész felét bejárta, életét, népszokásait, történelmét, műemlékeit, közművelődését és az erdélyi lelket alapos megfigyelés alá vette. Így aztán nem tévedünk nagyot, ha távozásakor írt vallomását Mócvidék embereire is értjük: „Mint szerelmes néz elnedvesült / Szemekkel hű lányka rejtekére, / Ahonnan őt vad sorsa elűzi: / Akként tekint rád végpillantatom / Áldott hazája sok nagy férfiadnak /...

A Găina Nagyvárad felőli lábánál országos híresség a scărișoarai jégbarlang. Emil Racoviță neve fűződik hozzá, aki itteni kutatásai alapján az új tudományágat, a biospeleológiát alapította. Barlangtannal foglalkozó kolozsvári intézete a világon elsőként indul az új tudomány meghódítására.

A hegy túloldalán, a legszebben szóló havasi kürtök vidékén van a két Vidra, a felsőt most Avram Iancunak ismerjük, mert itt született Horea „unokája”, az 1848-as szabadságharc román hőse, tragikus sorsú vezetője. A községet, mely nevét viseli, falvak sokasága veszi körül. Harminchárom, a domboldalakon, a hegyek hátán, néhol csak néhány házból álló helység. Avram Iancu szülőháza ma múzeum. Itt született 1824-ben, cseresznyeérés idején.

Tanítója Gombos Mihail, a jelenlegi iskolaigazgató őse. A mostani Gombos gondoskodik az emlékházról, újabb és újabb tárgyakat, a múlt századot bemutató fotókat, dokumentumokat gyűjtve.

Avram Iancu neve ma fogalom.

Amikor tette kell buzdítani, őt idézik: „Nem filozofikus és humanitárius okfejtéssel lehet meggyőzni az elnyomót, hanem csakis Horea lándzsájával.”

Szebenben sem kímélte a hangját, amikor odakiáltotta a szószaporítóknak: „Beszéltek, beszéltek, én megyek a hegyekbe, és csinálom a forradalmat!” Barițiu írta Avram Iancuról, hogy tettekre született. Nála nélkül csupa kérvényezésből, könyörgésből állt volna az erdélyi románság történelme.

De ehhez már más színhely szükséges.

Ha nem kapjuk el a Câmpeni-ről fél tízkor Abrud felé induló egyetlen vonatot, akkor sincs semmi baj, mindössze tíz kilométeres az út, és jó az autóbusz-közlekedés. Különben ki utazik ma már az ilyen sietős időkben a cammogó kisvasúton?

Abrud, római nevén Auraria Daciae, már Decebal leveretése idején a zsákmányolt 165 000 kiló arany nagy részét adta az akkori művelt világnak. Évenként öt tonna aranyat bányásztak itt akkor 15-20 000 munkás. Aranyosbányán talált viaszablákról tudjuk, hogyan folyt a termelés annak idején. Tény, hogy mindig is volt itt arany elég. Nemhiába tartja a hagyomány, hogy a Găina-tetőről iderepült az aranytojáshoz tojó tyúk... Jutott ebből az aranyból Európának, a monarchiának, sőt a török szultánnak is...

Sehol Európában nem volt annyira elnyomott, jogfosztott a bányász, mint itt. Érthetően gyakoriak voltak a lázadások.

Az Abrud felé vezető úton találjuk Cărpiniș községet Oarga Ion vagyis Cloșca szülőfaluját. Ide nősült Crișan (Giurgiu George), aki kőrösi móc származású volt, mint azt megkülönböztető neve is mutatja.

Csaknem száz esztendeje kéthavonként megjelenő hosszú nevű folyóirat indult, „hasznos tudnivalók és a könyvszeretet” elmélyítése céljából. Szerkesztője Sima Grigore a váradi *Familia* munkatársa. Emléktábla jelzi, hogy ez volt az első román nyelvű kiadvány az Erdélyi Érchegységben. Különben a környék és kiváltképpen Abrud házai tele vannak emléktáblákkal. Jénában láthat az ember ehhez hasonlót. Buteanu házában még korabeli bronzkapuja is megvan. Itt tartották 1848-ban 150 értelmiségi részvételével azt a gyűlést, ahol a házigazda beszámolt a kolozsvári román ifjúsággal és a magyarokkal folytatott tárgyalásairól Abrud autonómiájának elnyerése érdekében. Jelen volt Bálint Simon aranyosbányai pap, a forradalom egyik vezetője. Emléktáblája van Suluțiu Ioannak, a mócok Gábor Áronjának és Dragoș Ioannak két helyen is. Dragoș a Kossuth és Avram Iancu közötti békülés ügyében járt a városban. Sajnos, Kossuth üzenete elkésett, ebben többek között így ír: „Egyszóval: közös jog, közös szabadság és a törvények minden jótékonyságainak közös élvezete. Nyelvöknek nemcsak szabad használata, hanem fejlesztése és ápolása, vallásuknak s egyházi szerkezetüknek tiszteletben tartása, egyenlő oltalma s pártfogolása: ez az, amit béke és engesztelés indulatával ajánlok a román népeknek.” Dragoș életét áldozta ezért az ügyért. Avram Iancu keserű végzetének kiindulópontja a későn érkezett üzenet, Bălcescu sem segíthetett, de tárgyalófelelőit meggyőzte a népek közötti testvériség szükségességéről. Kossuth után sietve, majd Bem csapatait keresve csaknem fogságba esik. Sietve visszatér a hegyekbe, ahol Avram Iancu rejtegeti. Móc ruhában, csebresekkel együtt indul később Orșova felé, onnan megy Párizsba...

Abrud 1848 után is megtartotta politikai irányító szerepét. 1894-ben a Memorandum-per első napján kétezer móc vonult Kolozsvárra. Abrud kulturális tényező is volt: itt tartották Cipariu és Barițiu vezetésével az ASTRA közgyűléseit. Itt született a mócok kedvelt írója, Ciura Alexandru. Szülőháza emlékmúzeum. Emléktábla őrzi azt a helyet is, ahol Bartók Béla 1910-ben megszállt, a román folklór tanulmányozására látogatott a móc hegyek közé.

Abrudon és a közeli Verespatakon éltek és élnek magyarok is. Nemcsak a hivatali teendők elvégzésére fogadták fel őket, hanem mesteremberekként, az ipar és a kisipar vonzotta a betelepülőket. A múlt századi és a századunk elején gyarapodó ipar semmiben sem hasonlít a mai, szocialista iparosodáshoz, amely itt a hegyek között is meghonosodott.

Tíz évvel ezelőtt Abrud még csendes kisváros volt, most percenként átrobog főterén egy-egy teherautó. A régen álmos kisvendéglő nemrég korszerezés után is szűknek bizonyul. Nemrég még több helyen felirat hirdette, hogy négyszáz asszonyt meg lányt keresnek az új szövőgyárba.

Fenn, Verespatak mentén mozog a föld. Robbantanak, exkavátorok dolgoznak, tehergépkocsik viszik a hegyeket. Verespatak vörös földjéről kapta a nevét, románul is vörös hegyet jelent: Roșia Montana. Ősidők óta bányásszák itt az aranyat. A meghasadt hegyben nemrég még láthatók voltak a régi, füstös bányajáratok, amelyek szeszélyesen kanyarogtak az aranytelér nyomában. Tűzzel hevített sziklára ecetet öntöttek, hogy repedjen, így haladtak előre a föld alatt. Egykor ebben a völgyben háromszáz zúzómalom működött. Geo Bogza 1935-ben írt az itt dolgozók embertelen munkakörülményeiről. Itt élt az Erdélyi Érc-hegység egyik tevékeny személyisége, emléktáblája szerint Simion Cav. de Balinth. Családjából három író is kikerült: Hodoș Enea, az Akadémia levelező tagja, Hodoș Alexandru, írói nevén Gorun Ion, Slavici, Coșbuc és Vlahuța barátja, és Hodoș Nerva, aki az Eminescu-kutatásban szerzett magának érdemeket. Gorun Ion felesége, Hodoș Constanța mócokról írt drámáját a bukaresti Nemzeti Színház mutatta be. Fiuk, Hodoș A. Alexandru, publicista, Avram Iancuról írt regényt.

Verespatak, akárcsak az egész Mócvidék, elsőrangú kirándulólé hely. Kár, hogy nem fordítanak elég gondot turisztikai szépségeinek, érdekességeinek bemutatására. Pedig nyaranként sok külföldivel is találkozhatunk itt. A bányavállalat szolgálatos emberén kívül senki sem szolgál szakavatott felvilágosítással a helység múltját illetően. Verespatak fölött van ugyan menedékház, de gyakorlatilag használhatatlan. Nyilván Verespatakon egyelőre ennél nagyobb gondok is vannak. Az egyik hegy alatt, néhány tíz kilométeres körzetben rezet találtak. Európa egyik legnagyobb rézkitermelését kezdik meg itt az abrudi bányakombinát emberei.

Mócvidék kincsei gyarapodnak. A legfőbb kincsnek itt is az új időknek megfelelően, az embert tartják. Azokat, akik nemcsak a ritka természeti kincseket hozzák a felszínre, és okosan gazdálkodnak a hegyek nyújtotta értékekkel, hanem azokat is, akik gyarapodó öntudattal, a hagyomány szellemében a táj múltjából a soron következő generáció elé tárják, ha kell, újra felfedezik az ősök és a közelmúlt történelmét, hogy erkölcsiekben is gyarapítsák, gyökerükben is erősítsék az új embert. A történelmi tudat erősítése együtt halad mindenféle építéssel, nem maradhat le, megőrzésre reánk bízott kincs - ennek bizonyítását nyújtja minden lépésünk alkalmával a mócvidéki panteon, és magunknak, a jövőnek ártunk, ha nem követjük példáját.

Kárpátjaink az ország nagy erőforrásai. Újra meg újra föl kell fedeznünk őket, hasznosítanunk kell mérhetetlen gazdagságukat. Sokan vannak már olyanok, akik az intenzív hegyvidéki gazdálkodásról nemcsak álmodnak, hanem kialakítása érdekében cselekszenek is. Állattenyésztés, turizmus, népművészet, otthon végzett ipari termelés és a bedolgozás

összefüggésében kell kialakulnia a hegyvidéki korszerű életnek. Nem lesz könnyű munka. Sok ezer kilométernyi kitűnő útra, házi áramfejlesztőre, mini vízerőművek sokaságára, korszerűen berendezett hegyvidéki lakásokra, gondos környezetvédelemre, szolgáltatások hálózatára, a Kárpátokban élők általános műveltségének gyors emelkedésére, európai szellemre, pontosság-
ra, kitartó becsületességre és még felsorolhatatlanul sok mindenre lesz szükség ahhoz, hogy hegyeinken kialakuljon a 21. század ipari tumultusát, a nagyvárosok idegtépő életét ellensúlyozó, nagyméretű oázis.

11. LEHET-E PATINÁS A JÖVŐ?

Ha idősebb, szívesen emlékező emberrel érkezünk Zalatnára, akkor egyebek mellett bizonyára szó esik Varga Katalinról, a mócok asszonyáról, aki százharmincöt évvel ezelőtt kitartóan követelte e táj lakóinak igazságát. Lehet, hogy még Aradi Viktor is szóba kerül, aki szerint báró Jósika Sámuel ötlete volt a román papságot Varga Katalin ellen állítani. Így történt, hogy Şaguna, a későbbi püspök Nemegyei János uradalmi jószágkormányzóval megbeszélte a dolgot, és sikerült a lázító asszonyt törbe csalni, elfogni. Amikor Şaguna hirtelen mozdulattal az ülésre vetette az asszonyt, nem tudta, hogy történelmünk egyik önmagában is beszédes példáját cselekszi meg: a mócok élére álló magyar asszonyt román pap segítségével tette ártalmatlanná a hatóság. Lelkesítő, szomorú és egyben tanulságos példa. Már nemcsak a környékbeliekben él, hanem történelemkönyvekből, kötelező iskolai olvasmányokból megtudhatóan az egész országban.

De lehet, hogy útitársunk gondolatai máshol járnak, és nem említi sem Varga Katalint, sem Avram Iancut, akik pedig Beke György szerint majdnem kortársak voltak, és sorsuk az volt, hogy az elnyomás örületbe kergette őket. A mócok királyasszonyának és királyának földjén persze nehéz nem gondolni rájuk, és arra, hogy mi lett volna, ha sorsuk másként alakul. Ha 1848-ban kiszabadul börtönéből Varga Katalin... Ha... Az Ompoly partján ma már más gondolatokat görget az idő. Az idősebbek nem győznek csodálkozni, mennyire másként van itt minden, mint régen.

A trapéz alakú főtéren tömbházak, földszintjén üzletek, kirakatok. A helyi, nemrégén kétszáz éves iskola új épülete. Lebontották az egykori patinás kisváros egyetlen, többek között márványpadlójáról híres szállodáját. Volt itt egy nagyon régi patika, abban egy patikus, aki 105 évet élt. Eltűnt a kisvasút, a „mocănița”, amely 1895. szeptember 22-től hozta-vitte Gyulafehérvár és Zalatna között az embereket, a sokféle árut. Eltűnt a patinás múlt, más emberek jöttek, más világ. Martin Opitz von Boberfeld, költő és tudós tanár 1623-ban, amikor Bethlen Gábor hívására a gyulafehérvári iskolában tanít, ide is ellátogat, könyvet ír *Zlatna, oder von Ruhe des Gemütes*, amit így fordíthatunk magyarra: *Zalatna, vagy a kedély nyugalmáról*. De lehet *Zalatna a lélek üdülése* nemcsak az Opitz műben, hanem valóságosan, most is. Habár nyomtalanul eltűnt a szálloda, és odalett a patika, Gruzda Jánosnak, a város egykori híres festőjének itt se híre, se nyoma (hiába hívta fel rá figyelmünket *Nyomjelző rokonság* című megrázó kötetében Beke György). Viszont a kisvasút emléke, léleképítő hatása még él. Az említett tér egyik szögletében, az iskola mellett, két kocsija múlt századi síneken áll, és cukrászda működik benne. Egykori vasúti jelzőjére erősítve cégtábla hirdeti: La mocănița. Ülünk a színes ernyő alá valamelyik asztalhoz, és kérjük meg Irimie Sabinát a stilizált vasutasruhába öltözött üzletvezetőt, hozzon nekünk valami frissítőt, amivel ünnepelni lehet, hiszen ez a szabadtéri múzeumnak is beillő, de a közszolgáltatásban és a turizmusban is jelentős, mindenképpen dicséretre méltó létesítmény alig néhány hetes. Nézzük meg közelebbről a régi személyszállító kocsik belsejét, próbáljuk felidézni a kisvonat zötykölődését, és gondoljunk a keskenyvágányú vasút számokba sűrített történetére: összeszámolt forgalma tízszerese a Föld területének, harminckétfélmillió utast szállított, és harminchét millió tonna terhet. Járt nyolcvanhat évet és egy napot. Utolsó útját végig sípólva tette meg. 1981. szeptember 23-án búcsúztatta a városa kisvonatot. Az idősebbek elérzékenyülten hallgatták a polgármester beszédét, a gyerekek ünneplőben, pionírnnyakkendősen zsebkendőiket lobogtatták az ünnepélyesen kigördülő, díszpompás vonatból. A polgármester Daciába ült, hol megelőzte, hol pedig utolérte a szerelvényt, serényen mozgott, jött-ment, beült az emberek

közé, kihajolt az ablakon, felmászott a mozdonyvezető fülkéjébe, filmezőgépe sebesen surrogott. Ki gondolta volna, hogy a film valóban elkészül. Szerencsémnek tartom, hogy láthattam. A polgármesterrel felmentünk az iskola egyik laboratóriumába, előkerült a filmhez zenét válogató Ștefan Filitic, és a szöveget felolvasó tanár. Amikor az első színes filmkockákkal megkezdődött a vetítés, csaknem tele volt a terem. Gal Francisc archív filmje azért jó, mert nemcsak a Gyulafehérvárig tartó, vadregényesen szép utat rögzíti, hanem a kisvasúthoz fűződő nosztalgikus hangulatot is. A régit nem neveti ki, nem magasztalja, nem elsiratja, hanem úgy utalja emlékeink közé, mint megbecsült öregeket szokták, amikor nyugdíjba vonulnak, tisztelettel köszönteni. Ompolykövesd, Fenes, Ompolygyepű, Ompolymező, Metesd, Tótfalud, Kisompoly, Sárd, Borbánd - sorakoztak az állomások. Mindenütt van érdekesség, a film nyilván csak ízelítőt adhat belőle. Gyulafehérvártól Sárdig a régi római útról beszél az útikönyv. Sárdon erődített templom. „Kisompoly patak szádája felett két hatalmas mészkőtömb magasodik elénk. Mint valami roppant asztalok hívogatnak maguk felé. Aztán kissé feljebb hegymenetben feltűnnek a Tündérek várának kőkolosszusai.” Folytathatnánk még az idézetet dr. Xántus János könyvéből, az *Országjáró bakancsokból*. Tótfalud közelében vár van a Szentkirályköve sziklacsúcson. Metesden a krétakorszakból származó s a település nevével jelölt Metes-formációkkal körülölelt Ompoly-kövek a természetjárókat érdeklő védett terület. Néhány apró falu után Zalatna, római nevén Ampelum egykor a dáciai aranybányászat központja. Kis katlan, amelyet a Zsidó-hegy, a Breaza és az ennél is magasabb Dimbó határol. A hegyek derekán kötélpálya, csilléken ércet szállít egy tízegynéhány kilométerre lévő bányából. Az Ompoly két oldalán ércmosó, ércdúsító. Templomok, temetők, de még a lakóházak egy része is a hegyoldalra épült, az erdő aljába.

Nemcsak a polgármester fiatal, hanem a város vezetőségének nagy része is... Munkájuk sablonmentes, és ezt egyikük sem érzi különlegesen dicsérmivalónak, hanem nagyon is természetesnek, hiszen a városvezetést nem tisztviselésnek, hanem alkotó, irányító, buzdító munkának tartják. Zalatnán a néptanács munkáját Öregek Tanácsa támogatja. A polgármestertől tudom, hogy komolyan veszik az idősebbeket, tanácsukat rendszeresen kikérik. Ezek után nem öndicséret, ha azzal büszkélkednek, hogy elért eredményeiért három évben egymástán kitüntették a várost, a Munkaérdemrend első fokozatát is megkapták. Ebben nyilván döntő szerepet játszott a nemesfém-sűrítvények, a rézféleségek, magnézium és egyéb előállításában, valamint az iparban elért termelési eredmény. Félmilliárd lejes beruházással a geológiai kutatások újabb húszéves szakasza kezdődött el a bányászat eredményessége érdekében. A város lakóinak száma megközelíti a tízezret. Az elkövetkező években valószínűleg nőni fog, mert van munka, kell a munkáskéz. Természetesen a város ellátásának teendői is részben előreláthatóak. Állattenyésztésre serkentik a környező hegyekben lakókat. Sok a juh errefelé, kell a tej, és a melegházakban termesztett zöldség. Támogatja a város a szolgáltatásokat végző mesterembereket. 1978-ban huszonketten, ma több mint háromszázan vannak. De az igazi szenzáció az, amit a menetrendben is olvashatunk: a Gyulafehérvár és Zalatna közötti vonalat átépítik. A normál vágányú vasút nem annyira a személyszállításban, mint inkább az áruforgalomban hoz majd lényeges fellendülést.

Mielőtt kimentünk volna Sabadag Ioannal, a vasútépítők harmincnyolc kilométeres építőtelepére, megkértem, tegyünk nem egy, hanem két kitérőt. Kíváncsi voltam a zalatnai *Fiatal párok házára* és az aranymosásra.

A régi és elhagyott református temető alatti, egykori bányatiszti házat rendezték be olyanformán, hogy az egybekelés ceremóniáját felemelő és mégis családi környezetben rendezhetik meg. Takaros kis ház, tiszta udvar. Benn többek között két egybenyíló szoba, négyszögbe állított asztalok, régi és új bútorok. Külön szobában poharak, evőeszközök, minden, ami egy ilyen ünnepélyes alkalomra kell. A régi kaszinóból valaki áthozta a

nagytükröt; bizonyára minden menyasszony szépnek látja magát benne. A falakon varrottas kendők, hímzett kézimunkák: a ház szokásaihoz tartozik, hogy minden fiatal pár valami ajándékot, csecsebecsét hagy itt maga után. Az első 1977-ből való, az utolsó pedig Varga József és Paul Viorica abrosza. Májusban esküdtek. A polgármester minden alkalommal maga mondja a szokásos szöveget, adja össze a párokat, nem sajnálja az idejét; a fehér asztal mellett is eltölt egy-két órát a fiatalokkal, szereti megismerni őket, gondjaikat, bajaikat is. Ami igaz az igaz, én még ilyen polgármestert nem láttam. Két napot töltöttem Zalatnán, a polgármesterrel legalább négyszer-ötször találkoztam. Nem az irodájában, nem gyűlésen, hanem a főtéren, az iskolában, az üzletben, az új lakóházak között. Mindenütt volt intézni valója és megbeszéltnivalója, a város lakói közül igen sokan személyes ismerősei, barátai. Éppen akkor készült a város hagyományos nyári ünnepére, amelyet a *Zalatnai táj emlékezete* címmel minden évben megrendeznek. Valóban volt mit rendezniük és szervezniük, de az aranyosók munkájának megtekintése nem azért maradt ki műsorunkból. Hanem mert nagyon kevesen vannak. Az arany másodlagos lelőhelye a patak, a folyó. A víz koptatja, oldja a kőzet szemcséit, az aranyszemcsék megmaradnak, s ahol a vízáramlás sebessége csökken, leülepednek. Az ilyen torlatos telepek homokjából kimosni az aranyat nem könnyű munka. A hegyi patakok vize lábzsibbasztóan hideg, a lapátolás, a talicskázás pedig kemény testi munka. Kell hozzá némi szakértelem is: a homokot, ha köves, rostálni kell, felrakni a mosópadra, amely ferde és rovátkolt, végén kifeszített posztóval. Mikor ezen a vízzel való mosás után felgyűl az érc, tovább folytatják a mosást a dézsában és a választó tekenőben. Marad végül némi feketés homok, ez tartalmazza az aranyat. Rendelet szabályozza az aranyosást és a termésarany árát. Engedélyt erre a munkára főként nyugdíjas bányászok kérnek és kapnak. Nem egyedül, családotól dolgoznak, amikor idejük engedi. Nem elég kifizetődő munka ez. Zalatnán mindössze egyetlen aranyosóról tudtak, egy nyugdíjas technikusról, állítólag az idén meg sem próbálta posztóhátra lapátolni a homok tonnáit néhány gramm aranyért. A 24 karátos finom aranyra átszámított termésarany ára 150 lej.

A kíváncsiság nagy úr, mégis látni szerettem volna az aranyosókat. Valahol olvastam, hogy vannak olyan helyek, ahol az aranyosó és felszerelése turisztikai érdekesség, és aki akarja, kipróbálhatja szerencséjét. Ha majd fontos lesz, a Turisztikai Iroda bizonyára szervez majd ilyen kirándulásokat is. Hogy milyen a termésarany, azt csak színes felvételekről ismerem. De hogy milyenek a hegyek, a gyorsvizű patakok, a sziklák mögé lebukó nap és a fenyvesek védelmében pompázó gyümölcsös, valamint a pázsit üde zöldjében dekoratív foltként látható juhnyáj - erre szokták azt mondani, hogy ezt látni kell!

- Nos, ez az, amiért az Érchegységben tett kirándulás minden fáradságot megér és elfeledtet.

A nagyvasút építése komoly munka. Ha a keskenyvágányú vasúthoz hasonlítjuk, akkor az egyik út, a másik csak ösvény. Nyilván építésében is jócskán különbözik. Éppen ezért a most épülő zalatnai vasúti pálya nem mindenhol követi a meglévő keskenyvágányt. Gyulafehérváron a külvárosi utcák új burkolata nemsokára teljesen eltünteti a nyomát. A nagyvasút városon kívül fut, és csak az Ompoly mentén a hegyek alján, a vízparton épül a kisvasút lépésnyi széles töltésére.

Ompolymezőn Sava Gheorghe mérnökkel és Stănescu Constantin pályamesterrel megállunk egy percre a kész töltésen.

- A töltés felső mérete nyolc méter negyven centiméter, és erre jön még a harminc centiméteres zúzott kő, hat méter húsz centiméter szélességben - mondja a mester. A mérnök az eddig elvégzett munkát számolja össze:

- Százötven hidat készítettünk, összesen négy kilométer viaduktot, tizenhárom kilométer vízelvezetési munkát végeztünk.

Hatalmas billenőkocsik hozzák a földet a töltéshez. Egy kilométerrel Zalatna felé egy dombot költöztetnek el a vonal útjából. A töltés kettős sínpárhoz készül, nagy forgalom lesz itt bizonyára. A széles nyomtávú vasút szélessége 1435 milliméter, a keskenyvágányú kisvasúté 360. Ha a most épülő vasútvonal szélessége négyszerese a réginek, és a hosszúsága ugyanakkora, hány éves lesz az itt közlekedő mozdonyvezető? A kérdésre könnyen felelhet, aki tudja a vasútnál dolgozó mozdonyvezetők átlagéletkorát. Megtudom még, hogy az eddigi négy állomás és öt megálló helyett az új menetrendben valószínűleg három állomás és négy megálló szerepel majd, mivel a Zalatna melletti falvakat elnyelte a város.

Egyes szakaszokon már lerakták a síneket, máshol megfigyeltem, micsoda szakértelmet, pontosságot, kar- és hasizmokat követelő ez a munka. Többnyire fiatal fiúk végzik, mégpedig katonai szakmájuk gyakorlataként. Maréknyi ember, mindössze néhány százan, óriásoknak való munkát végeztek, több százezer köbméter földet mozgattak meg, három és fél kilométer támfalat építettek. Gépek nélkül nyilvánvalóan nem haladtak volna így. 1978 őszén fogtak neki, és 1983-ra kész az új vonal. Értéke mintegy háromszázmillió lej.

Az egykori kisvasút játékszerű mozdonya pedig bekerül valamelyik zúzdába. Esetleg múzeumba? Nem! Ez a kismozdony még sokáig látható lesz az ércfeldolgozó üzem udvarán, mégpedig munka közben. Van olyan zalatnai és máshová járó lélek, akinek ezt és ehhez hasonlókat tudni felüdülést jelent. Mert ebben a kisvárosban, talán inkább, mint máshol, nagy kérdés úgy megalkotni a jelent, elképzelni a jövőt, hogy a tegnap, a régmúlt patinája és tanulsága épségben megmaradjon.

12. AZ ORSZÁG KÖZEPÉN

Ágota lehetne a világ közepe. Ha idejekorán felfedezték volna, ha iparát fejlesztették volna, ha jó vize lenne, ha... A felsorolás végéről azt se feledjük: ha a világnak kellett volna középnek egy ilyen nyugodalmas, patinás kisváros. Ha a térképen Ágota központtal ötven kilométer sugarú kört húzunk, láthatjuk, hogy a kör kerületén régi, Ágotánál előbb alakult büszke városok sorakoznak: Szeben, Medgyes, Erzsébetváros, Segesvár, Fogaras. Egyik új városunk, a vegyi üzeméről nevezetes Viktória is mindössze órányi gépkocsiút Ágotától. Ezeknek a vonzásában él Ágota. Hétszáz éves történelme folyamán olykor rövid időre maga is vonzotta a környező világot. A század első évében itt már sztrájkoltak a munkások. A munkásmozgalmunk kezdeteinél említett Farkas Károlynak ágotai barátai is voltak, akik segélypénztárt alapítottak. Temesvárról, Fiuméből, Kölnből visszatért mesteremberek nemcsak a szakmai tudást, de az elérhető jobb világba vetett hitet is magukkal hozták vándorútjaikról. Friedrich Herbert Svájcban bádogoskodott, onnan küldte haza okosító leveleit. Lenin környezetéből való emigránsokkal barátkozott, Lipszében Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg csoportjában tevékenykedett, harcolt a Tanácsköztársaság védelmében. Később kiránduló egyletet szerez Ágotán, és a munkásművelődést irányítja. Addig piszkálták, amíg újra vándorbotot vett kezébe. Ilyenfórmán nyílt meg a világ az ágotaiak előtt. Amikor csak tehették, hazahoztak minden jót: haladó eszmét, emberépítő elgondolást, ősi mesterségek titkait. Évszázadok óta szorgalmas kézműiparosok, kisemberek lakhelye ez a táj. Suszterek, csizmadiák, tímárok, szabók, kovácsok, kerekések, kötélverők telepedtek meg itt, és utódaikra nemcsak céhekben edzett fegyelmüket, rendszeretüket hagyták. Ezek az örökké vásáros, erkölcsükben erős, szívós emberek ipari munkájuk mellett kiváló kertészek és szőlészek voltak. A földművelés itt, a Küküllő és az Olt völgyét összekötő utak kereszteződésénél, magától értetődő szükségszerűség volt. Ez persze nem elég, hogy a világ fölfigyeljen Ágotára. Erre csak a felszabadulás után kerül sor, amikor az Ágota-Botorka földgázvezeték révén hallat magáról a város. De erről később lesz szó. Előbb fedezzük fel, járjuk be a régi Ágotát, hiszen e nélkül meg sem érthetjük az itt élők gondjait, lehetőségeit a környék fellendítésére. Mert Ágota - ez nem vitás - a világ közepe. Ez a világ a Hortobágy patakkaal mérhető. Mind a négy égtáj felé félszáz kilométerre zárt, dombos vidék.

A szálloda erkélyéről a kisvárosi házak tetőcserepeit nézem. Tömbházakhoz szokott szememnek ez pihentető látvány, akárcsak a Hortobágy túloldalán lévő torony és az apró vár többi épülete, amelyben a város 1-es számú iskolája működik. A patak mentét követi a főutca mintegy három kilométer hosszan. Ahol a várból kiinduló út hirtelen kiszélesedve, a néptanács épületét közrefogva eléri a főteret, ott a központ. A Hortobágy elnevezés a Hortobachból jön, és Iorgu Jordan szerint erdei patakot jelent. De ha a *Haarbach*-ból származik, akkor hajszálér a jelentése. Ahhoz képest, hogy másodpercenként talán egy köbméter a vízhozama, találó az utóbbi név is. Az, hogy mennyire erdei patak, most már nehéz lenne megállapítani. Teljes hossza 110 kilométer. Fele útját már megtette, mire az ágotai házak közé ér. Itt a jobb partján, fenn a temetőkert fölött áll még a szabadtéri ünnepekhez éppen csak elegendő tölgyfaerdő. A „Széphegy” régen a pántlikás táncok és a nagy sörözések-borozások színhelye volt. Ma a Steinburg elnevezés a tölgyfaerdő közvetlen közelében felfelé terjeszkedő lakónegyedet jelenti. A hegy ma a „kövárossal” szép. Talán költségesebb ott fenn az építkezés, de a kilátás és az árvízmentesség miatt megéri. Különben a Hortobágyról feljegyezték, hogy volt, amikor másodpercenként 458 köbméterrel több vizet hordott medrében,

mint most, a kánikulába forduló nyáridőben. Elképzelni is rossz, hogy olykor mekkora víz zúdul végig a várost kettészelő patak medrében, amelynek partjait előrelátó gazdák nemrég betonfallal erősítették meg. A város új és irigylésre méltó, tiszta szállodáját egy átugorhatóan széles csermelyre építették. A víz a szállodaépület alatt eltűnik egy jókora alagútban, és a föld alatt folytatja útját a Hortobágyig. Miközben a patinás háztetőket nézem, hallani vélem a csermely csobogását.

Ágota fennmaradt első írásos említésének éve 1280, amikor egy perben Ágotai Henrik tanúskodását feljegyezték. De az is bizonyos, hogy a helységet alapító századok II. Géza (1141-1162) idején jöttek erre a tájra, és az Olboc-Altbach-Régi patak mentén telepedtek le. Lakóhelyüket száz évvel később tatárok pusztították el. Ekkor állapodtak meg a Hortobágy mentén. A legenda szerint a közeli kastélyban lakó három nővér osztozott a birtokon, és nevükről (Ágota, Mária, Rozália) nevezték a három települést Ágotának, Marghindalnak és Rozsondának. Mint mindenütt, 1958-ban itt is találtak dák nyomokat az ásatások alkalmával.

1376-tól Ágotának vásárjoga van. Azóta is minden június 6-án nagyvásárra gyűl ide a nép. 1488-ban az első népszámlálás adatai szerint 187 házban 935-en laktak. Ugyanebben az évben Mátyás király parancsára megerősítették a várat. A következő évszázadban alakultak a céhek. 1565-ben a szegények beveszik Ágotát, 1603-ban kitör a pestis, 1707-ben Fekete László kurucok dúlják. 1872-ben megszűnnek a céhek, huszonegy évvel később egy részvénytársaság az államosításig működő börgyárat alapít. A helység dolgozóinak több mint a fele csizmadia.

1898-ig elkészül Segesvár és Ágota között a kisvasút. Ugyanebben az évben az embertelenül nehéz munkakörülmények miatt kétszáz munkás sztrájkol a fűrészüzemben. 1910-ben egyévi kemény munka után átadják a Szeben és Ágota közötti keskenyvágányú vasútvonalat.

A gyárak és a vasút építése előtti években Ágotán már működött kölcsönkönyvtár és irodalmi klub, s a turisztika iránti érdeklődés talán csak a labdarúgás iránti mai rajongáshoz hasonlítható.

A századfordulón 232 suszter, 72 favágó, 47 szabó, 38 tímár, 35 szűcs, 14 vendéglős, 12 kovács, 9 mészáros és 7 pék működött Ágotán. Egy 1857-ből való hivatalos átirat 116. paragrafusa alapján minden nemzetiségből fel kell venni tanulókat a különféle mesterségekben, de az első román nemzetiségű tímárinast csupán 1877-ben jegyzik. A mesterség elsajátítása itt is együtt járt az iskoláztatással. Így magyarázható, hogy 1876-ban esti iskolásokról ír a krónika. Ezt a krónikát különben Răbăian Laurențiu készítette, és a város szerény kis múzeumában található. Kitűnik többek között az általa összegyűjtött adatokból, hogy az említett első népszámlálástól számított háromszáz évben a lakosság létszáma alig gyarapodott százzal, a következő száz évben pedig megkétszereződött. Az újabb megkétszereződéshez elég volt ötven esztendő. A IX. pártkongresszus idején közel tízezer, jelenleg tizenötezer, 1990-ben pedig előreláthatólag hússzezer lakossal kell számolnunk. Ágota lakóinak száma az általuk végzett ipari termelés méreteire is következtetni enged. 1912-ben Woffen Schmidt üzembe helyezi az első kötőgépet, ma kesztyű- és harisnyagyártásra szakosodott kötöttáru-gyár működik, ahol csupán a fiatalok száma több mint félezer. A különböző műhelyekben összeállt egykori helyiipari vállalat jelenleg sorozatban gyártja az ipari varrógépeket. A bőr- és cipőipari vállalat fejlődése pedig szinte hihetetlen: a felszabadulás óta eltelt harminc év alatt 4359 százalékkal növelte termelését. A legjobb minőségű bőrt, a legszebb női csizmákat és szandálokat gyártja az országban. Tény, hogy még sohasem volt itt annyi bőripari munkás, mint most. A lakosság egyharmada a bőriparban, ezren a mezőgazdaságban, majdnem ennyi a kereskedelemben és a szállításban dolgozik. Háromszáz az építők száma, ennél valamivel többen szolgálgják a művelődést, az iskolákban kétezer nyolcszáz tanúlnak.

Ez a növekedő folyamat akkor kezdődött, amikor háromszáz bukaresti brigádos érkezett Ágotára.

- Emlékszem, 1947 októberében már második éve tanultam a csizmadiamesterséget. Az ifjúsági szervezetben szóltak, hogy nekünk, helyieknek is segítenünk kell a gázvezetésben. Ötvenegy és fél kilométer árkot kellett ásunk, erdőt irtanunk. Elkéreztem a mesteremtől és beálltam a helyiek brigádjába. Sokan voltunk. Úgy dolgoztunk, versenyeztünk, ki ás többet... Lelkesedésünket nehezen tudnám elmesélni. A hat hónapra tervezett munkát harmincnégy nap alatt végeztük el.

Jiga Ioan akkor még nem volt tizenhét éves. Most a helyi néptanács titkára. Hasonlóan emlékeznek a kezdetre egykori cipéskollégái, Oliv Traian és Stean Ioan. Rajtuk kívül nincs más brigádos Ágotán. Szétszóródtak az országban. Ez is mutatja, hogy a kisváros fejlődése nem máról holnapra valósult meg, hanem kitartó, nehéz küzdelemben. Erről beszélgettem egy másik suszterrel, Wadt Friedrich néptanácsi alelnökkel is.

- Ágota 1950 óta város. Azóta sok minden változott itt. A nagyobb munkalehetőséggel együtt növekedett a város. Ezernél több lakást építettünk, de a magánházakból is új utcák alakultak. Közben eltűnt sok régi jó szokás, mesterség, életvitelünkben megszokott dolog. Dédnagyapám kötélverő volt. Néhány évvel ezelőtt még élt a régi szokás: júniusi erdei ünnepeinken kötélhúzásban versenyeztek az emberek. Erre az alkalomra különleges kötelet készített valamelyik mester. Eltűnt életünkből a kisvasút is. 1969-ben felszedték a síneket. Városunk főutcáján vonult végig. Emlékszem, a kisfiam gyakran megbámulta, amikor a jég vagy a nagy teher miatt csúsztak a kerekek. Segesvárig felszedték a síneket, aszfaltos út épült, de csak most látjuk, hogy elszett döntés volt a kisvasút gazdaságosságával nem vetekedhet a gépkocsival történő szállítás.

A kisvasút megszüntetése állítólag Segesvár városrendezésével kapcsolatos, mert átszelte a várost, és akadályozta a belső forgalmat. Ezért viszont kár volt felszámolni mind az ötven kilométernyi vasutat. Az egykori állomásépületekben most állami gazdasági lakás, a gépállomás irodája, farmközpont és vízügyi kirendeltség működik.

Ágotának mégis van állomása. A várostól pár kilométerre, a Szeben-Ágota kisvasút végén. Főleg áruszállítást bonyolítanak le. Viszik a sok cipőt, kötöttáru, fát. Hozzák a hengerelt acéláru, csomagolóanyagot, élelmiszert.

- Szép, szép, csak hogy ráérős embereknek való. Egy ilyen utazás megnyugtat, pihentet, de mostanában mindenki rohan; gépkocsival egy, kisvonattal három óra Szebenig. Ennek ellenére a kisvasútnak van létjogosultsága...

A város távlati tervei között a kenyérgyár, a csatornázás befejezése és a klinika építése mellett a kisvasút normál vasúttá való átépítése is szerepel.

Szilágyi Sándor egyike azoknak a susztereknek, akik nem maradtak a kaptafánál. Ágotán mindenki ismeri. Köszöntik, elbeszélgetnek vele. Szilágyi Sándor büszke lehet arra, hogy egykori hivatalos emberként, régi rajoni aktivistaként is tisztelik. Itt az országnak pontosan a közepén ez a nyugdíjas suszter büszkén vallja, hogy ő akárhová vezérelte a sorsa, akármilyen felelős vezetőállásba nevezték ki, ő mindenütt az „emberek nyelvén” beszélt, és mindenkivel szót értett. Munkás, káderfelelős, aktivista, a Magyar Népi Szövetségben helyi elnök volt: mindig és mindenütt négy nyelven beszélt. Románnal románul, magyarral az anyanyelvén, szásszal németül, cigánnyal cigányul.

- Szeretett engem a titkár, minden gyűlésre behívott, hogy ott legyek mellette, mert mindent tudni akart. Aktívabban dolgoztunk akkor, igaz, más idők voltak. Ha valakit bozornak neveztek, mindjárt többen is pártját fogták. Én Wehter Wilhelmnél tanultam a mesterséget. Ott is vegyesen voltunk: szászok, románok és magyarok. Sztrájkban ugyanúgy. Régen volt. Most már unokáim vannak.

Szilágyi Sándor hatvanöt évével még nem érzi magát öregnek. A feleségével együtt nagy kirándulók. Kerékpároznak. Szilágyi bácsi örökké az emberek között van. Az egyik télen két átutazó katonával találkozott a városban. Fáztak a fiúk, hát meghívta őket magához. A központban laknak, Szilágyi mamának ez nem volt meglepetés, vágtak disznót, volt mit adni a vendégeknek. Máskor hat kerékpáros fiatalnak adtak ingyen szállást, kosztot és felvilágosítást arról, hogy miként élnek itt az emberek. Nekem sem kell kérlelni Szilágyiékát. Azt hiszem, náluk mindenki otthon érzi magát. Kis idő múltán mégis szomorú téma került sorra. Pontosabban: látszólag szomorú, hiszen a teljes nevén Szentágotai Magyar Temetkezési Egyletről nem lehet, nem is szabad csak szomorúan szót ejteni. Ez a hivatalosan elismert, pecséttel rendelkező egylet a városban lakó hat-hétszáz főnyi magyarság felekezeten felül álló társasága, amely az egykori Magyar Népi Szövetség szervezettségének jegyeit is magán viseli. Halálózaskor családonként huszonöt lejt szednek be az utcafelelősök, és az egylet pénztárosa kiadja a segílyt a halottas családnak, felnőtt esetében 3500, gyerek esetében 2500 lejt. Tavaly még az *Előre* is hirdette, hogy meghalt az egylet elnöke, Gáll Mózes. Ő is cipész volt. Mondják, szép temetése volt. Ő vetette fel elsőnek a gondolatot: ne csak temetéseken találkozzanak az ágotai magyarok- Még megérte a saját kezdeményezésére rendezett szüreti bált, amelyet a város vezetősége a kultúrház nagytermében engedélyezett. Erről a nevezetes eseményről azóta is beszélnek a városban és környékén. Részleteket megtudni elmentem az egylet pénztárosához, Vetró Jánoshoz.

- Harminc éve működünk szokásaink védelmében, a legnagyobb rendben. Elnökünk, alelnökünk, könyvelőnk, ellenőrünk van. Négybe osztottuk a várost. Minden résznek felelőse van. Négyévenként közgyűlést tartunk, kijelöljük a koporsó- és koszorúvivőket. Nálunk az a szokás, hogy halottainkat vállunkon visszük ki a temetőbe. Külön felelőse van a rudaknak és más kellékeknek. Akadályba eddig nem ütköztünk. Az a szüreti bál is igen jól sikerült. Kétszáznál többen voltunk. Zenekart Udvarhely mellől hoztunk. Jó volna valami kultúrműsort is szervezni. Magunknak csinálnánk. Ebben mindenki támogat. Két-háromévenként lejön a marosvásárhelyi színház vagy a népi együttes. Bizony, éhesek vagyunk a kultúrára. Nézzük a tévé magyar műsorát, örvendünk, ha olykor jó a műsor. Szinte vereksznék érte, ha nekünk való lemezek érkeznek az üzletbe. Könyvekhez sem könnyű hozzájutni. Többnyire középkorúak vagyunk, de fiatalok is vannak vagy százan. A vezetőtanácsnak ki kell találnia valamit, hogy művelődésünk érdekében most az országgal együtt mi is megmozduljunk.

Ahogy fokozatosan nő Ágota lakossága, úgy nő a magyarok száma is. A környező falvakból, főként a közeli Bürkösről sok a beköltöző. Kimentem Bürköstre, megkérdeztem Palló Pált, az iskola magyar tanítóját, hogy érzi magát, mi a helyzet az iskolában. Palló Pál 1947-ben ebbe a vegyes lakosú községbe kapta kinevezését. Itt kezdte tanítói pályáját, itt kapott feleséget, itt nevezték ki kuláknak, kilakoltatták, házbérbe lakni kényszerítették. De itt maradt. Tisztázta magát, és itt tüntették ki nevelőmunkájáért háromszor is. Palló Pál jelenlegi tanítványai szüleit, talán egyik-másikának nagyszüleit is tanította. Apátfalu, Margarét, Zalakna, Ószászfalva, Vecserd mind Bürköshöz tartozó falu. Lélekszámuk összesen háromezerhatszáz. De a most következő iskolai évben, négy osztályban, mindössze nyolc gyerek figyel majd a szigorú tanítóra.

- Ágotára, Medgyesre, Szebenbe költöztek. Csak az maradt, aki nem tudott az iparban elhelyezkedni. 1960 körül elkezdtek mozgolódní. Vítették a buszok az embereket. Még nemrég mintegy ötven járat érintette községünket. Reggel ötkor indultak a munkásbuszok, hat óra húsz perckor jöttek visszafelé, fél nyolckor pedig hozták iskolába a gyermekeket. Fél egykor, egykor, négykor, fél ötkor fordultak ismét. Este ugyanígy. Aztán jött az ágotai helyi járat, Medgyesről egy másik. Vásárhelyről, Erzsébetvárosból és Szebenből is rendszeresen. Az utóbbi óránként. Itt mindenki ingázott. Még három évem van a nyugdíjazásig. Tudom, hogy régen Ágotán is volt elemi oktatás magyar nyelven, de mivel egy magyarul gyengén beszélő szász tanítót bíztak meg az I-IV. osztály tanításával, a szülők jobbnak látták már első osztálytól igényesebb tanító keze alá adni gyermekeiket. Most, ha újra kéri az anyanyelvű oktatás bevezetését, talán hasznosabb volna elvállalnom az ágotai I-IV. osztályt. Nyugdíjazásig szépen beindítanám, s talán kerülne helyembe egy fiatal tanerő, aki néhány évtizedig bírná erővel, folytatná, amit elkezdtem. Nyilván ez egyben az ágotai magyarok művelődési életének irányítását is jelentené, hiszen a tanítói munkát nem lehet elválasztani a felnőttneveléstől, a közművelődéstől. Legalábbis engem még erre tanítottak a székelykeresztúri tanítóképzőben.

A véletlen úgy adta, hogy miközben kicsit szétnéztünk Bürkösön, néhány idősebb emberrel is találkoztunk, olyanokkal, akiket Palló Pál iskolai munkája után tanított betűvetésre. Mégpedig úgy, hogy esténként eljárt hozzájuk, mert az analfabetizmust, mint örökölt betegséget, felszabadulásunk után már szégyellték az emberek. Közben példamutatóan gazdálkodott, fokozati vizsgáit idejében letette, két lányát felnevelte. Száz tanítványából tizenkettő egyetemet végzett vagy végez, harmincötven pedig érettségiztek Medgyesén, Szebenben és más városokban. Az is feljegyezésre érdemes, hogy két egykori tanítványa, Zólya Zsuzsa és Jezsenszky Irma kitüntetéssel végezte a nyolcadikat a román tagozaton, és a többiekért sem kell szégyenkeznie.

Palló Pál mindig is értette az idők szavát. Olyan tudomány ez, mely széppé, tartalmassá, igazzá teszi az ember életét. Tanácsért, hivatalos ügyek intézésében segítségért hozzá fordul a falu. Mint méhészt is kivívta a gazdák elismerését.

Nemrég három fejős bivalyt vásárolt.

- Tavaly már százhusz kilót nyomtam a patikamérlegen. Ha így ment volna tovább, nem tudtam volna a cipőfűzőmet megkötni. Most nem egészen kilencven kiló vagyok. Hajnalban kelek, ellátom az állatokat, végzem a magam dolgát. Kivettem bérbe egy nagy kertet, kaszálók, szénát gyűjtök. Dolgozom, jól érzem magam.

Magas, erős ember a tanító. Nem dohányzik, a maga borát issza, és kitűnően érti az idők szavát.

13. UTAK ÉS BOROK

Zágon és Kézdivásárhely magasságában, a Kárpátok külső kanyarulatában, két boroscímkéjéről is ismert nevet olvashatunk le a térképről. Az egyik Panciu, a másik a Focșani-hoz közeli Odobești. A két fejedelemség egyesülését hirdető obeliszk körül mindenütt csinos tömbházak keretezik a történelmi nevezetességű főteret. Semmi sem, csupán az emlékmű utal a múltra. És a legendák. Az egyik, amelyet Dimitrie Cantemir említ krónikájában, kemény, férfias párbajról szól. Egy moldvai és egy havasalföldi vitéz vívott meg egymással itt. De nem karddal, buzogánnyal, kopjával, hanem gondosan-pontosan teletöltött boroskupákkal. Úgy vélem, Odobești környékén termett szőlő levéllel küzdöttek a derék hadfiak, a messze földön híres Galbena de Odobești (Odobești-i sárga) könnyű, de vérpezsdítő és vidámító levéllel. Ezek szerint a párbaj legalábbis három napig tartott, s bizonyára jókedvben sem volt hiány.

Călin Gheorghe, az odobești-i borkombinát mérnöke szerint ez a helyi szőlőfajta olyan könnyű, kellemes ízű és illatú bort ad, hogy kellő alapozással (nem szerbtokányra és mákoslaskára gondolt) több pohár, illetve üveg kiürítését is szívesen vállalja minden borissza ember. Alkalmunk volt megkóstolni ezt a valóban könnyű, kissé savanykás, sárga nedűt. Magasra emelve poharainkat azt kívántuk, hogy sok minden változzék, javuljon a vranceai föld lakói kedve szerint, de a bor maradjon olyannak, amilyennek a hagyomány, a helyiek munkája kialakította.

Több út vezet Odobești-re, többnyire jó aszfaltos utak, amelyeknek minőségét egész Moldvában csakis dicsérni lehet, s el lehet gondolkozni azon, hogy ha egyik országrészben valami kitűnőre sikerül, miért nincs ugyanúgy másutt is. Vajon az utak különbözősége mennyiben mutatja az emberek közötti különbséget, munkájuk különböző minőségét?

Két út különösen megérdemli, hogy beszéljünk róla: az egyik most készül, de már minden baj nélkül járható, a Kárpátokon átvezető sokadik új utunk ez, amely Kézdivásárhelytől Ozsdolán át Lepșa irányában kanyarog át a hegyeken, és Panciu, valamint Odobești irányában szétágazik. Java része már aszfaltos. A forgalom gyér, a táj szelíd. A környéken az egyetlen üdülőhely Soveja. Úgy tűnik, ez a legrövidebb út, amely a Kárpátokat átszeli.

A másik említésre méltó út már csak emlék. Talán inkább így: egyelőre még csak emlék! Ez volt az Odobești-ről Burcăig húzódó kisvasút. És lesz még talán, mert mostanában egyre többen érdeklődnek iránta. Duca Grigore odobești-i állomásfőnök mondta, hogy a televízió munkatársai is filmezték az állomás épületével szemben levő lapályról kiinduló keskenyvágányt, amelyet lassan eltemet a föld és a szemét. Hat megállója volt ezen a vonalon. Bolotești környékén láttuk, hogy a házak között nyújtózkodó vasútvonalat itt-ott kerítés zárja el. Udvarokat, gyümölcsösöket szel át mindenütt a kisvasút. A síneket senki sem bántotta: azt hiszem, a kisvasút mellett lakók még mindig hisznek feltámadásában. Az utolsó szerelvény 1976-ban ment át ezeken a síneken. Az aszfalton, gépkocsival, persze sokkal gyorsabb a közlekedés, de most már egyre gyakrabban emlegetik, hogy a kisvasút olyan olcsó volt, mint a „tulbure”; a még le nem tisztult újbort nevezik így errefelé („zavaros”). Termés Napján, őszi mulatságon csak ezt isszák, az csúszik a fűszeres „pastrama” után. Érdekes, hogy ez mint szokás fennmaradt, a kisvasút nem. Micsoda gondolattársítás! - A bor legfentebb jókedvet „szállít”. A kisvasút főleg faanyagot vitt a hegyekből, visszafelé építkezéshez szükséges egyéb anyagot hozott. A fát egy idő óta nem érdemes lerakni az utánfutós gépkocsikról azért a húsz kilométerért, többbe kerülne a rakodás, mint a szállítás. Ha pedig nincs más gazdasági érdek, mint a vasút menti falvak lakóinak érdeke - a piacra járóké, a gyümölcsöt, zöldséget, szőlőt és bort fuvarozóké -, akkor akár föl is szedhetjük a síneket.

De a síneket nem szedik föl, a fiatalok sem gyűjtik be ócskavasnak. Valami azt sugallja, hogy lesz még rá szükség. Akiket kérdeztem, mind azt mondják, hogy máris szükség van rá. Ha nemcsak a nagy számokat, a nagy terveket, hanem a háztáji gazdaságok piacformáló erejét, a lakosság apróbb szükségleteit is figyelembe veszik, akkor mindenképpen kell a kisvasút.

Semmiféle kisvasutat vagy más hasznos dolgot nem hozhat vissza a nosztalgia. Szatmári fiú újságolja, hogy nem jár már a „Zsuzsi”. Szerelmi históriát sejtettem, nem kérdezősködtem. Kéretlenül elmagyarázta: Zsuzsinak hívták a Bikszádra tartó kisvonalat. Régi dolgokat öregek sóvárognak vissza, de a fiataloknak, akiket megtanított az élet, hogy a hasznosat, a még használhatót ne dobják el, hanem újítsák fel, alakítsák és használják a mai igények szerint, nekik kell szorgalmazniuk a helyi érdeket szolgáló gazdálkodást.

Találtam ilyen fiatalokat vagy fiatalosan gondolkodókat Odobești-en is. Az egyik éppen az említett borszakértő Călin Gheorghe.

- Hatvan évet élt ez a kisvasút. Megszüntették. Aztán jöttek, felmérték, elemezték, talán visszaállítják. Volt benne valami megnyugtató, valami, ami az állandóság, a biztonság érzetét táplálta az egyszerű emberben; felült rá a nagy csomagjával, és utazásának haszna kézzelfogható volt. Én tudom, mert vasutas családból származom. Apám magával vitt néha a mozdonyon. Kilencen voltunk testvérek. Mit tehetett, odaadott kapálni. Így kerültem a szőlősbe. Onnan aztán elküldtek szakmai iskolába. Visszakerültem az állami gazdaságba. Egy szép napon hívat a párttitkár, azt mondja, ők úgy gondolták, tovább kellene tanulnom. Mentem, elvégeztem a középiskolát. Aztán megint a munka következett. Nem kíméltem magam. Aztán egyszer csak megkérdezték, miért nem tanulok tovább. Mondtam, hogy már gondoltam erre, a könyveket sem dísznek vásárolom. Főiskola után a szőlészeti kutatóállomásra osztottak be. Amikor három évvel ezelőtt beindult a borkombinát, ide helyeztek főnöknek. A kutatás és a gyakorlati munka itt kéz a kézben halad. Doktorátusi dolgozatom készen áll.

Ebben a rövid életrajzban a kapától a doktori címig nincs semmi különös. Némi becsületes munka csupán, nevezzük ezt tanulásnak, kutatásnak...

Hasonlóan alakul fiatalabb kollégáinak, Marin Ioan technikusnak, Nicușor Apostolnak és az „első hegedűs” címet kiérdemlő Costin Ioannak a sorsa. Alakul, mert alakulhat. Munkájuktól függ, képességeiktől. Ezt ahogy van, ilyen egyszerűen, el kell hinnünk. Még akkor is, ha nem minden fiatal követi a lehetséges legjobb útírányt. Poharat hoznak, üveget is tele borral. Magasra emeljük a fény felé. Figyeljük színét, tisztaságát. Ugyanezt tesszük, a laboránsokat utánózva, fenn a patikatiszta laboratóriumban a kémcsövekbe töltött borral. Itt minden jó munkának jó bor az eredménye. Tizenkétezer hektár szőlő termését alakítják aranytiszta itallá a föld alatti betontartályok sorából álló óriási „gyárban”. Legfiatalabb borászati kombinátunk szakemberei lépten-nyomon azzal dicsekszenek, hogy csakis hazai gépekkel, berendezésekkel dolgoznak; valamennyit a kolozsvári Tehnofrig gyártotta, kitűnő minőségben.

Igyekeztünk végigjárni az odobești-i bor útját. Kilencszáz vagonnyi italról van szó, ami betontartályokban áll ugyan, de a cementhez nem ér; szintetikus anyagok állják útját. A levegő sem éri: egyik tartályból a másikba üvegcsöveken vándorol. Nagybánya közelében bányászott bentoniton szűrik át, iszapgáton áteresztik, ülepítik, hűtőgéphez kerül, pihentetik... Még azt is elhiszem, hogy innen illatosan és kacagó-tisztán kerül a töltőbe, ahol fehér ruhás lányok és asszonyok várják, címkézik, irányítják asztalunk felé. Egy vagonba 5600 üveg bor fér. Negyedévi tervük 750 vagon palackozott bor, nem számítva az exportot és a kimért bort. Persze nem csupán egyféle bort termelnek itt. Feljegyeztem, hogy a bor litere tíz lejen alul kezdődik, és indokoltan kúszik csillagászati magasba. A jó bor hamar elfogy, az sem akadály, ha olcsó. Párbajozzunk! Na, egészséget!

19. SZELÍD KOCSMA

Legmagasabban fekvő üdülő- és fürdővárasunk. Fenyvesben kanyargó dűlőút szélén állok meg, és lenézek a völgyhídra, melynek képe borvizesüvegeinkről ismerős. Ezer méter magaslattól figyelem a tavaszt: a hegyoldalakon, felhők alá kiterített, gonddal porciózott trágya, kaszálót éltető esőt vár. Lovas szekér a hegy derekát méri, hófehér műtrágyát huppant le róla egy bajuszos ember, útját ezzel jelzi. Apró szerelvény kaptat fölfelé, jót kanyarodva, hangtalanul, mert a Diesel-mozdony nem pöfög, nem szuszog, kapaszkodik szaporán. Leereszkedem, a völgyhíd előtti kanyarban bámulom a szokatlanul kicsi vagonokat. Tele vannak műanyag fóliába burkolt üres üvegekkel. A keskenyvágányú vasút talpfáin lépegetek, lábam alatt törött üveg csikordul. Kétszáz éve szállítják innen a borvizet, millió üveg törhetett össze azóta, ezen persze egyetlen kocsmában sem szoktak csodálkozni.

Hanem ez a viadukt szép, karcsú; az alatta átfutó gépkocsi kicsi petty az országúton. Nem nézek le, megyek előre a csapszékre. Játsszom a kisváros nevével, *bor* és *szék*, mi egyéb lehetne, mint kocma. Jó nagy! Maroshévízről az úttal együtt kanyargó kisvasút a Székelytető alatt eltér *Bélbor* irányába, onnan kanyarodik vissza a Borszéki-medencébe. Bélnek, vagyis hát gyomornak való *bor* ott is van éppen elég, azt mondják, hétszáznál több forrásból fakad. Csakhogy magasabbra kell érte menni, mint itt Borszéken. Bélbor ezer méternél magasabban fekszik a tengerszint fölött. Ennyi talán elég is lesz földrajzból.

Borszék vidékét, azt hiszem, mindenki ismeri. Ha van valaki, aki nem járt erre, akkor is tudja a tévé időjárás-jelentéséből: általában hideg vidék. Küzdelmes életű emberek kellettek, hogy az ország többi részéhez igazodva az élet itt is haladjon, örömben gyarapodjék. Ismerkedjünk meg néhányukkal, fiatalokkal is, akik a fenyőerdők aljában, bő vizű, tiszta patakok mellett valamivel többet akarnak a meglévónél, és akaratauk emberi melegénél azért jó sütkérezni, mert e fázós egy helyben topogásnál az ugyancsak jobb, becézni kell az ilyeneket, mint a nyári szép időt.

Ha mindenki becsületes volna, a borvízzel sem lenne annyi gond. Amikor a völgyhídon át a borvíztöltő állomás telepére érek, mint általában, kocsikat tolatnak, üvegek koccannak, ennyiből áll a duhajkodás. A csarnokokban sistereg a drága víz, amely itt csaknem ingyen van. Pukkan egy-egy üveg az önműködő töltőberendezésen, mert nem bírja a nyomást, szétfröcskölődik a teremben. A gépet vigyázó lányt nem ijesztik a durranások, rég megszokta. Különben ritkán történik baleset. Innen az üvegek ládádba kerülnek. Naponta négyszázezer üveg is megtelik, van víz elég. Kulcsár Gizella az egyik töltőgép mellől éppen csak inteni tud felénk, annyi ideje sincs a sok sürgő-pörgő üvegtől, pedig nem megszámálnia, csak ellenőriznie kell őket, s a rosszakat félretennie. Ügyes lányok dolgoznak itt, többnyire csak lányok, nem mintha könnyű volna a munka; eléggé nehéz napi nyolc órát talpon állni, örökké a rohanó futószalagot figyelni, de Mikk Éva, Lukács Mária, Molnár Zsuzsa, Zaneaga Maria a megmondhatója, hogy más női munkát nemigen találni a környéken. Ők és a hozzájuk hasonlók nem hagyják el szülőföldjüket. Hacsak nem kerül egy-egy „tündérkirályfi”, aki elcsalogassa őket.

Jön a borvíz, jön az üveg, a lányok maradnak, töltik, töltögetik az üvegeket több váltásban, évek óta - lényegében ezt nevezik itt termelésnek. Ehhez is becsületes munka szükséges.

A vállalat mindentudó igazgatójával beszélgetve, a becsület gondját és igényét Borszék határán kívülre is értették, mert ha mindenki becsületes volna, könnyebb lenne a munka is.

1952-ben az akkor Hollósarkáig közlekedő, az erdőkitermelésben használt kisvasutat a borvíztöltő felé irányították, elkészült a völgyet áthidaló viadukt, szabad utat kapott a borszéki víz. Az egykori borvizes szekerezéstől a vasúti szállításig kétségtelenül óriási a fejlődés. Most millió literekben mérik a termelést. De úgy látszik, egyre szomjasabb a nagyvilág, ma már az egész országban ismerik és keresik a borszéki vizet, külföldön hasonlóképpen. Az üvegek útja innen átvezet Maroshévízre, ott kell átrakodni a normál vasútra. Ez konténerek segítségével a legkönnyebb, ezért jó, ha minél több van belőlük. Szerepel egy tervben, hogy a borszékieknek 1985-ig ki kell vonniuk a forgalomból a fa- és műanyagládákat. Egy konténerben 170 üveg fér. Hátránya is van: a konténerben könnyebben törik az üveg, tolatásnál, ütközésnél nagyobb a veszteség. Egy liter borszéki víz 76 baniba, egy üveg 1,70 lejbe kerül. A konténer és más kezelési költség literenként 5 lejre emeli a töltők költségeit. A konténerek nehezek, csakis géppel lehet mozgatni őket; a lerakodásnál még nem mindenütt vannak erre megfelelően berendezkedve. A felkészületlenség pedig számtalan üveg épségébe kerül, a benne lévő borvízről ne is beszéljünk. Miután a konténer megérkezik az eladóhoz, csak a kirakodás után derül ki, hány üveg maradt épségben. Itt szól bele a borvíz-ügybe a becsület. Az eladó becsületétől függ, mekkora hiányt jelent. Nagy részük fiatal. Ezért részleteztük a borszékiek gondját, jó, ha tudják, sok minden rajtuk múlik. Arról például nem tehetnek, milyen színű üvegbe kerül a borvíz. Évekkel ezelőtt javasolta valaki, hogy a fél literes üvegeket színük szerint kellene használni. A barnába sört a fehérbe olajat, a zöldbe csakis borvizet töltsenek. Így a sörgyárban és az olajgyárban is könnyebben végeznék az üvegek tisztítását. A borszékiek utasítást kaptak: fehér üvegbe ne töltsenek. De a tordai és a segesvári üveggyár csupa fehér üveget küldött eddig, mert így könnyebb és gazdaságosabb - nekik. A borvíztöltők szempontjából ez is könnyítés lett volna, ha megengedik, hogy az üveg kupakjára írják az ásványvíz nevét. Ehhez nem járultak hozzá az egészségügyiek, mert az ásványvizet nem lehet csak úgy összevissza iddogálni, jó, ha orvosi előírás szerint fogyasztjuk, ez pedig nem fér rá a kupakra. Az előírásnak ott kell lennie minden üveg címkéjén. Ugyanilyen megfontolásból címkézik a söröket is, amit persze nem orvosi előírásra fogyasztunk, viszont jó tudni, mikor készült, meddig érvényes. Ha már a javallatok és ellenjavallatoknál tartunk, azt is tudni kell, hogy nem az a legjobb borvíz, amelyik a leginkább pezseg. A természetes borvíznek a szénsavtartalma 2,2-2,4 milligramm literenként. Ha ennél több, akkor erősen pezseg és a fogyasztó elégedett. Pedig nem a gyöngyözését, hanem azt kellene néznie, hogy miféle ásványi sókat tartalmaz. Ez a lényeg a borvízben. Még valami: egy osztrák céggel együttműködve Deit néven borszéki víz hozzáadásával hűsítő készült. Nemsokára két új márka is készül itt, a Sorela és az Aurela. Érdekes, hogy mi nem tudunk olyan hűsítőnek való növényi kivonatot készíteni, amely tartósan megőrzi jó ízét, és nem savanyodik meg. Pedig ez volna csak igazán üzlet. A hűsítőkből, bármily gazdag is a választék, sohasem elég.

Hordjon most már bármit, ezután már csak vízhordó kisvasút lesz az erre kanyargó vékonyka sín pár neve. Maroshévízről felfelé üres üvegekkel, visszafelé tele üvegekkel vannak rakva a 10-15 tonnás platók. A borszéki ásványvíztöltő azon kevés vállalat közé tartozik, amely elmondhatja, hogy saját vasútja van. S mert van, az igazgató gondja az is, hogy rendben tartsa, sőt, hogy felújítsa. Évenként 4-5 kilométer sín párt cserélnek egy centiméterrel vastagabbra. Hogy ez milyen sokat, mekkora biztonságot jelent a közlekedésben, ezt leginkább a néhány éve kapott 450 lóerős mozdonyok vezetői tudnák megmondani és a javítók, akiket Gáll Bandi irányít a tornateremnyi depóban. (Azt nem írhatom, hogy fűtőház, mert az utolsó szénrel-fával táplált kávédarálót kivonták a forgalomból ezen a vonalon.) Gáll András azért érdemelte ki a becenevet, mert ő itt a munkát 1952-ben kezdte, és apránként gyarapodott tudásban, kitartásban. Most, hogy túl van a negyvenen azt mondják, mindent tud, embereivel motorokat javít, karbantartja, kicseréli az apró tehervagonok kerekeit. Kilenc mozdonyra vigyáz fel és huszonegynéhány emberre, akiknek többsége fiatal. Demján Gézát, Krammer Károlyt és

Balázs Józsefet dicséri hamarjában. Náluk nélkül, - azt mondja - nem sokra menne. Igaz, alkatrészek nélkül se megy sokra. Amikor hiányzik valami, nyakukba veszik az országot. Keményen megharcolnak az alkatrészekért, mert nagyon jó a borszéki víz, de a szilágysági pálinka mellett nem a legjobb valuta, azt mondják, gyenge az ereje.

A városka központjához közel húzódik a keskenyvágányú útja, itt van egy kisebb kitérő vágány mellett a vasutasok háza. Steinbach Sándor és felesége, Floarea tart benne szolgálatot már három éve. Régenből jöttek erre a vidékre, mert ott már befellegzett a kisvasútnak. Komoly iparhoz, azt mondják, nem illik az ilyen gyermekjáték. Illyés Lajos mozdonyvezető még így is szereti a mesterségét. Napi hat utat tesz meg társaival együtt; de hetenként hazajáró útja is van, mert régeni. A borvízszállításnak van jövője: nyolc új légfékes kocsit kaptak nemrég, a vonalon folyik a főjavítás, nekik tehát még kenyeret ad a vasút.

Doca Pavel száll le a mozdonyról másfél éves kisfiával. Mindketten szeretik a vonatvezetést, ha már itt megtelepedtek. Doca Pavel egyelőre a tolatásban segít. Fia a napközibe jár: bíznak a vasútban.

Gyors vizű patak igyekszik a völgybe a vasút és a korszerű új tömbházak között. Mondják a vasutasok, hogy lefelé olykor 3-4 kilométeres sebességgel kell haladniuk a nagy súly és a meredek pálya miatt. De évtizedek óta nem volt errefelé baleset, pedig sorompó sincs, az országút kereszteződésénél a gépkocsiforgalomnak van nem-hivatalos elsőbbsége. Ennek ellenére - vagy éppen ezért - a kisvasút tiszteletet érdemel. Nélküle sokkal kevesebb borvíz jutna ki innen a világba. Ha munkáját átszámítanánk tehergépkocsikra, annyi volna a kocsik a töltőállomásnál állandóan, meg se tudnók számolni; forgalmi dugót hoznának létre az amúgy is szűk helyen. Olyan volna az üdülőváros kapuja, mint kocsmaajtó csúcsforgalom idején.

15. VISSZAÁLLÍTÁS ELŐTT

Nem mi késtünk, a kisvonat indult valamivel hamarabb a megadott időpontnál. Ez a kisvonat nem szerepel semmiféle menetrendben, útjait a szükség irányítja és a nappalok hosszúságáról rövide. Régen a nappalok életértékét látástól vakulásig nyomósította. Pirkadástól sötétedésig lehetett dolgozni. Kellett is. A sokféle napszamos munka közül az erdőművelés ma is megköveteli az egész napos igyekezetet. Mikor a Dédáról Maroshévízre tartó országúton száguldva, a Maros túlsó partján megpillantottuk a ratosnyai fatelepről induló szerelvényt, a korán kelők jóleső érzésével nyugtáztuk, hogy látogatásunk a Kelemen-havasok aljában megkezdődött. Nem bosszankodtunk, hogy lekéstük a vonatot. Elmerengve néztük, ahogy a kicsi mozdony széles füstcsíkot hagyva maga után, az apró kocsikból álló szerelvényt vonatva átvág az országúton, s a lépésnyi szélességben lefektetett sínpáron eltűnik az erdőben. Nem nyugtalankodtunk, tudtuk, hogy a kisvonat kanyargós erdei útján néhol csak lépésben haladhat, s így könnyen utolérjük a tizenkét kilométernyire fekvő első megállóig. Különben is velünk volt Nagy János, a ratosnyai kisvasút pályafenntartóinak mestere, akinek egy intésére „nyöszörögve” megáll a vonat, mert mint mindenütt, ezen a régi vonalon is a biztonság az úr. A pályamester jóváhagyásával indul és érkezik minden szerelvény, végül is az ő tapasztalatára épül az a minden alkalommal megújuló felelősség, amely lesegíti ide a völgybe azt a rengeteg faanyagot, amit az erdővel küzdő munkások a tervelőírásoknak megfelelően kitermelnek. Nagy János marosvécsi. A ratosnyai vasútnál évtizedekkel ezelőtt többnyire vécsiek dolgoztak. A vasútépítés és karbantartás szakmunkának számított: hozzáértés, lelkiismeretesség és csoportszellem kellett hozzá. Összetartás nélkül ezt a munkát nem lehet, talán nem is érdemes végezni. Akkor még az volt a szokás, hogy a pályamunkások, akár a fakitermelők, huzamosabb ideig fennmaradtak a hegyekben. Hetenként vagy két hétben egyszer tértek haza, mint mostanában a messzire ingázó munkások teszik. Az együttlét és a hazatérés is könnyebb volt az egy helyről való, együtt dolgozó emberekkel. Most egyetlen vécsi emberrel találkozhatunk a ratosnyai kisvasútnál, az egyetlen szakemberrel, aki tudja, hol és mit kell mozdítani a keskenyvágányú vasútvonalak mentén ahhoz, hogy ezt az öreg vasutat továbbra is használni lehessen: Nagy János. Nem éppen fiatal ember, nemsokára nyugdíjba megy. Bizonyára ezért nem visel már vasutas egyenruhát. A régit elnyűtte, újat nem érdemes venni arra a kis időre. Naponta ingázik Marosvécsről, a hajnali vonattal érkezik; a kisvonat mozdonya már befűtve várja. Elintézi a sürgős ügyeket az irodában, aztán fellelepszik az emberekkel az utolsó kocsira, és az álmos reggeli csendben, a vonatkerekek egyhangú kattogása közben elsorolja magában aznapi teendőit. Most is azt teszi, csak int, hogy tovább, jó úton járunk, amikor letérünk az aszfaltról a nemrég kavicsozott útra. Elhagyjuk a falu házait, és az erdős völgyben felfelé kaptatunk a poros úton. Néhány kilométer után az út mellé szegődik a kisvasút sínpárja és a tiszta vízü patak. Nem halljuk a mozdony szuszogását-fűjtatását, a szerelvény apró kerekeinek „zenéjét”, nem látjuk a kisvasutat jelző füstszalagot. Tíz perc múlva pár házzal és raktárral „díszített” tisztásra érkezünk. Pionértábor. És ez a kisvasút első állomása is, régen egyféle központja; több sínpár is indult innen a szétágazó völgyeken át, fel a hegyekbe.

Szürke az égbolt, a fák között nedves-hűvös a levegő. A kisvonat még nincs sehol. Nem látjuk, nem halljuk küzdelmét az emelkedőkkel, a kanyarokkal. Csend van. A riporter két útítársra figyel, akik emlékeikkel vannak elfoglalva. Kiderül, hogy a pályamester fiatalabb korában pályamunkásként nyaranta együtt dolgozott az akkor egyetemi hallgató, most szerkesztő és író Varró Jánossal, aki szülőfalujában töltött nyári pihenőjének egy napját szánta

erre a ratosnyai kirándulásra. Földiek. A két Jánosnál különb kalauzt keresve sem talált volna a riporter: beszélgetésükből mindegyre kitűnik, milyen nagy volt egykor a kisvasút becsülete. A *Románia erdei* című monográfiából is kiderül, hogy nálunk csak 1930 után kezdtek olyan erdei utakat építeni, amelyeken gépkocsik közlekedhettek. Számottevő útépitésre csak 1956 után került sor. A tervszerű, az ország egész erdőterületére ésszerűen elosztott úthálózat kiépítése akkor oly gyors ütemben haladt, hogy tíz év múlva a kitermelt famennyiség nyolcvan százalékát gépkocsival hordták le a hegyekből. No de addig a fakitermelésben a kisvasút volt a leginkább használt szállítóeszköz. A meglévő vonalak karbantartására sokat áldoztak, és a fakitermelőket követve újabb pályákkal gyarapították az erdei vasutat. Az első, kizárólag fakitermelésre használt kisvasút éppen itt a környéken, a Görgényi-havasokban épült. Főleg hangszerfát szállítottak rajta. 1864 után, az egyházi erdők államosítása nyomán fellendült a vasútépítés. Főként 0,76 méteres nyomtávú sínpárokat fektetnek le. De például Piatra Neamț és Tarkő-havas között hatvan kilométer hosszúságban egy méter szélességű, máshol normálszéles (1,435 m) vonalat is építettek. Az első világháború után a Kárpátok déli és északi lejtőin, Máramarosban és másutt építenek erdei vasutat. Resicán mozdonyok, kocsik, sínek készülnek. 1960-ban erdei vasútjaink hossza 4246 kilométer.

- A marosvécsiek mind vasutasok voltak. Hévízen is iparvasút működött. Ott dolgozott a bátyám. Tizenkét éves koromban én is odakerültem. Gyomláltam a töltesen. Tizennyolc éves koromban már váltókezelő voltam. Aztán jött a második világháború. Elvittek katonának. Fogságban is voltam... Miután hazaengedtek, itthon várt az újabb katonáskodás. Leszereltem, elmentem a vasútépítőkhöz, a Zsil-völgyébe. Volt itt Ratosnyán egy pályamester, Németh Ferencnek hívták. 1912-ben jött ide, amikor ezt a vonalat építeni kezdték. Engem is ő hívott. Már a húszas évek előtt is dolgoztak itt vécsiek. Emlékszem, vagy ötvenen elmentek Curtea de Argeșbe kiképzésre. Ott volt, talán még ma is ott van a keskenyvágányú vasutak központja. Akkoriban Maroshévízen új vasúti építkezés indult. De ide, ebbe a körzetbe tartozott Borszék is. Volt munka. Annak idején itt Ratosnyán nyolcvan kilométer hosszú vasutat kellett karbantartanunk. Hetvenen voltunk erre a munkára. Jelenleg harmincnyolc kilométeres a pálya. Tízen gondozzuk. Rendre elmentek az emberek. Előbb a vécsiek. Esztergályosok, lakatosok, szerelők a különféle gyárakban. Jobb dolguk van, mint nekünk. Reggel mennek, este már otthon vannak. A fiatalok szeretnek szórakozni, és sokat adnak arra, hogy kényelmes munkát végezzenek. Itt nálunk megtörténik, hogy a 22-es kilométernél kell aludniuk az embereknek. Ha reájuk esteledik... Mert van itt munka éppen elég, csak győzzük. 1953-ban kezdődött a kisvasút hanyatlása. Nem építettünk többet, inkább bontottunk. Láttuk mi magunk is, hogy igaz, amit a vezetők mondanak: „Nincs jövője a kisvasútnak!” De Németh Ferenc, a nagybátyám, addig csalt, amíg a helyébe léptem. Iskolát is végeztem Marosvásárhelyen. Most aztán minden talpfát, minden sínszeget ismerem ezen a vonalon...

Befut a vonat. Pihenőt tart, amíg a mozdonyvezető megtisztítja a tüzelőteret a lerakódott salaktól. Régen fával fűtötték ezeket a mozdonyokat. Fa volt elég, munkáskézben sem volt hiány, a mozdonykazan alá való farakások katonás rendben sorakoztak minden állomáson. Most a fának nagyobb az értéke, mint régen, ezért áttértek a kőszéntüzelésre. Gyenge minőségű barnaszenet kapnak, csupa kő meg föld, sok salak marad utána. Minden út alkalmával négyszer-ötször kell szabaddá tenni a tüzelőteret. Nincs mit tenni, közben várni kell. Minél messzebb kerülünk az ipari központtól, minél mélyebben hatolunk az erdőbe, és fennebb jutunk a hegyekre, úgy tűnik, az időnek annál kevesebb az értéke. A ráérős mozgást valószínűleg az egész napos munka diktálja. Az erdő nem fut el - mondják. Akik megdolgozzák, nem néhány napra jönnek, hanem az időjárás szerint is változó hónapokra, évekre.

Helyet szorítanak számunkra az utolsó előtti kocsin. Hosszában elhelyezett deszkára ülünk, a lábunk csaknem a töltésig lelóg. Hallgatag emberek ülnek mellettünk. A legidősebb Ördögh Jenő, valamikor fékező volt. Boda Károly és Demian Vasi negyven év körüliek. Boda nyolc éve van a kisvasútnál. Dicu Victor valahonnan a kőművesektől került ide. Petrucz Iosif, Bamber Gheorghe, Valic Viorel, Puskás Sándor fiatalabbak. Velünk tart még Lirca Cazeru technikus, aki az erdőkitermelők munkáját ellenőrzi. A férfitársaságból kivirít a csinos telefonoslány. Ő télen-nyáron naponta kivonatozik Székpatakáig, ahol a telefonközpontot kezeli. Tányérsapkában, kis zászlóval felszerelve, állva utazik Deabluc Iulian, a vonatkísérő. Mozgékony, vidám legény. Mindnyájan tudjuk róla, hogy megy katonának, megkapta a behívót. A kocsisor előtt erőlködő mozdonyon Movilă Ioan a szolgálatos. Ratosnyán két mozdonyvezető dolgozik. A második, Szász Pista bácsi 1950-től járja ezt a vonalat.

Int a katonaköteles fiú, füttyent a mozdony, sűrű fekete füstöt présel ki a kéményen, szuszog kegyetlenül. A mozdonykerekek egy helyben forognak; ilyenkor reggel még harmatosak, nedvesek a sínek. A mozdonyra szerelt tartályból a „főnök” száraz homokot enged időnként a sínekre. Kapaszkodik a masina, rángatja az utána kapcsolt kocsisort. Fogózkodni kell. Különböben azért ülnek az emberek az utolsó kocsi, mert úgy gondolják, nem ér odáig a mozdonyfüst. Megyünk, egyenletesen kattognak a kerekek. Figyelem, hogy száll a füst a magasba. De később a hirtelen emelkedők, kanyarok, a változó széljárás következtében mi is kapunk belőle. Az erdő így is szép, vadregényes. Minden erdei utazásnak különös varázsa van. A friss, innivalón tiszta patakban kövek alá húzódnak a pisztrángok. A lombok szűrt fényt szórnak ránk. Később már az sem szegheti kedvünket, hogy hűvös eső szítál. Az időjárás végezze a dolgát. Az egyszerű ember bölcsen nem elszenved, hanem megértően igazodik hozzá. Nagy János sorolja gondjait:

- Télen a havat takarítjuk, a rongálódásokat sürgősen kijavítjuk. Tavasszal jött a haddelhadd. A felfagyások következtében felemelkednek a talpfák, víz kerül alájuk. Van dolgunk elég. Kellene a sok jó sín, sínszeg, csavar. Honnan vegyünk? Amikor szólok, leintenek: úgyszincs jövője a kisvasútnak. A Maros bal partján 1962-ben felszedtünk egy vonalat. Ezt pontosan ötven évig használtuk. Ugyanabban az évben hasonló sorsra jutott a brádi vonal. Éppen most hagytuk el jobb kéz felől. Székpatakáról három 9-12 kilométeres pálya vezetett különböző völgyekbe, 1976-ban bontottuk le a Tihut. Most egyetlen irányban közlekedünk. Bizony nagy kárt tettünk ezeknek a vonalaknak a megszüntetésével. A síneket elhordták; a közeli falvakban betonkerítésekhez használták fel. Nemrég parancsot kaptunk, hogy állítsuk vissza a Bradot és a Tihut. Miből? Kivel? Tudtommal már vagy még nem gyártanak kisvasúthoz való felszerelést. Hát nem lett volna jobb megőrizni ezeket a vonalakat úgy, ahogy voltak. Utak épültek a töltésekre. Most pedig az utakra kell lefektetnünk a síneket... A hatvanas évektől személyszállítást is végeztünk. Az irodám falában még megvan az ablak, amelyen a jegyeket kiadtuk. Málnaszezonban volt úgy, hogy naponta százával szállítottuk a gyümölcszedőket. Igaz, most már nincs erre felé annyi málna, mint régen. Az erdőgazdálkodók nem engedik elterjedni a málnát, mert az az új erdő rovására történne... Mondom, kár volt elsietni a dolgot. Most törhetjük a fejünket, honnan vegyünk például szakembert a kisvasút karbantartásához. Hát még az építéséhez?! Mert mindkettő szakmunka. A kisvasút felszámolásával a szakembereinket is elpazaroltuk. Ők már idősek, nagy részük nyugdíjban van, nem hívhatjuk vissza őket. Ezt a munkát nem lehet gépesíteni.

A következő pihenőben ezen elvitatkozunk egy kicsit. Varró János ugyanis Svédországban is megfordult, és látta, hogy a vasútlakást géppel végezték. Nálunk is van már hasonló gép. De most valószínűleg nem arról van szó, hogy nagyarányú gépesítéssel oldjuk meg a kisvasutak gondját, hanem inkább arról, hogy az energiafogyasztás szempontjából olcsó vasúti szállítást, ahol lehet, visszaállítsuk erdei útjaink mellé. És arról is, hogy újra meg kellene kedveltetni az

emberekkel az erdei munkát. Ratosnyán például egy évig kínlódtak a mozdonyvezetők fűtő nélkül. Pályafenntartó munkást, előmunkást, ahogy mondani szokták, kötéllal sem lehet fogni.

- Sokszor mondom - szól Nagy János -, nem úgy csináljuk, ahogy kellene...

Elégedetlensége most főleg annak szól, hogy a Régen-Laposnya közötti negyvenöt kilométeres vonalat is felszámolták. Kertek virultak a vasút mentén, kijártak oda a városiak. A kertészkedés pihentető munkáját nem mostanában találták ki a városiak. Talán sikerül feléleszteni ezt az elfelejtett szokást is.

Székpatakán megmászni való sziklacsúcs várja a kirándulókat. Mi inkább átvergődünk egy gyors vizű patakon, és megnézzük a mini vízerőművet. Nem működik. A dinamó nem bírta a megerőltetést, és leállt. De a kísérlet így is sikerült. Bebizonyosodott, hogy némi befektetéssel, ha szükséges, százméterenként is működtethető itt egy-egy áramfejlesztő. Mellesleg, ez az itteni munkásoknak nem újdonság, nem titok. Az idősebbek ötven évvel ezelőtt is láttak már ilyet. Nagy Jánossal arról beszélgettünk, hogy ilyen áramforrással akár a kisvasút villamosítása is kifizetődő volna. A villanymozdonyhoz nem kell fűtő, egy gonddal kevesebb lenne.

Megnézzük a telefonközpontot is. Falra szerelt apró doboz, tíz munkahely kapcsolható. Előbb persze - egy kar forgatásával - a csengőt kell működésbe hozni. Két hosszú s egy rövid csengetésre fel kell emelnünk a kagylót, mert - a mellékelt táblázat szerint - akkor Székpatakát hívják. Csend van. A telefonoslány tüzet rak a kályhába. Kinn az épület előtt erdőmunkások, pályamunkások, hegyi emberek forgolódnak. Az élelmiszertüzetben kenyeret osztanak, de van ott néhányféle konzerv is. A patakparton hegyvidéki ló áll, rajta fanyereg. A teher, amit idáig hozott, a szerteszt heverő gerendák egyikén hever. Nem is egy, hanem két teletömött átalvető. Asszony és idősebb férfi őrzi. Utaznának tovább, ha valamelyik rönkszállító kocsit felvinné őket. Nem várnak a kisvonatra, visszafordulása bizonytalan. Még ma Vásárhelyen kell lenniük, ordát visznek a piacra. Kérésünkre kibontják az egyik átalvetőt. Némán nézzük az egyik ölnyi nagyságú hófehér ordagomolyát. Veszünk belőle, ha borsos ára is van. Mások is megkívánják tőlünk. Szaporán, többször is fordul a pakulárasszony az átalvető és az élelmiszertüzet mérlege között. Ha történetesen kiránduló csoporttal jöttünk volna, mind elfogyott volna az ordája már itt fenn, a havason. Utat, időt, több pénzt nyert volna, ha... De maradjunk a jelenben. A hegyvidéki turisztika és az ottani vendégellátás, ha nem is a jövő század, de a következő évtized dolga lesz. Mert az nem vitás, hogy van és lesz ilyen igény. Élénkül majd az élet hegyeinkben is.

Tiszta a kismozdony tüzelőtere, megyünk tovább. Több kocsit és rajtuk több utast szállít a vonat. Az utasok között feltűnik egy fiatalasszony. Ölében kisleány. Meredekebbek a kaptatók. Egy helyen csak a kocsik felét képes magával vinni a kismozdony. Magunkra maradunk. A közelben méhésztanyát látunk egy tisztáson. Reggeli mozdulatlanságban állnak a fák. Felhős a közöttük látható tenyérnyi égbolt, de már derül, mozgolódnak a méhek. Visszatér értünk a mozdony, az előbb vontatott kocsikat egy rakodótelep elágazásánál hagyta. Újra útnak indulunk. Fenyvesbe érünk, a fenyők csaknem összeérnek fejünk felett a magasban, zöld alagútban kapaszkodunk fölfelé. Az öreg mozdony nehezen bírja a terhet. Leszállunk a kocsiról, gyalog folytatjuk utunkat. A következő kanyar után pályamunkások csoportjába ütközünk. Csákánnyal, lapáttal pizmognak a töltésen. (A pizmogás a pályamester kifejezése.) Fényképezünk. Csoportfénykép is készül. Varró János szakmai tudnivalókról érdeklődik a pályamunkásoktól. Úgy néznek rá, mint apáik régen a nagyságos úrra, amikor az belekontárkodott a munkájukba. Varró János elveszi egyiküktől a csákányt. Csak a stílus kedvéért beleköp a tenyerébe, elkezdí verni a zúzott követ a talpfák alá. Nagy János követi példáját. Szembe állnak egymással, mint a kovácsok. A zúzott kövek engedelmességgel préselődnek a talpfák alá, éppen oda, ahová a sínvasat rögzítették. Később megtudom, hogy

ezt a műveletet nevezik krampácsolásnak. Ütemesen dolgoznak. Az emberek egyelőre csak ezt veszik észre. De az ütemes munkában benne van a kitartás, a módszeresen végzett teljesítmény fölött érzett öröm, a rendszeretet és a pontos munka megszokása is. Aztán a két krampácsoló csákánya felváltva hozzá-hozzáütődik a sínhez; cifrázzák, mint a kovács-mesterek szokták. Először az egyik cigányfiú szája húzódik mosolyra. Látszik rajta, hogy élvezi, szereti ezt a zenét. Felmorajlik a társaság. A pályamester nem szól, nem vonja le a tanulságot, hogy na, fiúk, így kell ezt csinálni. Amikor befejezik a munkát két talpfa között, szótlanul átadja a csákányt gazdájának.

Dél elmúlt, mire feljutunk a fatelepre. Placc a neve. Ha leszámítjuk a Scurtunak nevezett elágazást - amely, miként a neve is mutatja, mindössze három kilométer, nincs tovább. De az innen nyíló völgyekből, a patakok mentéről úttalan úton is behozzák a traktorok a fát. A hegyekből lóvontatással húzatják le a szálfát. Valahol, nem is olyan messze földgyalu dolgozik, halljuk a hangját: gépkocsiknak való utat vág az erdő alján. A Kelemen-havasok aljában vagyunk, ezeröttszáz méter fölött. A Kis-Pietrosz csúcsa hívogatóan emelkedik a táj fölé. Megrakott vagonok sorakoznak a rakodó mellett, de az emberek nyomban hozzálátnak az üres kocsik megrakásához. A most érkezetteknek kijár az ebédidő. A pályamunkások először hálöhelyüket rendezik be egy elhagyott faházban. Matracokat hoztak magukkal egy régi szálláshelyről, vaságy pedig van itt elég. Itt van az erdőmunkások szálláshelye is. Alvásra való hely. A puliszkalisztes zsák dagadtan lóg le a gerendáról. Ez is mutatja, hogy jó ideig még itt dolgoznak a fakitermelők. A telep fölött egyszobás faházban lakik a fakitermelők mestere. Oda igyekszik a fiatalasszony. Kézen fogva húzza maga után az utazástól fáradt kislányt. Csepereg az eső. Mi is bemegyünk a mester házába. Az ablakból kitekintve zöldekes kertre esik tekintetünk. Legalább a zöldhagyma kikerül belőle. A fiatalasszony feljön időnként férjét meglátogatni, s ilyenkor megkapálja a kiskertet. Fenyőhasábok lobbannak lángra a csikókályhában. A kislány eszik először. Közben elálmosodik, belealszik. Ide kerül a technikus, és végül a huszonegynéhány éves mester. Falatozunk. Belép két avasi ember. A patakparti út építésére szegődnének. Szabályos alku folyik. A technikus hiába mondja, hogy csakis az előírások szerint fizethet. Tízezer lejnél kevesebbért nem vállalják. Kiderül, hogy az elmúlt napokban a szóban forgó útszakaszon már négyszer is robbantottak, s ez is pénzbe kerül. A megegyezést úgy akarják siettetni az avasiak, hogy fenyegetőznek: máshol is van munka, mennek kaszálni... A technikus megígéri, hogy kimegy a helyszínre, felméri a munkát, kiszámítja, mennyit kaphatnak.

- Gyakran megtörténik, hogy mikor van munkagép, nincs ember, és fordítva. Jönnek, mennek az emberek, de az évenként több mint százezer köbméter fát le kell vinni a völgybe, a tervet teljesítenünk kell. Egy-egy csoport négy-öt hónapnál nem tölt többet a hegyekben. Úgy kell bánnunk az emberekkel, mint a hímes tojással, hogy maradjanak.

1979-től felel ezért a kitermelő egységért a technikus. Bírja idegekkel, megértően bánik az emberekkel. Ahhoz képest, hogy az iskola elvégzése után irodában dolgozott, feltalálja magát, szervezni is tud. Hatvanhat pár lovat tartanak a favágók, a kitermelő vállalat tulajdona az egész állatállomány. A technikus, mikor fogytán az abrak, megkéri embereit, kaszálnak füvet a lovaknak. Szénát is gyűjtetett télire. Ezt hivatalosan öngazdálkodásnak nevezik. Azon az egyszerű megállapításon alapul, hogy az állatoknak enniük kell, másképp nem képesek húzni az igát.

A technikus megtörli zsebkését, és a fiatal mesterrel elsiet. Ha találnek rönkfordítót, hamar megraknak ketten egy kocsit. A rönkfordító itt a legértékesebb szerszám, több száz lej az ára, ha akad egyáltalán olyan, aki eladja.

Végül a technikus egy rúddal segít a rakodásnál; ilyenkor senki sem adja ki a kezéből a rönkfordítót.

A vonatirányító rögtönzött halászfelszereléssel pisztrángot akar fogni. Jön Pop Viorel puskával. Erdészeti diplomáján még alig száradt meg az aláírás. Figyelmezteti az orvhalászt: legközelebb megbünteti. Szigorú fiatalember, mondják az emberek, az ilyennel nem jó kukoricázni. Vonatindulásig az irányító azért kicsalogat négy pisztrángot a sebes vízből. Az úton újabb tele kocsikat csatolnak a szerelvényhez. Lefelé haladunk. A mozdony napi adagja, két köbméter víz és másfél köbméter szén, fogytán van. De a mozdonyvezető már inkább csak a fékezéshez működteti a gőzgépet. A következő rakodónál, éppen a kötélpálya alatt, kiugrik az egyik hibásan megrakott kocsi. Próbálják a kötélpályáról leengedett kampóval visszamemelni. Nem sikerül. Különben is szabálytalan: az óriási súly miatt elszakadhat a sodrony. Le kell rakni a fát. Nem várjuk meg, indulunk lefelé a sínek mentén. Néhány kilométert megyünk, Nagy János utolér egy megrakott kocsival. Felvesz. Ereszkedünk le a völgybe. A pályamester hol kiengedi, hol szorítja a féket, mérsékeli a kocsi robogását. Egy kisebb rakodó előtt utunkba kerül egy másik, tölgyfával rakott kocsi. A mienkhez kapcsoljuk. Nagy János előre megy. Varró János hátul, a biztonságosabb részen velem marad. Harmincegynéhány éve nem gyakorolt mesterség fogásait próbálja. Büszkeséget érzünk: levisszük a két vagon fát a völgybe. Sajnos nem sikerül. A méhésztanya előtti egyenesben a kelletténél erősebben fékeztünk, a kocsik elvesztették lendületüket az emelkedőn. Teljesen be kellett húznunk a féket, hogy ne csússzunk visszafelé. Jönnek a méhészek, pálinkát, mézespogácsát kapunk, mégsem tudjuk kinyomni a kocsikat. Egy óra múlva hatalmas, rönkszállító teherautó jön. A sínek itt az országúton futnak, nem is tudott volna elhajtani mellettünk. A sofőr óvatosan nekivezeti járművét a vagonoknak, és úgy nyomja a tetőig, hogy öröm nézni. Felugrunk az újra völgybe tartó vagonokra. Székpatakáig nincs több akadály, ott holtvágányra állítjuk őket. Gyalog indulunk tovább. Melegen süt a nap. Nagy János mutatja, melyek azok a völgyek, ahol visszaállítják a kisvasutat. Országos hálózatunk az elmúlt tizenöt év alatt negyedére csökkent. A következő években gyarapodni fog. Még egy jó híre van Nagy Jánosnak: Régenben száz új kismozdony készül. Az első próbaüzemeltetése talán már meg is kezdődött. Megvan a remény, hogy a hozzá hasonló szakembereknek lesz miért örülniük, nyugdíjba vonulásukkal sem hal ki a szakmájuk.

Szénégetők mellett haladunk el. Munkájuk eredményét is a kisvasút szállítja oda, ahol szükség van a faszénre. Utolér egy lovas szekér. Felkérezkedünk, vidáman porzik utánunk az út a pionírtáborig, Azt hiszem, helikopteren és tutajon kívül mindenféle járművel utaztunk ezen a napon. Este van már, mire kiérünk az aszfaltra. Gondolatban végigfutok keskenyvágányú vasútjainkon. Visszaállításukat nem a nosztalgia: a kor parancsolja. Sorsukban annyi a tanulság, hogy nem lehet átrobogni felettük: az életnek mindenkor emberarca van; nyugodt, megfontolt lépésekkel mehetünk csak előre.

(1979-1962)

REGÉNYEK SZÍNHELYÉN

Ismerek valakit, aki harmincegynéhány éve készül hazalátogatni szülőfalujába, de tervezett utazását minduntalan el kell halasztania. A falu, ahol született, közben várossá nőtt, rokonai, ismerősei eltűntek ez időben, csak vágya és emlékezete változatlan. És megtanult sóvárogni. Ilyen sóvárgó vágyat érzünk egy-egy emlékezetes könyv elolvasása után: *vannak olyan olvasmányok, amelyeket önkéntelenül továbbgondolunk, hőseiket és a tájat, amelyben élnek, képzeletünkben a valóságba, a mába vetítjük. Nem kontárkodás ez, hanem az író igaz szándéka szerint való. Az igazán életes művek, úgy tűnik, egy befejezhetetlen regényfolyam gyönggyé zsugorított részei.*

1. TEBEA FÖLÖTT

I.

Az Öreg Havason állunk, térdig ködben és hószagban.

Eddig utunk sem volt éppen mindennapi.

Gyulafehérvárról indultunk a régi római úton, a Via Magnán jöttünk Sárdig. Aztán tovább, a híres „boros” falvak és a Mátyás király lakodalmi borát termő Celna vonzásának ellenállva, fel az Ompoly völgyén, jó, aszfaltozott úton jutottunk Mócvidék szívébe.

Abrudbánya az a hely, ahol az utak találkoznak. Nem akármilyen utak, kétezer évesnél régebbiek: elsősorban az arany útja, amely a verespataki, ecettel locsolt, tűzzel repesztett sziklaktól messze vezet a történelemben: Cotilius Bruda húsz tonnás aranykészletével és pompeji hírességű palotájával csupán aprócska állomás ezen az úton, amely (többek között) Traianus Rómájáig visz. Egy tudós számítása alapján az innen származó 165 tonna arany és 331 tonna ezüst árán épült Traianus oszlopa és a Forum, s ki tudja, még mi mindenre volt jó a más vidéken termett ragyogás, amelynek évezredekig csak az árnyéka jutott erre a vidékre.

Bármikor és bármit elvihettek erről a vidékről, csak a táj szépségét nem. Ez is aranyat ér. Nemkülönbén a történelem, amely aranyablakon nagy emberek nevét őrzi és köti végérvényesen ehhez a tájhoz.

Abrudbányán egy leszerelt fiatalember jó kocsiról álmodik.

- Minek neked a jó kocsid, Nicodim?

- Követ hordok az utépítéshez, nemsokára jó utakon robogunk, nem illik a műútra a tragacs...

Csakugyan, az innen induló utak rohamosan korszerűsödnek. Brád irányában vadregényes szerpentínre képzelünk aszfaltot, onnan pedig a visszakanyarodó câmpeni-i út építését már megkezdték mindkét oldalról. Câmpeni és Avram Iancu között kitűnő az út. Az Abrudbánya és Câmpeni közötti tizenkét kilométer is aszfaltos, nem beszélve a Torda felé és a scărișoarai jégbarlang mellett, Dr. Petru Groza városba és onnan Nagyváradra vezető útról. Mócvidék minden égtáj felől könnyen megközelíthető.

Hová vezetnek ezek az utak? A fiatalok szempontjából kétségtelenül a vidék alaposabb megismeréséhez. A găinai leányvásár színhelyére, a közel másfélezer méter magasan fekvő hegytetőre nem illik kocsival fölmenni. Az ARO-kon kívül nem is merészkedik föl gépkocsi. Persze nem a több tízezer embert vonzó júliusi népünnepély miatt kellene erre a vidékre az utak, hanem azért, hogy az országnak ezen az évezredek által elzárt részén is másként lüktessen az élet.

Bălcescu szerint a Mócvidék Erdély koronája. Szépséges tájaival, történelmi levegőjével, egyszerű, nyílt szívű embereivel, gazdagságával valóban sokékú koronára hasonlít.

II.

Țebea fölöttünk van.

Az író fölött, aki *Cei doi din fața Țebeii* címmel hat évvel ezelőtt írta meg regényét, a fordító fölött, aki D. R. Popescu mondanivalóját nyelvünkön tolmácsolta, és az olvasó fölött, aki a Fodor Sándor fordításában megjelent regényt megszerette vagy újra felfedezte.

A fordító *Ők ketten - vagy akik csak az erdőt látták* címet adta a regénynek, de a kíváncsi olvasó, aki figyelemmel és bátor beleéléssel végigkövette Ilie és Ilona szerelmének tragikus történetét, és gondolatban beleszólt a tragédiát megérteni akaró, de megérteni nem tudó emberek vitájába, főlhúzott szemöldökkel és összeráncolt homlokkal azon töprengett, hol van ez a falu. Hol van az a falu, amely Erdélyben akárhol lehet? Hol vannak azok az emberek, akik a sokféle kőszá hír és szerencsétlen történet kavardóságában emberek tudtak maradni!

Az olvasó tudja, hogy Țebea mögöttünk van az időben.

Alig hagyjuk el Brádot, az út jobb oldalán kőkerítés mögötti dombon templom körüli temetőt látunk. Őszi színekben pompázó levélkönnyeket hullatnak a sírokra a tölgyek. Közöttük a legidősebb Horea fája. Fiatalok gondozzák a parkot; a vén tölgyet derékig cementhabarcsba öltöztették, hogy a parasztfelkelés két évszázados ünnepén is álljon. És hirdesse a múltat. A fa alól beszélt Horea a néphez. A szabadragról szólt és a jobb élethez való jogról, ezért hallgatott reá a nép. Tizenkét méter a tölgy kerülete. Alatta Avram Iancu sírja. Mellette fiatal tölgy. A templom körül botra támaszkodva öregember sétál. Az idegenvezető aprólékosan és hazafiúi büszkeséggel magyaráz. Ezt teszi naponta; gondolatokat ültet el a látogatókban a múltból, a történelemtől, a hazafias büszkeségről, amely minden időben ápolást, gyarapítást kíván, a magunk teljessége szempontjából: ésszel és szívvel való megértést.

Belépünk a hatalmas fák lombkoronája alá, ebbe a természeti panteonba, amely tele van a tisztelet megannyi márványba és gránitba vésett jelével és ahol a hivatalos koszorúk fényét egyszerű virágcsokrok emelik, virágcsokrok, melyek magukon hordják még az egyszerű emberek kezének melegét.

„És semmit sem tudok, nem láttam semmit, és nem értem, mi értelme azon rágódni, ami volt. Nem, egészen ostoba nem vagyok, egyet-mást megértek, de van-e mindennek valami értelme? Az embernek mindenekelőtt élnie kell. Csak azután jön a kérdés: hogyan? Különben olyan az egész, mintha az ember szekeret fogna az ökrök elé, és elvárná, hogy minden jól menjen.”

Ezt a regénybeli Saveta mondta, nem csoda, hogy szavaira emlékezni kell. Túl Horea tölgyén kicsi falu házai látszanak. Az út jobb oldalán tábla mutatja: Țebea a neve.

Várjuk a termelőszövetkezet elnökét, nézelődünk az évszázados fák alatt. Az öreg, akit tévesen idegenvezetőnek neveznek, fordul egyet még a templom körül: „Hűl a templom árnyéka, egészen kihűl.” A tölgyek némán magasodnak.

„Tölgyfa vagyok, nem élhetek máshol” - parafrazálom az öreg Gălătioant, aki olajfának képzelte magát. Icig értette őt: „Az én népem mindenfelé megél, mégis olajfának érzem magam én is. Nem azért, mert itt születtem, de sírok kötnek ide, és miközben az üzletben árultam, nálam tanultabbaktól tanultam meg, hogy az ember nem szakadhat el az övéinek a csontjaitól. Ha az öreg bolond volt, én is az vagyok, de mert én nem vagyok bolond, az öreg Gălătioan sem volt az. Ha az ember egyenlő a napjaival, életkorával és az idővel, amelyben él,

nem azt jelenti, hogy az idő, a kor és a napok is egyenlőek vele. Különben nem is lennének se bolondok, se épeszűek, minden egyforma hálájmesszé válnék.”

Todea Gheorghe a helyi termelőszövetkezet elnöke. Izzadva cipeli a hátgerincservét.

- Nem tudok róla, hogy a mi falunkban előfordult volna vegyes házasság. Bizonyára vannak ilyen családok, Erdélyben mindenütt vannak... A mi falunk nagyon régi bányászfalu... Hanem kérdezzük meg az öreget...

Megkérdezzük. Neveket sorol. Újból megcsodálhatjuk bámulatra méltó emlékezőtehetségét.

- Ott van például Dragoș Mihai, a felesége leánynevén Ember Anna... A fiatalabbak, igaz, csak az esküvő idejére jöttek haza, a Gorcea Lazărhoz tartozó fiú és felesége. Mindketten nemrég végezték az egyetemet. Szép lakodalom volt, ez a Niță, mert Niță Lazăr a fiú neve, ügyes. Most éppen katona.

A falu keskeny utcáit és emlékműszámba menő kőkeresztjeit csodáljuk. A merész lejtőkkel összeszaladó dombok között friss vizű patak kanyarog. Szép, új házak. A háború után a házak nyolcvan százalékat lebontották és újraépítették. A férfiak kilencvenkilenc százaléka bányász, vagy bányász volt. A falu lélekszáma ezernél alig valamivel több, de iskolát építettek, kultúrházra, múzeumra is összegyűlt a pénz.

Az öreg Lazăr harminckilenc évig aranyat bányászott.

- Én úgy tartom, sikerült esküvő volt, elfogyott vagy hetven liter szilvapálinka és minden más, ami ilyenkor szokásos. Hát így van ez manapság. A fiatalok meg szárnyra kelnek. Mindketten jogot végeztek, el kellett foglalniuk helyüket, másként minek is taníttatná őket az állam...

Persze gyerekes egyszerűsítődi volna a Lazăr Niță és a Gizella sorsát az Ilie és Ilona sorsával összevetni. Ma már hihetetlennek és ostobaságnak tűnik mindenféle ilyen akadály. „Ostobaság - mondta Gălătioan -, hogy ne azt tedd, amit akarsz, ne azt tedd, ami jólesik, ne azt vedd el, akit szeretsz, legyen az magyar, zsidó, német vagy román leány, csak azért, nehogy megharagítsd Icíget, Pétert vagy mit tudom én, kit!”

A mai és a regénybeli fiatalok sorsa között olyanformán van összefüggés, ahogyan a ma következik a tegnaptól. Az általunk is ismert tragédiákon át. Ezekből tanulva ma az érzések előtt nem lehet gát a nemzetiségi hovatarozás.

Különben Ţebeában senki se keresse Ilie és Ilona történetét. Hasonlót viszont nem egyet találunk az Erdélyi Érchegység lábánál húzódó falvakban.

Mikor a könyvbéli Ilie és Ilona a jégbarlang felé kapaszkodtak az erdőben - deres-fagyos leveleken és szénaboglyában aludtak -, az ég éppen olyan gyönyörűen ragyoghatott fejük fölött, mint manapság tiszta őszi éjjeleken. Magukban vitték boldogságuk kilátástalanságát, és talán tudták, kegyetlen sorsuk mit tartogat számukra. A mi sorsunk az, hogy múltunk felett emberként ítéljük.

A hegyek felé vezető utak mentére őszi tájképeket aggatott az idő. Találkoztunk egy hatvanhárom éves emberrel, aki elnézést kért, hogy életét dalba szedte. Nehezen lélegzett a föld, szürke felhők lógtak az égből, és bele-beleütköztek a fenyőkbe, s mert nyakunkon volt az este, szállást adott, s mellé rímekbe szedett életéből egy dalolásnyit. Ennek a mócnak két felesége is volt és tíznél több gyermeke. Most a harmadik feleségéhez nyolc kilométernyit kerékpáron ingázik, mert nem hagyhatja a szénafüvet s az állatokat.

Főnt voltunk a hegyek között, a furcsa nevű Ciuruleasa faluban.

„Mit kerestek itt? Ők pedig, tudván, mit vár tőlük, hallgattak, mire az öreg boldogan válaszolt helyettük: Önmagatokat!”

A mi öregünk nem kérdezett semmit, meghallgatta felfedezéseinket, amelyek egyszerre kutatnak múltban és jelenben, s valami olyasmit mondott mosolyogva: azért vagyunk, hogy megértsük ezt a világot, amelyben élünk.

Lehetett volna hétfő is, akár a regényben, de nem volt hétfő. Olyan nap volt, amely nem sokban különbözött a többi hétköznaptól. Tebea fölött voltunk, a hegyekben.

III.

Belementem ebbe a témába. Nem tudok szabadulni tőle. Sokkal nagyobb pazarlást sejtek mögötte, semhogy egyszerűen összevessem más hétköznapi hibáinkkal. Az égve felejtett villanyt eloltom, a feleslegesen folydogáló csapot elzárom. Az eldobált autóbuszjegyeket is összeszedném, ha nem tartana vissza valami félelemmel vegyes érzés: mit gondolnának rólam az emberek? A vegyes házasságokkal is hasonló a helyzet. Mert hogy mit gondolnak?...

1.

A télen egy mesélőkedvű emberrel utaztam. Hóról, hidegről, hegyekről beszélgettünk a fülkében. Robogtunk a gyönyörűséges máramarosi tájban. Megkérdeztem, hová való.

- Erdélyi vagyok - kezdte. Órányi időre volt szüksége, hogy elmagyarázza: apja mócvidéki román, anyja mezősegi magyar, régóta nagybányai lakosok. Anyai nagyanyja szász. Amíg élt a szigorú öregasszony, csakis németül beszélt vele.

- Ha egy kicsit tovább tanulok, ma biztosan hibátlanul beszélem mind a három nyelvet. De hát belebolondultam a sofőrségbe...

Fél füllel hallgattam. Folyékonyan beszélt magyarul. Hiszen anyanyelve - villant át az agyamon.

Pedig hát iskoláit az „apanyelvén” végezte.

Dicsérném a sorsot és a történelmet, amely ilyen magától értetődő lehetőséget adott a többnyelvűségre; ekkora „hozományra” csakis módos szülők gyermekei számíthatnak. De ha fölidézem idevágó tapasztalataim példatárát, mérséklődik bennem a lelkesedés.

Úgy tűnik, felejtjük az „ahány nyelv, annyi ember” igazát.

2.

A nővéremék közösen laknak. Az előszobából a történészhez, nappalijukon át pedig egy szabás-varrással is foglalkozó idős asszonyhoz jönnek-mennek az emberek. Ülünk az asztal mellett, a nővérem és a fiam születésnapját üljük szerényen, mert még szűk körűnek sem nevezhetjük ezt az ünnepet, ki ezért, ki azért hiányzik az asztal mellől. De azért zsong a ház. Dédi décsei cseresznyét, anyám káposztás kockát kínál. A fiam románul társalog a második osztályos Péterkével. Mi, felnőttek, a nővérem két nagy lányát is beleértve, a nyaralást tervezzük. Mindig is ilyen hangos ez a ház.

- Bábeli hangzavar - mondja anyám, de mi észre sem vesszük, megszoktuk már.

Simona azt kérdezi, miért nem hoztam a lányomat is. Figyelem, hogyan keresi és nem találja a szavakat. Erőlködik, irántam tanúsított tiszteletből. Hagyom, hogy erőlködjek.

Juli, a nagyobbik lány vitatkozik az anyjával. Vélt igazát úgy védi, hogy a magyarul kezdett mondatot elharapja, és pergeti tovább, most már biztosabban, szabatosabban fogalmazva, iskolában pallérozott román nyelven. Várom, hogy nővérem félbeszakítsa. Meg is teszi kisvártatva. Kiigazítja a lány helytelen véleményét.

Szigorúsága nem érinti a kevert beszédet.

Mit tehetnék?

A nővérem tanítónő. Jó tanítónő. Az iskolában nagyon elfoglalt. Otthon csak anya. Kevés idejű, kevés idegű, sokdolgú asszony, éppen olyan, mint a szülők túlnyomó többsége, akik gyermekeik tanítását és nevelését az iskolára hagyják.

Nemzetiségi kérdés? Inkább csak nevelésbeli fogyatékoság. És az, hogy azzal, amink van, nem tudunk jól sáfárkodni.

3.

Nem szívesen idézem a statisztikát, főleg olyankor, amikor valamit inkább helyzetekkel lehet érzékeltetni. Különbösen is, a statisztikai évkönyvekben nincs számadat a vegyes házasságokról. Megkockáztatom a föltevést, hogy manapság sok ilyen házasságot kötnek, és azt, hogy ami régen akadály volt, ma többlet, testvéri együttélésünkből adódó hozomány.

Régen látott gyermekkori barátommal találkozom az utcán.

- Sietek - szabadkozik, amiért sörivásnyi ideje sincs -, házat építetek - mondja.

Kipattan régi kedves emlékeink ajtaja, és a zsongó gyermekkor zenéjében újra látom a szomszéd ház égbékre meszelt sárfalait, a kamrába szoruló tehenet és fölötte a szénatárolót, ahol minden télen kásássá barnult a vackor. Geluékkal közös kutunk volt és közös udvarunk. Gelu nemcsak barátom, de rokonom is. Három évvel idősebb testvére a sógorom.

- Szóval lebontottad az öreg házat?

Nem osztja nosztalgiámat.

- Rá sem ismersz már az utcánkra! - mondja vidáman, és magyarra fordítja a beszédet. Még váltunk pár mondatot ebben a furcsa fordítottságban, ami arra készlet, hogy felülvizsgáljam az általam mondottakat; az az érzésem, hogy valahol hibázhattam, valamit helytelenül mondtam, és Gelu könnyebbíteni akart. Könnyebbíteni? Vagy inkább hibátlan kétnyelvűségét fitogtatni? Leforrázva bandukoltam haza.

Gelunak négy fiútestvére van. Hárman magyar lányt vettek feleségül. Ghițăéknál kétnyelvűek. Tituséknál csak egynyelvűek a gyerekek. A sógoroméknál fele-fele, így alakult magától, ahogy mondani szoktuk. Talán mert - rosszul értelmezetten - tabu volt ez a téma. Senkinek sincs beleszólása.

Jóval házasságom után tudtam meg, hogy anyósom román anyanyelvű. Férjhez menésekor mintegy lemondott anyanyelve használatáról. Nem, nem felejtette el, csak hozzátanulta a férje nyelvét. Ebben azért vagyok biztos, mert gyerekeire és unokáira is ráruházta a román nyelven való könnyed fogalmazás készségét.

Még egy példa közvetlen környezetemből:

Kollégám levitte másodosztályos fiát Medgyes mellé, hadd tanuljon a gyerek egy kis rendet.

- Valahol akaratlanul is meglazítottam a gyepelőt - mondja, és ismerőse tavalyi esetére hivatkozik: - „Igenis, Apuka!” - válaszol most gondolkodás nélkül a sokat szidott ebada, és elég jól gagyog németül is.

- Mondd, mennyibe kerül nektek ez a nyelvtanulással egybekötött átnevelés? - kérdem kíváncsian, mert magam is szívesen levetném a fegyelmezés terhét, gyöngülő apai tekintélyem megerősítendő.

- Havi ezer - mondja a kolléga, és ha nem ismerném mindenben oly precíz természetét, azt hinném, téved. Nem téved, csak én sokallom az összeget.

- Megéri - bizonykodik, de nem azért, mert nála is a „mindent a gyermekért” jelszó érvényes. - Végül is egy intenzív nyelvtanfolyam többbe kerül.

Apropó, intenzív nyelvtanfolyam! Miért nincs nálunk az itthon használatos nyelvekből intenzív tanfolyam? S mert nincs, vagy nincs elég, két- vagy háromnyelvűségünk még sokfelé esetleges, és csak akkor megközelítőleg tökéletes, ha vegyes házasságok értékeként tudatosult, megegyezésem alapon megfelelően ösztönzött.

Vegyészvárosban, gazdagon berendezett háromszobás lakásban dicsekszik a családfő:

- Csaba mindkét nyelven szépen beszél. Sandával sem lesz baj. Persze sok türelem kell hozzá...

A vegyész mérnök harmincegynéhány éves. Tudja, mit akar. Felesége természetrajz-tanár. Ő is két nyelvet beszél. Anyanyelve mellett a franciát. Házasságuk elején fel sem vetődött, hogy megtanulja a férje nyelvét. Most a gyerekektől hall és vesz át néhány kifejezést. És szinte észrevétlenül jobban megérti a férjét is.

Egy Duna-parti városban élő fiatal biológus fölkereste a helyi állami gazdaság igazgatóját otthonában, s a szakmai probléma elintézése után anyanyelvén óhajtott beszélgetni vele. Az igazgató sok évvel korábban a Székelyföldről került a Duna mellé. Kérte a biológus elnézését: nehezebb esett anyanyelvét használnia, elszokott tőle. Később egészen jól megértették egymást az állam nyelvén, de a biológusban ottmaradt a túske: milyen ember az, aki elfelejti az anyanyelvét.

Helyszín Bukarest. Több éve ideköltözött kolléganóm tündökölvé újságolja: - *A Toldit* olvassa! És képzeld, érti! Élvezi!

Érettségi előtt álló lányáról van szó. Anyanyelvét - nem a konyhanyelvet, hanem az irodalmi - otthon tanulta. És nemcsak a nyelvet, az irodalmat is.

Érettségi találkozón ülünk a már szétzilált, hosszú asztalok mellett. Elmúlt éjféli. Tréfás emlékek, időtől szépült tanár-diák konfliktusok fakasztanak egészséges hahotát. Bajuszos asztaltársam szomorú.

- Mi lelt, Gyuri?

- Elkerültök ti engem...

Patakzik belőle a panasz. Kisebbségi komplexusa tipikus. Sorra sértegeti volt osztálytársait.

- Hagyd, egyedül van. Nem látod, hogy az a baja? - állapítja meg feleségem a legvalószínűbb diagnózist.

- Miért nem hoztad el a feleséged? - szegzem neki a kellemetlen kérdést.

- Nem számít - legyint, és próbál mosolyogni. Aztán gyorsan búcsúzik.

Tudjuk róla, hogy sok évig az ország egyik sarkának nehéz építőtelepén dolgozott. Onnan hozott feleséget. Régi barátságait az asszony miatt nem elevenítette fel, nem akarta, hogy feszélyezett legyen a hangulat, amikor a felesége nem érti, mit beszélnek a vendégek. Elfelejtette volna, hogy a felesége által beszélt nyelv az elmúlt évek alatt észrevétlenül, de tanulással és sok gyakorlással sűrűn használt közös nyelvünké vált?

4.

Tanár barátom felesége panaszkodik, hogy gyerekei apja nem foglalkozik eleget nevelésükkel, sűrű elfoglaltságára hivatkozik. A gyerekek anyanyelvének tisztaságára a feleség ügyel. A nagymama úgyszintén. Így aztán észrevétlenül furcsa helyzet állott elő. Kisebbik lányukról mondták az egyik szülői értekezleten, hogy baj van vele, helytelenül fogalmaz az „apanyelvén”, amelyen tanulmányait végzi. Barátom elgondolkozott ezen, most cseperedő harmadik gyerekükkel már sokkal többet és alaposan foglalkozik.

- Nemcsak arról van szó, hogy két vagy több nyelven jobban boldogul az ember. Ahány nyelv, annyi irodalmat, dallamosságot hordoz magában. A többnyelvűek általános műveltsége összehasonlíthatatlanul nagyobb és gazdagabb, mint az egynyelvűeké. Miért fosztanánk meg magunkat ezektől az előnyöktől?

Ez a véleménye.

Comenius Amos Jánost tehát már nem is szükséges idéznem.

Nem vagyok válogató. Nemrégiben két kezünkön összeszámoltuk a feleségemmel, hogy hány ételféleség fordul elő heti menünkön. A kényelmesség teszi egyhangúvá az életünket. A szakácskönyvünk tele van jobbnál jobb receptekkel. Elgondolni is jó a sokféle zamatot és ízt. Annyira szegények lennénk, hogy nem tudjuk az okos könyvek bevált igazságait megvalósítani?

Hová tegyem ezeket az eseteket? Hogy van az, hogy egyszerre gazdagodunk és szegényedünk?

5.

Messzi földre került „hazánklányától” egy alkalommal román, aztán magyar nyelvű levelet hozott a posta. Mindkettő tele van angol szavakkal. Szomorúan teszem le leveleit. Két nyelvét odaadja egyért. A férjéért teszi? De hiszen semmiféle szerelem nem kérhet ilyet. A szerelem, ha igazi, csakis gazdagít.

Moszkvában élő hazánkfia rövid otlétem alatt fölkeresett a szállodában. Házi bort ittunk, és beszélgettünk. Egyszer csak folyik, folydogál be az ablakon a fülünknek ismerős, szomorítóan édeskés cigányzene. Társasági lény az ember, barátom a telefonkagyló után nyúl. Hallom a telefonos kisasszony lány zenéjű igenlését.

- Igen! Kapcsolom a maguk alatti emeletet...

- Persze, nem egyszerre. Hanem szép sorjában - nyugtat meg önkéntes tolmácsom.

Tíz perc múlva népes társaság figyelmének középpontjában ülünk, és anyanyelvünk könnyű szekerén egybehordunk egy regényre való történetet kicsi magunk apró világáról. Folyik a nóta is.

Később barátom, aki még egyetemi tanulmányai idején élettársul egy nagyon szőke moszkvai lányt választott, csendet kért.

- Következzék néhány igazi - mondta halkán, és abból a néhány száz magában hordott tiszta népdalból eldalolt néhányat.

Számolom az éveket.

Talán már húsz évnél is több ideje annak, hogy más nyelv dallamát zümmögi fülébe minden hivatalos hang, otthoni, szomszédi kapcsolat, családi társalgás. Minden mozdulat. S lám, a magáét oly tisztán és szépen megőrizte, megbecsülte, hogy méltán kiérdemelte azt a tömören fogalmazott dicséretet, amelyet a társaság világot látott vezetője a „kulturált” jelzővel csodálkozással kimondott.

Fölhívtam másnap a lakásán. Nem volt otthon. Tizenéves lánya vette föl a kagylót. Ma is csodálkozom, hogyan értette meg az apjának szóló üzenetemet. Nyelveink közül egyiket sem beszélte.

6.

Most jut eszembe, hogy a sokféle példa előállítására végeztél félbehagytam a születésnap ünnepi ebédet. Pedig még vettünk a káposztás kockából. Anyám hatalmas lábassal készített. Megjött a mindig vidám sógor. Sör is került az asztalra, és váltott nyelveken elintéztük a nyaralás ügyét is. Gyermekeink együtt lesznek a nyáron, szívják a jó falusi levegőt, és fürdenek a félixnél is jobb szilágybagosi hévízben.

Erről irkálapon gyors tudósítás íródik Zsuzsa lányomnak. A címzés Péterke szép és nagy iskolás betűivel készült ilyenformán: Jujanak...

Zsebre vágom ezt is. Miközben azon csodálkozom, hogy míg a nagy Petrică alig vét már a magyar beszédben, másodosztályos fia anyanyelve ábécéjét sem ismeri.

IV.

- Volt egy barátom, aki egyszer egy szokatlan szót mondott. Nem tudom már, mit, nem is az a lényeges, hanem az, hogy az a számomra idegen szó megütötte a fületem. Tetszett a szó zenéje, és arra kértem a barátomat, aki katona volt, hogy még beszéljen úgy, mint az imént. Kiderült, hogy az anyanyelvén, magyarul beszél ez a katona, aki Tordáról került a Giurgiu melletti Duna-partra, és engem barátjául fogadott. Hatodikos srác koromban történt, egy nyáron hallgattam a magyar nyelv furcsa zenéjét, és elhatároztam, hogy megtanulom ezt a nyelvet. Figyelmeztettek, hogy nem lesz könnyű, mert egyetlen nyelvet sem könnyű megtanulni, ha nincs kivel gyakorolnia az embernek; katona barátom még az öszön befejezte szolgálatát és hazautazott, nekem pedig az iskolában az orosz és a franciát kellett tanulnom, tehát legfentebb vágyálmaimban szerepelhetett fogadalmam teljesítése. Aztán egyre otthonosabban éreztem magam olvasmányaim világában, olvastam és megszerettem egy költőt, akit a mi Eminescunkhoz hasonlítanak - Petőfire gondolok. Ami elérhető volt magyar irodalomból, azt mind megszereztem és elolvastam, a líceumban már e téma szakértőjének ismertek, sikerült dramatizálnom egy Karinthy Frigyes novellát, amelyet a Művelődési Ház színjátszó körében tanultunk meg és mutattunk be sikerrel. Közben „tanulgattam” a nyelvet, mert intenzív tanulásról szó sem lehet, hiszen bonyolultabb az ügy, mint a világnyelvekkel. Francia, orosz vagy angol nyelvkönyvet bármikor szerezhettek, magyart nem. Így aztán érthető, hogy az iskolában tanult francia és orosz nyelven kívül a vállalt angollal is jobban haladtam, mint ezzel a nyelvvel. Franciául például Kamerunból, Franciaországból és

Németországból szereztem levelezőtársakat. Édesapám postás, ő tanácsolta, hogy az erdélyi fiatalok segítségét kérjem álmod megvalósítására.

Egyik alkalommal magyar nyelvű lap került a toporuli postára, bizonyára téves címzés miatt. Vakációban rendszerint otthon vagyok, és időnként benézek a postára, így akadtam erre a lapra, amely a kolozsvári *Igazság* volt. Megrendeltem a lapot és más lapokat is, írtam a szerkesztőségeknek, segítségüket kértem. Még Bodor Pállal is váltottam levelet, hogy célokat elérjem. Mondják, hogy akarni kell, és én nagyon akartam, most is kintartok elhatározásom mellett. Úgy érzem, ha lassan is, de közeledem a célom felé. Az *Igazság* közölte leveletem. Megőriztem ezt a lapszámot, itt van:

Prodan I. Marian a nevem, és a giurgiui (Ilfov megye) reál-humán líceum utolsó osztályának tanulója vagyok. Önökhöz fordulok segítségért a következő kéréssel: nagyon szeretnék megtanulni magyarul. Vannak szótáraim, útikalauzaim, de mindez nem elegendő, szeretnék valakivel levelezni. Bízom benne, hogy önök segítségemre lesznek a fenti sorok közreadásával. A leveleket kérem a következő címre küldeni: Prodan I. Marian 8375 Giurgiu, str. Portului, bloc 60, scara B. ap. 28, et. III. jud. Ilfov.”

Néhány nap elteltével megjött az első levél. Érthető izgalommal bontottam föl. Egy licista sietős sorait olvashattam, aki megígérte, hogy segíteni fog. Aztán özönlöttek a levelek. Sok barátom van. Talán mindössze két olyan megyéje van országunknak, ahol nincs még barátom. Egyedüli gyermek vagyok, társakra vágyom, nincs ebben semmi különös. És meg akarom ismerni az embereket. Elsősorban az embereket...

Ölnyi levelet terít szét a kerti asztalon, ahova kiülünk beszélgetni. Március végén kapta az elsőt, és utána jött, záporozott a többi.

- Mintha mindenki segíteni akart volna. Olyan kedves, baráti hangú leveleket kaptam, hogy nem a nyelvtanulás kezdeti nehézségein, de bármilyen más nehézségeken is átsegítették volna.

A levélírók között a legtöbb tanuló, de van munkásfiatal, családapa. Kolozsváriak, tordaiak és a környező falvakban lakók: összesen huszonheten vállalkoztak arra, hogy tudásukhoz mértén tanításba fognak. Huszonhét önkéntes nyelvtanár és egy nagy kitartású tanuló barátsága kezdődött el ezen a tavaszon. A Mariannal egykorúak bőven írtak magukról. Marian válasza sem késett, sokféle közös témára talált, a nyelven kívül érdeklő a filozófia és az irodalom, a bemutatkozást követő levelek már mutatják a felforrósodó vitát. Egy fiú versét küldi el neki, és mellékeli a fordítást, egy másik módszeresen nyelvi leckével kezd, a „Leesett a kalapom” mondattal kapcsolatban a birtokos személyrgról értekeznek könnyed stílusban, mások kétnyelvű levelekkel kezdik, van, aki sorról sorra megy, a fordítást rögtön a kigondolt sor alá írja. Egy akkurátus levélnek a címe: Levél az ígéről.

A vakáció ráérős hangulatában, amelyet Marian szülőfalujának délelőtti csöndje tesz tökéletessé, közel száz levélborítékot tesz elém. Olvas belőlük, magyaráz. Azt bizonyítja, hogy a levelezés szinte olyan szokásává vált, mint a fogmosás, pedig közben még volt tanulás, vizsgaszesszió, sok izgalmas olvasnivaló és rengeteg utazás, mert a vakációt főleg arra használja fel, hogy utazik az országban. Időnként pedig föl kell hívnia telefonon egy lányt, akinek többször ír, mint más levelezőtársának. Az is nagyon tetszik, hogy ez a lány is tanára, és Mariannak rögtön válaszol a leveleire. Telefonbeszélgetései is kétnyelvűek. „Tanárai” legutóbb dicsérték javuló kiejtését és gyarapodó szókinését.

„Nagyon örvendtem, hogy felhívtál telefonon. Így legalább egymás hangjával is megismerkedtünk.” Ilyen bevezető után következik a lecke. Vannak szigorúbb „tanárok” is. Így írnak: „És most lássuk a mai leckét!” Az iskolai évben kapott egyik levél lyukasórán íródott.

Egy másikban a lecke mellett meghívót is kapott egy lakodalomra. Marian levelét kijavítva küldik vissza. Többen kérték, hogy ő is legyen a segítségükre: a levelek román nyelvű részét javítsa ki, és figyelmeztesse őket a fogalmazásban és a helyesírásban elkövetett hibákra.

Marian terve ezer szó magyarul. Ezért mindig magával hordja román-magyar szótárát. Éva könyveket ígért, Mária gépelt leveleket küld. Endre nyomtatott betűkkel ír, egy másik Endre módszer kidolgozását ígéri egy hosszú távú levelezői nyelvtanfolyam céljára. Piroska nyugtáz: „Megkaptam a levelet, amelyben mások mellett tanárodnak fogadtál...”

Marian járt Erdélyben, és felkeresett néhányat levelező társai közül. A nyelvtanulás nála most már nemcsak hobby, hanem tudatosan vállalt cél: barátokat szerez vele, elmélyíti meglévő baráti kapcsolatait. Célja a soknyelvűvé válás. A megtanulandó nyelvek közé úgy illeszti be a magyart, mint erőpróbát és a mindennapi életben hasznosat, de mint a sokszínű, feledhetetlen barátság eszközét is.

2. VÍZ ÉS VAS VÁROSA

I.

Ha az ember először jár egy városban, emlékek és mások emlékei után küldi összevissza kalandozó gondolatait; ezekkel akar kötődni a városhoz, az emberekhez, hogy ne érezze magát egyedül, hogy léptei fesztelenül kopogjanak az utca kövén, hogy ne mosolyogják meg, ha megkérdi, merre van az állomás, hol a főtér, merre robog vele a busz, s mikor kell újra jegyet váltania, ha még mindig nem akar leszállni.

Megfordultam néhány Kárpátokon túli városban, mindenütt találtam barátot, ismerőst, kötöttem új ismeretségeket, barátságot; emlékek és emberek győztek meg arról, hogy mindenütt otthon érezhetem magam, akár csak azok, akik ott letelepedtek, városhoz várost építettek, munkához példamutatást, a múlthoz jelent és jövőt tervekben, viszonyulásban, elkövetkező hétköznapjaikban. Romániaiságunk alapja mutatkozik meg abban, hogy mindenütt ott vagyunk, ahol szükség van erőre és mesterségbeli tudásra: kubikosok, kőművesek, ácsok, magasépítők. Kolozsvár környékéről éppúgy, mint a székelységből. Ez hagyomány. Jó évszázad óta becsülik az erdélyi magyar munkást Moldvában, a Duna partján, a fővárosban.

Galaccon kiváltképpen.

Ezt a várost valamikor a Duna szülte. Akkor talán még szőke volt és lányos, mindenesetre legalább hatszáz évvel fiatalabb. A legkorábbi írásos emlék egy kiváltságlevél: a halkereskedelem kapcsán említi Galacot, a víz városát, 1445. szeptember 23-i keltezéssel. Itt találkozott az oltyán, a moldvai kereskedő, a székely fuvaros, a török édességárus a Dunán idáig felhajózó kereskedőhajók népségével; gabonát, sót, bort rakodtak; minden tavasszal felduzzadt a kikötő lakossága, hogy télen, amikor jégpáncélt öltött a folyó, elnéptelenedjék, visszavedljen egyszerű halászfaluvá. Később műhelyek, egyre terebélyesedő vállalatok létesültek, élelmiszeripariak; pékségek, makarónigyárak, fánk sütők, malmok, korpasörkésztők, fazekasok, faipariak. A pékek, fazekasok és faipari munkások nagy része magyar származású volt. Angol érdekeltségű volt a konzervgyár, amely évente több ezer szarvasmarhát dolgozott föl. A század elején hajójavító és fűrészgyár működött itt, sok volt az idevándorolt kisiparos.

Az ország legöregebb fotográfusa

Amikor a tévé nézőinek bemutatták, nevezték így Maksay bácsit, teljes nevén Jean George Maksayt. Múterme a város középpontjában található, de bárkitől kérdezi az idegen, mindenki megmutatja, útbaigazítja; a Maksay-cég közismert, ma is működő fényképészeti műhely. Benyitok csengős ajtaján, nézegetem, csodálom a régi képeket. Szép nyakú hölgyek, ápolt bajuszú férfiak néznek rám a falakról, amint felkapaszodom a lépcsőn a múterembe. Valahonnan előkerül a mester, aki nagyon hasonlít képeihez, pedig már hetvenhat éves és szívbeteg.

- Nagypám borvizes székely volt, sokszor lejött Galacra. Egyszer magával hozta apámat is, és azt mondta neki, embert farag belőle. Volt egy rokonunk itt, Molnár Teréz, a nagynéniké. Férje, egy francia, fotográfus volt. Tőle tanulta apám a mesterséget. Amikor meghalt a francia, egyik segédje, egy német ember felesége lett a nagynéni, később apámra maradt a műhely.

Akkor ismerte meg anyámat. Anyám francia lány volt, de volt a családjában homoródfürdői székely és szász is. A Maksay név több mint száz éve ismert ebben a városban. Apámnak sok híres ember ismerőse volt, sokakat fényképezett, királyokat is, „udvari fényképész” címe volt. 1957-ben halt meg, 94 éves korában.

Maksay bácsi már gyengén beszél magyarul. Tudja, hogy az apja György volt, de ő már mint George ismerte meg. Őt, magát mindig Jánosnak hívta az anyja. Képeket nézegetünk. Az egyik a „Galacz-i” magyar dal- és műkedvelő egyesület vezetőségét látjuk. Maksay György volt az elnöke. Aztán az 1897-es áradás dokumentumai kerülnek elő. Az apja fiákeren járta a víz borította utcákat, riportképeit az árvízszújtottak segélyezésére hozta forgalomba. Portrék kerülnek elő, szenátorok, főigazgatók, művészek. Az egyik ismerős arc, hófehér szakállú, babos csokornyakkendős bácsi. Megfordítom a képet. Nem tévedtem; öreges írással ez áll rajta: Benedek Elek. Hogy került ez a Brassóban készült kép Galacra, Maksay György birtokába? Úgy tudja, hogy a Brăilában és Galacon élő magyaroknak egykor volt egy lapjuk, amelynek Benedek Elek volt a szerkesztője.

Az ország legidősebb fényképésze a század elején filmezett is. Visszaemlékezései, munkái értékes dokumentumok lehetnek szakember kezében.

Beszélgetünk. Közben mindegyre szól az ajtó fölötti csengő. Ismerősök, kuncsaftok jönnek, közöttük egy régi újságíró. A kíváncsiság sokfelé kanyarítja társalgásunk. Kolozsvárról is szó esik. Kisütjük, hogy Maksay Éva balettművésznő is rokona. Meg kell ígérnem, hogy szólok neki: látni szeretné.

Nagy István nyomában

Az írónak köszönhetem, hogy nem idegenként léptem a városba. Önéletrajzi regényének második kötetéből, a *Ki a sánc alól*-ból fogalmat alkothattam az egykori Galacról. Erre építettem föl mindazt, amit a különféle híradásokból az utóbbi években megtudtam; a város általam elképzelt jelenét és jövőjét. Ezt annál is inkább megtehettem, mert magam is a Boldog utcán túlról indulva meggyőződtem Nagy István valóságátadásának értékéről és igazáról. Galacon járva nekem úgy tűnt, hogy egyik jó ismerősöm nyomán haladok; az ember megengedhet magának ennyi romantikát!

Ezért aztán különösen megörvendtem annak, hogy Nagy Istvánra még ma is emlékeznek ebben a városban.

Mihály Imre történész, a helybeli Politechnikai Intézet egyik tanára mesélte, hogy ezelőtt néhány évvel orvos ismerősével magyarul beszélgetett az utcán, amikor hozzájuk lépett egy néni.

- Maguk magyarok? - kérdezte.

- Igen - felelték.

Aztán szó szót követett, a néni azt állította, hogy ő az író sógorasszonya vagy valami rokona. Azt is elmondta, hogy a Dogăriei utcában lakik, amely valamikor egy kádárműhelyről kapta a nevét. Az utca ma is megvan, az állomás mellől indul neki a Duna-partnak.

Szép napfényes áprilisi délelőtt indultam felderítő utamra. Az állomás felől nem sok új épületet látni, igazi kisvárosi hangulat uralkodik itt. Csak az utca elején épült szíromtetejű autóbusz-állomás emlékeztet a mára. Fehér hajú nyugdíjast kérdezek, sajnálkozva rázza a fejét. A 101-es szám alól kóstolót visz egy asszony a szomszédba.

- Hosszú ez az utca, sokan laknak benne, drága. Talán már nem is él az, akit keres - mondja, és siet, hogy megelőzze a porfelhőt ígérő teherautót.

Az utca közepe felé munkaerő-elosztó hivatal. Váróterme üres. A helyi újságból tudom, szakképzetleneket is felvesznek kohász- és hengerésképző tanfolyamra. Egyik sarkon üveg- és furnérkalitkából kisüveg sört kínálnak. Beállok az asszonyok közé a sorba. Ők sem ismerik a rejtélyes nénikét. Ki lehet? Él-e még? Az egyik Schneider lány lenne, akiknél annak idején Nagy István Józsa Bélával együtt lakott? Vagy ki tudja?

A régi Galacot magam mögött hagyva, a jelképestől is indítva megindultam a sarokról kezdődő Béke utca lépcsőin fölfelé, a romok fölé épített új városnegyedbe, amely az elmúlt évtizedben a vas jegyében született.

Ahol úszni tanítják a vasat

- Uram, azt szeretné tudni, miként készül egy hajó? No, jó. Hát idefigyeljen! Most egy óra tíz perc. Kettőkor gyűlésem van az igazgatónál, és addig meg kell ebédelnem, ugyanis most éppen ebédidő van. Na, jöjjön. Nem úgy néz ki, mint aki ebédelt, vagy mint aki nem bír ki még egy ebédet.

Fazekas Lóránt egyenes beszédű székelykeresztúri ember, a galaci hajógyár szervezési osztályának vezetője. Galacon végzett, itt is meredt, itt telepedett meg, szereti a várost, a hajókat, a Dunát, munkáját, mindent amit szeretni érdemes. Végigrohantunk a hajógyáron. Csak a legszükségesebbeket magyarázza. Azt, hogy a hajóépítéshez többek között fémlemez kell. A fémlemez a hengermű gyártja, az acélt hozzá a vasfinomító, a vasat a kohók. Mindent itt Galacon. A kohókat azért építették a Duna-partra, mert a tengeri ércszállító hajók idáig jöhetnek, külön bejáratú kikötőjük van. Végül, hogy bezáruljon a kör, azt is megtudom: az ércszállító hajókat a hajógyár készíti. Nagy iramban, egyre nagyobb űrtartalommal és egyre többet.

- Ha megvan a lemez, akkor ki kell szabni. Ehhez persze ki kell rajzolni az egyes darabokat, mint ahogyan a szabó teszi. Ezt általában a rajzolópadlásról végzik, legújabbán a rajzot fényképezzük, a negatívot egy automata gépbe rakjuk, amely a rajz vonalait követve acetilén lánggal kivágja a lemezt. Utána következik az egyengetés, a hajlítás és a hegesztés. Az összehegesztett darabokat kocsin (harminc tonnásak) a szerelőpartra szállítjuk. Ötven tonnás darukkal összeillesztjük és hegesztjük, aztán a sólyára vagyis egy ferde síkra csúsztatjuk a több ezer tonnás hajótestet. Innen pezsgősüveg loccsantásával vagy a nélkül vízre bocsátjuk. Utána jönnek a belső szerelések. De erről később, miután bekaptuk az ebédet, tessék, itt az ebédjegye.

- Köszönöm, ha tényleg úgy gondolja, hogy vendége vagyok, akkor majd a sört én fizetem.

- Rendben van, uram - mondta a mérnök, ő ugyanis tudta, hogy az étkezében nem szolgálnak sörrel. És ezt nagyon jól tették, mert amúgy is szédültem utána a tíz emelet magas VULCAN nevű hajón, ami még ennél is magasabb volt, hiszen legalább még öt-hat métert a Duna hullámai elrejtettek belőle. Megmáztuk minden emeletét. Megcsodáltam a legénység kajütjeit, ahol még egy kisebb főnöknek is csempés fürdőszobája van és dolgozószobája. Pedig a Vulcan csak egy közepes ércszállító hajó, alig fér bele vagy huszonöt tehervonatnyi érc, vasmacskája is csak négy és fél tonna. Ennyi adat ismeretében megkérdeztem azt az asszonyt, aki kinyitotta nekünk a készen bebútorozott szobákat, mondaná meg, hány éves a hajó kapitánya.

- Nemsokára megtudjuk - mondta mosolyogva, és hozzátette, hogy váradi, már három éve él Galacon.

A vége persze az lett, hogy Fazekas Lóránt elkésett a gyűlésről, és én még mindig tartozom neki egy sörrrel.

Út a jövőbe

Galac nagy része a Duna-partról emelkedő domboldalra épült. Az első világháborúban lövedékek, a másodikban bombák és aknák nyomán romhalmazzá vált. Erre épült rá az új városrész ízléses tömbházaival, változatos középületeivel. Így a régi központ helyén építhették föl az újat, amely összehasonlíthatatlanul szebb, mint az egykori szegényes kunyhók összevisszasága, raktárépületek ormótlansága. Ha itt valahol újabb épületet emelnek, mélyre kell rakni az alapokat. Mindenütt rejtett pinceraktárakra bukkannak.

Széles út, gyönyörű sétány vezet a Duna-partra. Mindenütt tisztaság. Betonból öntött szemétkosarak figyelmeztetik a járókelőket a rendre. A penge- és toronyblokkok között belső udvarok, itt sportpályák vannak betonból öntött teniszasztalokkal. Sok a szálloda. Legérdekesebb a város mellett kikötött Szabadság nevű öreg kétárbocos, amelyet vendégfogadásra rendeztek be.

A központ és az új Tıglina-negyed között, néhány utcányi, zszibongó vásárnegyed. Itt lehet kapni a furcsa formájú (és ízű) török süteményekből. Korpasört (ismertebb nevén: brágát) is többfélét mérnek; barackkal, eperrel ízesítik. Mindenütt aszfaltosak az utcák. Egy kimutatásból tudom, hogy 225 kilométer hosszúságban. Figyelemre méltó az a tény is, hogy itt minden az elmúlt tízegy-néhány év alatt épült. A város nemcsak ipari központként, hanem lakosságának számát tekintve is előkelő helyet foglal el az országban.

Óriások földje

A kombinát kapujához kilométer hosszúságú viadukt vezet. Alatta kicsi tócsának tűnik a tó. A kapun túl hétszáz hektár területre vasat, téglát, betont ültetnek ma is.

A legkisebb épület is óriás, keresztül-kasul és mégis jól kiszámított rendben nyújtóznak a végtelennek tűnő folyó menti síkon. Csak amikor egy-egy épület alá ér az ember, akkor veszi észre igazi méreteit. Az ezerhétszáz köbméteres kohók például magasabbak a kolozsvári főtéri templomnál. Ércdúsítók, kohók, acélöntödék, oxigéngyár, hengerdék. A régi város utcáit járva megfigyeltem, hogy még a kisebb épületeken is tábla van, amelyen a tervező és az építő neve áll. A kombinát kolosszusairól túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy az ország építette. Az, aki ide eljön, nem csupán egyetlen mérnökre vagy egyetlen mesterre gondol, hanem százakra, ezrekre. A korszerű technika a nagy közösségek munkája.

- Nem azzal a gondolattal jöttem Galacra, hogy itt megtelepedjem, megszoktam én már az építők nomád életét. Igaz, itt minden különleges méretekben készült, látványos dolog, amit végeztünk, engem is megragadott, és fogva tart. Az elsők között érkeztem ide. Mágnes van ebben a városban, sokakat idevonz, nem bántam meg, hogy itt maradtam. - Ezt egy öreg magaskohó-építő mondta, aki innen akar nyugdíjba menni. Sokan gondolkoznak így. A kombinát napról napra növekszik, véglegesen csak évtizedünk végére készül el. Akkor négy millió tonna acélt termel majd évente.

A kombinát területén mindenki műanyagkalapot hord. A főnökökén vörös csík van. Gyár és beosztás szerint váltakoznak a kalapon látható színek. Innen lehet megismerni a mérnököt, a mestert. Azt azonban nem lehet tudni, ki kinek a mestere, tanítója. A város emberi

kapcsolatok szövevénye. Él itt például egy mester, Constantin Mareşnek hívják. Tízegynéhány évvel ezelőtt jött ide, akkor úgy gondolta, két hónapra. Csoportjával felépített vagy 5000 lakást, tudásával, szervezőképességével, munkabíráásával iskolát alapított. Vasile Severin, Ioan Rădulescu, Dumitru Drăgan és mások tanítómesterüknek vallják. Mareş bácsi erre a dicséretre csak nevet. Azt mondja, hogy ha valakit különösen tisztelni kell ebben a városban, az csakis Enache Mihalaşcu lehet, az „aranykezű mester”... És ez láncszerűen így folytatódik, embertől emberig. Mindez pedig kezdődött azon a napon, amikor Nicolae Afteti exkavátoros az első kupa földet kiemelte a Cătuşei nevezetű síkon. E terület neve magyarul béklyót jelent. Az itt született vas éppen jó lesz arra, hogy lezárja a táj nehéziparosítási szakaszát, s új korszakot nyisson: hazai gépek, járművek, építkezések dicsérik a galaci vasat.

II.

1.

Az alatt a néhány nap alatt, amit Galacon töltöttem, nem történt semmi érdeklős. Ám rengeteg olyan dolog van az életben, amelynek elindítója és éltetője az egyszerű - vagy ahogyan találóan nevezzük: a szürke - hétköznapok. Amikor tudjuk, érezzük, hogy érik az idő, rejtelmesen vagy nyíltan, jóindulatú folyamatossággal sorjáznak a napok. A munka dicséri ezeket a napokat. Kedvünkkel lesznek ünneppé. Ilyenkor észrevesszük a bokáig érő pázsit puha zöldjét, a rügyfakadást, a kék eget, a szivárványt, a tüzesedő napsugarat, a lányok hajának tavaszi tényét, és elcsodálkozunk a sarki virágárus asszony eddig rejtett kincsein.

A Duna nyolcvan mérföldre a nagy sós víztől egy kicsit már tenger: órákat lehet eltölteni azzal, hogy találgatjuk, merről, hová folyik. Tavasszal hajlamos vagy itt a nagyotmondásra: a vén folyó szürke vize lehet szöke, az ég kékje végtelen, a serkenő füvek selymesek, a lányok szépsége tündéri, a város gyönyörű, az élet: ünnep. De a valóság és a hangulat között van összefüggés. A valóság befolyásol, kedvet teremt, hogy aztán jó hangulatban holnapira szépítsd a mát.

Megérkezve valahová, az ember nemcsak a csomagjait emeli le a vonatról, vagy szuszogja föl a rakpartra, hanem az emlékeit is. Aki először jár egy városban, annak nincsenek emlékei. Csak elképzelései vannak. Arról, hogy milyen emberekkel találkozik, mit néz meg föltétlenül abban a városban, hogyan ismerkedik a hely múltjával, jelenével, miként derít majd fényt titkaira, amelyekkel vonzza és taszítja, élteti és örli az embereket.

Ismerős öregek múltidéző, csöndes beszélgetéseiből tudom, hogy az elmúlt század végétől erdélyiek is kerestek és találtak itt munkát, ideig-óraig megélhetéshez lehetőséget. A régieket nem a kíváncsiság, hanem a nyomor, a harcos ellenállás következménye - az üldözés - kényszerítette nagy folyónk mellé. Mesterségtudó, szilárd jellemű egyenes emberek lehettek az első idevándorlók. Képzeletem hőökké, munkásmozgalmi harcosokká nagyítja őket. Gyorsan kibontakozó népszerűségükkel a Duna-parti matrózkocsmák fölé emelkedtek, hatásukra gondolkodóbbá vált a kikötő sokféle-fajta népe. Küzdőhelynek képelem a régi Galacot. És amilyenek Nagy István rajzolja a *Ki a sánc alólban*.

2.

Érdekes, hogy szüleink, akik „regát”-nak emlegetik a Kárpátokon túli világot, a kivándorlók keserű szájjával beszélnek sok évtizeddel ezelőtt ott leélt éveikről. Mi, akik megfordultunk az országnak ezen a táján és újságból, filmhíradóból is ismerjük a szocialista építés éveiben

elért fejlődést, és összehasonlíthatjuk a mindenütt gyarapodó ipart és rendben terjeszkedő városainkat, a hasonlóságra is hivatkozva mondjuk magunkénak a Kárpátok mindkét oldalán szépülő vidéket. És ha ez nem elegendő ahhoz, hogy szívünkbe zárjunk egy-egy ilyen várost vagy vidéket, hogy igazán magunkénak mondjuk? Előfordulhat ez is. Hiszen emberi kapcsolatok nélkül, az ország különböző részében kialakított új világ bennünk számadatokká degradálódhat. Tucatnyi iparvállalat épült itt, sok száz egészséges lakás ott, hektárban kifejezve a zöldövezet, kilométerekben a vízvezeték, az aszfaltozott járdák, a szélesített utak, a könyvtári olvasók száma... A megnyugtató és további munkára lelkesítő számadatok mellett jó az, ha tudjuk, hogy a galaci hajógyárban egy székelykeresztúri mérnök tervszerűsíti a tengerjárók építését, a város legszebb lakónegyedében brassói lány tervei alapján építették az üzletházat, craiovai mérnök vigyázza az ország legnagyobb kohóját, vajdahunyadi olvasztárok csapolják a szikrázó acélt, a kéményépítők mestere nagyváradi ember, a kőművesek között van néhány Nyárad-menti is, a pionírházban temesvári származású, fiatal mérnök vezetésével légpárnás csodajárművet építettek a gyerekek, a filharmónia zenekarát kolozsvári születésű karmester vezényli, a történelmi múzeumban egy szecselevárosi asszony munkásmozgalmi kiállítást rendez, a város tereit az ország legismertebb szobrászainak művei díszítik. És ha jól utánanézzünk a dolognak, a bujdosó kuruc vezérekkel együtt itt megfordult Mikes Kelemtől kezdve napjainkig fajtánkbelit is találunk ebben a Duna-parti városban.

Bejártam a város minden negyedét. Az állomás környékén könyvélményeim régi Galacára leltem; a régi központ helyén, romokra épült korszerű városrésze. A vasipari kombinát hétszáz hektáros területén nehéziparunk színvonalát érzékeltette a csarnok, a kémény és a magas építményrengeteg. A hajógyárban a külföldi megrendelők elismeréséről olvashattam jelentést, a tervezőintézetben bepillantottam a város jövőjébe. Mindabból, amit láttam, arra következtettem, hogy jó itt megtelepedni, dolgozni, jövőt alkotni.

Így aztán nem volt nehéz megérteni azt a halk szavú, itt megemberesedő férfit, aki csaknem egy évtizede él ebben a városban, és jelenét és múltját kutatva gyökeret eresztett. Olyan maga faragta gyökerű ember ő, akit munkája és megszeretett környezete óriásmarokkal idefog. A városhoz méltóan, ahol vas, hajó és lakónegyed csakis nagy számokban fejezhető ki; képességeihez mérten a lehető legnagyobbra tervezte életpályáját.

Halk szavú emberem történész. Kolozsváron végzett. Helye volt többfelé. Végül a galaci főiskolához szóló kinevezést fogadta el. Diáktársait kérdeztem: mondták vasszorgalmúnak, közepesnek, egyszerűnek. A sohasem kivagyiskodó embereket illetik ilyen jelzőkkel. Nem feltétlenül dicséretnek szánják az effajta véleményt. Csak az első döntő tethez mérve válhatnak az ilyen kvalitások erénnyé.

Feleségével döntött az ideköltözésről. És döntésükkel mindketten kiléptek a középszerűségből. Vállaltak valamit, amihez már a kezdet kezdetén bátorság kell. Mert nem is olyan egyszerű az, hogy elmegyünk egy idegen helyre, ahol senkit sem ismerünk, és senki sem ismer bennünket, felmutatunk egy papírt, és erre megbíznak bennünk, munkát adnak, felelősséget, lehetőséget terveink és egyéniségünk kibontakozására. Hajlamosak vagyunk arra, hogy lenézzük az ilyenfajta bátorságot. Megnyugtatóbb, amikor ismerőseink keresik és a szülői ház környékén, rokonok, barátok mellett találják meg a nem mindig nekünk való, de elfogadhatónak mondott munkát. Úgy tűnik, igen. De hosszú távon nem mindig egyeznek terveink a gyáván és kényelemből hozott döntésekkel. Persze más az, ha csupán a jó kereset hajt el idegenbe, és más, amikor a hivatás kényszerít el otthonról. Beszéltem hajóépítővel, aki „legyalogolna a térképről”; csakhogy hajógyárban dolgozhasson. Följegyeztem egy olvasztár vallomását, aki sehogy másként, csak dübörgő kemencék előtt, a csupán messziről és híradófilmről szép szikraesőben tudja elképzelni életét. Ez aránylag könnyen érthető. De mi a

történész munkájának, vállalásának indítórúgója, a humán értelmiségié, ha nem az, hogy talán még inkább, mint bárki másnak, benne kell élnie a mában, éreznie kell a közösségi élet lüktetését, saját jövőjével kell tudnia azonosítani a város jövőjét. Az átértett feladatok és a tudatos önmegvalósítás súlya szülte a történészházaspár bátorságát. Egykori kollégáik jó ideig semmit sem hallottak felőlük: „Galacra mentek, ott élnek...”

A Politechnikai Intézet társadalomtudományi katedráján kapott beosztást. Felesége két évig a városi könyvtárban dolgozott. Kivárta, amíg a helyi Történelmi Múzeum kutatója lehetett, ahol önálló kutatási területe van.

Hétköznap érkeztek. Nem fogadták őket virággal és ígéretekkel. Naponta százak telepedtek meg akkor a városban, ezrek dolgoztak a Duna-parton, a város nevéhez az újságírók az *épitőtelep* jelzöt illesztették a leggyakrabban. Tanulságos történetek maradtak abból az időből. Mesélik, hogy mikor megérkezett az első ércszállítmány, mindenki kiszaladt fogadására a rakpartra. A kapitány mellét büszkeség feszítette, óriásnak képzelte a legjobb esetben is csak közepesnek mondható teherhajóját. Tíz-tizenöt tehervonatnyi ércet hozott, és azt hitte, hogy ezzel a mennyiséggel huzamosabb ideig ellátja a kombinátot. Büszkeségét, akár egy léggömböt, a vezérigazgató pillanatok alatt lelohasztotta. Azt számította ki előtte, hogy a teherhajó rakományát néhány óra alatt megeszik a kohók.

Ezt a történetet nem azért mesélik Galacon, hogy az ember kicsinységét szemléltessék. Ellenkezőleg: hogy erejét, lendületét a helyhez illőre méretezze.

Történész-házaspárismerőseim - Mihály Imre és neje - ehhez a kötelező követelményhez tartották magukat.

Mihály Imrével úgy ismerkedtem meg, hogy egyik galaci sétám alkalmával a művelődési ház falragaszáról rám világított a neve. A hazai munkásmozgalomról hirdettek előadást, amelynek (mint később megtudtam) ismert és kedvelt előadója. Megkerestem az intézetben. Könnyen ráakadtam; diákjai közül néhányan anyanyelvén köszönnek neki. A galaci műszaki főiskola hajóépítő és élelmiszeripari szakáról híres. Mihály Imre elbúcsúztatott néhány évjáratot, az elismerésért keményen megdolgozott. Több dolgozata őrizi kedvelt munkájának eredményeit. Dolgozatainak nagy részét a feleségével együtt írta. Felesége ideális munkatárs. Arra kér, ha írok róluk, ne felejtsem megemlíteni, hogy közös munkájuk nem egymás kiszolgálása, hanem kiegészítése. Aprónak tűnő, de lényeges különbség. Szaktekintélyek hivatkoznak dolgozataikra. Mihályné írásait, első olvasásra is, arról lehet megismerni, hogy mondatai oldottabbak, olvasmányosabbak, mint férjéé, aki szükszavú, szigorúan tudományos veretű szöveget alkot. Ha összegyűlt egy-egy dolgozat anyaga, napokig folyik a vita, amelyben nincs győző és legyőzött, nem lehet megsértődés, hiábavaló a harag: Irigylésre méltó helyzet. Már az egyetem padjaiban ideális házasságukról beszéltek.

Két ember szorgalma sokféle akadályt, a szellemieket is ledöntheti, ha azonos célt választanak maguknak. Mindketten a XIX. század második felét szemelték ki kutatási területül. Főleg galaci témákkal foglalkoznak, Alaposan ismerik a város iparosodó éveit, évtizedeit, munkásmozgalmát. Rengeteg izgalmas adatot gyűjtöttek és dolgoztak föl, emésztettek meg, értékelték az eseményeket. Nagy feltűnést keltett a galaci élelmiszeripar fejlődését feltáró dolgozatuk, amely a *Danubius* első számában jelent meg. *A marxista eszmék Galac-városi elterjedése a múlt század végén* című munkájuk hasonlóképpen. Mihály Imre mondja, minden dolgozatát, eredményét élettársának köszöni. Doktori dolgozata ugyancsak munkásmozgalmi téma: a marxizmus romániai elterjedésével foglalkozik a szociáldemokrata párt megalakulásáig. Közben megírta Galac megye monográfiájának egy részét, a munkaközösség, amellyel ezen dolgozik, népes, de a ráeső rész a legterjedelmesebb.

Szerettem volna ennek a két galaci embernek eddigi élettörténetében fellelni a város, a környezet hatását. Kell valami kapcsolatnak lennie példáulan értelmes életük és maguk választotta lakóhelyük között. Elmentem a Történeti Múzeumba. Éppen átrendezték a termeket, várostörténeti kiállítás készült, türelmet igénylő, bíbelődő munka. Mihályné arról beszélt, hogy nem szeretnek begubózni. Barátaik, kártyapartnereik is vannak, kellemes kirándulásokat tesznek a közeli szigetre, amelyen régi római várat fedeztek fel, segítenek az ásásoknál. Sétálni szoktak a Duna-parton, ott, ahol a kétárbocos hajóvendéglő ring a vízben, elnézik a zászlódíszben tovahaladó hajókat és az alig mozgó nagy, furcsa uszályokat. Ilyenkor Mihályné érzi, hogy boldog.

3.

Megkérdeztem Mihályékat, miként viselik el életük különféle megrázkódtatásait. Nem azt válaszolták, hogy nincs ilyen. Egyszerűen nem emlékeztek semmi olyanra, ami különleges idegtornával járt volna. Egyszer a főiskoláról a pedagógiai intézetbe akarták helyezni Mihály Imrét, magasabb beosztásba. Végül úgy döntöttek, hogy nem engedik el. Mindössze ennyi történt velük az elmúlt évek alatt.

Másféle gondok izgatják őket. A történelem sokféle összefüggésű dokumentumai, a meglévő és lappangó, feltárássra, értelmezésre váró anyag, az összefüggések munkára hívó, gondolati útra kényszerítő ereje az, aminek nem lehet ellenállni. Nem tudom pontosan, milyen érzés lehet huzamosabb ideig egy város közelmúltjában kotorászni. De nem hiszem, hogy megtehető ez anélkül, hogy magáénak ne érezné az ember azt a helyet, azt a múltat, amelynek történelem-darabkáját feltárja.

Milyen kötelékek, miféle gyökerek kötik Mihályékat Duna-parti ipari fellegrádkhoz? Sokszor elkezdett, sokféle kanyargó beszélgetéseink gondolatai magnószalagjáról az idők folyamán itt megtelepedett magyarok iránti érdeklődésüket idézem most vissza. Azt a megállapításukat, hogy a székely emigráció célpontja nemcsak a tengeren túli új világ volt, hanem néhány Duna-menti és munténiai város is. Gyertyagyártók, famunkások és „mindenesek” telepedtek meg először Galacon. Fazekasságot folytatott itt egykor az öt Szabó testvér. 1893-ban a munkáltatók elleni harcban tucatnyi péket veszített a város. Kiutasították őket. A Göetz-féle fűrészüzem munkásainak csaknem fele erdélyi volt. Református imaházuk 1896-ban épült, 1934-ben az iskolájuk. Följegyezte a történelem, hogy a század elején a famunkások szakszervezetének galaci küldöttei között egy Veress Sándor nevű munkás is volt. Tudományos munkát egyelőre még nem szándékoznak írni a spontánul összegyűlt anyagból, de egyszer majd erre is sor kerülhet. Galaci kötődésük is múlhat ezen, hiszen bármilyen óriásra növekedjenek eddig kialakult gyökereik, végül is a közös múltból föltárt emlékek csakis tovább erősíthetik ezeket, hogy a valóság és a virágzó jövő megingathatatlanul álljon.

Szép ez a város. Valóban mágneses vonzása van. Néhány napig engem is fogva tartott. Számos pontjáról csodáltam lüktető gyarapodását. Egy vízrebocsátás előtt álló hajó csinos fedélzetéről, a Bräilába igyekvő vízibuszról, egy külvárosi utcából, a dombtetőn nyújtózkodó, tavaszi ruhás parkból a kombinát és a város közé emelt karcsú viaduktról. Sehol sem éreztem magamat idegennek.

A Mihályék erkélyéről a város háborúban lerombolt részére látni. Régi világ, zezugos utcák, nyomorúságos viskók, kiismerhetetlen pinceraktárak, emlékek közé kényszerített múltja fölött állunk, tetőtől talpig újban. A tervezőintézet érdekes épületéről hallottam szakszerű magyarázatot. Vendéglátóim újabb és újabb információkkal tömtek kedveskedve. Illatok és fények keringtek a levegőben. Frissen lehelt ránk a házak között előbukkanó folyó. Súlyosan és szüntelen-végtelen hömpölygött alattunk a Duna.

3. „AZ EMBER CSAKUGYAN LEHETNE A FÖLD VIRÁGA”

I.

Az egykor tüdőbajosok és malmok városának nevezett Alexandriából indultam a hajnal hűvösében, az előző esti, megyeközpontnak kijáró utcai nyüzsgés emlékével, az épülő és iparosodó város tájékozott embert is meglepő, jövőbe mutató jeleinek érzékelésével. Fölfelé igyekeztem a Călmățui mentén, Zaharia Stancu szülőfalujába. Három évvel ezelőtt jártam itt, Alexandrián, és akkor sehogyan sem értettem, miért épp ez a szanaszét dobált, alacsony és szegényes házakból, rendezetlen utcákból összeálló helység a megyeközpont. Ma már a szálloda kilencedik emeletéről látni lehet a várost új lakónegyedeivel, ipari övezetével. Este a főutcán korzózik a fiatalság. Számukból és a szokásból arra következtethetünk, hogy a városnak jövője van. A környékről beözönlött fiatalok helyüket keresik, ismerkednek, hogy beleszokjanak a város nyújtotta előnyök és igények ma még kuszának tűnő birodalmába.

Zaharia Stancu regényeinek Omidája a valóságban Salcia, az író szülőfaluja. Városok háromszögében, Alexandria, Turnu Măgurele és Roșiori de Vede között fekszik a teleormani síkságon, egyforma távolságra a Dunától és az Olttól. Arra számítottam, hogy tikkadt, néptelen kis falvak sorjáznak majd erre az út mentén, és ingázó munkásokkal teletömött kocsik jönnek velem szembe, nyomukban a felkavart por tompítja majd a reggel friss fényességét és a madárfüttyöt.

Nem egészen így történt. Az út két oldalán beláthatatlan területen búza- és kukoricatáblák váltakoztak. A derékig érő kukoricásban emberek. Néhol egész falura való tömeg. Az egyik faluban néhány százan, többnyire asszonyok, maguk mellé fektetett kapával és elemózsiás batyuval ülnek a sánc szélén. Vidám terefere, énekszó hallatszott.

- Mindjárt itt vannak a kocsik. Az elnöknő nem hagyja, hogy gyalogoljunk...

Az elnöknő azt mondja, nem hagyja az embereket hiába fáradni. Különösen az asszonyokat nem, mert a kapálás után még éppen elég dolguk van. Ionescu Ștefaniának hívják az elnöknőt, láthattuk a tévé képernyőjén, a Közelkép című műsorban. Ez az elnöknő azzal tűnt ki, hogy megválasztása után a termelősövetkezet új székházát átengedte az egészségügynek, beteggondozót alakítottak belőle. A fiától azt kérdezte a riporternő: mi lesz belőle?

- Agronómus, mint apámból és anyámból - válaszolta a fiú gyorsan,

- Jól van, fiam - mondta az anyja, miután elment a tévé kocsija -, mióta tettél le a matematikáról?

- Nem tettem le róla. Az agronómus pályát csak úgy bementem, ha már ezt a választ szerette volna hallani tőlem az elvtársnő.

- Az igazat mondd! Mindig az igazat! - mondta az anyja.

- Mindig? - mosolygott a fiú.

- Igen - felelte az anyja szigorúan.

- Most is?

- Mindig!

- Hát akkor jobb, ha tőlem tudod meg, hogy az elvtársnő sok mindenben pontot tett a dolgokra, de itt-ott lakkozott is. Nem tetszett, hogy többet dicsért a kelleténél... Máskülönben minden O.K.

- Hát ilyenek a mostani fiatalok! - állapítja meg valaki a várakozók közül. Öröm és büszkeség a hangjában. Munkakezdéshez jól fognak, sőt nagyon is kellene az ilyen igaz történetek.

2.

Kenyérrel tele asztallap a táj, arannyal tele kincseskamra. „Itt nálunk, a hosszú, keskeny és szegény Călmățui-völgyében...” Itt, ahol főleg puliszkán éltek az emberek, és földkunyhóban laktak, rongyokban és mezítláb jártak. Itt, ahol minden nyomorúság ellenére úgy születtek az emberek, mint ahogy szilvaéréskor potyognak a hamvaskék szilvák. És ugyanilyen sűrűn hullottak el sebes háttal, sebes lábbal, sebzett lélekkel - úrtól, nincstelenségtől, kilátástalanságtól. Mikor is? Épp egy emberöltővel ezelőtt. Csak egy emberöltővel. Szerencsém volt, nem kötelező olvasmányként kaptam kézhez Zaharia Stancu *Mezítláb*-ját. Bennem végleg úgy maradt meg, mint a *Réz Mihályék kóstolója*, amelynek valóságos világában magam is éltem, és amelyhez úgy társítottam a *Mezítláb* világát, mint egyikünk nyomorúságát szoktuk a másikéhoz, testvéri egyetértésben. Szép, szomorú könyv ma is a *Mezítláb*. Most, hogy újra-lapozom az író szülőföldjéről írt műveket, újra szívemhez ér az itteni emberek emberség-melege. A század eleji riasztó nyomorúság ellenére nyílt szívű, egyenes emberségtől szépült Zaharia Stancu könyveinek világa. Ehhez illesztem ezt a kora reggeli beszélgetést és sétát, amely a Călmățui mentén fölfelé visz, az író falujába.

„Maga, bácsi, úgy ír a Călmățui-ról, mintha a Călmățui a Mississippi lenne” - írta évekkel ezelőtt valaki az írónak, aki egy anketban így válaszolt: „Nem tudtam, és most sem tudom, hogy ezekben a szavakban mennyi az igazság. Annyit tudok, hogy minden igyekezettel azon voltam, úgy írjak a Călmățui-ról, mint a Mississippiről, és szerény szülőfalumról, mintha a legszebb és legerősebb emberi település volna.”

Szél borzolja a gabonatáblákat. Hajladoznak, susognak az útszéli eperfák. Frissítón arcomba legyez a gépkocsi ablakán bepréselődő reggeli levegő. Eszembe jut az ars poeticának beillő anyai kérés és Darie fogadalma:

„Lefekszem, Anyám betakar. Végigsimítja homlokomat. Suttog, hogy csak egyedül én hallom:

- El ne feledd, Darie. Semmit el ne felejts. Mondd el majd a gyermekeidnek. S a gyermekeid gyermekeinek is meséld el... Hallod-e, Darie? El ne feledd... El ne feledd, Darie...”

„Nem felejttem el, Anyám” - fogadalmát megtartotta az író, és gyermekeinknek, a világnak meséli immár mindörökké a múltat. Emlékeink nélkül rideg, embertelen lenne a jelen, elképzelhetetlen a jövő. Szél, szülő, anyaföld szelleme, könyv és élőszó biztat mindenkoron emlékeink, megélt életünk tapasztalatainak továbbadására. Kapunk és adunk, ez életünk önmagában rejlő szépsége.

3.

A Călmățui hosszú, városoknál elterpeszkedő és gazdag völgyében élnek még néhányan Zaharia Stancu könyveinek hősei közül. Följegyezte a „helyi történelem”, hogy Dinu Turturică, az író barátja, az iskolában vele egyformán jól tanuló hajdani versenytárs olyan nagy ember lett, hogy autogramjéért sorba álltak az iskolások. „A vizsgán mindketten valamennyi kérdésre megfeleltünk. Tanítónk és a másik tanító, aki a szomszéd faluból jött át a

vizsgára, mindkettőnket megdicsért. Virágkoszorút nyújtottak át nekünk. Átvettem a koszorút, és kimentem a patakra fürdeni. A koszorút a vízbe hajítottam, hadd ússzék lefelé, a Duna felé...”

Dinu Turturică a koszorút apja mellén összefogott kérges kezére borította. Aztán lezárták a koporsót. Dinu Turturică egyszerre családfő lett. Nem tanulhatott tovább. Napszámba járt. Öt év múlva, amikor nem illett már gatyában mutatkozni, hiszen nagy legény volt, összegyűjtött annyi pénzt, hogy vásárolt egy nadrágot magának. A nadrág papírból volt, az első esőzések szétmállott. 1947-ben ő volt a falu első demokratikus bírója. Most nyugdíjas. A lányából, aki apjához méltóan kitűnően tanult, orvos lett. Lánya férje is orvos, a motrui klinika igazgatója.

- Hát azt nem lehet, hogy regénybeli alakom árnyékában éljek, azt akartam, hogy valamennyire fejlődjek. Hiába vagyok én regényhős, egyszer csak meghalok én is...

Ma a három falu, Tudor Vladimirescu, Băneasa és Salcia csaknem összeépült. Az új házak homlokzatára a kettőbe választott évszám között a tulajdonos nevének kezdőbetűi. Sok az új ház és sok a házak oldalára erősített kis fekete tábla. *Regrete eterne* - olvasni rajtuk, és alatta egy-egy név, a születés és a halálozás évszáma...

Örökké fájlaljuk...

Egy virágoskertes, családi ház mellett, amely maga a néptanács épülete, utcácska lapul. A saroktól száz méterre világítóan tisztára meszelt kútka. Idősebb asszony vizet mer a kútból.

- Igen, fiam, ez a Zaharia háza - mutat a kút melletti telek felé, ahol három kisebb épület bújik meg a fák lombja mögött.

- Nyomja csak be a kaput, otthon van a nővére, Elisabeta...

- A régi házat lebontottuk, és ezt az újat építettük helyette - gondolkozik el Surugiu Elisabeta, aki néhány éve egyedül él a házban, amióta a férjét elvesztette. Leültet. Rendre leszedi, s elém rakja a képeket a falról. Nehéz sorsú parasztember-arcok néznek vissza rám a megsárgult fotográfiákról, nagy a rokonság, a környező falvakban mindenütt él rokona, most már többnyire azok fiai, lányai és unokái, akik Zaharia Stancu könyveiben szerepelnek.

- Még élhetett volna, hiszen sokan vannak a családban olyanok, akik meghaladták a nyolcvan évet - mondja elérzékenyedve az író húga, akit a balladásan szép siratóból ismerünk.

„Mindig csak dolgozott, csak írt és írt, rontotta a szemét... Amikor időnként meglátogattam, leültetett, és kikérdezett. Mindenről és mindenkiről tudni akart, és én elmondtam neki, mi történik a faluban. Most már nincs kinek beszámolni. Amióta meghalt, jönnek az ország minden részéből, és kérdezik tőlem, itt született-e Zaharia Stancu? Mondom, hogy itt született, épp ezen a helyen állott a régi ház, ezt az újat éppen arra a helyre építettük, persze, nagyobbra. És azt mondják az emberek, akik lefénnyépezték a helyet és a kutat, amiről megírta, hogy a legmélyebb a faluban, azt mondják, hogy emléktáblát kellene tenni ide és emlékszobát nyitni. Turnuban már nyitottak egy emlékszobát, és könyveiből elhelyeztek ott vagy kétszáz kötetet. Másik százat ide hoztak az iskolába, mert nagy tiszteletnek örvendett, amíg élt. És most is... Egyszer, még gyermekkoromban történt, hogy hazajött. Sokan voltunk, nem volt helye az asztalnál. Aztán nemsokára elment, és írni kezdett, és egész életében csak írt, csak írt, a végén már egészen meggyengült a szeme. Még élhetett volna...”

4.

Salcián van könyvesbolt. Az egykori kocsmá helyén székel. A könyvesboltban egyetlen Zaharia Stancu-könyv sincs. Mind megveszik a helyiek. Magukról olvashatnak bennük, a „csak most történekekről”, arról, ami nem az időben, hanem a valóságban oly messze kerül a mától. Most itt érthetően nem az a probléma, hogy a gyerekeknek nincs helyük az asztalnál. Kenyér is van és jövő is. Mégis elmennek a fiatalok. A könyvesboltban egy riportkötetre bukkantam, Zaharia Stancu emlékének ajánlotta a szerző, Ion Lazăr. A Călmățui vidékéről ír a riporter, az egykori rengetegről, amelyet a vándorló népek Deliormannak (innen a Teleorman elnevezés), vad, vagyis bolond erdőnek hívtak, és a mai „rengetegekről”, amit mi iparosításnak, szocialista átalakításnak tudunk.

- Az embert soha sehonnán nem a boldogság hajtja el. Más okok... - mondja egy Salciával szomszédos községből Roșiori de Vede városba költözött szövényő. Az ötvenes évek elején indult el otthonról, a „sokan voltunk” miatt. Egy másik szövényő, Ștefania Stoian, kilencszáz hozzá hasonló szövénylánnyal együtt már más indítást kapott. Plopii Slăvitești-be való. Érettségi után helyezkedett el.

- Az én városom tele van örömmel. Épül. Persze nem könnyű, sohasem volt könnyű az asszonyoknak. De ha ezt kijelentem, mit érek vele! Ugyanakkor azt is kijelenthetem, hogy néha a nők elképzelhetetlenül törekvőbbek, mint régen, talán még a férfiaknál is energikusabbak.

Összejártam ezt a várost is. Ideírhatnám, hány új tömbház épült benne az elmúlt években, hány új gyár. Felsorolhatnám a város növekedésének vagy helyesebben: átalakulásának más adatait is. Nem teszem, mert gyorsan változó, szinte naponta növekedő számról van szó. Ahogy egy cărlomanui öreg mondja:

- Behatolt hozzánk a város... - Hogyan?

- Hát a villannyal, útjavítással, aragáztartályokkal, új iskolaépülettel...

- Ezek szerint ebből a faluból nincs elvándorló és ingázó?

- Dehogyan nincs! Az emberek városon akarnak dolgozni. Fizetésért, kenyérért, szalámiért, a kávézásért.

- De hát maguknál nincs üzlet?

- Hogyne volna, csak hogy egy üzlettel még nem lesz a faluból város...

Ezek a mai gondok.

És egy kotrógépes fiatalemberéhez hasonlóak. Ez a fiatalember szerencsét próbált a színművészetin.

- Sikerral megbuktam - mondta keserűen egy kotrógépezőnek, akit éppen kint találtam a határban. Sikertelen vizsga után az ember legszívesebben nekiindulna a világnak. Ez a fiatalember is tele volt keserűséggel, nekiindult a világnak, éppen csak megállt egy percre a tágas mezőn szót váltani a kotrógéppel. Aztán másnap is kiment. Egész nyáron át, amíg kitanulta a szakmát. Most már „saját” gépe van, és nem fél az időtől. Inkább kifutna a világból, mintsem potyára töltse „minden perc drága” idejét.

5.

Salcia első emberét nem találtam a posztján. Nem a kora reggelért, hanem mert fontos ügyek tárgyalása végett bement Turnuba. Chirica Stanca technikus minőségében libaoltás-ügyben járta a házakat. Egy fiatalembert találtam az irodákban, aki „félnormában” vagy talán beteg apját helyettesítette a rendcsinálásban, amit egyszerűbben takarításnak szoktunk nevezni, ha asszony végzi. Mondom, hogy egy fiatalemberről van szó, aki munkáját folytatva készséggel válaszolt kérdéseimre. Tőle tudom, a község évtizedünk végére az eddigieknél is gyorsabban fejlődik. Különben később átkísért egy átjáró terembe, ahol a község távlati fejlődését falra erősített tervek szemléltették. Malom, vágóhíd, pékség, bortöltő állomás épül vagy gyarapodik a következő években. Az iskola pedig harminc tantermes lesz, háromszáz gyermek lakik az internátusban, tornaterem épül, és nyolc teremben helyezik el a műhelyeket.

- De hiszen ez nagy iskola lesz!

- Líceum - kapom a pontos választ.

Most már tudom, minek az a százketetnyi adományozott könyv. Az sem kétséges, hogy ezt a líceumot Zaharia Stancuról fogják elnevezni.

6.

„Mindenfelé rokonaink vannak, a Duna mellett, sőt még az Olt mentén is, onnét felfelé, ahol az Olt a Dunába ömlik, még Slávitești községen túl is. A Duna menti rokonokkal ritkán találkozunk, az Olt mentiekkel gyakrabban.” Az író rokonaival nemcsak könyveiben találkozunk, és a valóságban sem csak a vér szerintiekkel. Ahogyan rokona volt neki a táj minden „földhöztapadt” embere régen, most rokonai még számosabbak. Magunkat is beleszámítom. És az utánunk következőket is. Az író szándéka szerint, mai és holnapi gondjainkkal együtt. Befejezhetetlenül...

4.

MERRE VAN A SÁNTA ANGYALOK UTCÁJA?

- Bontják a Zokogó majmot - mondja apósom a Május 1 utca sarkán, és erre meg kell állni egy pillanatra a hangyabolyban, amit városi forgalomnak nevezünk. A megtorpanás részéről kétszeres indítékú: apósom hangját jókora bánatfoltok tompítják. Meghatódását érzékeltetni kell, legalább egy együttérző hümmögéssel. De az illeмен túlmenően az egykori majom-rajzos firma feliratának felidézése az utóbbi évek egyik legolvasottabb hazai könyvét, Bálint Tibor *Zokogó majom* című regényét juttatja eszembe.

Miközben két fényes Dacia között kivívjuk a gyalogosokat megillető elsőséget a zebrán, és megközelítjük az egykori mulatóhely szegényes épületét, arra gondolok hogy nekünk, háborút is látott vagy háborúban született kolozsváriaknak nemcsak olvasmányi időre kimért élmény, régi dolgokból pillanatnyira fölhogadó hasonlóság fölötti öröm ez a regény, hanem olyan, mint a bennünk csimpaszkodó gondolat, a homlokunkba évődött ránc, a megszokott mozdulat és a gyakori használatban hozzánk ragadt szó, a régi tükörből magunkra vetett pillantás. Ez a regény is bennünk van. Sokféle szereplőinek hasonmásaival jártuk a hóstátiakban gyérülő városi nagypiacot, tülekedtünk a mozi jegypénztáránál és földgázt szipogó autóbuszokon, melyek asztmásan és kopott ízületeikben nyikorogva hordozták a külvárosból mindig is a központba vágyó népet, hogy Mátyás király lova árnyékában néhány órányit a feltámadó igazságot remélje. Tessék csak fellapozni ezt az emlékmű szépségű regényt, domborműveiről régi külvárosainkra ismerünk.

A magam részéről ma is szívesen élek a regény színhelyén. Szülővárosomban ugyanis évtizedekre visszamenőleg nem a Fadrusz-szobor környékén, hanem a külvárosokban mondják ki a leghihetőbb igazságokat. Különben, amíg kétezer éves városom központjának változásait gyengéd szellőként formáljuk, külvárosait valóságos teremtő viharban alakítjuk újjá.

Kétszobányi szélességű parcellán épült a ház, amelyet kívülről, belülről megtekintünk, már-már olyan alaposan és merészséggel, mint aki dagadó pénztárcával vásárlókedvében van.

- Nem ér pénzt ez a bontás - hallom a jóindulatú figyelmeztetést, amikor a keret nélküli ablakok előtt összenézünk.

- Hanem a Zokogó majom tulajdonképpen a pincében volt - néz vissza apósom vagy négy évtizednyit küzdelmes élete emlékeibe. - Itt volt a bejárata - mutat a felfedezés örömeivel az utca felőli falra, ahol a befalazott ajtó nyomai látszanak. - Aztán le kellett menni a pincébe. Olyan álszuterén-forma volt, emlékszem, jól lehetett itt enni-inni. Zene is volt és tánc, szóval minden... Kedvelt helye volt a magamféle fiatalembereknek. - A „magamfélén” apósom nem kevés önérzettel az egykori iparos legényeket érti.

Átmegyünk a túlsó járdára. Innen többet látunk. A lebontásra ítélt ház előtt új autóbusszmegállónak festenek fehér keretes négyszöget a munkások, odébb, a valamikori vármegyeházzal szemben, talán éppen Brassai lakásának közelében új, sokemeletes épület magasodik az udvarban. A Zokogó majom valahogyan nem talál ide. Sejttem, hogy soha nem is talált ebbe a környezetbe. Az író is azért vitte regényében a Kövespad és a Sánta angyalok utcájának sajátos forgatagához sokkal közelebb. Vajon mi lesz a helyén?

- Megírja majd az újság... - mondja apósom. Veszünk is egyet a főtéri újságosbódében, a fürge nyugdíjas rögtön belenéz és egy rikkancs szájába beillő szenzációt emel ki belőle. Aztán vigyázva összehajtogatja az újságot, elteszi ebéd utánra.

*

„KERESKEDELMÜNK EGYIK CÉLKITŰZÉSE a kiskocsmá jellegű italmérések felszámolása. A megyeszékhely központjában ma már korszerű, az igényeknek megfelelő falatozókká alakították át az italboltokat. A napokban közlélmzésünk térképéről újabb „fekete folt” tűnt el: a Lenin út és a Pitești utca kereszteződésénél - az italbolt helyén - a civilizált kiszolgálást biztosító nappali bár nyílt.”

*

Ha valamelyik ház lakója olyan botrányosan viselkedik, hogy miatta a többi lakónak nincs nyugalma, milyen módon lehet eljárni? VÁLASZ: Ha egy lakó magatartásával lehetetlenné teszi az együttélést a lakásban vagy az épületben lakók számára, vagy megakadályozza a többi lakót lakásuk normális használatában, bírói eljárással kilakoltatható.”

*

„Az ipari cikkek kereskedelmi vállalata ebben az évben arra törekszik, hogy minél gazdagabb áruválasztékot biztosítson a lakosságnak. Gondoltak a háziasszonyokra is...”

*

„A »LIBALÁB-FA« VÉDELMEBEN. Nem először esik szó lapunk hasábjain arról, hogyan óvhatnánk természeti emlékeinket úgy, hogy jól beilleszkedhessenek a korszerűsödő városképbe.”

*

Egy másik sétánkon ráérősen állunk a Pata utca végén, az utcakereszteződésnél. Surrogva jönnek a trolibuszok, itt találkozik a 3-as, 30-as és a 25-ös, fentről a Borhánacs felől jönnek a 22-es és a 24-es fürge autóbuszok. Az egykori Bivalyrét előtt állunk, sárkányeregető hely volt ez mindig. Most félkörben hordozott tekintetünk sok ezer ember lakóhelyét látja, négy- és tízemeletes tömbházak teljességében csak repülőről belátható rendjét, a köztük kanyargó sétányokat és játszótereket, virágágyásokat és a már derékig érő sövényeket: bizony, már több mint egy évtizede kezdődött itt az építkezés.

- Hát, ami az utcákat illeti, az évtized kevés volt hozzá, hogy megszokjuk! - állít meg a lelkendezésben apósom. Ez alkalommal rosszállása egyenesen nekem szól, mintha a negyed lakosaként nekem kellene vállalnom a felelősséget azért, hogy még mindig oly nehéz megtalálni valakit a furcsa nevű utcákban, mint azt a bizonyos tüt a Bivalyrét szalmakazlában. Hogy bizalmát némiképp visszanyerjem, elmesélem: címmel és telefonszámmal felszerelve órányit hiába kerestem itt a drámaíró, és az úton senki, de senki sem biztatott azzal, hogy „fog ez menni”.

Hosszú a Pata utca. Nem szeretem, mert a troli „húzza az időt” rajta. Meg aztán szélesebb külvárosi utcákhoz szoktatott a gyerekkorom, a Nadas menti utakhoz, amelyek a papfalvi keresztútig egyhuzamban jók voltak a futballozáshoz.

- Amióta csak tudom, mindig Pata utca volt a neve, és egy mezei útban folytatódott, amelyen Patára jutott az ember... Itt dolgozhatott a regénybeli Kálmánka apja - int apósom a baloldalra, ahol a dombba kapaszkodva két házat összefog egy keresztbe épített harmadik.

- A felszabadulás után tették rendbe és bővítették, amikor már nem volt meg a pékség...
Legelőször ide udvaroltam a szomszédba...

A kevély, tornácos ház előtt megállnék, de apósom sietős ismertetésbe kezd, miszerint ebben az utcában mindig nagy volt a sár, a kereszteződéseknel kocsmák és mézárszékek vetekedtek a szegényebb rendű fűszeressel. Pékség három is volt a Pata utcában. Egyik még működik. A friss kenyérillaton kívül nyomorúság és keserűség úszott a levegőben; édesnek itt csak annyiban volt mondható az élet, amennyire a törökmézesek cukorkáikkal megédesítették: a környéken laktak egy nagy házban.

A Györgyfalvi út aljában van még annyi összeeskábált putri, hogy megkönnyíti a visszaemlékezést: ilyen hely épp elég volt a „kincses város”-ban. Például a Fellegvárra vezető Lépcső utca. Helyét márványtábla jelzi. És a Kalános utca. Éppen most épült helyére egy csokor toronyház.

- Merre induljunk? - tanakodunk a Kispiacnál.

- Ilyenkor - kockáztatom meg - megnézegethetjük a sokféle Böskék sírját a Házsongárdban, barnított, ovális alakú fényképekről, halott magukat feledve mosolyognak le ránk a márvány sírkövekről.

- Ha a Méhes utcán lemegyünk - szól az ellenterv -, a Kövespadra érünk. Ott van valahol a Pillangó utca is. - Apró utcákba térünk, ahol köszönnek egymásnak az emberek, egy ismerős hóstáti megállítja értünk lovas szekerét, a Pietroasa nevű családi kiskocsmában ellenőrizzük a ráérős délutáni csöndet. Aztán megyünk tovább. A 2-es trolin. Az újjáépített Mărăști téren és a régi Téglás utcán. „Hol is volt a szamosfalvi vámház? Működik még a pékség? Szépen kiaszfaltozták a strekk melletti utcát.”

Átme gyünk a vasúti síneken. „Ej, régen gyakori volt itt az öngyilkosság. Ide jött, aki már nem bírta tovább...” Apósom nem látta még az új Szamos-hidat, amelyen a széles aszfaltos út átvezet a gyárnegyedbe. Most megvizsgáljuk, számbavételezzük.

„A jobb parton a fűzfabokrok mögött a bolgárok kertjei húzódtak...”

- A téglagyártól a vízfolyás irányában gyógyszergyár, gyújtógyertyagyár, köszörűgépgyár, kiskazángyár, kerámiagyár, nehézgépgyár, egyetem... - sorolom az egykor Szamosfalváig húzódó szántóföldek mai lakóit. Az Irisz felé indulunk,

- Hol lehetett a Sánta angyalok utcája? - Kérdésem nem okoz meglepetést. Apósom zsebében van Kolozsvár város utcanévsora. Kétezer lejért vette a felszabadulás után.

- Ilyen utca nincs is! - bizonyítja. - És az angyalok, még a sánták is, régen elrepültek... Emlékük már csak bennünk, öregekben és jó könyvekben él...

Hazafelé vesszük utunkat. Egy jó nevű cipészfirma előtt megállunk, mert apósom egykori kollégájáról van szó. Dióhéjban annyi életének története, hogy „semmire sem vitte”. Benézünk a léckerítésen, az udvar közepén gondosan letakart Dacia „emeli” a ház fényét. A továbbiakban megvizsgáljuk és igen biztatónak találjuk az orgonabokrok idén korán duzzadó rügyeit.

- Baj van - mondom később -, ebből a városi sétából kifelejtettük a fiatalokat!

- Benne vannak - mutat a robogó buszból apósom a terebélyesedő városra, és hosszasan azt magyarázza, amit a költő „dugott a fülébe” egy gondosan megőrzött, kemény kezével sokszor maga elé simított ünnepi lapszámban olvasott versével:

*Ember, tízszer tíznél többször tízezer élt itt,
érezte leveles szélben a fürge időt,
fürge időt, mely roppant öntudatunknak kedvez
és a szívekben benn, és az agyakban benn,
ahol a versek, a rajzok, a mérnöki munka
- teremnek
abban a távlatban rendezi meg tavaszát -
hogyan ez a város még csak szilvavirágnyi
kezdet...*

(Lászlóffy Aladár)

Én pedig mit tehetnék egyebet: szép hitét dicsérem.

5. MI AZ, HOGY: ENYED?

Sorsunk, a hétköznapivá egyszerűsödő történelem, a soha semmit sem felejtő emlékezet időnként megismétli kérdéseit. Jelképes kérdések ezek, és a lelkiismeretünkben évődő lehetséges válasz sohasem teljes, nem is lehet mindenkit megnyugtató. Az ehhez hasonló kérdések tehát újrafogalmazódnak és tovább élnek a miheztartás végett, összehasonlítási alapunk gránitjaként.

A címben fölűtűtetett kérdést különben egy tanulságos könyvből vettem, Méliusz József: *Sors és jelkép avagy egy erdélyi utazás regénye ezerkilencszáznegyvenháromban tizenkét fejezetben elbeszélve*. A több kiadást megért könyv igazolja kérdéseink megisméltésének jogosságát. Kérdéseinket írtam, mert a könyv tele van a mi kérdéseinkkel, egy jelképpé érlettet illik időnként őszinte vizsgálat végett elővenni: Mi az, hogy, Enyed?

„Ezzel kezdődik az élet, a boldogtalanság, a kérdéssel, az ismeretlennel való találkozással, amelynek neve mögött ott a következő ismeretlen, és annak neve mögött a másik. Véget nem érően. Halálíg.”

Szabad ellenkezni a hófehér hajú íróval? Már a bemutatkozás utáni percekben megtettem egy könyvkiadó irodájában, ahol véletlenül találkoztunk. Éppen e könyv második javított kiadásának megjelenése előtti hónapokban történt, s egy kifakadásomra szenvedélyesen védelmébe vette a mát, és nagyobb hallgatóságához szokottan, úgy éreztem, minden fiatalhoz szűlt tanácsával: - Regényt kell írni! Mai regényt...

Nyilvánvaló, hogy a háború kilátástalanságában fogalmazó írót most így „fordítom” a magunk nyelvére: A kérdéssel kezdődik az élet. Az ismeretlennel való újabb és újabb találkozással. A boldogság a tettben van, amely az ismeretlent megoldja. Abban, hogy látjuk a jövőt. Messzelátóként használva Méliusz József könyvét, még inkább látjuk. Úgy is, hogy magunk felé fordítva, kicsinyített világunkba, múltunkba nézünk vele. Kövessük a második kiadás szerkesztőjének, Csiki Lászlónak ajánlását, és „lelki egészségünkért” mindannyiszor nyissuk fel ezt a könyvet, és „fáradjuk” végig, valahányszor lelkiismereti, nemzetiségi és más kérdések, félelmek, a hatalom és az elnyomatás, a jövő és a demokrácia ügye gubancolódik tettekesztő gáttá bennünk. „Tanulóknak a belépés ingyen és kötelező módon!”

Nemcsak a riporter dolga, hogy a jó könyveket magában továbbírja. Bízunk az olvasóban. A mi dolgunk viszont a tükörtartóé. Kettős feladat, mert a saját magunk megmutatása is szükséges. Ezáltal válik a tükörben látható kép megközelítőleg igazzá. Ezért tartom fontosnak megjegyezni, hogy a temesvári utca többnyelvű forgatagában, biztonságban érzem magam. Az imént szálltam le a Kolozsvár-Temesvár légi járat egyik gépéről. Egy órával ezelőtt még Erdély közepében voltam. A lehető legpontosabban fogalmazva: megnyugtatónak érzem a temesvári utcát. Azt, hogy a munka utáni kora délutáni sürgés-forgásban egymással szót értenek az emberek. Kezdem azt hinni, hogy Bábelben nem a különböző nyelvekkel, hanem a munkával volt baj. A nyelvek itt elcsökevényesedtek! - idézem magamban a város szűlöttjének véleményét. De nem hiszem el. Amióta a tudatosság létráján - nemzetiségi hovatartozásunkén is - a társadalmunkat átfogó méreteken, nem csupán értelmiségekben számolva, magasabbra igyekszünk közös egyetértésben, köznapi nyelvünk tisztán tartása közűgy. Nem titkoljuk, de hirdetjük teendőinket, a szocializmusban meghirdetett testvéri közeledés és

egymást megismerés parancsa szerint. Ki gondol ma már itt a konkvisztádorságra! Sohasem volt ez a népek kenyere - uralkodni vágyóké, uralkodóké annál inkább.

A Temesvár-Arad között közlekedő délutáni vonatok egyikén, a két óriási fülkére osztott utazókocsi előszobájában, a még idejében érkezőknek kijáró pótszéken fújom ki fáradtságom a gyarapodó várost átszelő séta után, és barátkozom azzal a megtisztelő gondolattal, hogy a véletlen ajándékként most olyan utazáshoz kezdek, amelynek állomásai csaknem megegyeznek a hófehér hajú író egykori utazásának helyeivel. S hogy erre megbízatást senkitől sem kaptam? Sebjaj! Újabb érv, biztatom magam, figyeljem csak a környezetemet.

Volodimir Drozd könyvét olvastam az úton, a belső zsebemben elférő *Délszigetet*. Délsziget a jövő városa, a kisregény gyermekhőse szülőfalujának, Pakulnak ellentéte, az „anti-Pakul”. Délszigetre azért kell eljutnunk, hogy onnan utat építsünk Pakulba. Mert oda „minden tavasszal visszatérnek a vándormadarak a napfényes, mesésen sokszínű Délszigetről. Pakul: első szavad hazája; első szerelmedé, az első gyűlöleté... ahová utolsó órádig vissza-visszatérsz, s ha visszatértél - újból nekivágsz a nagyvilágnak; Pakul - te magad vagy...”

Velem szemben egy lány ül, és fizikát tanul. Mellettem egy csoport orczyfalvai ingázó áll, furcsa németnyelvűkre fülelek. Az egyre-másra libbenő ajtók mögül kártyacsapkodás zaja és vidám nevetés száll. Mire a sarokban támaszkodó fiú átfutja a friss sportlapot, le is kell szállnia. Ūrül a kocsi, kényelemesebb helyet keresek, és figyelem a bánsági síkságot. Az író, akit akaratlanul is követek emlékektől terhes útján, csordultig van történelemmel. A történelem, az irodalom, a családja emlékeivel kötötte magát e tájakhoz, s köt minket is. Ma is. Nincs mit hozzátennem. Én nem találkoztam Kosztolányival Aradon, nem kerestem József Áront a város peremén, alig néhányszor jártam Temesváron, egyszer történelmi múzeumában. Mindig sietősen utaztam, körülményesen sohasem búcsúztam, ügyvédet csak egyszer fogadtam. Nem mentség ez, nem is lehet mentségünk a múltunk felületes ismeretére. S a múlton most már közös múltunk emlékeit értjük, tehát a meggazdagodottat. Ehhez is jó ez a könyv, hogy mint a jó leltárkönyvet, időnként kiegészítsük. És hogy gazdagodó Pakulunkból egyre merészebben szebbnek képzelt Délszigetre elvágjunk, és merjük megteremteni azt. Mit tehetnék a magamon átszűrt valóságból, az elmúlt évtizedek történelméből, a tájhoz tapadó friss emlékekből e könyvhöz? A vonatból is látszó tömbház-erdőt, a mindennél lobban terjeszkedő gyárat, a korszerűsített utak végtelennek tűnő szalagját? A munkánkat, amely szívdobbanás-fontosságúvá vált? A csaknem egyformára sikerülő napokat? Igen, a munkát dicsérem, amely mindent eligazít itt a földön és a lelkünkben. Az emlékezetet, mely megőrzi és újra meg újra, gondolataink közé állítja Dózsa Györgyöt, a tizenhármakat, Kossuthot és Bálcescut, a száz éve élő Adyt. A világ első villamosvasútjának indítása idején az itt már jelentős munkásmozgalmat: Farkas Károlyt, Gheorghe Ungureanut...

Az emlékezethiány megfoszthat történelmünktől: önmagunktól. Nekünk is van történelmünk: szeretném, ha nem tartanánk hiábavalónak a közeli tegnapig kibővíteni e saját történelmünket; a tanulságok gyémántja annál szebb és nagyobb lehet, minél nagyobb területen kutatjuk. Ranghecz, Guban, Franyó Zoltán, Toró Tibor... Furcsa, befejezhetetlen névsor. A hátranéző tisztelet mondatja velünk.

Aradon alig néhányan szálltunk le a vonatról. Huszonöt éve úgy érkeztem ide, hogy egyetlen fényes egybanis volt a zsebemben, azóta is becsülöm állandóságát, szüleink örömeivel gondolok az akkori újdonságán megjelent egybanisra, ők ugyanis tudják és eléggé utálták is már a változó pénznemek okozta csalódásokat. Akkori egy banimmal - most is úgy érzem - az üzemi gyakorlat ideje alatt kaptam minden aradi élményt: a kerékpáron igyekvő kék és bő ruhás zász asszonyok kora reggeli özönlését, a várban és a Maros parton tett séták örömeit, az önállóság gyönyörű izgalmait. Ha egybanis értékű mozdulatokban, jelekben, szavakban és

hangulatokban gyűjtjük a magunk köré képzelt világot, felmérhetetlen kincsek gazdái leszünk. Legalábbis akkor így tudtam ezt. Ma sem tudom másként. Arad ma engem a zenelíceum nyílt-szívű igazgatójára emlékeztet, aki úgy büszke román nemzetiségére, hogy pedáns tisztelettel helyesen beszél anyanyelvemet, s ezzel kimondatlanul is arra késztet, hogy kövessem példáját. Ez a város nekem a Varga Katalin nyomában járó, negyven éve halott Aradi Viktort idézi és egykori kollégámat, aki a város nevét iktatva családneve helyébe, nemzetiségünk kérdéseit emeli-emelgeti a gyakorlati megoldásokat elősegítő tudományosság magasába. Arad most nekem legfőképpen egy fiatal tanítónő városa. Egykori osztálytársai nyomában járva jutottam el hozzá is, hogy sorsából és általában a fiatal tanítók sorsából néhány jövőre érvényes igazságot kiszűrjek.

Másnap, amikor újra utazom, és olvasom a magammal hozott könyvet, mint a vonatok az egymás után következő ismerős állomásokon engedélyezett percnyi pihenőikben, én is felszusszanok, és gyakran cserélődő útitársaimra figyelek. Mi nem ismerjük már a vonatok ráérős, mesélőkedvű embereit, akik kikerekített szinte kész elbeszélésekkel lepték meg a tárcsírokat. Az utazáskor kötött ismeretségek sem annyira gyakoriak manapság, mint régen. A mellém telepedő fiatalasszonyt is csupán két mondat megfogalmazásáig engedi beszélőkedve. Éppen csak annyira való ez a szóváltás, hogy fáradtságát enyhítendő, öt perc múlva bekövetkező álmához némi nyugodtságot nyerjen. Így, ha leszámítom a szomszédos utazófülkében mulató népes cigánycsaládot, az úton nem történt semmi. Még az állomások nevének bemondását is átvette a kalauztól a közszolgálat, abban a diszkrét formában, ahogyan az idősebb utas megkérdezi a mellette ülőtől: „Ugye, ez már Gyulafehérvár?”

Ez a város is csupa történelem. Hunyadi János, Bethlen Gábor, Dávid Ferenc, Apáczai Csere János, Mihai Viteazul, Horea, Cloșca és Crișan, Varga Katalin, Avram Iancu. És egy ugrással máig ívelően Karácsony Benő. Ez a város is csupa fiatalság. Új gyáraiban járva, iskolában képzeli magát az ember, annyira helyén van itt minden, és annyira fiatal a munkaerő.

Indul a gyors, és az ablak előtt elmaradozó új épületek mögött, a csupán sejthető vár homályából gondolataim közé telepedő Pápai János urammal folytatok néhány éve megkezdett beszélgetést. A félelmek fura - de lehet, hogy furcsán emberi - magatartást kiváltó korából, II. Rákóczi György idejéből: tatárok dúlása előtt könyveivel együtt befalazott rejtekébe menekül, és világot gyűlölő irtózatával a tanultak gyáva magatartását példázza. Pedig jobb sorsra és szebb halálra kellett volna születnie a fejedelem könyvtárosának. A tatár lovához kötve, Váradig tartó útján vajon rájött-e végzetes hibájára Pápai uram? Vajon eszébe jutott-e Bethlen Gábor, a válla közé behúzott nyakú fejedelem védekező okossága? „Az idő mutat meg mindenedet, minék, mint kellessék lenni.” A Sütő András által előbányászott, a mához is szóló fejedelmi igazsággal miért nem tudott néhány évtizednyi élethosszon önhasznúlag bánni? Akkor hát minden hiábavaló lenne? Hiába mozgatták meg legjobb íróink az évszázados feledés porát legkiválóbb fejedelmünk körül? Példáját nincs módunkban követni? A félelem és a kishitűség arccsapásokkal élesített pengéjéről átlátszó és szintelen szeletekben örökké visszahull minden igyekezetünk? Nem, Pápai uram, minket a falak - sem a falak mögé húzódás - sohasem védtek. Mint ahogyan a könnyen félreérthető melldőngetés sem kenyerünk. „A félelem, amely az erdei vadak létének és fennmaradásának legelső feltétele: az embert megnyomorítja.”

Nyilvánvaló, hogy az Enyedet illető kérdésünk helyett időnként ezt kell kérdeznünk: Ki volt Bethlen Gábor? Mi az, hogy erdélyi múlt? Ami nélkül mi sem megmeredni, sem továbblépni nem tudunk? Többek között ezt olvasom ki a Méliusz-könyv soraiból. Meg abból, hogy a

könyvben méhkasként rajzó, Enyeden fogant gondolatoknak a könyv terjedelmének egyharmadánál is többet szánt az író.

Tövisen tesz le a gyors. Nem várom meg a másfél óra múlva csatlakozó személyvonatot. Mehetnékem van. Tövis mindig arra emlékeztet, hogy a rohanó idővel rosszul gazdálkodom. Hazám útjaimmal rajzolt, különbejáratú térképén kapkodásból, kényelmességből annyi fehér foltot hagytam még: évek kellene hozzá, míg legalább a nagyját eltüntetem. Adós vagyok többek között az innen, Tövisről könnyen elérhető Via Magna, a rómaiak által épített Nagy Út környékének, a híres borvidéknek az ismeretével. Ha erre járok, úgy érzem, hív a Kecskék, meg a -*gáld* végződésű és Boros- előnévvel elnevezett falvak. Hív Bod Péter friss kopjafás sírja Magyarigenben, a celnai pince, amelynek borából Mátyás lakodalmán is ittak. Majd legközelebb! Lemondás helyett jobb a tanulság: az országjárást nem lehet elég korán megkezdeni. Befejezni talán sohasem.

A gépkocsivezetői iskolák kihasznált kocsijára kéreznékem föl, éppen az állomás előtti téren váltja egymást a kormánynál két ijedt képű tanuló. Az oktató nyugdíj előtt álló, de még mindig bizakodó ember. Jókedvvel adja ki az utasítást: Nosza, rajta! Irány Enyed!

A kormány mögött ülő barna fiú szótlan és komor. Mint makrancos, nyughatatlan mén zötykölődik gázpedálos sarkantyúzásától a kocsi. Aztán makacsul megáll a motor. Amikor újra indulunk, a bal jelzőlámpa szaggatottan villan, de a fiú kapkodva jobbra tekeri a kormányt. Az oktató kínjában kényszeredetten nevet. Szelíden magyaráz. De a következő hibánál már ordít. „Mit csinálsz? Mit csinálsz? Mit csinálsz?!”

Ha nem vagyok a kocsiban, a fiú bizonyára megkapja a beígért nyaklevest. Ehelyett közösen, szótlanul hallgatjuk az oktató hosszú lére engedett lelki fröccsét, amely az inasévek felemlítésével és annak verésről verésre gyarapodó tanulásaival kezdődött és végződött - amikor szerencsésen megérkeztünk Enyed központjába - az egész ifjúság málészájúságának, kényelmeskedésének és érdektelenségének nyilvánvalóságát hangsúlyozó konzekvenciákkal. Ezt tőlem telhetően erélyesen tagadtam, és a kezdés elkerülhetetlen nehézségeire hivatkoztam mindaddig, amíg az oktató kis tudatlanoknak szóló, különösen jóindulatú atyai hangon föl nem világosított, hogy a fiúk kilencven óránál többet vezettek már, és a vizsgákig csupán néhány hetük van még hátra. Ami a leginkább feltűnt: a fiúk egész idő alatt egyetlen szót sem szóltak. Miközben az oktató a nyilvánvalóan sivár konkrétum alapján az egész ifjúságra kiterjesztett általánosításának igazát bizonygatta, én a konok szótlanságban rejtőző sunyi félelmet átkoztam.

Vajon mikor jut ifjúságunk hozzájuk hasonló része a szellemi éhségnek és az igénynek arra a szintjére, amikor tudatos mozdulattal Méliusz József könyvéért nyújtja munkában megokosodott kezét?

Vita Zsigmondot idézem, a Méliusz-könyv egyetlen, még Enyeden élő hősét:

„Hogy mi Enyed, az elég bonyolult kérdés; más a mai Enyed, mint a tegnapi, és más lesz holnap. Én csak arra válaszolhatok, hogy számomra mit jelent Enyed; feleljenek azok is, akik innen elkerültek, de Enyedet megőrizték önmagukban.

Enyed meghatározásához ebből a régi diákversből indulok ki:

*Gyere rózsám Enyedre,
Itt a világ közepe,
Ha nem hiszed,
Gyere be! -*

Ez a vers kifejezi azt a tudatot, hogy Enyed Erdély szívében fekszik, itt vezetnek át a kereskedelmi utak kelet és nyugat felé, ide gyűlt a diákság évszázadokon át Erdély minden részéből. Jelenti a szülőföldre való ragaszkodást, azt a szilárd öntudatot, melyet csak a munka és a tudás, a tudomány adhatott meg, de jelenti az állandó, szoros kapcsolatot Európával, az európai haladó törekvésekkel is. Enyed mikrokozmosz, amely nemcsak Erdélynek, hanem az egész világnak sűrített képe akar lenni.

Hagyományaira figyelmeztet az ősi templomerőd, amely egykor védelmet adott, a kollégium, amelyben az ifjúság szoros egységben, összetartásban és szigorú fegyelemben nőtt fel; a sétatéri emlékmű, amely a szabadságot védő diákok emlékét őrzi, és néhány egyszerű emléktábla. A kiskollégium falán a két csengő, amely hazahív és munkára serkent, a díszteremben Kőrösi Csoma Sándor szobra, amely törhetetlen akaratot, a nagy célokért való küzdelmet jelképezi...

Enyed ma gyorsan iparosodó város, amelynek erős gazdasági és kulturális hagyományai vannak. Ezeket fejlesztve épülhet tovább, és őrizheti meg a maga sajátos jellegét.”

A polgármester irodájának ablakából a főtérre látunk. A kőhajítással is mérhető átmérőjű vár falát most rakják újra a kőművesek. Miután évekig tartó munkával megszabadították a falakra tapadó csenevész épületektől, mesebeli alkotmánynak tűnik a vár. Hét apró bástyájával kerek egész. Ékszer. Mindez a főtér kellős közepén. A tovatűnni rendkívül nagy hajlandóságot mutató történelem itt megadja magát a megtartó igyekezetnek. Csupán a várban elhelyezett múzeum sivár még tüntető egyoldalúságával.

A polgármester oltyán ember, régi ismerősöm. Tanultuk együtt a politikát: ő közgazdaságtant, én újságírást.

Enyed jövőjéről kérdelem. Mosolyog. A tervét, az álmaikat megvalósító ember büszke mosolyával biztat: ha van szemem hozzá, lássam. Menjek, nézzek körül.

A mai Enyed a külvárosból, a vasúton túlról nyomul a városba gyárakkal, lakásokkal. Itt van Fehér megye legnagyobb szakiskolája kétezernél több tanulóval, akik a csaknem Csombordig terjedő fémipari gyárban kapnak majd munkát. A mai Enyed az iskolák és a nevelés problémáival küzd. Ha a hagyomány levegőjébe egyszerre bekerült nagyszámú fiatal, a tojássárgájához hirtelen töltött nagy adag olajhoz hasonlóan, összemegy, mit kezdünk vele? Nyilvánvaló hogy új módszerekre van szükség a nevelésben. Valamiféle intenzív megoldásra, amit különben mindennapi életünk is sugall.

A börtön mellett megyek el, elővigyázatosan az út túlsó oldalára térve, de a szembejövőkről látom, hogy a sárga fal alatti járdán is mehettem volna, a vigyázó helyeken álldogáló katonák nézésében nem sok a szigorúság. Az akaratlanul is felgyűlt ideges feszültséget azzal gyűröm vissza magamban, hogy üresnek képelem a börtönt. Nemrég ezeket engedtek haza. Ehhez társítom azt a helyi információt, amely szerint itt a börtönben egykor kitűnő műkedvelő színjátszó csoport működött. A Suksin-film zümmögő kórusát hallom, pergetem magamban a képsort.

Nem, Enyed már régóta nemcsak „vár és börtön”.

Enyed főleg gyár és fiatalság... Ugrásra készülődve.

Enyed ilyenféleképpen egy kicsit Brassó is. És Szében is.

Enyed: az ország.

Mesélem itthon, merre jártam.

- Rusuval találkoztál-e? - mosolyog rám könyvtárosi olvasottságával a feleségem.

- Rusuval?

- Vagy Russzal? Hát nem mindegy?

- Jaaa! A Méliusz-könyvből valóval?... - csatlakozom némi késsedelemmel a mosolyához, mint akinél egy pillanatra fönnakadt a tantusz. És arra gondolok, hogy megértem én is, és egykor megértettem a félelmet, amely az író alattomosan gyomrozva az utazás legváratlanabb pillanataiban hatalmába kerítette. De most már értelmetlennek találom: szabadságot a nyíltság naponta kiélezett ollójával kell szabnunk magunknak. A félelem nyűszítő szerszámát nyugodtan és tiszta szívvel megvethetjük.

„Mínthogy a szerző bizalommal viseltetik olvasója szuverenitása iránt, úgy véli, hogy ama régi utazás regényének lapjait annyiban forgatta haszonnal, hogy tulajdon eszével gondolkozott el a visszaidézett múlton, tehát összevetette a mával.”

A riporter dolga a biztatás: így kell, ezt csak így érdemes...

Az én Pakulom Enyed.

Ahol vagyok, ahová mindig visszatérek.

Délsziget: amit közösen építünk...

6. LÉLEKHALÁL ELLEN

E regény színhelye bennünk van.

Megpróbálom magyarra fordítani a címét. Németh László-i sűrítettséget érzek benne, akárcsak Augustin Buzura többi regényének címében. Ezekhez hasonlóan a legutolsót is, a nemrég megjelentet, egy többes számú kifejezéssel „címezte” és indította az olvasók felé:

Orgolii. Dölyfök? A sértően önteltek futószalagon gyártott föterméke? Gögök? A másokat bántóan lenézők, az önhittek büszkesége? Talán inkább... *Büszkeségek.* Mert a regénybe szobrozott ismerőseink gögje a típusoktól függően kétirányú. A becsület büszkesége, és az emberitől megfosztott kisebbségi gög, a rákos daganatokhoz hasonló, a fekélyes dölyf, azok gögje, akik törtetve nyüzsögnek a ranglétrán, az ostobák önteltsége, az agresszívek önhitte. Az egyszerű embertől az akadémikusig mindkét irányban teremhet ez a magatartás tiszteletre méltót vagy megvetendőt, olyat, ami alapvetően meghatározza az emberek gerincességét vagy gerinctelenségét. A regény főhőse, Cristian Ion nemzetközi hírnévű tudós, egyetemi tanár, megpróbáltatásokkal tele életének alkonyán önmagával sem alkuszik meg, képességeihez mért nagy fába vágja fejszéjét: rákkutatásba kezd, és olyan gyógyszeren dolgozik, amelytől a soktitkú betegség meghátrálását várja. Rektorválasztás kapcsán kollégái, akiket addigi sikereivel „vérig sértett”, az intrika láthatatlan szálaival szeretnék lehetetlenné tenni. Gögösségük szétfröccsenő váladékával szennyezik be a környezetet, belerondítanak az emberek lelkébe, előidéznek és siettetik a lélek halálát.

„Sohasem jön már ez az alkalom, mérgeződött Cristian, és mielőtt lecsapta volna a telefonkagylót, még hallania kellett a jó tanácsokat: »Jobban tennéd, ha azon törnéd a fejed, miként csökkentjük az önköltséget, hogyan érjünk el eredményeket beruházások nélkül. A gyógyszerek nélküli gyógyításról a páciens munkahelyén. Vagy az önfertőtlenítő örökgézről. Találj egy módszert a már elhasznált gyógyszerek újrafelhasználására. Éppen a rák fontos neked?«”

Így az akadémikus. És az ilyenfajta emberek sokféleségében a másik véglet, az önmagát leleplező névtelen besúgó, akinek „süket szövege”, helytelen fogalmazása és veszélyes „játéka” egyaránt kelt az olvasóban mosolyt, sajnálatot és undort.

„F.é. március 20., csütörtök.

Mint ismeretes, az 1-es Sebészeti Klinika egy hagyományosan nagy és nagyon fontos klinika és megfelelően meghatározott szerepe van a városi és a falusi dolgozók megrongált egészségének helyreállításában. Ugyanis még előfordul velük, hogy megbetegszenek, és munkabalesetek alkalmával balesetet szenvednek, vagy rákosak. Éppen ezért a klinika példát kellene hogy mutasson a 2, 3, 4, 5, 6 és a többi klinikáknak, de sajnos, nem mutat, mert az élén tévedésből Cristian Ion professzor áll, akit a megboldogult Popa professzor erőszakolt a maga helyére, mert halála előtt igen öreg volt, nem adta bizonyítékát öntudatának és éberségének, és nem tudta, hogy a fentemlített egy zsarnok, aki rosszabbul viselkedik, mint a hajdani polgári-földesurak.”

A riporter a Szamos-parti városban kinéz az ablakon, és ugyanarra a tájra, ugyanazokra az emberekre esik tekintete, mint az írónak aki tudja, hogy embertársai: a jók, a küzdők, az egyszerűek, a nemcsak magukért gondolkozók életét élők, egymást és önmagukat gyógyítva a lélek rákjá, a gög betegségéből. Ebben a pejoratív értelemben is akadémikus, konzervatíviz-

musáról ismert városban nem nehéz példát találni az iskolázottak kisszerűségére, tudásuknak ellentmondó sekélyes viselkedésre, s akár az öreg, patinás falak tömöttebb árnyéka, itt mélyebb, észrevehetőbb a kontraszt, amely az igaz-emberit a hitvány-emberitől elválasztja. Parabolikusnak érzem a könyvben azt is, hogy a gyógyítással foglalkozókról szól, azok közérzetéről nyújt képet, akik a testi bajok orvoslása mellett, bármelyik halandóhoz hasonlóan, szellemi haláluk küszöbén állhatnak, olyan betegségben szenvednek, amit nem lehet külső beavatkozással gyógyítani, csakis önmaguk helyzetének állandó felmérése, önfigyelő lelkiismereti radarszolgálatuk, hibáik beismerése hozhat javulást.

A riporter jól ismeri a klinikák életét. Nemcsak azért, mert ott született az egyik szigorú épületben, akárcsak gyerekei, akiknek nagyszülei mindkét ágon, de még rokonai is, ki-ki a maga szerencséje szerint, napokig, hetekig keresték ott elpocsékolt egészségüket. S hogy már nincs családjában egészségügyi dolgozó, annak az egyik esetben a nyugdíjkor, a másik esetben egy szokatlanul keserű galuska lenyeletése az oka. A történet nem olyan régi, hogy a múlt negatív példái között szerepeljen, sokkal inkább annak máig érő férges nyúlványa. Az asszisztensnőt, akiről szó van, láthatóan otffejleszték a tanársegéd előadásán. Karján jókora csecsemőt tartott, az előadáshoz szükséges „szemléltető eszköz”-ként. Egy idő után az egyik diákot feszélyezhette a gyermeket tartó asszisztensnő kínos álldogálása, széket tolt melléje. A tanársegéd szükségesnek tartotta félbeszakítani előadását. „Tanulja meg, fiatal kolléga - ripakodott az előzékeny fiúra - hogy a nővér az orvos jelenlétében sohasem ül! Mindig áll!” Az asszisztensnő belevörösödött a sértésbe. Aztán az első adódó alkalommal kikérte magának az orvos különben általánosan szokásos tegezését, és a legrövidebb időn belül kilépett az egészségügyből. Mert úgy vélte, hogy egy bármelyik gyárban dolgozó munkásnőnek több a becsülete. Pedig az az igazság, hogy mindenütt mindenért meg kell küzdeni. Ilyenkor anyám jut eszembe, aki egy időben gyakori látogatóként nemcsak a kórházi kapussal, de annak kiegészítőivel is a tettelegességig jutott, amiért őt nem, de az öt-tíz lejeletet a kapus markába csúsztatókat felengedték beteg rokonaikhoz. A vége persze az lett, hogy a bejáraton kívülre tették, és bekattintották előtte nemcsak a kapu, de az azonnal elérhető igazság zárját is. Mert nem szívesen marad meg az ember ezzel a híg tanulással: csak egyeseknek szabad. Legutóbb a gyermekkórház kapuja előtt uralkodott el józannak már nem mondható gondolkodásunkon a megválaszolhatatlannak tűnő kérdés: mit szól majd ahhoz a lányunk, hogy „éppen mi” nem leszünk a látogatók között. Aztán rossz ízűre sikerült „behatolásunk” fölött elgondolkodva nem kevesebb tanulást találtam, mint azt, hogy mindenféle változásnak egyéntől a közösségig tartó útja van, és az ebből reánk háruló felelősséget éreznünk kell.

Orvos-ismerősömhöz, akinek teljesítmény-sportolóhoz hasonlatos a munkarendje, pénzes szülők kopogtattak be, abból a különben dicséretes célból, hogy gyermekük sorsát rendezzék. Fiúk felvételizni készült az orvosira. Felkészítését az orvos vállalta. Az apa, akár a vásárban, körülnézett az orvos tömbházi birodalmában, majd az asztalra tette a pénzt. „Mi arra gondoltunk, hogy itt van ötezer lej, a többi a maga dolga. Kerüljön bé a fiú az egyetemre.” Nézte az orvos a falusi apát, és arra gondolt, milyen idők és szokások adtak bátorságot ennek az embernek ahhoz, hogy ilyen ajánlattal hozakodjék elő. És még mielőtt a hallgatását az összeg keveslésének tudhatták volna be, barátságosan kitessekelte a lakásából a látogatót a pénzével együtt, mondván azt, ami mindig igaz: rengeteg a dolga. Pénz és becsület ilyesféle összeütközéséből hinnünk kell, hogy az utóbbi lesz a győztes, a kivételek csak erősítik a szabályt, amely erkölcsi törvényeinkben is szerepel. Érvényt szerezni neki kötelességünk. A törvény pedig - nem szelidsége, hanem okossága folytán - először felvilágosító erejével kell hogy hasson, s csak aztán büntető erejével. Hát így nevelődnek valahogyan aszóban forgó szülők is.

A véletlen folytán a riporter a klinikán „született” mint újságíró is. És az idők parancsa, valamint a logika szerint első riportalánya „pozitív ember”, egy valóban kitűnő szülésorvos volt. Szilveszter-éjszakai terepútján alig, később egyre jobban megismerte azokat a jellemvonásokat, amelyek nélkül a szülész nemhogy kitűnő, de még közepes orvos sem lehetett volna. Ezt az orvost hadihajók hidegvérű kapitányához hasonlítanám, aki pillanatra sem feledi feladatát. Szókimondó, határozott, mindenre figyelő. Az asszonyok tülekednek érte, mindenki az ő felügyelete alatt akar szülni. Néhány éve elterjedt a hír, hogy rákos beteg. A főtéren napjában többször is megfordult, új ruhákban járt, néha csokornyakkendőt viselt. Azelőtt évtizedben egyszer ha váltott felöltőt, kopottságát soha nem vette észre. Miután túlesett a műtéten, s az élet újra zöldtet mutatott neki, visszatért munkájához, és magáról újra megfeledkezett, csokornyakkendőjét sem láttuk azóta, saját bevallása szerint: a munka az, ami igazán lefoglalja. A halál árnyékában rövid sétát tett az élet másik oldalán, és mert nem bánta meg, hogy a szolgálatot választotta élete céljának, örömmel tért vissza a gyógyításhoz.

És most egy másik példa arról, hogy a gög emberi kapcsolatok mérgezője lehet. Egy szülőről van szó, akinek beteg gyermekét, mert az orvosi gyakorlatban ritka eset volt, egy fiatal orvos a megszokottnál is buzgóbban kezelte. A szülő a szokásokhoz híven, és elismerve az orvos többletmunkáját, könyvet ajándékozott neki. A könyv lapjai közé pénzt tett. Később a hosszas otthoni kezelést már nem tudta honorálni, ezért az éppen akkor szakosodó orvos rokonához fordult, hogy gyermeke kezelését folytassa. A fiatal orvos nem értette a mellőzést, és megsértődött. A félreértést most már nincs, ki megmagyarázza.

Nem állítom, hogy a fenti példák egy város sajátosságait mutatják. Azt viszont igen, hogy bár a munkával kapcsolatosak, mégsem „termelési” kérdések. És nem üthetők el - mint azt a regénybeli Anania, Cristian professzor világosan látó és az adott helyzetben éppen ezért kicsit szkeptikus laboránsa teszi - egy-egy sikerült tréfával.

„Máma nincs mit feljegyezsek - írja naplójába a névtelen szimatoló -, mert Cristian elvtárs ki sem mozdult a laboratóriumból. Viszont, amikor megkérdeztem Anania elvtárstól, mit csinál a professzor, szemtelenül azt felelte, hogy bokszesztyűvel számlálja a hajszálait. Úgy tettem, mintha nem haragudnék, és megkérdeztem, miért nem akar velem barátkozni, amire az elvtárs azt válaszolta, hogy elég neki a professzor barátsága, és minél kevesebb a barátod, annál többet élsz. Ekkor megkérdeztem, nem hordja-e igen magasan ez orrát, mivelhogy ő csak egy laboráns, aki a professzor nyugdíjazása után annak utódjától csak egy farbarúgásra számíthat. Ő azt felelte, hogy Cristian elvtársnak sok ideje van még a nyugdíjig, de ha történik vele valami, akkor ő felmegy a hegyekbe csobánnak, mert elege van abból, hogy már a csobánok is beleütik az orrukat a tudományba. Megkérdeztem akkor tőle, hogy miért állít ilyesmit, és milyen bizonyítékai vannak erre nézve, de ő azt mondta, hogy ostoba vagyok, ha nem vettem volna észre. Kijelentését objektíven elemezve világosan kitűnik, hogy ő nem a saját fejével gondolkodik, és átvette Cristian elvtárs nézeteit. Aztán megkérdezte tőlem, hogy tartom-e a kapcsolatot a Vatikánnal, és hogy mennyit fizetnek, de én úgy tettem, mintha nem haragudnék, és meghívtam sörre, mire ő azt mondta, hogy éppen most ivott vörösborot a professzorral, és nem akarja elrontani a szája ízét. Innen is nyilvánvaló dölyfös és lekezelő magatartásának oka.”

A riporter átmegy a Szamos túloldalára, történész barátjához, aki e könyvre felhívta a figyelmét. És arról beszélget vele, ami történelmileg is hiteles a regényben, s hogy voltak és vannak az életben olyan bátor, az igazságért mindent vállaló emberek, mint Cristian Ion. És itt élnek velünk azok, akik hasonló küzdelmeket végigküzdöttek már. Az önmagával és velünk vitatkozó egyetemi tanár története így az életben folytatódik.

„Három percem van még, szakította félbe az újságíró, szeretném, ha legalább egy személyes kérdésemre választ adna: annyi ideje néz szembe a halállal. Mit érez? »Mint idős ember vagy mint orvos?« Mint orvos, természetesen, tette hozzá sietve az újságíró, akit zavarba hozott az egyetemi tanár rossz májja mosolya. »Pár évtizede, vagy ha úgy tetszik, ezer lélekév óta igen hatottak rám az életről és a halálról szóló legszokatlanabb elméletek is; a tehetetlenség, a félelem és a kíváncsiság arra ösztönzött, gyűjtsem össze őket, mert meg voltam győződve arról, hogy mindenikben kell lennie egy cseppnyi igazságnak, hiszen hosszas megfigyelés és kísérletezés eredményei. A küszöbön túl? A semmiség. Mit tudhatunk róla? És ha mégsem volna az őrlítő, görcsös félelem... Azt hittem, titkot fedezek fel... Ma már meggyőződésem, hogy nem a biológiai halál kell hogy nyugtalanítson, ez a szakmába tartozók dolga, hanem a lélekhalál, az értelem pusztulása, haláltusája, a halvaszületés, vagyis azok, akik értelmileg nem válnak emberré. Látja - tette hozzá Cristian -, sokan nem is tudják, hogy élnek... A belső szabadság elvesztése szerintem a valódi lélekhalált jelenti... Végül is, minden túl bonyolult és túl képtelen... De ezek az elméletek, sajnos, semmin sem változtathatnak. A másik halál? Az ismeretlentől való rettegés, várakozás... Önnél többet magam sem tudok róla, de korom és gyakorlatom kényszerít arra, hogy többet érezzek...«”

A riporternek további ide illő igaz történetek jutnak eszébe, és derűlátó, mert nagy részük így vagy úgy pozitív kimenetelű.

Egy gyűlésen két értelmiségi fegyelmi vétségét tárgyalták. Az, aki kevésbé látszott hibásnak, „viszonyult”, és mélyen elítélte társát, miközben magát tisztára mosta. Gyűlés után társától bocsánatot kért: „Sajnos nem tehettem másként. Nem lett volna értelme, hogy mindketten szenvedjünk.” Társa a büntetést éveken át kitartó munkával feledtette. Ő, aki mindig a könnyebbik végét választotta, beleveszett a sűrű emberek ide-oda sodródó tömegébe.

Egy közgazdász ismerősöm minden lehetséges alkalommal a gyári munka előnyeit hangoztatta. De az első ajánlatra elfogadta egy adminisztratív intézmény vezetését. Nem csodálkoztam azon, hogy beosztottjai előtt nincs tekintélye, csak felfuvalkodottsága növekszik, s háta mögött szánakozó nevetések pukkannak.

Mire jók ezek a példák? Azon kívül, hogy mindenik tanulságot hordoz magában, azt bizonyítják, hogy szinte észrevétlenül léphetünk át a valóságból a regénybeli események világába, és hogy ez a *velünk* foglalkozó könyv éppen ezért izgalmas.

„Aztán azt képzelheted volna, hogy mulasztásaimat akarom igazolni, pedig az volt a célom, hogy megértsd: hogy függetlenül attól, mi történhetett volna veled, ha akarod, az akadályok ellenére is elérheted azt, amit elgondoltál. Persze ez nem éppen egyszerű, de nem ez a fontos. És még valami: Tekinteted a múltra szegezve, szem elől tévesztheted a jelent és főleg a jövőt; a múlt tévedéseit elítélve, fennáll a veszély, hogy elhanyagolod azokat, amelyeket ma követnek el, vagy - elkövethetnek. Addig, amíg az emberek a fejlődés különböző fokán állnak, amíg még vannak ostobák, fejletlenek, amíg kitartóan léteznek a vak nagyravágyás és a gyűlölet, nem tűnhetnek el a tévedések. Lehet, hogy a hibák nem ugyanúgy ismétlődnek meg, de más formában és bármikor bekövetkezhetnek. Azoknak, akik nem eveznek a közös hajóban, akik többet akarnak, mintsem hogy egyenek és szaporodjanak csupán, nem lehet kényelmes az említett kategóriával való kapcsolat. Kenyér és könyv nélkül az ember, még akkor is, ha szabad, igen agresszív, vagy igen házias állattá válhat, s a két lábon járáson és a tagolt beszéden kívül kevés emberi ismérvet mondhat magáénak. A lélek halála észrevétlenül jelentkezik, és tartósan, néha véglegesen az emberre telepszik...”

Kenyér és könyv nélkül?... Érzelmek szegényességében? A riporter naponta járja a várost, és örömmel látja az újat, anyagi és szellemi világunk gyors gyarapodását. És nem ok nélkül fordít passzusokat e könyvből, előszeretettel azokat, amelyek a regény főhősében és az olvasóban egyaránt az emberség-építést célozzák, és elgondolkoztatnak. Mert ahogyan Cristian professzornak, nekünk is szüntelenül kérdeznünk és válaszolnunk kell! Az élet - életünk - merész kérdések és nyílt válaszadások között telik el.

„Minden ok nélkül megállította a kocsit az út szélén, és kiszállt. »Az igazság az, hogy erős vagyok. Csak egy grippe végezhet velem! De nem szeretném, ha csalódna a sors: ki küzdene tovább ellene? Feladásos győzelem? És ha nem győz le a grippe, akkor egy nátha vagy az infarktus. És kicsiben újból itt a tragédia: ki hadakozna helyettem a rákkal? Tulajdonképpen azt sem tudom, melyik rákról van szó. Az általam eddig ismert alakban, kóreredetüktől függetlenül mindenik rendkívül veszélyes. Rákok tehát. Ki hirdeténe töretlenül tovább az igazságom és a valót? Ki pusztítana azok között, akiknek az életben nincs más céljuk, mint élni és nem elfáradni! És akármit is mondjak, számomra nincs más választás: ennyit érek, ennyit tehetek, öreg vagyok már ahhoz, hogy megváltozzam. Így aztán vissza a laboratóriumba: E-117, 118, 119, és tovább, ameddig futja az időmből. E-Codreanu, E-Botan, E-Medaru, E-E...«”

„Nagyon ismerős valahonnan, mondta az öreg. Láttalak már valahol.” „Lehet, hogy együtt toltuk azt a bedöglött bulldózer” mondta ő. „Lopás? Politika? Elintézett valaki... csak úgy barátságból?” „Barátságból...” „És aztán nem nyúztad meg?” „Nem, nagyon utáltam... És maga?...” Az öreg nem felelt. A kora reggeli fehér égboltot nézte. „És én még azt hittem, esni fog.” „Mit mondtál, hová igyekszel?” érdeklődött újra a fiatal. „Négy fal közé, ahol kutyákkal szórakozom. Olykor együtt füstölgetünk. Nagyon kellemes, szép lassan telik az idő. Onnan nem látni messze, bár ott minden fehér, és ez olykor a végtelen érzését kelti. Telnek a napok, hétfő múltán kedd jön, és mégsem érzem magam elkallódottnak... Különben, nem akarok feladással veszíteni.” „Ha beteg, miért adnak hajtásit neki?” kérdi felháborodva a fiatal. „Ki tudja, felelte a másik. Tele van az élet bámulnivalóval...”

És itt a riporter abbahagyja a könyv ajánlását. Hiszi, hogy valahol már fordítja valaki ezt az azért igazán jó könyvet,* mert beleszólni kényszeríti az olvasót hősének vitáiba, és színhelyeit, bárhol is éljen ebben az országban, egy magabapillantással könnyen felkeresheti. Kereshet és talál majd ebben a könyvben az olvasó legalább egy olyan gondolatot is, amellyel javíthat hétköznapjain, olyan mondatokat, amelyek a jövőt mutatják, és megannyi baráti kézfogással felérnek.

* *Góg* címmel megjelent a Kriterion gondozásában. Fordította: Kolozsvári Papp László.

7. A SZOLGÁLAT DICSÉRETE

Balogh Edgár a múltat olyanformán vallatja - a saját múltját is -, hogy tekintete örökké azon a fényes toronygombon függ, amely alá messze a jövőbe falakat maga emelt, s szilárdítja ma is a mindennapokban való helytállással, közügyek vigyázásával, lankadatlan szolgálattal. Céltudatos élete így egyszerre rajzolódik ki előttünk múltban és jelenben. Olyan emberi magatartásformák teszik példamutatóvá, mint amilyen a következetesség, az aprómunka tudatos és önkéntes vállalása, a helytállás, a bátorság. Hogy ezekre mekkora szükség van, közügyeinkben, saját és közös jelenünk megformálásának tágra nyitott munkatelepein, akárki, ha kicsit odafigyel, tapasztalhatja.”

Anyám meséli, hogy Balogh Edgár nevét akkor jegyezte meg végérvényesen, amikor egyszer a felszabaduláshoz közeli időkben, a színházban tartott viharos gyűlések egyikén szót kért.

- Ül le, Edgár! Ül le! - hangzott innen-onnan, az ellentábor félsze. És Balogh Edgár fegyelmezetten kiállt. Megvárta, amíg csönd lesz. És beszélt. Nem ellenzéke szája íze szerint, nem magát védve, saját személyét előtérbe tolva, cseppet sem sértődötten, hanem csak egyetlen dologra koncentrálva: a köz érdekében szolt.

Közíróként sem tesz másként. Sándor László írja Balogh Edgár *Duna-völgyi párbeszéd* című cikkgyűjteményének előszavában: „Balogh Edgár alkotói módszerére felettébb jellemző, hogy írásaiiba milyen mesterien szövi bele a saját élettapasztalatait, élményeit, anélkül hogy ez a legcsekélyebb mértékig is zavarólag hatna, vagy megbontaná a műfaj tisztaságát.

Anyám sok évtizede érlelt szimpátiával olvasta végig közírónk könyvét. (*Balogh Edgár: Szolgálatban. Kriterion, 1978*) Lelkesedésében első dolga az összehasonlítás volt.

- Így kell írni. Önmagáról ír, mégis a háttérben marad, nem tolakszik az előtérbe. Érzi az ember és tanulja, hogy mindenkor az ÜGY a lényeg. Amiért élni érdemes...

Beszéltem öregekkel, akik alaposan ismerik örvendetesen gazdagodó memoár-irodalmunkat. Ízekre szedik, ellenőrzik az írások tényanyagát, keresik benne a mondanivalót. Dicsérik Balogh Edgár könyvét. Többnyire egyetlen gondolatvonulatot emelnek ki belőle, és mondják, hogy ez a könyv sokakról szól. A legjobbokról, akik tudják, mi a szolgálat értelme, haszna és szépsége. Mert a könyv a szolgálat dicsérete.

Évtizeddel ezelőtti kép társul a *Szolálatban*hoz. Gyűlésteremben ülök, Balogh Edgár oldalán. Kulturális ügyek vitája zajlik a teremben. Szót kér Balogh Edgár is. Az addig unatkozó elnökség megélnkül, összesúgnak néhányan, az odafigyelésnek kérdő tekintettel adnak nyomatékokot. Pillantásukból azt olvasom ki: „Mit akarhat már megint ez az embert?!” De halkul a gyűléseken megszokott terefere, a hallgatóság tudja, hogy a felszólaló nemcsak beszélni, de mondani is fog valami fontosat. És Balogh Edgár mondta az óvodák ügyét. Máskor és máshol a szakmai iskolákkal foglalkozott, a zenei anyanyelvvél, énekkari hagyományainkkal. És ki tudja, még mennyi mindennel. Akkor is, ha látszólag nem tartozott szorososan a megbeszélés témájához. Még akkor is, ha nehezen szokták meg, hogy örökké érvelt, ügyeket tisztázott, kért, és a közügyeket a mindennapi élet aprónak tűnő, de lényeges kérdéseivel a közfigyelem szféráiba tágította az érdemében tisztelt nyilvánosság előtt.

Balogh Edgár a közügyektől sohasem választotta el nemzetiségünk ügyeit. De bármiről is beszélt, elfeledkezni ezekről nem tudott és nem akart. Teszi ezt olyan természetességgel, akár a gyengült látású ember, aki, hogy messzire lásson, minden esetben orrára illeszti szemüvegét. Mert tudja, hogy csakis azon keresztül látja azt, amit látni akar, amit és ahogyan látnia kell.

Igaz, mindez már a felszabadulás utáni időkre vonatkozik, és a *Szolgálatban* 1944 eseményeinek leírásával zárul. „Kolozsvár felszabadulásával tulajdonképpen ifjúságom zárult le: részvételem mindazokban a csehszlovákiai, majd 1935-től kezdve romániai, 1940 és 1944 közt magyarországi mozgalmakban, amelyek a szláv-magyar-román együttélés történelmi szükségéből indulva az osztályharc, a népfront, az antifasiszta ellenállás felkészültségével jutottak el egy új társadalom küszöbére.”

- Miért nem jutnak a felszabadulás utáni egy-két évnél tovább nálunk a memoárok? - kérdeztem egy interjúban még könyve megjelenése előtt Balogh Edgárt. Nagy István ugyanerre a kérdésre, néhány hónappal halála előtt, íróasztalfiókjára mutatott, és megnyugtatott, tisztában van megküzdött három évtizedünk fontosságával. A kimondott igazságokból erőt merítő fiatalok éppen úgy várják, mint az idősebbek, akik a maguk életére ismernek, győzelmeiket és hibáikat követendő és figyelmeztető példaként mutathatjuk fel a soron következő nemzedékek előtt.

Balogh Edgár ezt válaszolta:

- Emlékirodalmunk a romániai szellemi életben tulajdonképpen csak most tíz éve, Lám Béla önéletrajzi regényével kezdődött. Csinszka vőlegénye volt még Ady előtt a kolozsvári mérnök, s nemcsak ezt a szerelme bonyodalmat írta meg, hanem kalandos szibériai házasságát is, majd hazatérését a fogságból az első világháború után. A következő években egymást követték írók, munkások, szakemberek emlékezései, de Kacsó Sándor és Nagy István sem ért el máig, pedig az elsőnek két, a másodiknak négykötetnyi már a memoárja. A magam esetét ismerve, igazán az az érzésem, hogy az idő, igenis az idő az oka annak, hogy három-négy évtizeddel még mindig hátra vagyunk. Lassú, türelmes munka ám az emlékek rendezése, Kemény János és Szentimrei Jenő még azt sem érte meg, hogy emlékiratait az első világháború befejezésén túlra vigye. Adassék nekünk öregeknek még egypár év, s kikerekedik a nemzetiségi emlékezés egészen addig, amikor már másoknak, fiatalabbaknak adtuk át a tennivalók felelősségét.

Miért fontos ez? Azért, mert Balogh Edgár fiatalságának regényével elsősorban a fiatalokhoz szól. Ahogyan ő mondja: az utódokhoz, a követőkhöz. S mert a szolgálat törvényéhez tartozik a következetesség, a folytonosság, a hűség, a mindhalálig elve. Felszabadulás előtti munkájának tanulságait mai társadalmunk kialakítása idején gyümölcsöztette, a megváltozott körülmények közötti szolgálatából több hasznosítható a jelenben, további utunk stafétabotját a tennivalók melegével együtt kell átvennünk és továbbvinnünk az általa is elképzelt irányba. A korábban írt *Intelmekben* olvashatjuk: „... nem szeretném olcsó tanítgatással elriasztani magamtól a fiatalokat. Figyelem őket, és az igazán beválót üdvözlöm: azt, amiben nagyobb felelősségre értelmek a belőlük sarjadó többet; azt, amiben másokért is élnek. Amikor hozzátesszek valamit az én nemzedékem múltjából, bizonyára nem fogják elutasítani, ha hasznos. Minden valaha letört reményem, minden sikertelen próbám, olykor mégis úttörő kezdeményezésem csakis az ő mozgalmaikban újjáéledve és megvalósulva adhatja számomra a megnyugvást, hogy régi harcostársaimmal együtt én sem éltem hiába.”

Írásainak színhelye: közügyek. Mondanivalója politikus, mindig a forradalmi tett támogatója. Maga vallja nemrég megjelent *Táj és nép* című könyvének előszavában: „Kedves barátaim, megvagyok még. S ha kérdeznek, nem maradok adós a válasszal. Nem mondom,

türelmetlenné tesz, ha az érdeklődés személyi. Sokkal szívesebben felelek ma is a köz kérdéseire.” Ezzel a könyvével Balogh Edgár átlépte a bűvös határt, és a közelmúlt tanulságait napi kérdésekben tárgyalva segít a jelen ügyeinek megértésében, megoldásában. Életrajzának ez most legfontosabb, legsürgősebben nyilvánosság elé kívánczó része. Országunk ismerete, a környező természet védelme, nemzetiség és hazafiság, az „itt és most” erkölce, hagyományok folytatása, népszolgálat. Az elmúlt harminc év alatt egész sor kulcskifejezését tanultuk meg, hiszen százszor is elismételte őket. Jó tanárunk, százszor figyelmeztetünk, aki nem bánná, ha jelszavai feleslegessé válnának, de aki százegyedikszer is fölemlíti, ha megoldatlanok még, ha értetlenkedők kézlegyintésére leveszik őket napirendről. Ha megmosolyogták is. Szolgálatában nem elégedett meg sohasem a megértéssel, hanem addig ütötte a vasat, amíg az értés tetté alakult. S akarja ezt nemcsak értelmiségi szinten, hanem abban a nagy átalakulásban is, amelyben a falvak népe ma városainkba özönöl, és alakít új városokat, átalakít tájat és embert. A Duna-völgyi párbeszéd, a mi-tudat, a honiség, történelmiség és népszolgálat ma is parancs, megmaradásunk és fejlődésünk parancsa. A figyelmeztető ismétlés elkerülhetetlenül szükséges. És mindig a legfiatalabbak előtt, akik az előttük járónál is kevésbé felejtnek. Akik könnyebben is értik, hiszen a cselekvéshez több a bátorságuk, nagyobb az akarásuk. Ezért hiszem azt, hogy Balogh Edgár könyve elsősorban a fiataloknak íródott. Mint ahogyan közírónk minden írása őértük, a jövő érdekében születik.

Mi is tehát a népszolgálat? Balogh Edgár megfogalmazásában hatékonyvá válás egyetemes méreteiben, a közérthetőség felelőssége, a dolgozók érzelmi és értelmi átalakításában való részvétel. Nem kaszt-elszigetelődés, nem önző egyéni karrierizmus, nem bürokratizmus. Hanem bensőségesen élt lenini pártosság. Józsa Béla, Kovács Katona Jenő, Salamon Ernő, Szabó Árpád és mások példájára.

Tegyünk egy rövid sétát mai leghétköznapibb közügyeink színhelyein, és iránytűként vigyük magunkkal Balogh Edgár intelmeit. Meggyőződhetünk arról, hogy annyi az apró munka: csak közösen győzhetjük. Néhol, némelyikünkben akkora az érdektelenség, a nemtörődömség, hogy az csillagtávolságra van a tudatosan vállalt szolgálattól. Tehát ellenünkre is. Hiszen a közügyek mérésére mi sem jobb az egyéni boldogulásnál, mindenikünk magán is mérheti, közérzetén is megfigyelheti az előrehaladást. S tehet is érte, ha megtanulta gyávaságát levetkőzni. Ha úgy politikus, hogy tevékeny, és az elvárt mértékben forradalmi, tehát éveitől függetlenül fiatal. Mert mindig is annyi lesz a tennivaló, amennyit meglátunk társadalmunk háza táján. És olyan lesz ez a táj, amilyen a gazda.

Megírtam már, hogy az egyik város új lakónegyedében ésszerűtlen összevisszaságban alakították ki a sétányokat. A lakók rövid időn belül egyeneseket tapostak ki, és az építők belátták, hogy hibáztak: átépítették az utakat. Feltételezem, hogy a lakók nemcsak tapostak, de szóltak is az ügy érdekében. De megtörténik, hogy rangos napilap hírfejlében dicséri a játszótér, és véletlen folytán éppen aznap felszámolják a grundot, a közmunkában készített tornaszereket, a nagy gonddal ültetett fenyőket és nyárfaakat továbbviszik valahová. Megtörténik még, hogy egy-egy autóbuszvonalon három-négy kocsit üresen robog, míg másutt az utasok tolonganak vagy hiába várnak órák hosszat. Megtörténik, hogy a személygépkocsi vezetőjét megbírságozza a rendőr, mert kocsijában a megengedett négy vagy öt személynél eggyel többen vannak, de az autóbuszokban nem számolják, hogy hány tucat utassal van több. Megtörténik, hogy a takarékoságot egyoldalúan értelmezzük, mondjuk, csakis az üzemanyag-takarékosságra figyelve, és nem gondolunk ugyanakkor a gép túlzott kopására, ami a megtakarított értéknek sokszorosát jelenti a veszteségek felsorolásakor. Előfordul, hogy bizonyos alapokkal úgy takarékoskodunk, hogy más alapokból vonunk el bizonyos összeget. Egyik zsebünkől kiveszünk, és átésúsztatjuk a másikba, miközben úgy teszünk, mintha magunk sem vettük volna észre. Véletlenül az is megtörténik, hogy miközben bizonyos

közszükségleti cikkekből az illetékes elfelejtett eleget beszerezni, vagy éppen csak döcög a zöldségellátás, a helyi lap kényelmes munkatársa megnyugtatóképpen kioktatja a vevőközön-séget, hogy ne hétvégén vásároljon. Mintha ettől megjavulna az ellátás?! Megtörténik, hogy a kényelmes tanár elmulasztja hegyeink és vizeink anyanyelvi megnevezését is megemlíteni a földrajzórán, és úgy tesz, mintha ezt egy rendelkezés parancsára tenné. Előfordul, hogy szakiskolában évkezdés után derül ki, hogy nem létesítettek elég magyar nyelvű osztályt, mert a szülők nem kérték. Mintha nem ismernék a jogaikat védő törvényeket, és nem volna első-sorban az ő kötelességük a megadott lehetőségekkel élni?! Olyan is van, hogy két- vagy háromnyelvűségünkben hibát ejtünk beszédünkben, és amikor jó szándékkal kijavítják, megsértődünk. De az sem ritka, hogy tapasztaljuk: az eladónak esze ágában sincs az előzékeny kiszolgálás, hanem inkább valamiféle árukiosztásra rendezkedik be. Van olyan, hogy a gyárban nem a munka nyelve a fontos, hanem az alázatosságé. Akad még hiány bőven adott szavunk betartásában, és a pontosság sem erényünk, mintha a jó értelemben vett németes pontosságot is nem saját országunkban tanulhatnánk el, hanem külföldről hozott drága kincs lenne. Aztán van még basáskodás, kiskirálykodás, sok apró emberi gyarlóságon alapuló visszaélés. Nyakunkon a városiasodás sokféle gondja. Kellő meggyőző erővel még meg nem válaszolt kérdések: miként csináljuk, hogy a városba özönlők ne hígítsák, hanem amennyiben lehet, erősítsék a civilizált viselkedést, az erkölcsöt? Hogyan őrizzük meg a város nyújtotta kényelmet, előnyeit a közművelődésben és a szórakozásban? Hogyan váljon a földművelőből gyári közösségben viselkedni tudó munkás? És hogyan fejlődjék tovább a fiatalok nélkül maradt falu?

Tények és kérdések várnak feleletet: szolgálatot. Szólni kell. Gyakran kell szólni. És bátran. Mint a falusi ember, amikor a szomszéd hízója túrja a veteményest. Mint akinek hónap végén elszámolták a jövedelmét és kevesebbet tettek a borítékba. Mint a tanító, amikor hibásan felel a tanuló. Mint a lelátók, amikor téved a bíró. Mint Balogh Edgár: „Ami... velem, körülöttem s általam is történt, az nem egy emberélet problematikája, hanem egy egész magyar értelmiségi nemzedék sorsa, eszmélkedése és próbája volt.” Mint a közíró: „A közügy hajtott mindig, s ha írtam, az tudatos publicisztika volt.”

Szokták mondani, hogy könnyű az idősebbeknek, ők szólhatnak, nekik nincs mit veszíteniük. Ezzel szemben a fiataloknak, ha nem szólnak, csak vesztenivalójuk van. A megalázkodásban, a megalkuvásban, a hunyászkodásban mindent elveszíthetnek. Önmagukat is.

A fiatalok tudják ezt. És nemcsak ösztönös berzenkedésük, könnyű helyen tartott tagadásuk mutatja ezt, hanem azok a társadalom által szervezett keretek is, amelyek demokratizmusunk gyakorlására valók. Nemcsak dicséretére. És itt vannak például munkatereink, ahol a tegnapit a napi munkával tagadjuk, teszünk azért, hogy a magunk kedvére alakuljon a világ. És itt van az életre való felkészülés nagy feladata. Önmagunk fölött aratott győzelmek sora. A hétköznapi apró ügyeitől az elvig, az életcélig.

Amíg hiba van, cél is van, és van vallani- és vállalnivaló. Ahol csak sikerek vannak, ott ferdék a hősök. Az igazak: a küzdők.

Szerencsénk van: Balogh Edgár intelmével, életrajzának tanulságaival tengernyi közügyeinkben járható utat jelölhetünk ki, egyszerre szolgálva jelent, jövőt, népet, hazát és önmagunkat.

8. FÖLÖTTÜNK A JÖVŐ

I.

Bernád Ágoston „kötelező iskolai olvasmány” jelzővel minősíti Beke György tavaly megjelent családi krónikáját, amelyet *Fölöttük a havasok* címmel adott ki a Dacia könyvkiadó. A minősítést maga is idézőjelbe teszi, hogy ezzel jelezze, az író nem „középkolós fokon”, hanem sokkal tágabb körben ható, figyelemreméltó művet alkotott. Aki elolvassa ezt a könyvet, maga is rájön, hogy a „kölcsonös megismerés és megbecsülés könyve” annyira mai olvasmány, hogy nemcsak nálunk, hanem egész sor Duna-menti országban „tanítani” kellene. Tudniillik a szocializmust vállaló ember órarendjéből ma és holnap sem hiányozhat „a magunk keresése”, amely lehet hivatalosan elismert tantárgy, önmagunkkal folytatott végtelen vita, helyünket, alapállásunkat meghatározó örökös igény, és személyiségünk teljességének magától értetődő akarata is.

Sietek idemásolni azt, amit a Beke-könyv olvasása közbeni őszinte lelkesedésemben sebtében a nyomtatott szöveg mellé firkantottam: Végre valaki átlép a határon, a háború húzta idővonalon, és úgy vizsgálódik, kérdez és vallat máig érően, hogy magát sem hagyja ki ebből. Önvallomásának szükségessége nyilvánvaló, hiszen nem titkolja, hogy saját maga van a leginkább belekeveredve a hétköznapijainkon is felhorgadó kérdésekbe: Melyik út visz a megmaradáshoz? Mi legyen hagyományainkkal, a csak hobbiként művelhető történelmünkkel? Miként tartsunk lépést a gyors fejlődéssel úgy, hogy önmagunkat el ne veszítsük?

A közelmúlt és a ma vizsgálata, a kitapintható igazságok felszínre segítése, sajátos gondjaink megfogalmazása legsürgősebb, legóhajtottabb teendőink közé tartozik. Nemhiába legolvasottabb könyvünk Sütő András mezőségi „krónikája”. Beke György sem elégedett meg az irodalmi riport műfajjal, a valóságirodalom új, divatos hajtásait, a tájegységet bemutató riportkönyvet, a *Családi krónika* alcímmel ellátott könyve esetében a riportregényt műveli. A vitatható műfaji meghatározáson túl, ezekben a könyvekben közös a nehézségeket feltáró kutatászándék és a jövőféltés. Ez teszi őket hasonlónak. Magas szépirodalmi értékük is arra mutat, hogy nemcsak az észhez, hanem a szívhez is kívánnak szólni a szerzők.

Beke Györgytől megszoktuk a fáradhatatlan országjárást, azt a kiapadhatatlan igyekezetet, ahogyan tájak és emberek bemutatásával hazaszeretetre, történelemre tanít. Családi krónikájában többet tesz ennél: saját környezetét, családját és saját kételyeit tárja az olvasó elé, mégpedig úgy, hogy „művészien általánosított típusai már-már regényhősökkel egyenértékűek”. Az író áldozata ez. Az olvasó által levonható tanulság könnyebb kihámozása végett.

Jakab Mihály temetésével kezdődik a könyv. A szerző apósa a fővárosba települt barcasági csángó. Jakab Mihályné, Szegedi Anna még régebben odamenekült ősöktől származik. És egy kérdéssel, amelyet Jacob Misivel, az író sógorával kapcsolatban tesz fel magának az olvasó: Vajon milyen erők, milyen körülmények készítették anyanyelvétől és nemzetiségétől való elidegenedésre? Miként teljesülhet nyíló tudatunk és megfogalmazott lehetőségeink ellenére az, amitől az anyós félt és rettegett: „... hogy szétfutnak az életek, gondolatok, érzelmek...” Milyen élettörvények szerint kényszerül az ember önmaga feladására? A tudatosság milyen fokán kerülhető el ez? Elkerülhető-e a nemzetiségi közösségen, a szokásokat megtartó falun

kívül? A nagyvárosok forgatagában, ahol a nemzetiségi tudatformálást a különállás, az elzárkózás, a lemaradás veszélye és enyhén szólva a rosszállás fenyegetik?

Az olvasó érzi, hogy a sokasodó Jacob Misikkel valami nincs, nem lehet rendjén. Nem a munkájukkal, elismerésükkel, előrehaladásukkal van baj. Képességükhöz mértén befutnak, „karriert csinálnak”, hasznos tagjai lesznek a társadalomnak. De az önmagukról való lemondás tüskéjével a szívükben élnek. Ezt mutatja fel az író művészi általánosított típusával, Jacob Misivel, akinek kifakadásai, kitörései és rácsodálkozásai a megváltozott hitt valóságra, majd ismételt menekülési szándéka és strucc-természete nehezítik elszakadását, de megmaradását is abban a családi környezetben, ahonnan indult, amelynek erkölcsi számadással tartozik.

A kétnyelvű, a több kultúrájú ember is felelős a társadalommal szemben ezért a tudásért, amelyet a fejlődés érdekében tovább kell adnia, gyümölcsöztetnie kell. A balkezesek társaságában a jobbkezes nem mond le jobb karjáról még akkor sem, ha a sűrű gyakorlás és balos kézfogások eredményeképpen kétkezessé válik. A jobb keze marad a jobb. Miért dugná a háta mögé? Miért ítélné magát bénaságra?

Beke György egyszer régen az egyik bukaresti utca postahivatala és kenyérüzlete közötti gyakori útján találkozott azzal a csángó lánnyal, akit feleségül vett. Belépve a családba, éppen olyan természetességgel vállalta annak múltját, jelenét és minden gondját, mint ahogyan újságíróként nemzetiségének sorskérdéseit is vállára vette. Regényének színhelyei tehát nem csupán egy bukaresti magyar család küzdelmeinek lelki gödrei, hanem cseppben a tenger módján mindnyájan láthatjuk benne önmagunkat és vívódásunk tereit is. Nemzetiségi önismeretünk tereit járva az íróval, öntudatunk erősödik. Ezért Beke György regényének színhelyét járni egyenesen kötelesség. Az ott fellelhető történeteket és minden sorskérdést illik napjainkig hozni, követni a megoldásig, elszámolni velük az utánunk következőknek.

Fölöttünk a jövő. Van mihez igazodnunk.

2.

Bukarest lakossága a két évvel ezelőtt végzett népszámláláskor megközelítette a kétmilliót. A főváros az egész országból vonzza az embereket, főleg a fiatalokat. Akadnak közöttük szép számmal magyarok is, akik főleg építőtelepeken dolgoznak, mások egyetemre járnak, művelődési intézményekben, hivatalokban vagy a hadseregben teljesítenek szolgálatot. Néhány évet magam is éltem a fővárosban, és találkoztam ott letelepedett resicai gépészmesterrel, székelyföldi repülőssel, szatmári sportolóval, kolozsvári képzőművésszel, vásárhelyi aktivistával, zsidói katonatiszttal, tordai pincérral és már nem is tudom hova való, anyanyelvemen megszólaló forgalmi rendőrrel. Tizenvalahány évvel ezelőtt, *A Hét* alakulása idején pedig, mintha valamilyen jelre, egyszeriben megsokasodtak a magyarul beszélő újságírók, szerkesztők, tévések, művelődési szakemberek. És voltak és vannak csángómagyarok is Bukarestben. Ezt nem Beke György könyvéből tudom, hanem magam is találkoztam velük. Éppen úgy, mint Moldvában, Bukovinában, Barcaságban, Déván. De még Constanța melletti falvakban is százával élnek, akik megtartották nyelvüket, és otthon, családi körben úgy beszélnek, hogy nekem egyáltalán nem jelentett megerőltetést izes beszédüket megérteni. Jóleső érzéssel mosolyoghattunk egymásra kétnyelvűségünk fölötti örömeinkben: mi aztán csakugyan megérthetjük egymást. Különben, ami a fővárost illeti, ott nemcsak a világvárosi soknyelvűségért, hanem az erdélyiek iránti megértésből és tiszteletből fakadóan a magyar szónak nincs akadálya, és készséges segítőt mindenütt talál az ember. Az állam nyelvére fordítani, vagy a szomszédokra való tekintettel lehalkítani a szót alkalomadtán a jóérzés diktálja, és nem a kisebbségi sors követelménye. Persze mindenütt vannak fölöslegesen meghunyászkodók,

óvatosak, szolgálkúek. Nyilván ők a kivételek. Mintha nem tudnák a törvényt: a szocializmusban mindenkinek joga van egész emberségéhez.

Bukarestben - mivel erről nincs statisztika, találgatásokkal kell beérnünk - legkevesebb harmincötezer magyar nemzetiségű román állampolgár él. Vannak, akik százezernél nagyobb számra esküsznek. Jacob Mihai már nem tartozik közéjük. Ehhez természetesen saját döntése alapján joga van. Az önmegvalósításnak mindig és mindenütt számos útja-módja van. Ki ezt, ki azt választja. Erre nincs és nem is lehet sablon. Egy idő óta a sajtóban is olvashatjuk a pályaválasztással, a beiskolázással kapcsolatban az anyanyelvi oktatás tudományosan is felmért előnyeit. Hősünknek talán másként alakul sorsa és közérzete, ha a mostani körülmények között kezdhethé életét, és él az adott lehetőségekkel.

Hogy megértsük és megismerjük azokat a lehetőségeket és körülményeket, amelyek befolyásolják, segítik a fővárosban élő magyarokat nemzetiségi tudatuk alakulásában-alakításában, tegyünk egy sétát múltban és jelenben intézményeink háza táján. Első utunk vezessen a nagyszerűen korszerű Obor-átjáró közelében működő magyar tannyelvű matematika-fizika szakos ipari líceumba. Megyeri Katalin igazgatónőtől tudom, hogy az elmúlt iskolai évben 229 tanuló járt az I-XII. osztályokba. A gyerekek felének szülei különböző építőtelepeken dolgoznak, nemcsak a fővárosban, hanem szerte az országban. Ez bizony meglátszik felkészültségükön is, mert nagyobb része a különböző építőtelepi iskolákban kezdte tanulmányait, és a fővárosi iskolában sem szándékszik sokáig maradni; hiszen nem tudhatják, vándorolnak tovább a szüleikkel, vagy visszatérnek szülőföldjükre, a nagyszülők vagy a rokonok pártfogása alá. Tudni kell az iskola tanulóiról azt is, hogy Bukarest különböző kerületeiből buszon, trolin, villamoson (van, hogy többszöri átszállással), órákig tartó utazással jönnek iskolába. És ez semmivel sem könnyebb, mint a tanyasi gyermek több kilométeres gyaloglása a falusi négyosztályos, majd a községi tízosztályos iskolába. Mindezek ellenére az elmúlt években fokozatosan javult az oktatás színvonala a hivatalosan 5-ös számot viselő fővárosi matematika-fizika líceumban. Korábban ugyanis panaszkodtak erre a szülők, sőt olyanok is voltak, akik a felsőbb osztályok elvégzésére más iskolába, román tagozatra írták be gyermekeiket; az egyetemre való bejutás reményében. A mostani megváltozott helyzet nem magától alakult, hanem nagyrészt az iskolának nyújtott sokoldalú támogatás eredménye. Az igazgatónő jogos büszkeséggel mutatja a többszázezer lej értékű fizikai és kémiai laboratóriumot, amelyhez hasonló kevés van a fővárosban. Az ötven tagú tanári karban az idősebb, nagy tapasztalatú tanárok mellett nemrég végzett, lelkesedni tudó fiatal tanügyieket is szép számmal találunk. Az iskola gondjainak megoldásában, szülőket és gyermekeket magába foglaló közösség kialakításában az erélyes iskolai vezetést szívós munkával, kitartó ügyködéssel segíti a szülői bizottság. Ennek tulajdonítható, hogy az iskola mellett működő óvodában a tavalyi egy csoport helyett az idén kettő indult, mégpedig összesen hatvan gyermekkel, a most kezdődő iskolai évben pedig a korábbi 12-13 első osztályos helyett 25-30 tanulóval számolnak.

Régen az iskola a szülőket is közösségbe gyűjtötte. Most hasonló utat próbálnak a szülői bizottság támogatásával. Magától értetődő, hogy az iskolának szüksége van a szülők tudatos támogatására. Hű lenni az iskolához annyit jelent, hogy gyermekeik érdekében nem elhagyni, hanem támogatni kell az iskolát, segíteni a javulásban, a gyarapodásban. Megfelelő szaknárokat javasolni, a tessék-lássék módon tanítókat ösztönözni, kicserélni őket, ha másként nem lehet. Erélyes igazgató, erélyes szülői bizottság, közösséggé alakítandó gyereksereg, a bennlakók számának növelése - úgy tűnik, ezek voltak az elmúlt év célkitűzései. Mindezt a jobb tanulmányi eredmények elérése céljából.

- Kevesen tudják, hogy az iskolának internátusa is van. Pedig ilyen lehetőséget kár ki nem használni - jegyezte meg az iskola gondjairól folytatott beszélgetésünk végén Lőrinczi Gyula, a szülői bizottság elnöke. Tavaly mindössze öt tanuló vette igénybe a bennlakást. Pedig akik matematika-fizika líceumot szeretnének végezni, és szüleik építőtelepen vagy más gyakori helyváltoztatást igénylő munkahelyen dolgoznak, élhetnének ezzel a lehetőséggel.

Takács Pál, az iskola egykori igazgatója nyugdíjas korára a Balta Albă negyed patkóházának kilencedik emeletére költözött. Öt év óta kutatja a romániai magyar nyelvű oktatásra vonatkozó adatokat. Könyvet készül írni róla. Legutóbb *A Hérben* tett közzé rövid összefoglalást búvárkodásáról, amiből többek között kitűnik, hogy már 1815-ben működött magyar iskola Bukarestben. A századfordulón 160, hat évvel később 745, 1910-11-ben pedig 1593 volt a tanulók létszáma. Nem egy, hanem több iskolában. Volt óvoda, napközi otthon és étkezdé, a leányiskolában varrótanfolyam. Takács Pál 1938-ban került a fővárosba.

- Megjegyzem, hogy akkor és később is házról házra jártunk iskolakezdés előtt, hogy tanulóinkat összeszedjük...

Az iskola népszerűsítése, ügyeinek intézése jórészt tanítójára vagy tanítóira hárult. De Takács Pál győzte munkával, ritka hivatástudata segítette minden nehézség legyőzésében. Amikor Bukarestbe érkezett, már dicséretes tanítói pályafutásról adhatott számot.

- Marosgombáson születtem, nincstelen parasztcsaládból. Nyolcan voltunk testvérek. Űgyesen kézimunkáztam, faragtam. Meglátott egyszer Fejes Ákos professzor. Azt mondta, be kell engemet vinni az enyedi tanítóképzőbe. Ösztöndíjat kaptam, és aláírtak velem egy kötelezvényt, miszerint tíz évig a református egyház szolgálatában maradok. 1933-ban végeztem. Kolozsborsára helyeztek. Nekifeküdtem a munkának. Rendbe tettem az iskolaépületet, veteményeskertet létesítettem. Ez nagy dolog volt, mert akkoriban még nem foglalkoztak ilyesmivel a faluban. Gyümölcsfát ültettem, ünnepélyeket rendeztem, az összegyűlt pénzből egyenruhát vásároltam a tanulóknak, dalárdát alakítottam. Kétezer lejés pályadíjat és első helyet nyertem a megyei versenyen. Ezután küldtek Bukarestbe. A Vatra Luminoasă 173. szám alatti iskolába kerültem, négy osztályt tanítottam. Fiatalember voltam, dolgoztam szívesen. Itt is dalárdát szerveztem. A főváros nem volt számomra ismeretlen: édesapám egyik nővére már 1922 óta itt lakott, elemista koromban egy-két nyarat nála fölűföttem. Akkor már terjeszkedett a város, a magyarok a széleken laktak. Minden húsz méterre volt egy kocsmá, ott nyomorogtak. Akkor sem volt könnyű a gyerekeknek iskolába járni. Egy időben a felsőbb osztályosokat autó vitte a Sfântul Voivozi 52. szám alá. A tanulók száma akkor mintegy négyszáz volt. Az egyház fizette a szállításukat. De sokat tettek az egyszerű emberek is az iskola érdekében. Egyszer például az asztalosok gyalupadokat hoztak az iskolába, segédekét küldtek és anyagot. Így készült el az iskola új bútorzata. Az az iskola a bombázáskor elpusztult. Jártak az iskolába felnöttek is, népdalokat tanultunk. Hagyomány, hogy mindig volt közöttünk román anyanyelvű. Jöttek ismerkedni, tanulni, és mi mindig szívesen fogadtuk őket. 1940-ben óriási felmérést végeztünk, Kolozsvárról jött és helyi egyetemisták segítettek összeszedni a magyarul tanulni óhajtó gyerekeket. Térképpel dolgoztunk. Volt értelme. Adományokból tartottuk fenn az iskolát, étkezdét alakítottunk, ruhaneműt osztottunk a szegényeknek.

A bécsi döntés után itt maradtam. A háború után aztán újrakezdtük az életet. Kevés volt a gyermek. Egy ideig a tanítókat beosztó bizottságban dolgoztam. Megnősültem. Feleségem román. A felszabadulás után mindössze 15 gyermek gyűlt össze. 1944 szeptemberében jött a hír, hogy nem lesz többé magyar iskola Bukarestben. Élűt itt egy kitűnő ember, Bedeleanu Dionid, a közoktatásügyi minisztérium felűgyelűje volt sok-sok évig. Enyeden láttam először, a képesítű vizsgabizottság elnöke volt. Emlékezett rám, dicsérte feleletemet. A háború előtt is

járt nálam, ellenőrzésen. Egyedül ő volt az, aki nem zavart, hanem azt mondta, úgy végezzem a munkám, hogy abból baj ne legyen. Én is meglátogattam. Sok jó könyvet kaptam tőle. Szerény lakásában az asztalon, pohárban, mindig volt egy szál piros virág. Később tudtam meg, illegális kapcsolatait voltak, a virág jel volt. Akkor szeptemberben is elmentem hozzá. Megnyugtató. „Fiam - mondta -, a kommunista párt megszavazta az anyanyelv szabad használatát. Menj haza, végezd a munkád. Itt is lesz nagytakarítás.” Úgy is történt. Az elkövetkező idők gondjairól már írtam az *Iffjúmunkás*ban... Aztán 1958-ban az iskolánk mostani helyére, a Dimitrov 89 alá költözött. Közben kivettek a tanügyből. Beosztottak kéményseprőnek. (Amíg tisztázódott az ügye, a csoportját tanította írni, olvasni, nyilvántartást vezetni.) Fiam és leányom van. Mindkettő mérnök. Iskolai éveikre visszaemlékezve, elmondhatom, hogy a lányomnak könnyen ment a tanulás, a fiamnak nehezebben. Az volt az elvem, hogy nem segítettem nekik. Anyósom sírt. Azt mondta, ilyen embert még nem látott. Van eszetek, figyeljete oda - mondtam a gyermekeimnek. Nekem sem segített senki. Az a tapasztalatom, hogy a kisgyermek két-három nyelvet is könnyen megtanul. Gyermekeimnek sikerült...

Tegyük hozzá, hogy anya- és apanyelvük alapos elsajátításának köszönhetően. Ehhez a szabályhoz tartja magát Lőrinczi Gyula nemcsak a szülői bizottság elnökeként, hanem mint családapa is. Matematika-fizikát végzett, ide helyezték a fővárosba. Itt maradt, megnősült, volt előadó a katonai akadémián, tiszti ruhát visel, szaktekintély.

- Bizony nem volt könnyű az út az iskoláig. Zolti fiam nem volt még hatéves, amikor elkezdte az utazást. Negyediktől az öccsét is vitte. És eltelt a tizenkét év... Feleségem is a tanügyben dolgozik, tudjuk, mit jelent az anyanyelvű oktatás, és azt is, hogy gyermekeink jövője érdekében nem szabad kihasználatlanul hagynunk a megadott lehetőséget. Megütközve hallom, mikor értelmiségiek rossz hírért költik az iskolának, éppen ők, akik a legtöbbet tehetnék az iskola további gyarapodásáért, fejlődéséért. Mindnyájunk kötelessége segíteni gyermekeink megfelelő felkészítését.

A szülői bizottság elnöke nemcsak reménykedik, hogy az iskola életében beállott minőségi változás tartós marad, hanem abban is biztos, hogy a szülők iskolájával, a Megéneklünk Románia fesztiválon kítünt furulyásokkal, a Bukarest környéki erdőkbe tett kirándulásokkal sikerül olyan közösséget létrehozniuk, amely nemcsak a fővárosi magyar iskola szolgálatát vállalja, hanem a nemzetiségi tudat formálásának eszköze is lesz.

3.

... azok a Bukarest környéki kirándulások. Az Andronache-erdő. A majális kezdete reggel kilenc óra. Külön buszok vitték az érdeklődőket. Volt zsákba futás, lepényevés, kötélhúzás, tombola, alkalmi focicsapatok mérkőzése. A Bariera Moşilortól indultak a buszok. A majális jelvényét az iskola javára „árusították”. Beke György a hetvenes években még meglelte e tízemeletes tömbházak sűrűjében meghúzódó erdő-töredéket. Satnya fákat, fájó némaságot, közönyt talált. Hol leljük fel azokat az erőket, sürgölődő családiasságot, amelyek ezeket a mesebeli majálisokat korszerfa formában újraterezték? Nem a szabadtéri zabálásért, nem a táncért, nem csupán az együttlétért, hanem mindenért együttvéve, mindazért, amit erkölcs- és magatartás-építőként ma is elfogadnánk. 1856-ban alakult az első bukaresti magyar férfikórus. 1877 után már ismerős szavaktól hangos a Zalomit utca környéke. A mai Petőfi Sándor Művelődési Ház helyén működött a Bukaresti Magyar Társulat. Az innen induló, máig tartó tartalmas művelődési tevékenység keresztmetszetét ugyancsak Takács Pál tette közzé *A Hét* hasábjain. A MADOSZ alakulásának fél évszázados ünnepére készülve, a Marosvásárhelyen élő Bákay Domokos a párt által irányított forradalmi munkásmozgalmi múltjáról ír.

Visszaemlékszik azokra a politikai és kulturális megmozdulásokra, amelyeknek részese volt. 1935 júliusában a MADOSZ irányítja a fővárosba. Mint írja, a Bukarestben lakó hétfalusi csángók körében szép számmal voltak kommunisták, akik tisztában voltak a MADOSZ tevékenységének szükségességével és helyességével. A fővárosban született Czikóékkal együtt mindenütt jelen vannak, ahol az akkori építők, szolgák és szolgálóleányok szabad idejüket töltik, politikai éleslátásra, művelődésre, hasznos szórakozásra buzdítják környezetüket, a párt utasításai szerint szervezik mozgalmukat. „Ha nehézségek és küzdelmek árán is, de a nagy Bukarestben sovinizmustól mentesen, a többi haladó erővel együtt fejlesztettük az eljövendő szebb jövő törvényeinek alapjait.” Kirándulások, az egyház védelme alatt szervezett kulturális megnyilvánulások; a faszizmus és a háború elleni röpcézés, bálók, előadások váltogatják egymást Bákay Domokos visszaemlékezésében. Régi fényképek tanúskodnak arról, hogy a Zalomit utcai színpadról előadást is tartott annak idején: népnevelő volt. Akkor a népnevelő kötelessége volt megkeresni a munkást, megnyerni és felvilágosítani.

Ma a Zalomit utcában változatos művelődési események követik egymást. A Petőfi Sándor Művelődési Ház igazgatója, Antal Miklós gazdag tevékenységről számolhat be. Tervei sem szegényebbek. Írók, művészek úgymond egymásnak adják a Ház kilincset, előadások, képzőművészeti kiállítások, szavalóestek, kötetlen találkozók voltak és lesznek nem találomra, hanem inkább a közönség igénye szerint. Kikből áll a Ház közönsége? Szerintem főleg diákokból. Beke György budapesti olvasójának leveléből idézek: „Nagyon megörvendeztetett a régmúlt időkről, Koós Ferenc nemes és felbecsülhetetlen munkásságának, a román-magyar testvériség szellemének, valamint ifjúkorom legrövidebb szakaszából (a 20-as évek végén Bukarestben élt), de annál kedvesebb részéből és részeseiről: Tóth-Pál Dani, Jakab András stb. nevekkkel való találkozásom fél évszázad után.” Dr. Bódis Gábor nyugdíjas bányamérnök tagja volt az első bukaresti magyar Diákotthonnak, amely a Leonida utcában volt, és a Koós Ferenc Kör Diákszaksztyálynak. Ilyen diákszaksztyály nincs fővárosunkban, de lapunk, az *Iffjúmunkás* baráti köre létezett és létezhet. Az idén is rendszeres időközönként különböző meghívottak jelenlétében és közreműködésével vitákat rendeztünk a Petőfi Házban. A különböző körökön és műkedvelő együttesekben ugyancsak fiatalokat találunk, de neves előadók vonzzák az idősebbeket is. Az igazgató reméli, hogy még az ősszel beindul egy olyan nyelvi kör, ahol a műszaki kifejezések anyanyelvű elsajátítását segítik elő, és talán az is kivihető lesz, hogy nemzetiségi színházaink művészei egyéni estekkel vagy akár teljes előadásokkal olyan sorozatot alkossanak, amelyre bérletet lehet majd váltani. Tavaly az sem volt ritka, hogy a Ház látogatói részére az igazgató jegyet szerzett különböző előadásokra és koncertekre. Ha úgy tetszik, akkor ezzel is a közös szórakozás igényének kielégítését szolgálta. És ezzel még korán sincs vége annak a felsorolásnak, amely a Petőfi Ház lehetőségeit és az iránta támasztott igényeket tartalmazza. Mert ha volt is az írószövetség szárnya alatt egy Balogh József és Szász János által vezetett irodalmi kör, ha volt is egy-két olyan sarok, ahol összegyűltek az ismerősök, főként értelmiségiek vagy értelmiségi pályán indulók, az egyszerű embernek, a műszakiaknak, az építőknak hiányozhatott és hiányzik ma is a hely, az alkalom, hogy anyanyelvi közösségben megoszthassák gondolataikat. A régi körök és vigalmi egyesületek helyett a fővárosi magyar lapok körül kialakult kisközösségek talán vállalhatják ennek az igénynek a betöltését. Bizonyára lehet nemzetiségi tudatot megtartó és ápoló mindenik lapszámunk, ha eljut az olvasóhoz, ha megvásárolják. Lapunk hagyományai szerint az *Iffjúmunkás* előfizetője megérdemli a KISZ-tagságot, a kettő régen ugyanazt jelentette. De barátságunkat mindenképpen. Fővárosi előfizetőinket is így tartjuk számon.

A gyorsuló élet nehezíti a nagy tömegeket mozgató művelődési intézmények kialakulását, a szakemberek a kisközösségekre esküsznek. De a lélek időnként megtermi a hovatarozás érzésének kérdőjelét, amely sokakban visszhangzó választ vár. Beke György könyve

ilyenformán intézményt helyettesít: kimondja munka után a családban és olykor lelkünkben megfogalmazottakat, válaszol féltett gondolatainkra, és válaszolni késztet önmagunk keresésének, megtalálásának és megőrzésének kényszerére.

Kik vagyunk, és mivé leszünk? Hiszen kimondott közös célunk nemcsak verejtékes munkával, de egész szívvel-lélekkel, akarattal: helyünk megtalálása jövőt építő társadalmunkban.

Az ember élete során sokszor Beke György hőiséhez hasonlóan halkán és megtörten kérdi: „Anyám mit csinálna most?” Nekünk is azok mutatják a jövőt, akik fölé havasok nőttek. És akárcsak nekik, nekünk is meg kell küzdenünk a fölénk tornyosuló idővel.

(1977-1982)

-&-